

1.

Večera je spremna, Gospođo" reko, "izvolite za stol." Ništa nije rekla. Naslonila se na štap i - stajala. Prišao sam joj, uzeo je pod ruku, doveo je i posadio za stol. Samo je nešto promumljala. Sišao sam u kuhinju, uzeo njezin pladanj, donio ga i stavio pred nju. Pogledala ga je, ali hranu nije dotaknula. Kad je mrmljajući istegnula vrat, shvatio sam o čemu se radi. Izvadio sam rubac, protegnuo se do njezinih ogromnih ušiju i zavezao joj ga. "Što si večeras priredio?" rekla je. "Da vidimo, što li si smislio..." "Punjeni patlidžan. Jučer ste to poželjeli, sjećate se..." "Od podneva?" Gurnuo sam tanjur pred nju. Uzela je vilicu i gundajući pročeprkala po hrani. Izrezavši nekoliko zalogaja, počela je jesti. "Gospodo, evo, tu vam je i salata" To sam rekao i sišao unutra. Izvadio sam i sebi patlidžan, sjeo i počeo jesti. Malo kasnije zatražila je sol. "Redžepe, gdje je sol?" Ustao sam, izišao, popeo se i pogledao: stoji joj pod rukom. "Pa tu vam je sol!" "Kakve su sad to novotarije..." reče. "Zašto ideš dolje dok ja jedem?" Nisam odgovorio. "Ne dolaze li sutra?" "Dolaze, Gospodo, dolaze... Zar nećete posoliti?" "Ti se ne miješaj!" rekla je. "Dolaze?" "Sutra oko podneva. Ta znate da su telefonirali..." "Što si još priredio?" Odnio sam natrag polovicu patlidžana, na čist tanjur stavio lijepu hrpicu graha i vratio se. Kad je i po grahu počela prevrtati s gađenjem, spustio sam se unutra i sjeo: da i ja jedem. Nešto kasnije opet se javila - sad je tražila papar - ali sam se pravio da je ne čujem. Kasnije je zatražila voće pa sam otišao i gurnuo pred nju zdjelu s voćem. Njezina ruka, koštunjava i mršava, krenula je ponad bresaka polagano, poput umorna pauka. Na kraju je zastala. "Sve su trule! Gdje li si ih samo našao, valjda si ih skupio pod stablima..." "Nisu trule, Gospođo" reko, "zrele su. To su najbolje breskve. Kupio sam u voćarnici. Znate i sami da ovdje nije ostalo ni jedno stablo..." Pravila se da me ne čuje i izabrala jednu. Spustio sam se unutra i

baš sam dovršavao s grahom kad me prekinu: "Odveži!" viknu. "Redžepe, gdje si, hajde, odveži mi ovo!"

Ustao sam i požurio k njoj, a kad sam se propeo da dosegnem rubac, pogledam: polovicu breskve je ostavila.

"Hoćete li da vam dam barem kajsiju" predložih. "Kasnije kažete: gladna sam, pa me noću budite."

"Zahvaljujem" odgovori. "Hvala dragom Allahu, još nisam pala na to da jedem takvu trulež. Odveži mi ovo."

Propeo sam se i odvezao joj rubac; dok je brisala usta, sva se namrštila, i malko zastala, kao da se moli. Ustade.

"Vodi me gore!"

Naslonila se na mene; popeli smo se nekoliko stepenica i na devetoj opet zastali i odahnuli.

"Jesi li im priredio sobe?" upitala je, zadihana. "Jesam."

"Dobro, hajdemo" rekla je, i još se više oslonila. Tako smo opet krenuli, a kad smo došli do posljednje, reče: "Devetnaest, nek' Mu je hvala!" i uđe u sobu. "Upalite lampu" rekoh, "ja idem u kino."

"Ide u kino" reče. "Kao da je dijete... Barem nemoj ostati doka-sna." "Neću."

Sišao sam, pojeo grah do kraja, oprao sude. Skinuo sam pregaču; kravata stoji dobro; uzeo sam jaknu, a i novčanik je spreman.

Izidem.

S mora puše svjež vjetar, prohladno je: to mi se svidjelo. A i krošnje smokava šuščaju. Zatvorim vrtna vrata i krenem prema plaži. Kad se dođe do kraja zida našega dvorišta, počinje asfalt i nove, betonske kuće. Sjede na svojim balkonima i u malenim, uskim dvorištima, upalili su televizore pa gledaju vijesti, i slušaju; pokraj mangala stoje žene, i one su okrenute televizoru, mene ne vide. Na mangalima meso, nad njima dim; obitelji, životi - to me baš zanima. Ali kad dođe zima, ne ostane ni žive duše: hodam ulicama i sa strahom osluškujem jeku vlastitih koraka. Hladno mi je; obučem jaknu i skrenem u ulice sa strana.

Baš je čudno pomisliti da svi oni u isti sat sjedaju za večeru zagledani u televizor! Lunjam sporednim ulicama. Na kraju jedne od ulica što se otvaraju na malenu poljanu zastao je automobil: iz njega je izišao umoran čovjek koji upravo stiže iz Istanbula, i s

torbom u ruci ušao u kuću, kao da je uznemiren što je okasnio na večeru koja se jede uz dnevnik. Kad sam ponovno došao do obale, začuh Ismailov glas:

"Narodna lutrija, šest dana do izvlačenja!"

Nije me vidio. A ni ja se njemu nisam javio. Hodao je između stolova u restoranu; glava mu se čas dizala čas spuštala. Poslije ga je jedan stol pozvao; prišao im je, nagnuo se i stručak lutrijskih listića pružio djevojčici u bijelom, s mašnjama u kosi. Djevojčica se uozbiljila i birala, roditelji su joj se zadovoljno smješkali; okrenuo sam se, ne gledam više. Da sam ga zazvao, i da me Ismail vidio, požurio bi k meni šepajući. Rekao bi: zašto nikad ne svратиš k nama, brate. Kuća vam je daleko, Ismaile, rekao bih ja, i još na uzvišici. Da, u pravu si, rekao bi, da sam barem kupio zemljište ovdje a ne na brdu kad nam je ono gospodin Dogan dao one novce, rekao bi, ali tad sam samo mislio kako treba biti blizu kolodvora, a da sam barem kupio nešto na obali, danas bih bio milijunaš, rekao bi. Da, da: uvijek iste riječi. A njegova lijepa žena šuti i gleda. Zašto bih išao k njima? Ali ponekad i to poželim, za zimskih noći kad nema ni

7

žive duše s kojom bih progovorio, poželim ih se pa odem k njima, ali to su uvijek iste priče.

Ljetne terase na obali još su prazne. Televizori upaljeni. Čajdžije su poslagali stotine praznih čašica; pod velikim, jakim žaruljama čiste blistaju. Čekaju da završi dnevnik pa da narod pohrli na ulice.

Mačke pod praznim stolovima. Hodam.

Na drugoj strani pristaništa privezani su čamci. Na malenoj, prljavoj pješčanoj plaži nema nikoga. Alge što su se sasušile na obali, boce, plastika... Priča se da će srušiti kuću čamdžije Ibrahima, a i kavanu. Ugledavši osvjetljene izloge kavane, živnuo sam.

Možda unutra ima koga, nekoga tko ne karta, pa ćemo porazgovarati, pitat će me kako sam, i ja ću reći svoje, a on će slušati, a kako si ti, pitat ću ja pa će mi pripovijedati, a ja ću slušati; razgovarat ćemo glasno da nadglasamo i televizor i graju u kavani: to je, eto, prijateljstvo. Možda zajedno odemo i u kino.

Ali tek što sam kročio u kavanu, raspoloženje mi je splasnulo jer

ondje su opet bila ona dva mladića. I eto: čim su me vidjeli razveselili su se, pogledali jedan drugoga i nasmijali se, ali ja vas nisam vidio, gledam u svoj sat, obzirem se, tražim prijatelja. Tamo slijeva sjedi Nevzat i gleda kartaše. Prišao sam mu, popeo se na stolicu i sjeo. Dobro sam: okrenuo sam se Nevzatu i nasmijao se. "Zdravo" rekao sam, "kako si?"

Ništa nije odgovorio.

Malo sam gledao televiziju, dnevnik završava. Poslije sam gledao kako karte kruže i Nevzata koji ih je pratio, pričekao sam da završi partija i završila je, ali ni tad nitko nije pogledao mene, nego su među sobom razgovarali i smijali se. Kasnije je opet počela partija, opet su zamuknuli, i opet je završila. Hajde da i ja napokon nešto kažem, pomislih dok su se ponovno dijelile karte.

"Nevzate, mlijeko koje si nam jutros dao bilo je dobro."

Kimnuo je ne dižući očiju s karata.

"Znaš kako je, masno mlijeko je dobro."

1 opet je kimnuo. Pogledao sam na sat, pet do devet. Pa sam se zagledao u televizor; zamislio sam se: tek sam kasnije primijetio da se mladići hihoću. Aman Allah!, pomislio sam ugledavši im u s

rukama novine, nije valjda da opet ima kakva slika? Jer malo gledaju u mene, malo u novine, i ružno se cerekaju. Ne daj se, Redžepe, ne misli o tome! Ali kasnije sam svejedno mislio: ponekad u novine stave slike, okrutni su, i dodaju tekst - kao i pod fotografije golih žena ili medvjedića koji su se okotili u zoološkom vrtu - glup i nepravedan tekst. Odjednom sam se okrenuo Nevzatu i bez razmišljanja pitao: "Kako si?"

Na trenutak se okrenuo prema meni i nešto promrmljao, ali meni su misli bile zaokupljene slikom pa se ničega nisam mogao sjetiti, i tako sam propustio priliku za razgovor. Da stvar bude gora, nisam znao što bih pa sam se opet okrenuo onoj dvojici mladića. Kad smo se pogledali oči u oči, još su se više nacerili. Okrenuo sam se na drugu stranu. Na stol je pao kralj. Kartaši su psovali jedni drugima; neki su se veselili, neki žalostili. Počela je nova partija; karte i veselje promijenili su mjesto. Je li u onim novinama slika?

Odjednom sam se nečega sjetio:

"Džemile" viknuo sam, "daj ovamo jedan čaj!"

Tako sam, eto, našao nešto čime ću se zavarati da barem nakratko zaboravim ono što me muči, ali ni to nije dugo potrajalo: misli su mi se opet motale oko novina u koje su mladići gledali smijući se. Kad sam se ponovno okrenuo i pogledao, novine su bili pružili Džemilu, a on je gledao u mjesto koje su mu pokazali. Vidjevši kako ga uznemiren gledam, Džemil se i sam smeo, i odjednom se prijekornim glasom obratio mladićima:

"Klipani!"

Eh, sad je bilo gotovo! Više se nisam mogao pretvarati da ništa nisam primijetio. Odavna sam trebao ustati i otići. Mladići se smiju grohotom.

"Što je bilo, Džemile?" pitao sam. "Što ima u tim novinama?"

"Ništa!" odgovorio je. "Nešto čudno."

Više nisam mogao svladati znatiželju. Nastojao sam se suzdržati, ali nije išlo. Sišao sam sa stolice kao začaran, prošao kraj mladića koji su zamuknuli i teškim koracima prišao Džemilu.

"Daj mi te novine!"

Pokušao ih je sakriti.

q

"Čudno!" rekao je pokunjen. "Je li moguće da postoji takvo što?

Postoji li to doista?" Okrenuo se mladićima, ponovno rekao

"Klipani!" i na kraju mi napokon pružio novine.

Gotovo da sam mu ih istrгнуo iz ruku. Raširio sam ih: srce mi je iskakalo iz grudi. Gledam u mjesto koje mi je pokazao, ponestaje mi daha, ali ne, nema nikakve slike.

"Gdje je?"

"Tu" odgovori i dotakne vrškom prsta, gledajući pažljivo.

Mjesto koje mi je pokazao čitao sam gutajući:

Kutak iz prošlosti... Stare uskudarske1 riznice... Pjesnik Jahja Kemal i Uskudar... Ispod toga podnaslovi: Džamija Grka Mehmed-paše., Džamija Ahmedija i njezina česma... Šemsi-pašina džamija i njezina knjižnica... A onda Džemilov prst oklijevajući kliznu prema dolje i ugledam još jedan naslov:

Uskudarska kuća patuljaka!

Krv mi je šiknula u lice. U jednom dahu pročitao sam ovo: Pokraj

svega nabrojanoga, na Uskudaru se nekada davno nalazila i kuća patuljaka. Toj kući koja nije bila sagrađena za obične ljude nego za patuljke, baš ništa nije nedostajalo. Međutim, dimenzije soba, vrata, prozora i stepeništa bile su prilagođene patuljcima, tako da je čovjek normalne visine u nju mogao ući samo presami-ćen. Prema istraživanjima našeg povjesničara umjetnosti prof. dr. Suhejla Envera, tu je kuću dala izgraditi sultanija Handan, žena sultana Mehmeda II i majka sultana Ahmeda I, koja je veoma voljela patuljke. Njezina velika sklonost prema patuljcima zauzima važno mjesto u povijesti harema. Sultanija Handan zaželjela je da njezini dražesni maleni prijatelji nakon njezine smrti žive u sretnu zajedništvu, neuznemiravani od okoline, pa je majstoru Ramazanu, glavnom sarajskom stolaru, zadan poseban zadatak. Izvori kazuju da je prema ljepoti drvenarije ta kuća bila pravo remek-djelo. Ali budući daje ne spominje Evlija Čelebija koji je tih godina prolazio Uskudarom, moramo dodati da ne možemo pouzdano znati je li ta neobična i zanimljiva građevina ikada doista postojala. Ako jest, vjerojatno je nestala u glasovitom požaru iz 1642. godine koji je Uskudar pretvorio u prah i pepeo.

10

Bio sam izvan sebe. Noge mi se tresu, niz leđa mi se cijedi znoj. "Ma pusti to, Redžepe!" rekao je Džemil. "Nećeš se valjda uzrujavati zbog ovakvih gadova?"

Silno sam želio još jednom pročitati taj tekst, ali nisam imao snage. Nemam zraka. Novine su mi kliznule iz ruku i pale na pod.

"Sjedi, hajde" govori mi Džemil, "pa ćeš doći k sebi. Uvrijedio si se, ražalostio si se." Pa se još jednom okrene mladićima i ponovi "Klipani!"

I ja sam ih pogledao, noge su mi se tresle. Vidio sam kako me promatraju s bestidnom radoznalošću.

"Da" rekoh, "ražalostio sam se." Malo sam zašutio, došao k sebi, a zatim opet skupio svu snagu i progovorio:

"Nije meni žao što sam patuljak" rekao sam. "Rastužilo me što su ljudi toliko zli da se mogu rugati pedesetpetogodišnjem patuljku: to je ono što me rastužilo."

Nastala je tišina. Čuli su nas vjerojatno i kartaši. Pogledao sam se s

Nevzatom: je li shvatio što se dogodilo? Mladići gledaju preda se; valjda su se barem malo postidjeli. Vrti mi se u glavi, televizor zavija.

"Klipani" rekao je Džemil sebi u bradu.

"Stani, Redžepe!" rekao je zatim. "Kamo ćeš?"

Nisam odgovorio. Krenuo sam sitnim koracima, posrćući; blistava kavanska svjetla ostala su iza mene. Opet sam vani, u svježoj, tamnoj noći.

Čini mi se da neću moći hodati; stisnuo sam zube i još nekoliko puta zakoraknuo, pa sjeo na jedan od stupica na pristaništa.

Duboko sam udahnuo čisti zrak, srce mi je još uvijek brzo udaralo. Kamo sad? Blistaju svjetla terasa i restorana u daljini; na stabla su povješali raznobojne žarulje, pod njima su ljudi: razgovaraju, jedu: o, moj Bože!

Otvorila su se kavanska vrata i začuh Džemilov glas: "Redžepe, Redžepe! Gdje si?" Šutio sam. Nije me vidio pa je ušao.

Mnogo kasnije, kad sam čuo brujanje motornoga vlaka za Ankaru, ustao sam. Sad je, znači, devet i deset; ovako sam mislio: nisu li sve ii

to samo riječi, samo oblak glasova koji nestane tek što se razlegao, nije li tako? Malo sam se primirio, ali kući se ne želim vratiti, a nema ništa drugo što bih mogao učiniti: idem u kino! Znoj se ohladio, srce mi se smirilo, sad sam bolje. Duboko sam udahnuo i krenuo.

Eto, kavana je ostala iza mene, zaboravili su, nema sumnje, i mene i riječi; televizor mumlja, mladići - ukoliko ih Džemil nije potjerao - sad traže nekoga drugog s kim će zbijati šale; opet sam na glavnoj ulici, gužva je, odvečerali su pa sad šetaju da im se - prije nego što ponovno sjednu pred televizore ili na ljetne terase - večera slegne. Jedu sladoled, razgovaraju, pozdravljaju se, žene i njihovi muževi koji su se predvečer vratili iz Istanbula, i djeca koja uvijek nešto jedu; ugledaju se, prepoznaju, pozdrave... Prošao sam pokraj restorana, Ismaila nema. Bit će da je prodao listiće pa je sad krenuo onom uzbrdicom prema kući. Kad bih, umjesto u kino, otišao k njemu, razgovarali bismo. Ali to su uvijek iste priče.

Sve je više ljudi na ulici. Automobili koji zastaju pokraj sladole-dara

i skupine od troje-četvero ljudi zguranih jedni uz druge zaustavljaju promet. Kravata mi je na mjestu, i jakna dobro stoji, ali ne mogu izdržati ovoliku gužvu: skrenem u pokrajnje ulice. Po uzanim ulicama obasjanima plavim svjetlom s televizijskih ekrana, među parkiranim automobilima, djeca igraju skrivača. Kad sam bio mali, uvijek sam mislio kako bih ja tu igru mogao jako dobro igrati, ali, za razliku od Ismaila, nikada nisam smogao hrabrosti da se pomiješam s drugom djecom. A da sam se mogao igrati, nitko se ne bi skrivao bolje od mene: zavukao bih se, naprimjer, u ruševine evo ovoga hana za koji je majka govorila da u njemu živi Kuga, ili, naprimjer, u selu: skrio bih se u staju i uopće ne bih izišao pa da vidimo kome ćete se onda rugati; ali majka bi me tražila, gdje ti je brat, pitala bi Ismaila, a on bi šmrcnuo i rekao odakle da ja znam, a ja bih ih slušao pa bih rekao: mama, ja ću živjeti sam i nikad se nikome neću pokazati, a ona bi zaplakala, jedino bi ona na to tako gorko zaplakala da bih odmah rekao: dobro, dobro, evo me, izlazim, gle, tu sam, ne skrivam se više, a ona bi rekla: zašto se skrivaš, sine, i ja bih pomislio kako je možda u pravu: ta što je to što bi se trebalo tajiti i skrivati? I onda bih sve to zaboravio.

Dok sam žurno prelazio glavnu ulicu, ugledah još nekoga: gospo-
12

din Sitki, sad već odrastao i oženjen, a kraj njega žena mu, pa i dijete visoko kao ja. Prepoznao me je, osmjehnuo se i zastao.

"Zdravo, Redžep-efendija, kako si?" upita.

Uvijek čekam da mi se drugi obrate, ja ne započinjem razgovor.

"Zdravo, gospodine Sitki" odgovorih, "dobro sam, hvala."

Rukovao sam se. S njim; sa ženom ne. Dijete me odmjerava sa strahom i zanimanjem.

"Draga, Redžep-efendija je jedan od prvih stanovnika Džennet-hisara."

Žena kimnu smješkajući se. Bilo mi je drago; ponosan sam što sam ovdje starosjedilac. "Je li baka dobro?"

"Eh" odgovorih, "Gospoda se uvijek na nešto žali." "Koliko je godina prošlo!" nastavi. "Sto je s Farukom?" "Sutra dolaze" rekoh.

Okrenuo se ženi i počeo joj objašnjavati da su Faruk i on prijatelji iz djetinjstva. Zatim smo se razišli: nismo se rukovali, samo smo

kimnuli jedni drugima. Sad ženi pripovijeda o djetinjstvu, i o meni, i kako sam ih vodio na izvor i učio ih kako se peca cipal, a na kraju dijete pita: Tata, zašto je taj čovjek tako malen? Jer ga je mama rodila neudana, odgovarao bih ja nekada na to pitanje. Sitki se oženio. I gospodin Faruk se oženio, ali nije imao djeteta, a mojoj se majci dogodilo upravo suprotno pa nas je zato Gospoda i poslala na selo. A dok nas je, prije nego što nas je potjerala, zlostavljala i riječima i, pogotovo, štapom, majka je zapomagala: nemojte, Gospodo, nemojte, ta što su djeca kriva? Ponekad mi se čini da sam i ja čuo te riječi, da se sjećam toga strašnog dana...

Ušao sam u ulicu u kojoj je kino, i čuo glazbu koju puštaju prije filma. Dobro je osvijetljeno. Pogledao sam fotografije: Nađimo se u raju. To je stari film: na jednoj fotografiji zagrljeni Hulija Kočjigit i Ediz Hun, na drugoj je Ediz u zatvoru, pa onda Hulija pjeva, ali dok ne vidite film, ne možete znati kojim redom treba posložiti te prizore. Možda zato te fotografije i povješaju vani, da se ljudi zainteresiraju. Otišao sam do šaltera: jednu, molim. Otkinuo je kartu i pružio je: hvala lijepa.

"Je li film dobar?" dodao sam.

Nije ga pogledao, kaže. Ponekad mi tako odjednom dode želja da porazgovaram. Otišao sam i sjeo na svoje mjesto. Malo kasnije film je počeo.

Prvo su se upoznali; djevojka je pjevačica i on joj se ne sviđa, ali jednog dana kad je on spasi od nekih tamo, uviđa da joj se sviđa i da ga voli, ali sad joj opet otac ne da da se za njega uda. Poslije mladić završi u zatvoru. Pa je počela stanka, ali ja nisam ustao niti sam htio pomiješati se s drugim gledateljima. Poslije se film nastavio, djevojka se udala za vlasnika restorana, ali nemaju djece, a i ne čine ništa da bi ih imali. Kad joj je muž otišao za onom rospijom, a Ediz pobjegao iz zatvora, sastali su se u nekoj kući nadomak bosporskog mosta i tu je Hulija Kočjigit otpjevala jednu pjesmu. Slušajući tu pjesmu, bilo mi je malko čudno. Na kraju, baš kad ju je htio osloboditi zlog muža, uviđaju da je njega ionako snašlo što je zaslužio i sad je jasno da se mogu vjenčati. Otac gleda za njima sretan, a oni hodaju nekim putem držeći se za ruke, idu, idu, i sve su manji i kraj.

Upalila su se svjetla, izlazimo, i svi razgovaraju o filmu šapćući. I ja bih volio s nekim porazgovarati o filmu. Jedanaest i deset je, Gospoda me sigurno čeka, ali meni se još uvijek ne vraća kući. Krenuo sam prema uzvišici na plaži. Možda je ljekarnik Kemal dežuran, možda mu se još nije pridrijemalo. Malo ću ga uznemiriti, razgovarat ćemo, ja ću pripovijedati, a on će me slušati zamišljen, promatrajući mladiće koji se utrkuju automobilima pa se okupljaju u svjetlu bifea preko puta. Ugledavši svjetlo u ljekarni, obradovao sam se: još nije legao, znači. Otvorio sam vrata, zvonice je pozvonilo. O, Bože!: nije gospodin Kemal, nego njegova žena.

"Zdravo" rekoh, i malo zastadoh. "Trebao bih jedan aspirin."

"Kutiju ili tabletu?" upita.

"Dvije tablete. Boli me glava. A malo mi je i teško... Gospodin Kemal..." počeo sam, ali, ma kakvi, ne sluša me ona. Uzela je škare, odrezala aspirin i pružila mi ga.

"Je li gospodin Kemal jutros išao u ribu?" pitao sam pružajući novce.

"Kemal gore spava."

Pogledao sam na trenutak u strop. Ondje gore, pola metra iznad stropa, spava. Kad bi se probudio, ispričao bih mu, možda bi rekao riječ-dvije o pokvarenim mladićima, a možda ništa ne bi rekao, samo bi zamišljen gledao van, govorio bih, razgovarali bismo. Pokupio sam kusur koji je ispustila malena bijela ruka njegove žene. Poslije se odmah zadubila u nešto na tezgi: bit će da je ilustrirani ljubavni roman. Lijepe li žene! Rekao sam laku noć i bez oklijevanja izišao, zvonice je opet ciknulo. Ulice su opustjele, djeca što su igrala skrivača otišla su kući. Vraćam se kući, nema mi druge.

Nakon što sam privukao dvorišna vrata, u Gospođinim žaluzinama ugledao sam svjetlo: ne može zaspati prije nego što ja legnem. Ušao sam kroz kuhinjska vrata, zaključao ih, malo se motao po kuhinji, a dok sam se polako penjao stepenicama, nešto mi je palo na pamet: je li i kuća na Uskudaru imala stepenište? U kojim li je novinama bio taj tekst, pa da sutra odem kod bakala i kupim ih, imaš li ti Dragoman, pitat ću, treba našem gospodinu Faruku, on je povjesničar pa ga zanima Kutak iz prošlosti... Stigao sam do gore, ušao u njezinu sobu, leži u krevetu.

"Stigao sam, Gospođo" rekoh.

"Aferim!" odgovori. "Na kraju si ipak našao put do kuće." "Što ćete, film je dugo trajao." "Jesi li sva vrata dobro zaključao?"

"Jesam" odgovorih. "Treba li vam što? Ja odoh na spavanje. Pa da me kasnije ne budite." "Sutra dolaze, zar ne?"

"Dolaze" rekoh. "Namjestio sam im krevete, priredio sobe." "Fino" odgovori. "Dobro zatvori moja vrata." Zatvorio sam ih i izišao. Odmah ću leći i zaspati. Silazim stepeništem.

2.

Čujem kako se spušta stepenicama, jednu po jednu. Što li radi po ulicama u ova doba... Ne misli, Fatma, zgadit će ti se. Ali opet, zanima me. Je li dobro pozatvarao vrata, podmukli patuljak? Kao da je njega briga! Odmah će leći u svoj brlog i hrkati do zore, nek' se zna da je služinskoga roda. Samo se ti prepusti svome spokojnom i bezbrižnom služinačkom snu, spavaj, slugo patuljasti, a noć prepusti meni. Ja ne mogu spavati. Sve se nadam kako ću zaspati i zaboraviti, ali snu ni traga: samo ga čekam, i što ga duže čekam, sve mi je jasnije da ga uzalud čekam, ali - nema mi druge.

Ta tvoja muka sa snom, to je pitanje kemije, govorio bi Selahattin; kao i sve ostalo, i san je objašnjiva stvar: kao što su otkrili da je formula vode H₂O, jednom će, vidjet ćeš, naći i formulu sna. Jasno, neće do tog otkrića doći ova naša mrtva puhala, nego, nažalost, i opet Europljani, i tad više nitko neće morati odijevati ove nakaradne spavačice i zavlačiti se među nepotrebne čaršave i one tvoje besmislene i smiješne cvjetne jorgane pa gubiti vrijeme čekajući do jutra kako bi sa sebe stresao umor prethodnoga dana. Nego, svake ćemo večeri u čašu vode kapnuti po tri kapljice iz kakve malene bočice, i to će biti dovoljno da se osjećamo svježi i jedri, kao da smo se ujutro probudili nakon cjelonoćna, neprekinuta sna. A što ćemo tad sve moći učiniti tijekom onih sati koje smo gubili na spavanje, možeš li zamisliti, Fatma, možeš li zamisliti sve te sate bez sna?!

Nema potrebe da zamišljam, Selahattine, znam ja što me čeka:

T/c

gledat ću u strop iščekujući kakvu misao koja će me zanimati, gledat ću u strop i čekati, ali san opet neće doći. Da sam mogla piti rakiju i

vino, možda bih i ja zaspala kao i ti, ali - ja ionako ne želim taj ružni san. Ti bi pio po dvije boce: pijem da rastjeram umor od enciklopedije, i da mi se um razbistri, a ne iz užitka. Poslije bi spavao razjapljenih usta, hrčući, a ja ne bih mogla prevladati gađenje od rakijskog smrada koji se dizao iz tih usta - tog mračnog bunara u kojemu se pare žabe i škorpioni - ne bih izdržala pa bih bježala. Hladna ženo, jadna ženo, hladnija od leda, bezdušnice! Da popiješ barem jednu čašu, možda bi shvatila! Daj, popij, Fatma, izvoli, gle, naređujem ti, zar ne misliš da si dužna pokoravati se mužu? Misliš, misliš, jer su te tako naučili: e, ako je tako, ja ti naređujem! Popij, neka grijeh ide na moju dušu, hajde pij, Fatma, za dobro svoga uma, gle, muž to od tebe zahtijeva, hajde, preklinjem te - za Boga miloga, ova će me žena uništiti! - dosta mi je samoće, preklinjem te, Fatma, hajde barem jednu čašu, pa zar se ti to meni usuđuješ protiviti?!

Ne, ne, ja se ne dam obmanuti tom laži! Nikada nisam pila. Samo jednom. Iz znatiželje. Nikoga nije bilo kraj mene. Na vrhu jezika okus limuna, soli i otrova. A onda sam se prepala, pokajala i odmah isprala usta, nekoliko puta isprala čašu te pažljivo pričekala da vidim hoće li mi se vrtjeti u glavi i sjela da se ne bih srušila na pod; bilo me je strah: dragi Bože, nije valjda da ću i ja biti pijanica kao on! Ali ništa se nije dogodilo. Kasnije sam shvatila: šejtan sa mnom ne može imati posla.

Gledam u strop. Još ne mogu zaspati; hajde da barem malo ustanem. Otišla sam, polagano raskrilila žaluzine, ne moram se bojati: ni komarči ne idu na mene. Malko sam gurnula prozorska krila, vjetar se smirio; mirna noć: smokvino lišće miruje. Pogledam, Re-džepovo svjetlo je ugašeno: sigurno je odmah zaspao, ta nema taj patuljak o čemu misliti, on odmah zaspi. Kuhanje, malo moga rublja i kupovina, to su sve njegove brige, a na kraju se i to svede na trule breskve, i to nakon što se satima vuče po ulicama.

Ne mogu vidjeti more, ali mislim o tome odakle dokle se pruža, i kako mu i ne možemo vidjeti kraja: veliki, veliki svijet! Kad nema onih bučnih motora i čamacu u kojima sjede goli golcati, volim ga, lijepo miriše. Čujem i cvrčka. U tjedan dana prešao je put ne duži
TT

od jednog koraka. A ja nisam ni toliko. Nekada sam vjerovala da je svijet lijepo mjesto, bila sam nerazumna, dijete. Privukla sam kapke i spustila rezu: neka svijet ostane ondje, vani.

Polako sam sjela na stolicu, gledam što je na stolu. Stvari u tišini. Dopola pun vrč; voda u njemu miruje. Kad budem htjela piti, dignut ću stakleni poklopac, podići vrč, napuniti čašu, gledati i slušati kako se voda prelijeva: staklo će zazvoniti, voda zagrgoljiti, a hladni zrak iz vrča zaigrati: drugačije je pa će me zabaviti, malo ću se zavarati, ali ne, neću piti. Ne još. Stvari kojima dijelimo vrijeme moraju se mudro trošiti. Gledam četku za kosu i vlasi koje su se u nju zapetljale. Uzmem je, pa je počnem čistiti. Moje tanke, jadne, devedesetogodišnje vlasi. Opadaju, jedna po jedna. Vrijeme, promrmljam, to što se naziva vrijeme, to se osipa. Zastala sam, četku spustila na poledinu: legla je kao prevrnut žohar, prepala me. Kad bih sve tako ostavila, i kad nas nitko ne bi taknuo tisuću godina, sve bi tisuću godina stajalo tako kako jest. Na stolu ključevi, vrč, stvari... Kako čudno: sve stoji na mjestu, ne miče se. Tad bi i moje misli zastale, blijede i bezmirisne poput komada leda, zastale bi i ostale takve.

Ali sutra će oni doći, i ja ću misliti. Zdravo, zdravo, kako si, a ti, kako si ti, poljubit će mi ruku, bili nam živi i zdravi, Bako, kako ste, kako ste, Bako? A ja ću ih pažljivo gledati. Nemojte govoriti uglas, hajde, ti, ti priđi bliže da te vidim. Kazuj, da čujem, što ima nova kod tebe? Pitat ću samo reda radi, i poslušati riječ-dvije izgovorene preko volje: sve je to zavaravanje. Eh, toliko, znači, nemate ništa drugo reći, ne želite razgovarati sa svojom bakom, zar ne? Zgledat će se, razgovarati među sobom, smješkat se - sve će mi biti jasno. Na kraju će početi glasno govoriti. Tiše, tiše, ne moraš galamiti, uši me - nek' Mu je hvala! - još uvijek dobro služe. Oprostite, Bako, druga baka, mamina mama, ne čuje dobro, pa zato. Dobro, ali ja nisam ta druga baka, ja sam vam očeva majka. Oprostite, oprostite! Dobro, hajde, recite još štogod, pričajte mi o još nečemu. O čemu?! Pa eto o toj drugoj baki, naprimjer, o njoj mi pripovijedajte, kako je ona, što radi? Odjednom će se zbuniti i zašutjeti: doista, što li radi ta druga baka? Ne znaju oni ni slušati ni gledati, ali neka, hajde da svejedno pitam - makar mi je sad već jasno da njihove riječi mogu

tS

objesiti mačku o rep - hajde da pitam, pomislim, a onda uviđam da su me oni već zaboravili: ne gledaju oni mene, nego odmjeravaju moju sobu, ne zanimaju ih moja pitanja, misle o sebi, a ja sam opet sama, posve sama...

Ispružila sam se i s tanjura uzela jednu kajsiju, jedem i čekam. Ne, nikakve koristi. Ovdje sam, među stvarima, a ne među mislima. Gledam što je na stolu. Pet minuta do ponoći. Pokraj sata kolonjska vodica, kraj nje novine, kraj njih maramica. I tako stoje. Promatram ih: pogled mi putuje po njima i gladi ih, ali već su me na toliko toga podsjetile da više nije ostalo ništa što bi mogle prizvati. Samo obična bočica kolonjske vodice, novine, maramica, ključ i sat: tik--tak, tik-tak, a nitko, čak ni Selahattin, ne zna što je vrijeme. Časak, pa za njim još jedan, pa još jedan; plaha i nemirna moja misli, ne daj da te zaustavi koji od ovih trenutaka, poskoči, iziđi, idemo van, hajde, iziđimo iz ovoga vremena i ove sobe. Pojela sam još jednu kajsiju, ali - još uvijek sam tu. Kad mi se to dogodi, kao da još pažljivije promatram stvari oko sebe, i uvijek se pokušavam zavarati i zastrašiti istom mišlju: kad ne bi bilo ni mene ni ikoga drugog, stvari bi zauvijek ostale na istome mjestu, i tada nitko ne bi mislio i pitao se što je život, baš nitko!

Ne, nisam se uspjela zavarati. Ustala sam sa stolice, otišla u zahod, oprala se i počistila, i vratila se ostavivši ondje pauka koji visi u kutu. Okrenula sam dugme pa se stropna svjetiljka ugasila, gori još samo ona pokraj uzglavlja, idem u krevet. Vruće je, ali ne mogu bez jorgana, što ću: to je nešto što se može zagrliti, pod što se mogu zavući, skriti se. Spustila sam glavu na jastuk, čekam i znam da san neće odmah doći. Blijedo svjetlo lampe udara u strop; slušam cvrč-ka. Vruće ljetne noći!

Ali - kao da su nekada ljeta bila još toplija. Pili bismo limunadu, i šerbe. Ali ne na ulici, od onih ljudi s bijelim pregačama; majka bi govorila: kod kuće ćemo napraviti, Fatma, čisto i fino, pa ćemo piti; vraćamo se iz čaršije, u dućanima ništa novo. Navečer čekamo oca: doći će pa će pričati, a mi ćemo slušati; miriše na duhan i zakašljava se. A jednom je rekao: Fatma, ima jedan doktor koji bi te ženio. Ništa ja ne odgovaram. Ima, kaže, jedan doktor, ja šutim, a ni otac

ne nastavlja, ali sljedećega je dana ponovio, a ja imam šesnaest godina

UNA

i majka kaže: gle, Fatma, doktor je, a ja mislim: kako čudno, gdje li me je vidio? Uplašila sam se, ništa nisam pitala, nego sam mislila: doktor. Lubanja? Kasnije ga je otac još jednom spomenuo i dodao: pred njim je sjajna budućnost, Fatma, raspitao sam se na nekoliko strana, vrijedan je i možda malko častohlepan, ali je pošten i pametan čovjek, kažu: dobro razmisli. Šutjela sam. A bilo je jako vruće, pili smo šerbe; ah, kao da sam ja nešto znala. Na kraju sam rekla dobro, a otac me uzeo preda se: kćeri, napuštaš očinski dom, pa nek' ti je uvijek na pameti sljedeće. Rekao je kako se muškarce ne treba previše zapitkivati, znatiželja nije za ljude nego za mačke; dobro, tata, to ionako već znam; ali da ti ja svejedno još jednom ponovim, kćeri, i nemoj ruke tako držati, i - gle je! - pa ne grizi nokte, koliko ti je godina; dobro, tata. Neću pitati, nećeš pitati, nisam pitala.

Nisam pitala. Prošle su četiri godine, a mi još uvijek nismo imali djeteta, zbog istanbulskog zraka, govorili su, a i ja sam kasnije shvatila; jedne večeri nije otišao u svoju ordinaciju, nego je odmah došao k meni Selahattin, i rekao: više nećemo živjeti u Istanbulu, Fatma! Nisam pitala zašto, ali on je objašnjavao, mašući i rukama i nogama kao neuravnoteženo dijete: više nećemo živjeti u Istanbulu, Fatma, danas me pozvao Talat-paša i ovako mi je rekao: doktore Selahattine, ti više nećeš živjeti u Istanbulu, i nećeš se više baviti politikom! Tako mi je rekao podlac, i dodao: ne, nema odstupanja, rečeno - učinjeno, govoriš za mene da se junačim, pretpostavljam da ne želiš da te skupa s ostalima prvim brodom pošaljem u sinopsku2 tamnicu; što ćemo, previše si se nama bavio, nalegao si na stranku pa ne puštaš, ali - čini se da si pametan, pa budi razuman, oženjen si, čujem, doktor si, lijepo zanimanje, u bilo kojem kutku svijeta možeš dobro zarađivati i fino živjeti, a kakav ti je francuski, dragi? Proklet bio dabogda! Shvaćaš li, Fatma, ti unitaristi3 sad već prelaze sve granice, ne znaju oni ni što je sloboda ni što je nezavisnost, po čemu se uopće razlikuju od Abdulhamida?! Dobro, Talat-efendija, ali ako poslušam tvoj savjet pa skupim svoje prnje i nestanem,

nemoj misliti da sam to učinio zbog straha od sinopske tamnice: ne, to nikako! Ne bojim se ja tamničkih zidina, nego sam svjestan da ću vam odgovor koji ste zaslužili moći poslati jedino iz Pariza: zato idemo u Pariz, Fatma, prodaj koji od svoga prstenja i brilijanata! Nećeš? Dobro, ako nećeš, i meni je ostalo nešto od očevine; ako ne u Europu, idemo u Solun, zašto bismo napuštali domovinu, možemo i u Damask; gle, doktor Riza je otišao u Aleksandriju i piše kako ondje jako dobro zarađuje, gdje su mi pisma, ne mogu ih naći, a koliko sam puta rekao da mi ne prevrćete po stolu, o, moj Bože, mogli bismo i u Berlin, a Ženeva, jesi li ikada čula za Ženevu; ovi su postali gori od Abdulhamida, hajde, nemoj me tako zbunjeno gledati, nego trpaj stvari u kufere i sanduke, demokratova žena mora biti čvrsta, nije li tako, ta nema tu ničega čega bi se trebala bojati. Šutjela sam, nisam rekla čak ni "valjda znaš što radiš" a Selahattin je i dalje pričao i objašnjavao kako će ovaj put on njima iz Pariza učiniti ono što su oni učinili Abdulhamidu, i kako ćemo se, kad dođe taj dan, iz Pariza vlakom vratiti kao pobjednici! Ne, ne Pariz, rekao je kasnije, idemo u Damask, pa u Izmir, a navečer je rekao da pristaje i na Trabzon; moramo prodati sve što imamo, Fatma, jesi li spremna na žrtvu i odanost? Svu svoju snagu i volju namjeravam uložiti u borbu, zato te pitam, samo ne spominji ništa pred slugama i sluškinjama, Fatma, i zidovi imaju uši; a ti, Talat-efendija, kao da je meni trebalo da mi ti nešto naređuješ: ja ionako ne bih ostao u ovom prokletom kupleraju zvanom Istanbul, ali, Fatma, kamo ćemo, kamo da pođemo, reci i ti nešto zaboga! Šutjela sam i mislila: ovaj je dijete. Da, šejtan jedino dijete može ovako obmanuti, shvatila sam, udala sam se za dijete kojemu su i tri knjige dovoljne da ga svrate s pravoga puta. Te sam noći oko ponoći izišla iz sobe, bilo je vruće, da nešto popijem, rekoh, a onda sam u njegovoj sobi ugledala svjetlo, pošla onamo i polako odškrinula vrata: Selahattin je laktove naslonio na stol, glavu je držao među dlanovima i plakao; blijeda je lampa ružnim svjetlom obasjavala njegovo uplakano lice. A lubanja koju nikada nije micao sa stola gledala je u njega, odrasloga čovjeka koji je plakao. Tiho sam privukla vrata, otišla u kuhinju i popila čašu vode, i mislila: dijete. Ovaj je, znači, dijete.

Polagano sam ustala iz kreveta i sjela za stol, gledam vrč. Kako li ta voda u njemu samo može tako mirno stajati? Kao da sam se tome čak i začudila, kao da je vrč s vodom nešto čemu se treba čuditi. Jednom sam jednu pčelu zarobila poklopivši je čašom. Kad bi mi bilo dosadno, ustala bih iz kreveta pa bih je promatrala: kružila je po čaši dva dana i dvije noći dok nije uvidjela da joj nema druge osim da se zaustavi na jednome mjestu i miruje čekajući, ne znajući što čeka. Tad mi je dojadila i postala mi odvratna, pa sam otvorila žaluzine i podigla čašu, neka pobjegne, rekoh, ali bijedno stvorenje nije poletjelo! Pozvala sam Redžepa i naredila mu da je zgnječi. Otkinuo je komad novina, pažljivo je podigao i izbacio kroz prozor. Nije je mogao ubiti. I on je kao oni.

Nalila sam vodu u čašu: pijem, pijem, popila. Što sad? Ustala sam, legla u krevet na bok, spustila glavu na jastuk i pomislila na vrijeme kad je dao sagraditi ovu kuću. Selahattin bi me uzeo za ruku pa bi me vodio po njoj: ovo će biti moja ordinacija, ovo blagovaonica, a ovdje kuhinja u europskom stilu; za svako dijete pravim posebnu sobu jer svakome treba pružiti mogućnost da se zatvori u svoju sobu i razvija vlastitu osobnost; da, Fatma, želim imati troje djece; kao što vidiš, na prozore neću staviti rešetke, nije ovo kavez, zar ne, niti su žene ptice; nismo mi životinje, svi smo slobodni, ako želiš možeš me ostaviti i otići, a mi ćemo, kao i oni, prozore zatvarati žaluzinama, a ono ondje - ma kakav crni doksat, Fatma, to se zove balkon, prostor koji se otvara u slobodu, i kakav lijep pogled, zar ne, Istanbul je ondje negdje, tamo pod onim dalekim oblacima, Fatma, pedeset kilometara, dobro je da smo iz vlaka sišli u Gebze, vrijeme će brzo proći, ionako ne mislim da će se oni s ovom nepametnom vladom uspjeti dugo održati, možda će unitaristi pasti i prije nego što kuća bude gotova pa ćemo se odmah vratiti u Istanbul, Fatma...

Kasnije je kuća dovršena i rodio se moj Dogan; ponovno je izbio rat, ali unitaristička nepametna vlada nije pala, a Selahattin je meni govorio: pođi, Fatma, malo u Istanbul, Talat nije zabranio tebi nego meni, zašto ne ideš, vidjet ćeš majku, oca ćeš vidjeti, posjetit ćeš Šukru-pašine kćeri, ići u kupovinu, ponijet ćeš svoje nove haljine pa ćeš ih odijevati, nek' ti barem majka vidi što si sve stvorila gazeći

ovdje od jutra do mraka pedalu šivaće mašine i zamarajući noćima svoje lijepe oči pletivom, govorio je, Fatma, zašto ne pođeš? Ali ja sam govorila: neću, ići ćemo zajedno, Selahattine, kad oni padnu, zajedno ćemo, ali nikako nisu padali. A onda sam jednoga dana vidjela u novinama; Selahattinove bi novine dolazile s tri dana zakašnjenja, ali njega ionako više nisu zanimale kao nekada, nisu ga čak nimalo zanimale ni vijesti o borbama u Palestini, Galiciji i Čanakkaleu, i kako je bilo dana kad bi ih čak i za večerom zaboravljao makar i nevoljko prelistati, ja sam prva vidjela te novine pa sam ih, doznajući da je unitaristička vlada pala, stavila na njegov tanjur poput lijepog, zrelog voća. Kad je, spustivši se na ručak, digao glavu od svoje enciklopedije, odmah je vidio i novine i tu vijest, jer su je napisali najkrupnijim slovima. Pročitao je i ništa nije rekao. Ja pak nisam pitala, ali kako sam do večeri nad glavom slušala njegove korake, shvatila sam da cijeloga popodneva nije uspio napisati jednu jedinu riječ za enciklopediju. Kad ni za večerom Selahattin nije ništa spomenuo, ja sam samo ovako rekla: jesi li vidio, Selahattine? Pali su... Aha, da, jesi vidjela, odgovorio je, pala je vlada, zar ne, unitaristi su upropastili državu i pobjegli, a i rat smo izgubili. Nije me mogao gledati u oči i šutjeli smo. Kasnije, ustajući od stola - a i dalje me nije mogao pogledati u oči - zatežući kao da govori

O kakvu sramnom grijehu koji bi želio zaboraviti reče: sad ćemo se, znači, čim se enciklopedija završi, vratiti u Istanbul, jer pokraj nevjerojatnoga učinka koji će ta enciklopedija polučiti, neće ostati ni trunke od svakodnevnih, sitnih bedastoća koje oni idioti u Istanbulu zovu politikom, posao kojim se ja ovdje bavim neusporedivo je važniji i veći, sveto poslanje čiji će se utjecaj nastaviti i stoljećima kasnije; ja sad više nemam pravo taj posao ostaviti nedovršenim; odmah idem gore, i popeo se, i još trideset godina pisao tu odurnu enciklopediju, sve dok se nije sukobio sa smrću, pa i nakon toga svijajući se još četiri mjeseca u nepodnošljivim bolovima dok mu na usta nije krenula krv i ugušila ga; a ja sam ti i zahvalna što si je pisao, Selahattine, samo sam ti za ovo zahvalna: na taj sam način i ja ostala ovdje, u Džennethisar, i sačuvala se od onoga grijeha koji si ti nazivao "Istanbul budućnosti i

Ateistička Država" nije li tako, Fatma, spasila si se pa sad mirno spavaj...

Ali ne mogu spavati pa slušam vlak kako dolazi izdaleka, zvižduk, 1 onda - dugo, dugo - motor i topot kotača. Nekada sam taj zvuk voljela. Razmišljala bih kako negdje daleko postoje nevine zemlje, prostranstva, kuće, vrtovi; bila sam dijete, lako me je bilo zavarati. Otišao je, eto, još jedan vlak; ne misli kamo! Jastuk mi se pod obrazom ugrijao, okrenula sam se na drugu stranu. Spustila sam glavu:

sad mi je pod uhom hladno. Zimske su noći bivale hladne, ali se nitko nikome nije privijao. Selahattin bi spavao hrčući, a ja bih - jer mi se gadio vinski smrad koji je bazdio iz one provalije od njegovih usta - prelazila u pokrajnju sobicu pa sjedila u mraku. Jednom sam prešla i u drugu sobu, da zavirim u njegove papire, rekoh, da vidim što to piše od jutra do mraka, što je napisao: napisao je da je čovjekov predak nastao od gorile; napisao je kako naše vrijeme svjedoči činjenici da se pitanje postojanja Allaha, zahvaljujući nevjerojatnom napretku znanosti na Zapadu, odbacuje kao smiješno i besmisleno; san kojim u dubokom i ružnom mraku spava Istok nas šačicu intelektualaca ne smije sručiti u beznade, napisao je, nego nas, upravo suprotno, mora podariti još življim radnim oduševljenjem, jer je očito da naš zadatak nije samo uzeti znanost odande i prenijeti je ovamo, nego smo je prisiljeni iznova otkriti kako bismo što prije premostili višestoljetnu razliku koja nas dijeli; privodeći kraju sedmu godinu ovoga grandioznog rada, uviđam koliko su mase zaglupljene strahom od Allaha i - o, moj Bože!; pusti to, Fatma, ne čitaj, ali sam i dalje čitala: mene se, znači, čekalo: ja sam taj koji je prisiljen govoriti

O pitanjima koja se u naprednim zemljama smatraju ponižavajuće smiješnima, meni je dopalo buditi uspavane mase, pisao je, i kad bih barem imao prijatelja s kojim bih sve ovo mogao podijeliti, pisao je, ali - jok! - baš kao što nemam ni jednoga druga, nestale su i sve nade koje sam vezivao s ovom hladnom ženom, pisao je, sam si kao prst, Selahattine, pisao je, pisao... A na jednom listiću popisao je zadatke koje treba obaviti sljedećega dana: za kartu seobe roda i ptica selica pogledaj Polikowskog, zapisao je, nabrojao tri

jednostavna primjera kojima će našim mrtvim puhalima dokazati da Allah ne postoji - ali dosta je, Fatma, ne, ja ovo više ne mogu čitati - i bacila sam te bogohulne papire da su se razletjeli i pobjegla iz te proklete, ledene prostorije i nisam u nju više ušla sve do onog hladnog, snježnog dana kad je umro, a on je odmah sljedećega jutra shvatio i upitao: jesi li ti to sinoć ulazila u moju sobu dok sam ja spavao, Fatma? A ja šutim. Jesi li ti to ulazila u moju sobu i vršljala po mojim papirima, Fatma? Šutim. Vršljala si, Fatma, i pobrkala ih, 1 neke bacila na pod, Fatma, ali nije važno, neka si, smiješ ih čitati i gledati koliko god želiš, štoviše, čitaj ih! Ja šutim. Čitala si ih, zar ne, aferim!, dobro si učinila, što misliš o njima? Pa šutim, zar ne vidiš da šutim. Znaš da sam to oduvijek želio, zar ne, samo ti čitaj, Fatma: čitanje je najbolje što možemo učiniti, čitaj i uči, jer toliko je toga što trebamo učiniti, zar ne? Šutim. Ako budeš čitala i došla k svijesti, vidjet ćeš koliko je toga što bismo morali učiniti, Fatma, život od nas očekuje tako mnogo toga, ah, koliko toga!

Ma kakvi, jako je malo toga: prošlo je devedeset godina i sada znam da je toga jako malo: stvari, sobe; vidim i gledam; tamo-amo, pa malo vremena; kapljice što postojano kapaju iz slavine koja se nikada ne zatvara; u mome tijelu i glavi sada postaje prošlost, a prošlost sadašnjost, oko trepne, žaluzina se otvori pa zatvori, i tako dan i noć, pa dode novo jutro, ali ja se više ne dam obmanuti. A svejedno čekam. Sutra će oni doći. Zdravo, zdravo! Uzdravlje, Bako! Poljubit će mi ruku, smješkati se: kako su čudne te kosmate glave što se spuštaju do moje ruke! Kako ste, kako ste, Bako? A što da na to odgovori netko poput mene? Živim, čekam. Grobovi, pokojnici. Nek' mi dođe sanak.

Okrenula sam se u krevetu. Više ne čujem ni cvrčka. I pčela je otišla. Koliko li je do jutra? A ujutro - na krovu vrane i svrake... rano se bude. Je li istina da su svrake kradljivice? Biseri kraljica i princeza: ukrade ih svraka, pa za njom krene potjera. A ja mislim: kako li ta ptica može letjeti s tolikim teretom? Baloni, cepelini, i onaj mladić, o njima je pisao Selahattin: kako je Lindbergh letio? Ako bi popio dvije boce - jedna ne bi bila dovoljna - zaboravljao bi da ga neću slušati pa bi nakon večere pripovijedao. Danas sam, Fatma, pisao o avionima, pticama i letenju, a i natuknicu o zraku dovršit ću ovih

dana, slušaj: zrak, Fatma, nije prazan, sastoji se od sitnih čestica, i jednako kao što čamac koji plovi na vodi istisne vode s obzirom na svoju težinu, ali, ne, ja ne razumijem kako lete baloni i cepelini, ali Selahattin se zanio i objašnjavao i do zaključka - kao i inače - došao galameći: eto, sve treba znati, i ovo i sve ostalo, to je ono što nam je potrebno, enciklopedija, sve prirodne i društvene znanosti: kad se sve bude znalo, Allah će umrijeti, a mi ćemo - ali ja te više ne slušam! Nisam slušala ni ono što bi, popivši i treću bocu, bijesneći objašnjavao: tako je, Allaha nema, Fatma, samo znanost postoji! Umro je tvoj Allah, glupa ženo! Na kraju, kad mu ne bi ostalo ništa drugo osim zaljubljenosti i gađenja prema samome sebi, prepuštao bi se pohoti pa bi se uputio u onu dvorišnu stračaru. Ne misli, Fatma. Sluškinja... Ne misli... I dva bogalja! Misli o nečemu drugom! Lijepo jutro, stari voćnjaci, kočije... Oh, da mi je zaspati! Kad mi se ruka protegne kao oprezna mačka, svjetiljka se ugasi. Tiha tama! Ali kroz žaluzine nadire blijeda svjetlost, znam. Stvari više ne mogu vidjeti, spasile su se mojih pogleda, umuknule i zatvorile se u sebe, kao da mi govore kako će na svojim mjestima stajati i kad mene ne bude, ali poznajem ja vas: tu ste, sve ste tu, oko mene, gotovo da vas i vidim. S vremena na vrijeme poneka od njih zaškripi, zapucketa, i ja prepoznam čija je škripa, nije mi strana, i meni dođe da nešto kažem, razmišljam: kako je čudna ova praznina u kojoj se nalazimo! Sat otkucava i dijeli je. Sigurno i odlučno. Misao, pa još jedna. A onda dode jutro, stigli su. Zdravo, zdravo! Zaspala sam pa se probudila, prošlo je vrijeme i lijepo sam se naspavala. Došli su, Gospođo, došli su! A dok ja čekam, vlak još jednom zazviždi. Kamo? Zbogom! Kamo ćete, Fatma, kamo? Odlazimo, majko, Istanbul nam je zabranjen. Jesi li uzela svoje prstenje? Jesam. A šivaću mašinu? I nju. Dijamante, bisere? Oni će ti cijeloga života trebati, Fatma. Ali brzo se vrati! Ne plači, majko. Sanduke i stvari tovaru u vlak. Još nisam rodila, krećemo na put, moj muž i ja prognani smo u tuđinu, tko zna u koju tuđu zemlju, ulazimo u vlak, gledate za nama, mašem vam, zbogom, oče, zbogom, majko, gledajte, ja odoh, odoh daleko.

Da?" pitao je piljar. "Što želite?" "Nacionalistička mladež priređuje večer" odgovorio je Mu-stafa. "Raznosimo pozivnice." Iz torbe sam izvadio pozivnice.

"Ja na takva mjesta ne idem" rekao je piljar. "Nemam vremena za to."

"A ne biste kupili barem jednu-dvije, za podršku nacionalističkoj mladeži?" pitao je Mustafa.

"Kupio sam još prošli tjedan" odgovorio je.

"Od nas?" nastavio je Mustafa. "Pa mi prošli tjedan nismo dolazili ovamo."

"Ali ako si ti pomogao komunistima, to je druga priča!" ubacio se Serdar.

"Ne, ne" odgovorio je piljar. "Oni ne dolaze ovamo."

"Zašto ne dolaze?" pitao je Serdar. "Zato što im se ne da?"

"To ja ne znam" odgovorio je piljar. "Mene pustite na miru. Ja se u te poslove ne petljam."

"Hoćeš da ti ja kažem zašto ne dolaze?" nastavio je Serdar. "Zato što se boje nas, zato ne dolaze. Da nema nas, komunisti bi ovdje haraćili kao i po Tuzli4."

"Ne dao Bog!"

"E, kažem ti ja. Znaš što su sve napravili Tuzlanima, jel' tako da znaš? Prvo im lijepo porazbijaju izloge, pa..."

Okrenuo sam se i pogledao u izlog ispunjen čistim, širokim, sjajnim staklom.

"Pa kad ih ni to nije slomilo, što su im onda napravili, hoćeš da ti i to kažem?" nastavio je Serdar.

A ja sam mislio na groblja: ako komunisti posvuda čine isto, groblja po Rusiji mora da su dupkom puna. Piljar je napokon shvatio: stavio je ruku na pojas i odmjeravao nas crven u licu.

"E tako, junače" rekao je Mustafa, "nemamo mi vremena. Za koliko lira?"

Izvadio sam karte, neka ih vidi.

"Kupit će deset komada" odlučio je Serdar.

"Ali nema ni tjedan dana kako sam kupio!"

"Tako, znači" nastavi Serdar. "Priatelji, ne gubimo ovdje vrijeme uzalud! Sad smo vidjeli: u cijeloj čaršiji samo je ovaj dućan sumnjiv,

samo se ovaj ne boji ostati bez izloga... Pa nećemo ga zaboraviti.
Hasane, zapisi broj."

Izišao sam, pogledao broj nad vratima i ušao. Piljarevo lice bilo je još crvenije.

"Hajde, hajde, nemoj se ljutiti" rekao je Mustafa. "Nije nama do toga da tebe vrijeđamo i ponižavamo. Mogao bi nam biti djed, a mi nismo komunisti." Okrenuo se meni: "Daj mu pet komada, dosta za ovaj put."

Izvadio sam i pružio mu pet karata. Piljar se nagnuo i prihvatio ih za rub, kao da mu se gade. I zatim posve ozbiljno počeo čitati tekst koji je na njima bio napisan.

"Hoćete li i račun?" pitao je Serdar.

I ja sam se nasmijao.

"Budite pristojni!" ukorio nas je Mustafa.

"Ima u mene istih ovakvih još pet komada" zaključio je piljar. S uzbuđenjem stade prevrtati po tamnoj i prašnoj unutrašnjosti ladice, i na kraju ih ozaren izvuče i pokaže. "Iste su, jeF tako da su iste?"

"Jesu" odgovori Mustafa. "Moguće je da su ti ih naši prijatelji prodali zabunom. Ali trebao si ih kupiti od nas."

"Pa to je svejedno, kupio sam, eto!"

"E, neka si! Pa hajde još pet komada, nećeš umrijeti!" Serdar će.

Ali stari se škrtac pravio da ga ne čuje; vrškom prsta pokazao je kut karte.

"Ove su karte ionako zastarjele" reče. "Ta vaša večer održana je prije dva mjeseca. Gle, ovdje piše: svibanj, 1980."

"Zar si ti namjeravao i doći na tu večer?" pitao ga je Mustafa.

"Kako da ja danas idem na večer koja je održana prije dva mjeseca?"

Tu je već i meni bilo dosta: toliko truda da bi kupio još pet karata!

Uzalud su nas učili u školi. Pristojnost čovjeku samo oduzima

vrijeme, ničemu drugom ne koristi. Kad bi mi rekli da na tu temu

napišem sastavak, toliko bih toga nanizao da bi mi i profesori

turskog, koji samo čekaju priliku da me pregaze, na kraju morali

dati peticu. Eto: i Serdar se razljutio, kao i ja. Odjednom je

zakoraknuo i potegnuo olovku koju je stari škrtac držao za uhom - i to grubo, tako da ga zaboli - nešto napisao na karte i vratio mu ih

zajedno s olovkom.

"Jel' sad u redu?" reče. "Večer smo pomaknuli dva mjeseca unaprijed. A ti ćeš dati petsto lira!"

I tako je napokon izvadio i dao tih petsto lira. Ovo je jedini pravi način, i samo naši glupi profesori turskog vjeruju da se pristojnošću nešto može postići. Toliko sam se razljutio da je i meni došlo da mu napravim nešto ružno. Taman smo izlazili, a ja zastadoh: iz kule od bresaka koju je složio pred vratima izvukao sam jednu od najdonjih. Imao je sreće, stari gad: kula mu je ostala čitava. Stavio sam breskvu u torbu. Zatim smo zašli kod berbera.

A on je držao glavu jedne mušterije: prao ju je pod slavinom.

Pogledao nas je u ogledalu.

"Dajte mi dvije, dečki" rekao je ne puštajući glavu koja mu je bila među rukama.

"Ako želite, možete ih uzeti i deset" predložio je Mustafa. "Pa ćete ih ovdje prodavati."

"Daj mi dvije, rekao sam, to mi je dovoljno" odgovori berber. "Zar niste vi iz Društva?"

Dvije karte! Tad sam odjednom poludio:

"Ma kakve dvije, kupit ćeš deset!" I izbrojim deset karata i pružim mu ih.

Čak se i Serdar začudio. Tako je, gospodo, sad ste vidjeli: kad mi pukne film, ja sam takav! Ali berber karte nije uzeo. "Koliko je tebi godina?" upitao me.

I nasapunana glava u berberovim rukama odmjerava me preko ogledala.

"Jel' nećeš kupiti?" rekoh.

"Osamnaest" odgovori mu Serdar.

"Tko te iz Društva poslao?" nastavi. "Jako si vatren."

Nisam znao što bih rekao pa sam pogledao Mustafu.

"Nemojte se ljutiti" reče Mustafa. "On je još nov. Ne poznaje vas."

"Vidi se da je nov. Hajde, dajte mi dvije karte."

Iz džepa je izvadio dvjesto lira. A moji su prijatelji mene odmah zaboravili i sporazumjeli se s njim, malo je nedostajalo da mu i ruku poljube. Znači, ako poznaješ one iz Društva, ovdje si car. Da barem nije kupio ni jednu! Izvadio sam dvije karte i pružio mu. Ali se nije

okrenuo niti ih je uzeo.

"Stavi ih onamo, hajde!"

Stavio sam. Htio sam nešto i reći, ali nisam.

"Hajte sa srećom, momci" rekao je i, uzevši šampon, vrhom bočice pokazao na mene.

"A ovaj radi ili ide u školu?"

"Pao je drugi srednje" odgovori Mustafa.

"Što ti radi otac?"

Šutio sam.

"Otac mu prodaje lutriju" odgovorio je Mustafa.

"Dobro pazite na tog mladog šakala!" reče berber. "Jako je vatren.

Hajte uzdravlje."

Moji su se nasmijali. A ja sam mislio kako bih mu trebao nešto reći, htio sam reći: "Ne zlostavljaj šegрта, jesi čuo?" htio sam reći, ali nisam. Izišao sam i ne pogledavši šegрта u lice. Serdar i Mustafa se smiju i razgovaraju, ali ja vas ne slušam, nisam dobro. Kasnije je Mustafa Serdaru ovako rekao:

"Sjetio se da je i on nekada bio berberski šegrt, pusti ga."

"Šakal!"

Ja ništa nisam rekao. Moja je dužnost nositi ovu torbu, i izvaditi karte i davati ih, kad na to dode red. Tu sam s vama jer su nas iz Džennethisara pozvali i dali nam ovaj posao i nemam ja što razgovarati s vama koji se udružujete sa zanatlijama pa me ismijavate i ponavljate tu riječ: šutim. Ušli smo u ljekarnu i ja sam šutio, pa u mesnicu i ja sam opet šutio, i isto tako i kod bakala, pa u željezari i kod prodavača kave i u kavani isto tako, i nisam prozborio do kraja čaršije. Kad smo izišli iz zadnjeg dućana, Mustafa je zaključio: "Sad smo zaslužili po porciju ćevapa." Šutio sam i nisam rekao kako nam te novce ne daju da bismo jeli ćevape.

"Da" složio se Serdar, "zaslužili smo po porciju."

Ali kad smo sjeli u ćevabdžinicu, naručili su po dvije porcije. Pa ako će oni po dvije, neću ni ja jednu. Dok smo čekali ćevape, Mustafa je izvadio novce i prebrojao: sedamnaest tisuća lira.

"Zašto se ovaj mršti?" pitao je zatim Serdara.

"Ljuti se što ga zovemo šakal" odgovorio je Serdar.

"Glupan!" rekao je Mustafa.

Ali ja to nisam čuo jer sam se zagledao u kalendar na zidu. Pa su stigli ćevapi. Oni su jeli razgovarajući, a ja bez riječi. Naručili su i desert. I ja sam naručio, revaniju, bila je dobra. Mustafa je izvadio pištolj i počeo se njime igrati ispod stola.

"Daj mi ga!" rekao je Serdar.

I on se igrao. Meni ga nisu dali, smijali su se, i na kraju ga je Mustafa zataknuo za pojas; platio je račun pa smo ustali i otišli. Prošli smo ulicama bez straha od bilo koga, ušli u Centar i popeli se stepenicama šuteći. Kad smo ušli u Društvo, kao da sam se malo prepaio; to mi se uvijek dogodi. Kao kad na ispitu prepisujem pa se, glupan, prepadnem i uzvrtim toliko da i profesor primijeti i shvati o čemu se radi...

"Je li cijela čaršija sređena?"

"Jest" odgovorio je Mustafa, "sva mjesta koja ste nam naredili." "Nije li sve kod tebe?"

"Jest" odgovorio je Mustafa vadeći pištolj i novce.

"Meni daj samo mašinu" odgovorio je taj. "Novce preuzima gospodin Zekerija."

Mustafa je pružio pištolj. Zatim je taj ljepuškasti čovjek ušao u drugu prostoriju. I Mustafa je otišao za njim. Čekamo. Na trenutak sam se zapitao što čekamo; kao da sam zaboravio da čekamo gospodina Zekeriju pa mi se učinilo da čekamo ništa ne čekajući. Tad je došao neki momak sličan nama i pružio nam po cigaretu. Inače ne pušim, ali sad sam uzeo. Izvadio je upaljač u obliku lokomotive i zapalio nam cigarete.

"Jeste li vi idealisti⁵ iz Džennethisara?"

"Jesmo" odgovorio sam.

"Kako je tamo?"

Što to ovaj zapravo pita, mislio sam. Cigareta je imala prljav okus. Kao da sam ostario.

"Gornja mahala je naša" rekao je Serdar.

"Znam" rekao je taj momak. "Ali pitam vas za obalu. Za tuzlanske komuniste."

"Ma kakvi" rekoah ja odjednom, "na obali u Džennethisaru nema ničega. Tamo su samo bogati buržuji."

Pogledao me i nasmijao se. I ja sam se nasmijao.

"Nema to veze" rekao je, "to se nikad ne zna!"

"Tko drži gornju mahal, taj drži i obalu" odgovori Serdar.

"Da, da. Tako su uzeli i Tuzlu. Budite oprezni." Poslije sam pomislio na komuniste. Dok sam o njima mislio, ozbiljno sam potezao dimove, kadli ovaj što je s nama razgovarao reče: "Ti si nov, zar ne?" i pokupi se u drugu prostoriju ne dočekavši moj odgovor. Pa nije mi ni dao vremena da odgovorim! Serdar je potvrdno kimnuo. Po čemu im je to odmah jasno da sam nov? I kad sam ono rekao da ima buržuja, što je značio onaj njegov smijeh? I Serdar je ustao i nekamo ušao, i tako sam ondje ostao sam, kao da me je ostavio da oni koji ulaze i izlaze shvate da sam nov. Pušim gledajući u strop i razmišljam o važnim stvarima, toliko važnima da će i oni koji prolaze to odmah na meni vidjeti: o problemima našega pokreta. Postoji takva knjiga, pročitao sam je. Uto Mustafa iziđe iz sobe i poljubi se s nekim, a onda se odjednom svi povukoše u stranu: stigao je, da, gospodin Zekerija. Odmah je, ulazeći u sobu, pogledao mene, a ja sam taman ustajao, ali se nisam stigao ni uspraviti. Pa su zatim pozvali Mustafu. Kad je ušao, razmišljao sam o čemu li sad razgovaraju, a potom su opet izišli i ja sam uspio na vrijeme ustati.

27

"Dobro je!" rekao je gospodin Zekerija našem Mustafi. "Kad zatreba, opet ćemo ti javiti. Aferim!"

Pa je opet pogledao mene; jako sam se prepao i pomislio kako će sad i meni nešto reći, ali ništa nije rekao, samo je odjednom kih-nuo i opet otišao gore, "u stranku", kako kažu. Mustafa je šaptom porazgovarao s onim momkom koji je netom prije razgovarao i s nama. Pomislio sam da govore o meni, ali glupost, pričaju o politici, o važnim stvarima... Nisam ih gledao kako ne bi pomislili da ih slušam i da sam znatiželjan.

"Hajde, dečki" rekao je zatim Mustafa, "idemo!"

Torbu sam ostavio. Idemo prema kolodvoru, kao ljudi koji su uspješno obavili dužnost. Zašto je Mustafa umuknuo, pitao sam se. Nisam više ljut na njih; što li misli o meni, jesam li bio dobar na zadatku? O tome sam razmišljao dok smo na kolodvoru sjedili na

klupi, a kad sam ugledao kiosk za lutriju, pomislio sam na oca; nije mi bilo do toga da na njega mislim, ali svejedno sam mislio, 1 promrmljao ono što bih mu htio reći: Najvažnija stvar u životu nije matura, tata!

Došao je vlak, ušli smo. Serdar i Mustafa opet se potajno došap-tavaju. Kažu nešto ili se našale tako da od mene naprave budalu. Ja se tad pokušavam sjetiti nečega što bi dobro sjelo na njihovu šalu, ali mi ne padne odmah na pamet, i dok smišljam što bih im odgovorio, oni se, vidjevši na mome licu zbunjenost, još više smiju, pa se ja naljutim ili im, ne uspjevši se suzdržati, nešto opsujem, i na kraju po njihovu smijehu uvidim da su od mene napravili još veću budalu. Tad poželim ostati sam; kad je sam, čovjek može s mirom razmišljati o velikim stvarima koje bi u životu mogao napraviti. Ponekad ne razumijem te njihove šale, namiguju jedan drugome, evo baš kao i sad dok ponavljaju: Šakal! Kakva li je to životinja? U osnovnoj školi bila je jedna djevojčica, jednom je na nastavu donijela enciklopediju, životinjsku enciklopediju, kažeš naprimjer tigar, otvoriš "T" i pogledaš... Da je sad tu ta enciklopedija, mogao bih pogledati "šakala" ali ta mi djevojčica ne bi dala da pogledam: Ne diraj, zaprljat ćeš mi je! Pa što je onda donosiš u školu, glupačo... Kasnije se ta djevojčica preselila u Istanbul, naravno, govorili su da sam se zapitao što čekamo; kao da sam zaboravio da čekamo gospodina Zekeriju pa mi se učinilo da čekamo ništa ne čekajući. Tad je došao neki momak sličan nama i pružio nam po cigaretu. Inače ne pušim, ali sad sam uzeo. Izvadio je upaljač u obliku lokomotive i J zapalio nam cigarete. jšmm

"Jeste li vi idealisti⁵ iz Džennethisara?"

"Jesmo" odgovorio sam. -^^H

"Kako je tamo?" j^^B

Što to ovaj zapravo pita, mislio sam. Cigareta je imala prljav ok^^B
Kao da sam ostario.

"Gornja mahala je naša" rekao je Serdar. |

"Znam" rekao je taj momak. "Ali pitam vas za obalu. Za tuzlanske
(
komuniste."

vi

"Ma kakvi" rekoah ja odjednom, "na obali u Džennethisaru nema ničega. Tamo su samo bogati burzuji." |

Pogledao me i nasmijao se. I ja sam se nasmijao.

"Nema to veze" rekao je, "to se nikad ne zna!"

"Tko drži gornju mahaluu, taj drži i obalu" odgovori Serdar.

"Da, da. Tako su uzeli i Tuzlu. Budite oprezni." Poslije sam pomislio na komuniste. Dok sam o njima mislio, ozbiljno sam potezao dimove, kadli ovaj što je s nama razgovarao reče: "Ti si nov, zar ne?" i pokupi se u drugu prostoriju ne dočekavši moj odgovor. Pa nije mi ni dao vremena da odgovorim! Serdar je potvrdno kimnuo. Po čemu im je to odmah jasno da sam nov? I kad sam ono rekao da ima buržuja, što je značio onaj njegov smijeh? I Serdar je ustao i nekamo ušao, i tako sam ondje ostao sam, kao da me je ostavio da oni koji ulaze i izlaze shvate da sam nov. Pušim gledajući u strop i razmišljam o važnim stvarima, toliko važnima da će i oni koji prolaze to odmah na meni vidjeti: o problemima našega pokreta. Postoji takva knjiga, pročitao sam je. Uto Mustafa iziđe iz sobe i poljubi se s nekim, a onda se odjednom svi povukoše u stranu: stigao je, da, gospodin Zekerija. Odmah je, ulazeći u sobu, pogledao mene, a ja sam taman ustajao, ali se nisam stigao ni uspraviti. Pa su zatim pozvali Mustafu. Kad je ušao, razmišljao sam o čemu li sad razgovaraju, a potom su opet izišli i ja sam uspio na vrijeme ustati.

"Dobro je!" rekao je gospodin Zekerija našem Mustafi. "Kad zatreba, opet ćemo ti javiti. Aferim!"

Pa je opet pogledao mene; jako sam se prepao i pomislio kako će sad i meni nešto reći, ali ništa nije rekao, samo je odjednom kihnuo i opet otišao gore, "u stranku" kako kažu. Mustafa je šaptom porazgovarao s onim momkom koji je netom prije razgovarao i s nama. Pomislio sam da govore o meni, ali glupost, pričaju o politici, o važnim stvarima... Nisam ih gledao kako ne bi pomislili da ih slušam i da sam znatiželjan.

"Hajde, dečki", rekao je zatim Mustafa, "idemo!"

Torbu sam ostavio. Idemo prema kolodvoru, kao ljudi koji su uspješno obavili dužnost. Zašto je Mustafa umuknuo, pitao sam se. Nisam više ljut na njih; što li misli o meni, jesam li bio dobar na

zadatku? O tome sam razmišljao dok smo na kolodvoru sjedili na klupi, a kad sam ugledao kiosk za lutriju, pomislio sam na oca; nije mi bilo do toga da na njega mislim, ali svejedno sam mislio, i promrmljao ono što bih mu htio reći: Najvažnija stvar u životu nije matura, tata!

Došao je vlak, ušli smo. Serdar i Mustafa opet se potajno došap-tavaju. Kažu nešto ili se našale tako da od mene naprave budalu. Ja se tad pokušavam sjetiti nečega što bi dobro sjelo na njihovu šalu, ali mi ne padne odmah na pamet, i dok smišljam što bih im odgovorio, oni se, vidjevši na mome licu zbunjenost, još više smiju, pa se ja naljutim ili im, ne uspjevši se suzdržati, nešto opsujem, i na kraju po njihovu smijehu uvidim da su od mene napravili još veću budalu. Tad poželim ostati sam; kad je sam, čovjek može s mirom razmišljati o velikim stvarima koje bi u životu mogao napraviti. Ponekad ne razumijem te njihove šale, namiguju jedan drugome, evo baš kao i sad dok ponavljaju: Šakal! Kakva li je to životinja? U osnovnoj školi bila je jedna djevojčica, jednom je na nastavu donijela enciklopediju, životinjsku enciklopediju, kažeš naprimjer tigar, otvoriš "T" i pogledaš... Da je sad tu ta enciklopedija, mogao bih pogledati "šakala" ali ta mi djevojčica ne bi dala da pogledam: Ne diraj, zaprljat ćeš mi je! Pa što je onda donosiš u školu, glupačo... Kasnije se ta djevojčica preselila u Istanbul, naravno, govorili su da joj se otac obogatio. A imala je i prijateljicu, s plavim mašnjama u kosi...

Zamislio sam se... Kad je vlak došao u Tuzlu, srce mi je brže zakucalo, ali se nisam uplašio. Svakoga trena u vlak mogu ući komunisti. I Serdar i Mustafa su zašutjeli, napeto gledaju. Ništa se nije dogodilo. Kad je vlak krenuo, pročitao sam komunistički natpis na zidu: Tuzla će biti fašistički grob! Ti koje zovu fašistima, to smo mi. Malo sam i opsovao. Pa je vlak došao do našeg kolodvora, sišli smo. Hodali smo bez riječi i došli do autobusnog stajališta. "Dečki, ja imam posla" rekao je Mustafa. "Hajde, vidimo se!" Gledali smo za njim dok se nije izgubio među minibusima. "Ne mogu sad, po ovoj vrućini, ići kući učiti!" rekao sam Serdaru odjednom.

"Pa da" odgovorio je Serdar. "Jako je vruće."

"A nisam ni dobro" dodao sam. Malo smo šutjeli. "Hajde, idemo u kavanu!" rekao sam.

"Ne, ne. Idem u dućan. Imam posla."

I otišao je. Tako je to: kad ti otac ima dućan, i ti imaš zanat, lako ti je! Ali ja se još uvijek školujem, nisam odustao od škole kao vi. Samo, kako je to čudno: ipak sam ja onaj s kojim najviše zbijaju šale. Siguran sam da će Serdar navečer u kavanu stići prije svih, i svima reći ono o šakalu... Pusti, Hasane, nemoj se zamarati; pa i nisam, krenuo sam uzbrdicom.

Gledam kamione i automobile koji preda mnom jure prema Džennethisaruru ili Daridži kako bi stigli na trajekt, i nekako mi je ugodno misliti o tome da sam sam. Mnogo je toga u životu, vjerojatno je tako, ali ti, eto, čekaš. Ovako to meni izgleda: stvari koje bih želio da se dogode potrebno je dugo čekati, a kad se i dogode, ne dogode se onako kako sam ih ja zamišljao i očekivao; kao da su se sve urotile protiv mene: dolaze polako, polako, a dok se snađeš i pogledaš, već su i prošle. Kao ovi auti što me obilaze. Počeli su mi ići na živce; možda će koji stati pa me povesti da se po ovoj vrućini ne moram penjati uzbrdicom, ali - kao da je ikoga briga za tebe. Počeo sam jesti breskvu, ali se nisam uspio smiriti.

Da je barem sad zima, tako bih volio sam prošetati po plaži; vrata bi bila otvorena, i ja bih ušao na praznu pješčanu plažu, ne bih se morao ustručavati ni pred kime: valovi bi dolazili i udarali u obalu, a ja bih trčao ili hodao, ili koji put poskočio da mi se ne smoče cipele, i razmišljao bih o svom životu, o tome kako ću jednoga dana sasvim sigurno biti jako važan, i kako će me tada drukčije gledati ne samo ovi momci, nego i djevojke; i ne samo da se ne bih osjećao ovako mučno kao sad, nego mi, kad bih sad mogao razmišljati o tome što ću biti, ne bi bilo ni na kraj pameti Serdaru predložiti da idemo u kavanu, bio bih sam sebi dovoljan, samo da je sad zima.

Ali k vragu, zimi se mora u školu, i još i oni bolesnici od profesora... A onda sam ugledao onaj bijeli anadol6 kako se uspinje uzviši-com. Dok se polako približavao, shvatio sam da su unutra oni, ali kao da sam se postidio pa sam se, umjesto da im mahnem, okrenuo.

Približavali su se, približavali, i zatim prošli i nastavili ne prepoznavši me. Dok su me obilazili, na tren samo pomislio da sam

se možda zabunio. Jer, dok smo bili mali, Nilgun nije bila toliko lijepa! Ali onaj debeli za volanom, to ne može biti nitko drugi osim Faruka. Kako je debeo! Tada sam shvatio da neću ići kući, nego ću se spustiti nizbrdicom i otići do njihove kuće pa pogledati kroz vrata, možda ugledam svoga patuljastog amidžu pa će me on uvesti unutra i tako ću ući - naravno, ako me ne bude sram - pozdravit ćemo se, možda ću čak i Baki poljubiti ruku, a onda ću pozdraviti njih, jeste li me prepoznali, jako sam porastao, reći ću, da, da, reći će, prepoznali smo te, kako smo bili dobri prijatelji dok smo bili mali, zar ne, razgovarat ćemo, razgovarati, nekada smo bili tako dobri, razgovarat ćemo i tako ću i ja možda zaboraviti svu ovu svoju zlovolju i muku ako sad odem onamo.

4-

Dok se anadol teškom mukom penjao uzbrdicom, pitao sam: "Jeste li ga prepoznali, malci?" "Koga?" pitala je Nilgun.

"Onog dečka u plavom pokraj ceste. On je nas odmah prepoznao."

"Onoga visokog?" pitala je opet. Okrenula se i pogledala, ali već smo se bili udaljili. "Tko je to bio?" "Pa Hasan!"

"A tko je Hasan?" rekla je zbunjeno. "Redžepov nećak."

"Kako je porastao!" začudila se. "Nisam ga prepoznala." "Sramota!" rekao je Metin. "A to nam je prijatelj iz djetinjstva." "Pa zašto ga ti nisi prepoznao, ako je tako?" pitala ga je. "Nisam ga ni vidio... Ali čim je Faruk pitao, shvatio sam o kome se radi."

"Ma bravo!" rekla je. "Baš si pametan."

"To je znači ono na što misliš kad govoriš kako si se ove godine promijenila od glave do pete: zaboravila si svoju prošlost" rekao je Metin.

"Lupetaš..."

"One knjige koje si pročitala, sve si zaboravila zbog njih" nastavio je.

"Ne lupetaj, kažem" odgovorila mu je.

Zašutjeli su. Nastala je duga tišina. Prošli smo uzbrdicu kraj koje je svake godine sve više ružnih betonskih zgrada i ušli među preostale vinograde i vrtove trešanja i smokvinih stabala. Na tranzistoru je svirala bezlična i lagana zapadnjačka glazba. Kad smo izdaleka ugledali more i Džennethisar, sjetili smo se, vjerojatno,

uzbuđenja koje smo znali osjećati kad smo bili mali - to sam shvatio po tišini - ali to nije dugo potrajalo. Spustili smo se nizbrdicom ne razgovarajući i prošli kroz preplanulu i bučnu masu u kratkim hlačama i kupaćim kostimima. Dok je Metin otvarao dvorišna vrata, Nilgun mi je rekla: "Daj svirni!"

Uvezao sam auto u dvorište i pogledao, sjetan, u kuću: svaki put kad dođem, kao da je sve starija i praznija. Oljuštila se boja drvenarije, bršljan je s bočnog zida prešao i na prednji, smokvina sjena zakrila je Bakine zatvorene žaluzine, rešetke na prozorima u prizemlju nestaju u hrđi... Čudno sam se osjećao: kao da je u ovoj kući postojalo nešto čudno što prije zbog navike nisam primijetio, a sad sam to naslutio sa strahom i zebnjom. Zagledao sam se u Redžepovu i Bakinu vlažnu i grobnu kućnu tamu koju su razotkrivala zbog nas rastvorena glomazna krila velikih ulaznih vrata.

"Hajde izlazi, što sjediš?" govorila mi je Nilgun.

Izišla je iz auta i krenula prema kući. Tad je ugledala Redžepovo nezgrapno tijelo od kojega čovjeku dođe stid; izletio je, uznemiren, kroz malena kuhinjska vrata i približavao joj se gegajući se. Zagrlili su se i poljubili. Na tranzistor smo svi zaboravili pa je još uvijek svirao; isključio sam ga i izišao iz auta u tihi vrt. Redžep je opet bio u onoj jakni koji mu skriva godine, a imao je i onu čudnu, tanku kravatu. Zagrlili smo se, poljubili.

"Zabrinuo sam se" rekao je. "Kasnite."

"Kako si?"

"Eh" rekao je kao da se srami, "dobro je. Namjestio sam vam krevete, priredio sobe. Gospoda vas očekuje. Jeste li se vi to još udebljali, gospodine Faruk?"

"Kako je Baka?"

"Dobro... Žali se... Dajte da uzmem vaše kufere." "Kasnije ćemo ih uzeti."

Popeli smo se stepenicama za Redžepom. Iz nekog sam se razloga razveselio tracima svjetlosti što su se u prašnjavu kuću probijali kroz žaluzine, i mirisu plijesni; sjećao sam ih se otprije. Kad smo došli pred Bakina vrata, Redžep je zastao i udahnuo; oči su mu na trenutak zasjale prepredenjačkim veseljem:

"Stigli su, Gospodo, stigli su!" poviknuo je.

"Gdje su?" odgovorio je starački i nervozan Bakin glas. "Zašto mi nisi javio, gdje su?"

Ležala je umotana u plavi jorgan s cvjetnim uzorkom, naslonjena na tri jastuka, u krevetu čijim sam mjedenim drškama volio udarati kad sam bio mali. Poljubili smo joj ruku, jedno po jedno. Madežima i mrljama na bijeloj i mekoj naboranoj koži njezine ruke čovjek se uvijek obraduje, kao starom znancu. I soba, i Baka, i njezina ruka - sve je mirisalo istim mirisom. "Živjeli nam, Bako!" "Kako ste, Bakice?"

"Loše" odgovorila je, ali mi na to nismo ništa rekli. Napućila je usnice i posramila se kao mlada djevojka, ili se barem pretvarala da ju je sram. "Hajde, vi pripovijedajte" rekla je zatim.

Nas troje smo se zgledali, nastala je duga tišina. Mislio sam o tome kako ova soba miriše na plijesan, na lakirani namještaj, starinski sapun, možda i na bombone od mente, pa malo i na lavandu i kolonjsku vodicu, i na prašinu.

"Eh, što je sad, zar nemate ništa što biste mi rekli?"

"Došli smo autom, Bako" rekao je Metin. "Od Istanbula dovd trebalo nam je točno pedeset minuta."

Svaki put to kaže, i Bakino jogunasto lice svaki put zasja posebnim sjajem - kao da je nasjela na njegove riječi - ali to potraje jako kratko.

"A koliko je vama nekada sati trebalo, Bako?" pitala je Nilgun pretvarajući se da ne zna odgovor.

"Ja sam došla samo jednom!" odgovorila je Baka ponosno i pobjednički. Uzdahnula je i dodala: "Samo, danas ne postavljate pitanja vi, nego ja!" Bit će da joj se dopalo to što je rekla - a to je rekla po navici

- pa je neko vrijeme smišljala pitanje, ali dok ga je izgovarala, već je bila svjesna da nije onako promućurno kako je htjela da bude.

"Pa kako ste?"

*8

"Dobro smo, Bako."

Rasrdila se kao da je poražena, lice joj se zgrčilo od gnjevne zbunjenosti. Nekada sam se, dok sam bio mali, toga lica bojao.

"Redžepe, stavi mi jastuk iza leđa." "Svi su vam jastuci za leđima,

Gospodo." "Da vam donesem još jedan, Bako?" upitala je Nilgun. "A što ima nova kod tebe?"

"Nilgun je krenula na fakultet, Bako" odgovorio sam. "Imam i ja jezik, hvala" rekla mi je Nilgun. "Studiram sociologiju, Bako, završila sam prvu godinu." "A što ti radiš?"

"Nagodinu ću maturirati" odgovorio je Metin. "A poslije?"

"Poslije ću u Ameriku!" "Što ima ondje?"

"Bogataši i napredni ljudi!" ubacila se Nilgun.

"Fakultet" odgovorio je Metin.

"Ne govorite uglas" rekla je Baka. "A što ti radiš?"

Nisam joj rekao kako s velikom torbom svaki dan idem na fakultet pa se vratim i noći provodim drijemajući u praznoj kući, kako jedem i pred televizorom čekam da zaspim. Nisam joj rekao ni kako sam i jučer, dok sam išao na fakultet, samo jedva čekao vrijeme kad ću se napiti, ni kako me je strah da ću izgubiti i oduševljenje i zanimanje za ono što se zove povijest, ni koliko mi nedostaje moja žena.

"On je postao docent, Bako" odgovorila je Nilgun.

"A vi, Bako, baš fino izgledate" rekao sam bezizlazno.

"Što ti radi žena?" pitala me Baka.

"Pa rekao sam vam i prošli put: mi smo se rastali..." odgovorio sam.

"Ta znam, znam!" viknula je. "Što ona sad radi?" "Ponovno se udala."

"Jesi li im priredio sobe?" pitala je Baka. "Jesam" odgovorio je Redžep. "I nemate mi ništa drugo reći?"

"Istanbul je prepun ljudi, Bako, nije kao nekada" rekla je Nilgun. "Pa i ovdje je prevelika gužva" ubacio se Redžep.

"Daj sjedi, Redžepe" rekao sam mu.

"Bako, ova kuća je jako stara" rekao je Metin.

"Meni nije dobro" požalila se Baka.

"Jako je stara ova kuća, bilo bi dobro da je srušimo pa izgradimo apartmane pa će i vama biti lakše..."

"Šuti" rekla mu je Nilgun. "Ne čuje te. Osim toga, sad nije vrijeme za to."

"A kad će biti?"

"Nikada."

Zašutjeli smo. Činilo mi se da čujem kako u zagušljivoj, vrućoj sobi

stvari bubre pucketajući. Kroz prozor se u sobu uvlačila blijeda svjetlost, kao zmija.

"I ništa drugo nećete reći?" javila se opet Baka.

"Na cesti smo vidjeli Hasana, Bako" rekla je Nilgun. "Jako je porastao, ogroman je."

Bakine su usne čudno zadrhtale.

"Što oni rade, Redžep?" pitala je Nilgun.

"Ništa!" odgovorio je. "Žive u kući na uzbrdici. Hasan je u srednjoj..."

"Što im to govoriš?" viknula je Baka. "O komu pričaš?" "A što radi Ismail?"

"Ništa" rekao je Režep. "Prodaje lutriju."

"Što vam to pripovijeda?" opet je graknula Baka. "Razgovarajte sa mnom, ne s njim! Idi, hajde, Redžep, izlazi, idi u svoju kuhinju!"

"Ta što vam smeta, Bako" rekla je Nilgun, "nek'ostane ovdje."

"Odmah vas je obmanuo, nije li tako?" pitala je Baka. "Što si im rekao? Jesi li im se žalio?"

"Ništa nisam rekao, Gospodo" odgovorio je Redžep.

"Ta vidjela sam maloprije, govorio si, objašnjavao si."

Redžep je izišao. Nastala je tišina.

"Hajde, Nilgun, pričaj nešto" rekao sam joj.

"Ja? A što da pričam?" Malo se zamislila. "Sve je jako poskupjelo, Bako" rekla je potom.

"Reci joj da toliko čitaš da si zbog knjiga sve drugo zaboravila" ubacio se Metin.

"Glupane!"

AO

"Što to govorite?" pitala je Baka. Opet smo svi zašutjeli.

"Eto, Bako" rekao sam ja, "idemo se mi sad smjestiti u svoje sobe."

"Pa tek ste došli" rekla je, "kamo ćete?"

"Nikamo" rekao sam, "sad smo tjedan dana ovdje."

"Znači, nemate mi ništa reći" zaključila je Baka. Držala se pobjednički, možda se čak malo i nasmijala.

"Sutra ćemo na groblje" rekoh bez razmišljanja.

Redžep nas je čekao pred vratima. Sve nas je, jedno po jedno, odveo u sobe i rastvorio žaluzine. Meni je opet namijenio sobu koja gleda

na zdenac. Sjetio sam se mirisa plijesni, posteljine i djetinjstva. "Hvala ti, Redžep" rekao sam. "Baš si lijepo priredio sobu!" "Ovdje sam vam objesio ručnik" rekao je i pokazao. Zapalio sam cigaretu. Zajedno smo gledali kroz otvoren prozor. "Redžep, kako je u Džennethisar u ovo ljeto?" pitao sam. "Loše" odgovorio je. "I ne slični na ono prije." "Kako to misliš?"

"Ljudi su se jako izopačili, jako su okrutni."

Okrenuo se i pogledao me u lice očekujući razumijevanje. Obojica smo se, osluškujući žamor s plaže, zagledali u ulicu skrivenu drvoredom, i u more. Došao je Metin:

"Hoćeš mi dati ključ od auta?"

"Ideš?"

"Izvadit ću svoj kufer i odoh."

"Ako i naše kufere doneseš gore, auto ću ti dati do sutra ujutro" rekao je.

"Nemojte se vi time gnjaviti, gospodine Faruk, ja ću ih donijeti" rekao je Redžep.

"Zar nećeš sad ići u arhiv tražiti ono o kugi?" pitao me Metin.

"Tražiti što?" upitao je Redžep. "Neću, to ću ostaviti za sutra." "A sad ćeš odmah početi piti?"

"Što se tebe tiče moje piće?" rekao sam, ali se nisam naljutio. "Pa i to je točno" odgovorio je uzvraćajući ključeve, na odlasku.

/1t

I Redžep i ja smo, ne razmišljajući, sišli stepenicama za njim. Pomislio sam kako bi bilo da odem pogledati što ima u frižideru, ali sam na kraju malenoga stepeništa umjesto u kuhinju skrenuo na drugu stranu te sam, prošavši pokraj Redžepove sobe, otišao do kraja uskoga prolaza. Redžep je išao za mnom.

"Je li ključ od vešeraja još uvijek ovdje?" pitao sam. Pruživši ruku, nad vratima sam napipao prašnjavi ključ.

"Gospođa ne zna za to" rekao je Redžep. "Nemojte joj reći."

Nakon što sam okrenuo ključ, vrata sam morao dobro pogurati da bi se otvorila. Bit će da je nešto palo na pod pa su se zaglavila; pogledao sam i začudio se: u prašini sam nazreo lubanju, stisnutu između vrata i sanduka. Podigao sam je, opuhao te je, nastojeći izgledati veselo, pokazao Redžepu.

"Sjećaš li se ovoga?"

"Molim?"

"Vjerojatno nikada ne ulaziš ovamo."

Prašnjavu lubanju spustio sam na rub tronošca zatrpana papirima. Uzeo sam neku staklenu cijev i poigrao se njome kao dijete te je stavio na jednu od plitica zahrđale vage. Redžep je šuteći stajao na pragu i sa strahom promatrao stvari koje sam ja doticao: stotine bočica, staklene krhotine, sanduke, komade kostiju u jednoj kutiji, stare novine, zahrđale škare, pincete, knjige na francuskom o anatomiji i medicini, kutije pune papira, slike ptica i letjelica zalijepljene na drvene podloge, stakla za naočale, krug podijeljen na sedam boja, lance, šivaću mašinu čiju sam pedalu znao gaziti kao mali igrajući se kočijaša, odvijače, kukce i guštere pribodene na daske, na stotine praznih boca s natpisom "Uprava monopola" ljekarničke bočice sa svakakvim prahovima obilježene naljepnicama, i jedan ćup pun čepova od pluta...

"Jesu li to čepovi, gospodine Faruk?" pitao je Redžep.

"Da. Ako će ti za što koristiti, uzmi."

Valjda se bojavao pa zato nije ulazio u sobu; uzeo sam ih i dao mu. Kasnije sam naišao i na mjedenu ploču na kojoj je arabicom pisalo da doktor Selahattin pacijente prima ujutro od dva do šest, a popodne od osam do dvanaest⁷. Pomislio sam kako bi bilo da je ponesem u Istanbul - ne samo zato što je izgledala simpatično, nego i kao

42

uspomenu - ali je neki čudan strah, pa čak i gađenje prema svemu što ima veze s povijesti i prošlosti bilo jače: bacio sam je u prašinu, među druge stvari. Zaključao sam vrata. Dok sam s Redžepom išao prema kuhinji, kroz stepenice sam ugledao Metina. Nosio je kufere gundajući.

5-

Nakon što sam odnio Farukove i Nilgunine kufere, skinuo sam se, obukao kupaće gaće i ljetne stvari, uzeo svoj puni novčanik, sišao, sjeo u stari i truli anadol i krenuo. Kod Vedatovih sam izišao iz auta. Osim sluškinje u kuhinji, oko kuće nije bilo nikakva pokreta. Prošavši kroz dvorište, otišao sam iza kuće: polako sam pogurao

prozor te se, ugledavši Vedata kako leži u svom krevetu, razveselio. Uskočio sam u sobu kao mačka i glavu mu pritisnuo jastukom.

"Kakva je to šala, kretenu!" viknuo je. Nasmiješio sam se, baš sam bio dobro raspoložen. "Pa kako smo?" "Kad si došao?" pitao me.

Nisam mu odmah odgovorio, gledao sam sobu. Sve je bilo isto kao i prošle godine, skupa s onom neukusnom slikom gole žene. Postao sam nestrpljiv:

"Hajde" rekao sam mu, "hajde, diži se!"

"Što ćemo raditi u ovo doba?"

"Pa što drugi rade popodne?"

"Ništa!"

"Nema nikoga?"

"Ma ne, svi su ovdje, ima i novih."

"Gdje se skupljate?"

"Kod Džejlaninih. Nedavno su stigli."

"Pa dobro, idemo k njima."

"Džejlan se sigurno još nije probudila."

AA

"Idemo nekamo drugamo ako je tako, možemo i negdje drugdje plivati" rekoh. "Davao sam instrukcije debilnim sinovima tvorničara tekstila i trgovaca željezom pa ove godine još nisam uhvatio nijednu priliku da se okupam."

"Znači, hoćeš reći da te Džejlan više ne zanima?"

"Diži se, idemo barem kod Turgaja!"

"Turgaja su primili u košarkaške juniore, znaš li to?"

"Mene to ne zanima, ostavio sam košarku."

"Da bi mogao biti još veći štreber, ha?"

Ništa nisam rekao; gledao sam Vedatovo preplanulo, zdravo i spokojno tijelo i mislio: da, ja mnogo učim, poludim ako nisam najbolji u razredu i znam da ovakve kao što sam ja zovu štreber, ali moj jadni otac nema tvornicu strojeva, nema ni tvornicu konca u kojoj bi me za deset godina postavio za direktora, nema ni skladište željeza, ni talionicu, i nije u Libiji zakupio ni najmanji poslovni natječaj, čak ni firmu za uvoz i izvoz nema moj jadni otac: moj otac, koji je dao otkaz na mjestu kajmakama, ima samo jedan grob na koji odemo jednom godišnje da Baka ne plače u kući, nego da se tamo

isplače. "Pa dobro, a što rade svi ostali?" pitao sam zatim. Vedat je ležao potrbuške i nije namjeravao ustati, ali je sad glavu pomaknuo barem toliko da ne govori u jastuk: Mehmet se iz Engleske vratio s nekom medicinskom sestrom pa ta djevojka sad živi kod njegovih, ali spavaju u odvojenim sobama, i ta se djevojka - kažu joj djevojka, ali zapravo je žena od trideset godina - dobro snalazi s našim prijateljicama, a Turan je, kao što i znam, u vojsci. Odakle bih ja to znao, pomislio sam, ne provodim ja zime s ankarskim i istanbulskim buržujima, nego u učeničkom domu i kod tetke, i za sitne novce glupavoj bogataškoj djeci - takvima kao što si ti - dajem satove matematike, engleskog i pokera. Ali ništa nisam rekao, i Vedat je dodao kako je Turanov otac zaključio da od njega nikad neće biti čovjeka pa ga je poslao u vojsku, nije čak nikoga htio ni potplatiti, nego je rekao kako će ga vojnički život opametiti, a kad sam ja pitao je li se opametio, Vedat je posve ozbiljno odgovorio da ne zna te dodao kako je Turan došao na petnaestodnevni dopust i da je počeo nešto motati s Hulijom, i ja sam se tad zamislio, a Vedat je rekao kako se pojavio i jedan Fikret, novi momak, i odmah sam shvatio da Vedat do njega drži jer ga je zvao "kralj" i "rođak" a onda je počeo objašnjavati koliko konjskih snaga ima motor čamca od fiberglasa i slične stvari, i ja sam se počeo živcirati i prestao sam slušati tog jadnika, a kad je i on to shvatio, i on je zašutio. Ali kasnije smo opet progovorili.

"Kako ti je sestra?" pitao je.

"Ona je komunist, od glave do pete. I, kao i oni, neprestano ponavlja kako se jako promijenila." "Šteta, baš mi je žao." Gledao sam sliku gole žene na zidu.

"I Selčukova sestra je postala takva" rekao je kao da šapuće.

"Vjerojatno se u nekog zaljubila! Je li i s tvojom sestrom takav slučaj?"

Ništa nisam rekao. Odgovorio sam nervoznim pokretom pa je shvatio da mi se ta tema ne sviđa.

"A u kakvom ti je stanju brat?"

"Beznadnom" odgovorio sam. "Samo pije i deblja se. Beznadno mrtvo puhalo." "Zar je i on takav?"

Što sam više govorio, bio sam sve ljući: "On je trom kao nitko.

Samo, ako ćemo pravo, dobro se slaže s našom sestrom. Nek' rade što im volja, nije to moja briga, ali sve ovo što mene snalazi događa mi se zato što je ona toliko zaglibila u ideologiju da joj se novac gadi, a on je tako mlitav da ne bi ni prstom maknuo da išta zaradi. Na onom zemljištu još uvijek zjapi ona glupa, čudna, odurna kuća." "Zar tamo više ne stanuju tvoja baka i onaj, kako bih rekao, onaj koji kod nje radi?"

"Stanuju. Ali što bi im bilo da stanuju na jednom katu apartmana koji bi se tamo mogao izgraditi? Tad ne bih morao cijelu zimu provesti gnjaveći se s debilnom bogataškom djecom, objašnjavajući im gdje je osnova hiperbole i kakva je veza između osnove i fokusa i koeficijenta r i slične stvari, razumiješ li me? Ja iduće godine moram otići studirati u Ameriku pa kako god bilo, a gdje da nađem novac?"

"U pravu si" rekao je, i bilo mu je vjerojatno malo neugodno. I ja sam se osjećao nelagodno jer sam se uplašio kako bi Vedat mogao pomisliti da sam protiv bogataša. Malo smo šutjeli.

"Hajde, idemo sad na more" rekao sam zatim. "Da, sad se valjda i Džejlan probudila." "Pa ne moramo ići onamo." "Svi se ondje okupljaju."

Ustao je iz kreveta u kojemu je dotad nepomično ležao; na sebi nije imao ništa osim kupaćih gaća; tijelo mu je bilo preplanulo, njegovano i spokojno. Protegnuo se s užitkom, bezbrižno i ravnodušno.

"I Funda je rekla da bi došla."

Živciralo me njegovo tijelo, a možda i koješta drugo. "Pa dobro, neka dode." "Ali spava."

"Onda idi i probudi je" rekao sam ne gledajući njegovo tijelo, nego голу ženu na zidu.

"Pa da, da je probudim, zar ne?"

Otišao je probuditi sestru. Malo kasnije vratio se i zapalio cigaretu s takvom strašću kao da mu je život pun problema pa ne može bez cigarete.

"Ti još uvijek ne pušiš, zar ne?" pitao me. "Ne."

Nastala je tišina. Pomislio sam kako se Funda sad u krevetu izležava i meškolji se. Popričali smo malo o besmislenim stvarima,

je li more toplo ili hladno i slično. Pa je ušla Funda.

"Brate, gdje su moje sandale?"

Ta Funda je prošle godine bila još djevojčica, a ove godine ima lijepe, duge noge i maleni kupaći kostim. "Zdravo, Meti ne!"

"Zdravo."

"Kako si? Čuješ li me, brate, gdje su mi sandale?"

Brat i sestra odmah su se počeli svađati: on je njoj rekao da nije čuvar njezinih stvari, a ona je njega podsjetila kako je njezin slamnati šešir prošle godine na koncu nađen u njegovu ormaru, i još su koješta rekli jedno drugome galameći. Zatim je Funda izletjela iz sobe zalupivši vratima, pa se odmah vratila kao da se ništa nije dogodilo, i tad su počeli s time tko će ući u majčinu sobu i uzeti ključ auta. Na kraju je otišao Vedat. Bilo mi je malo nelagodno.

"I, Funda, što još ima?" "A što bi bilo? Dosada."

Malo smo porazgovarali: pitao sam je koji je razred završila, rekla je prvi srednje, i da je dvije godine bila na pripremama, ne, ne u njemačko-austrijskom, nego u talijanskom koledžu. Tad sam joj promrmljao ovo: Equipement e'lectrique Brevetetype, Ansaldo San Giorgia Genova... Pitala me je jesam li to pročitao na kakvu poklonu iz Italije. Nisam joj rekao kako se pločice s tim nerazumljivim natpisom nalaze nad ulaznim vratima svih istanbulskih trolejbusa, ni kako svi Stambolije koji se voze trolejbusima htjeli-ne htjeli napamet uče takve natpise da ne svisnu od dosade; iz nekog sam razloga pomislio da će me, ako joj kažem da se vozim trolejbusom, omalovažavati. Pa smo zašutjeli. Pomislio sam na ono ogavno stvorenje koje u mirisu krema i parfema spava popodnevnim snom, koje ubija vrijeme kartajući se i karta se da bi ubijalo vrijeme, i koje oni zovu majkom. Zatim se pojavio Vedat i pokazao ključ vrteći ga u ruci.

Izišli smo, sjeli u auto koji je prokuhao na suncu i nakon dvjesto metara stali kod Džeplaninih. Bilo me je stid što sam se uznemirio, pa sam poželio nešto reći.

"Ovdje su baš sve promijenili."

"Jesu."

Prošli smo po kamenju raspoređenu po travnjaku na korak

razmaka. Vrtlar je u vrućini zalijevao dvorište. Na kraju sam ugledao djevojke i počeo govoriti samo da bih nešto rekao.

"Igrate li ikada poker?"

"Ha?"

Spustili smo se stepenicama. Djevojke su ležale, izgledale su elegantno. Palo mi je na pamet da su me vidjele, pa sam pomislio ovo: na meni je košulja koju sam kupio od Ismeta novcem koji sam zaradio na pokeru, imam kupaće gaće i preko njih Levi's hlače, a u džepu hlača četrnaest tisuća lira koje sam zaradio dajući mjesec dana instrukcije kretenima... Pa sam opet morao nešto reći.

"Pitao sam te igrate li igru?"

"Kakvu igru? Dajte da vas upoznam s Metinom!"

Zejnep sam ionako poznavao.

"Zdravo, Zejnep, kako si?"

48

"Dobro je."

"Ovo je Fahrnisa, ali nemoj je tako zvati, ljuti se. Zovi je Fafa." Fafa nije lijepa. Rukovali smo se. "A ovo je Džejljan!"

Stisnuo sam Džejljaninu žilavu i laku ruku. Htio sam gledati u nešto drugo. Pomislio sam kako bih se mogao zaljubiti, ali glupost, djetinjarija. Pogledao sam more i pokušao se uvjeriti kako nisam usplahiren nego miran, pa i biti takav. Ostali su me zaboravili i počeli razgovarati.

"I skijanje na vodi je teško."

"Ah, kad bih se barem mogla zadržati nad vodom!" "Ali barem nije opasno kao skijanje na snijegu." "Kupaći mora biti pripijen." "Od toga bole ruke."

"Da napokon dode Fikret pa da počnemo!"

Bilo mi je dosadno, prebacio sam se s noge na nogu, nakašljao se.

"Sjedi, hajde" rekao mi je Vedat.

Bio sam uvjeren da izgledam jako zamišljeno.

"Daj sjedi!" rekla je Džejljan.

Pogledao sam Džejljan, bila je lijepa. Da! Opet sam pomislio kako bih se u nju mogao zaljubiti, i malo kasnije sam povjerovao da vjerujem u to što sam pomislio.

"Tamo je jedna ležaljka" rekla je Džejljan i pokazala vrhom nosa.

Dok sam išao po ležaljku, kroz otvorena vrata donjega kata ugledao sam onaj strašni namještaj: među takvim namještajem kreću se bogati i nesretni bračni parovi iz američkih filmova dok se, držeći čaše s viskijem, prepiru i galame jedno na drugo zbog bračnih problema. Kao da me je miris toga namještaja i bogatstva i luksuza pitao: što ti radiš ovdje, ali malo sam razmislio pa mi je laknulo: ja sam pametniji od svih vas! Pogledao sam vrtlara koji je još uvijek zalijevao vrt, uzeo ležaljku, vratio se i raširio je bez ikakvih problema, sjeo kraj njih i slušao ih odsutan, razmišljajući o tome jesam li se zaljubio ili nisam.

Fafa je pričala o stvarima na temu "naš je razred prava ludnica" a kako ju je prijateljica iz razreda Džejlana poticala govoreći joj: daj ispričaj još i ovo, daj još i ovo, kad su sve priče napokon završile, već sam se skuhao na suncu, i k tome sam još uvijek bio neodlučan. Da ne bi pomislili kako sam divljak koji ne zna za šalu, kasnije sam i ja odlučio podijeliti s njima koju od takvih debilnih priča, pa sam im detaljno prepričao kako smo u našoj školi iz ravnateljve sobe ukrali ispitna pitanja, ali im nisam rekao koliko smo novaca zaradili tako što smo ta pitanja prodali glupoj bogataškoj djeci jer bi sve krivo shvatili, i ta moja mala akcija na koju sam bio prisiljen jer nemam bogatog oca koji bi mi za rođendan ili koji drugi besmisleni dan poklonio ovaj Omega sat na mojoj ruci učinila bi im se ružnom, mada njihovi očevi od jutra do mraka vrte iste takve poslove. Uto smo začuli strahovitu buku motornoga čamca koji se približavao. Svi su se okrenuli i pogledali. Shvatio sam da je taj koji dolazi Fikret. Približio se velikom brzinom, kao da će udariti u mol, a onda zastao podigavši val. Teškom je mukom izišao na kopno.

"Kako ste, ljudi?" pitao je i kratko me odmjerio.

"Da vas upoznam" rekao je Vedat. "Metin, Fikret!"

"Što pijete, narode?" pitala je Džejlana.

Svi su tražili Coca-Colu.

Fikret čak nije ni odgovorio, samo je napućio usne i odmahnuo rukom u smislu: nisam dobro, ljut sam... Pogledao sam, ali nisam uspio shvatiti je li se Džejlana zbog toga zabrinula ili nije. Ali shvatio sam nešto drugo: odavna ja znam takve igrače kao što je Fikret: taj izigrava osobnost! Ako si ružan i glup, jedino s brodom koji je brži

od zvuka i autom koji je još i brži možeš izgraditi osobnost kako bi te djevojke primijetile. Džejan je donijela sokove. S čašama u rukama, dugo su sjedili i razgovarali:

"Želite li slušati glazbu?"

"Kamo ćemo večeras?"

"Pa rekla si da imaš jednog Elvisa."

"Imala sam. Gdje je onaj Best of Elvis?"

"Ne znam."

"Dosadno mi je."

"Što da radimo?"

Kasnije su malo zašutjeli kao da su se umorili od riječi i sunca koje je palilo, pa su opet progovorili, pa opet zašutjeli, pa opet progovori-

so

li, pa zašutjeli, a onda je iz skrivena zvučnika zasvirala neka otrcana glazba, i ja sam pomislio kako bih sad već i ja morao nešto reći.

"Ovo je jako banalna glazba, glazba za liftove" rekao sam. "U Americi se takva glazba sluša samo na dugim putovanjima liftom."

"Na dugim putovanjima liftom?!"

Pitala si, da, ti, Džejan, a ja sam ti odgovorio odmjeravajući te da bih procijenio na koji me način slušaš i pretvarajući se da te ne odmjeravam, jer - da!, već sam vjerojatno bio siguran da te volim, sramio sam se, ali sam govorio i sve sam ti objasnio, Džejan.

Objasnio sam koliko važno mjesto imaju ta putovanja liftom u životu Njujorčana, rekao sam da Empire State Building ima 50 feeta i 102 kata, i da se s nje pruža panorama koja obuhvaća 50 milja, ali nisam rekao kako još nisam bio u New Yorku i kako nisam vidio tu panoramu, nego sam dodao kako prema enciklopediji Britannica, odnosno njezinu izdanju iz 1957. godine koje mi imamo u školi, New York ima 7.891.957 stanovnika te da je, prema istome izdanju, 1940. imao 7.454.995 stanovnika, našto je Fafa rekla: "Čovječe! Sve je nabubao!"

Tako je rekla, a kad si se i ti nasmijala, ja sam vam, da bih vam dokazao kako ja nisam od onih koji znanje stječu štrebanjem i da bih vam pokazao kakve su dimenzije moje inteligencije, rekao kako u trenutku mogu pomnožiti bilo koja dva dvoznamenkasta broja,

samo recite.

"Točno" podržao me Vedat. "Ovaj momak je užasno pametan, to zna cijela škola!"

"Sedamnaest puta četrdeset devet?" pitala je Džejan. Rekao sam: "833!" "Sedamdeset puta četrnaest?" "1008!"

"Kako možemo znati da je to točno?"

Bio sam uzbuđen, ali sam se samo smješкао.

"Da donesem papir i olovku?"

Nisi mogla izdržati moj iritirajući smiješak, Džejan, pa si skočila sa svoga mjesta i potrčala među onaj grozomorni namještaj te se malo potom vratila s papirom s logom nekog švicarskog hotela, sa srebrnom olovkom u ruci i inatom na licu.

" $33 \times 27 = ?$ " "89!" " $17 \times 27 = ?$ " "513" " $81 \times 79 = ?$ " "6399!" " $17 \times 19 = ?$ "

"323!" "Nije, nego 373!" "Pomnoži još jednom, Džejan, molim te!"

"Dobro, da, 323!" " $99 \times 99 = ?$ " "To je najlakše: 9801!"

Rasrdila si se, Džejan, toliko da sam ti se gadio.

"Stvarno, sve si naštrebao!"

Samo sam se smješкао i mislio kako one banalne i jadne knjige u kojima piše da sve ljubavi počinju mržnjom možda i govore istinu. Kasnije je Džejan Fikretovim čamcem skijala na vodi, a ja sam potonuo u razmišljanja o suparništvu i vjerojatno sam odmah shvatio da ću o tome razmišljati cijelu noć, jer - k vragu!: sad sam već i vjerujući mislio da sam se zaljubio.

6.

Probudio sam se, ustao, zavezao kravatu i obukao jaknu i izišao. Mirno, blistavo lijepo jutro! Na granama vrane, vrapci. Pogledao sam u žaluzine: sve su zatvorene; spavaju, sinoć su kasno legli. Gospodin Faruk je pio, a Nilgun ga je gledala. A Gospoda je odozgor neprestano nešto dovikivala. Nisam čak ni čuo kad se Metin vratio; da ih škripa ne bi probudila, polako sam pumpao vodu, zapljusnuo lice hladnom jutarnjom vodom pa ušao unutra, odrezao dvije kriške kruha, uzeo ih, otišao do kokošinca i otvorio vrata. Kokoši su se uskokodakale i rastrčale. Dva sam jaja kucnuo s užega kraja, popio ih i pojeo kruh. Skupio sam i ostala jaja, ostavio vrata kokošinca otvorena i krenuo u kuhinju, kad gle!: Nilgun se probudila, uzela torbu, ode nekamo. Kad me je ugledala,

nasmiješila se: "Dobro jutro, Redžepe!" "Kamo ćete ovako rano?"

"Na more. Kasnije bude gužva. Samo ću ući i izići. Jesu li jaja iz kokošinjca?"

"Jesu" rekao sam, i iz nekog razloga osjetio krivnju. "Želite li ih za doručak?"

"Može!" rekla je, nasmijala se i otišla.

Pogledao sam za njom. Oprezna, izbirljiva, suzdržana mačka. Na nogama sandale, noge gole. Kad je bila mala, imala je noge kao štapove. Ušao sam i pristavio vodu za čaj. I majka joj je bila takva. Sad je u grobu. Ići ćemo, pomolit ćemo se. Sjeća li se majke? Imala je tri godine, ne može se sjećati. Gospodin Dogan bio je kajmakam na Istoku, zadnja dva ljeta slao ih je ovamo. Metin bi joj bio u krilu, a ti pokraj nje, i tako bi tvoja majka sjedila u dvorištu, cijeli bi joj dan sunce udaralo u bijelo lice, ali bi se na kraju u Kemah opet vraćala blijeda kakva je i došla. Želite li sok od višnje, mlada gospodo, pitao bih je ja. Može, hvala, Redžepe, odgovarala bi, evo, stavite ga ovamo; u krilu joj je Metin i ja stavim, a kad nakon dva sata dođem pa pogledam, iz velike je čaše otpila jedva dva gutljaja. A onda dođe Faruk, debeljuca, preznojen, mama, ja sam žedan, i iskapi sve u jednom dahu. Aferim! Izvadio sam stolnjak i otišao ga prostrti, kad mi nešto zamirisa: gospodin Faruk je sinoć po stolu prolio rakiju. Vratim se, uzmem mokru krpu, obrišem. Voda je prokuhala, zakuhao sam čaj. Ima i mlijeka od jučer. Nevzatu ću ići sutra. Pomislio sam na kavanu, ali sam se suzdržao i predao poslu. Zamislio sam se, prošlo je vremena. Dok sam postavljao stol, sišao je gospodin Faruk. Težak korak od kojega stepenice škripe, isti kao u njegova djeda. Zijevario je i nešto promrmljao.

"Zakuhao sam čaj" rekao sam, "sjedite, donijet ću vam doručak." Skljokao se u stolicu na kojoj je sinoć pio.

"Hoćete li i mlijeka?" pitao sam. "Ima masnog, dobrog mlijeka."

"Može, donesi!" rekao je. "Dobro će mi doći za želudac."

Otišao sam u kuhinju: želudac. Otrovne vode koje se u njemu nakupljaju kad se neprestano pije, na kraju otvore rupu. Ako i dalje budeš pio, umrijet ćeš, rekla je Gospoda. Čuo si što je doktor rekao, zar ne? A gospodin Dogan gledao je preda se i razmišljao, i na kraju ovako rekao: kad mi glava prestane raditi, i bolje mi je da umrem,

majko, ja ne mogu živjeti a da ne mislim, a Gospoda je rekla: to tvoje nije razmišljanje, sinko, nego tugovanje, ali tad su već bili zaboravili što znači slušati jedno drugo. A kasnije je gospodin Dogan umro, neprestano pišući ona pisma. Na usta mu je krenula krv, isto kao i njegovu ocu, bilo je jasno da je od želuca, Gospođa je plakala izaglasa, i zvala mene, kao da sam ja nešto mogao učiniti. Prije nego što je umro, skinuo sam mu krvavu košulju i obukao čistu, izglacanu, umro je. Ići ćemo na groblje. Ugrijao sam mlijeko i lijepo ga nalio u šalicu, do vrha. Želudac je mračan, skriven svijet, samo ga poslanik Junus poznaje. Ja se sav naježim kad pomislim na tu mračnu odaju. Ali moga želuca kao da i nema, jer si znam postaviti granice, nisam kao oni, znam i zaboraviti ono što treba zaboraviti. Kad sam mu odnio mlijeko, pogledam: stigla je Nilgun, kako brzo! Kosa joj je mokra, lijepa.

"Da vam donesem doručak?" pitao sam.

"Zar Baka ne silazi na doručak?" pitala je Nilgun.

"Silazi" rekao sam, "na doručak i večeru silazi."

"A zašto na ručak ne silazi?"

"Ne voli buku s plaže" odgovorio sam. "Ručak joj nosim gore."

"Pričekajmo Baku" rekla je. "Kad se budi?" "Sigurno se odavna probudila" rekao sam. Pogledao sam na sat: pola devet.

"Aha, da, Redžepe" doviknula je Nilgun, "kupila sam kod bakala novine. Odsad ću ujutro ja kupovati novine."

"Kako želite" odgovorio sam, i krenuo gore.

"I što će biti ako ih ti budeš kupovala" poviknuo je odjednom gospodin Faruk. "Doznat ćeš koliko je ljudi ubilo koliko ljudi, koji su od njih bili fašisti, a koji marksisti, i koliko njih nije imalo veze ni s čim, i što onda?"

Ja sam ušao, penjao sam se stepenicama. Čemu ta žurba, što želite zapravo, zašto se ne možete zadovoljiti malim? Ti to ne možeš znati, Redžepe! Smrt! Razmišljam, bojim se, jer čovjek je znatiželjan. Znatiželja je početak svake znanosti, rekao je gospodin Selahattin, razumiješ li, Redžepe? Stigao sam gore, pokucao na vrata.

"Tko je?" pitala je.

"Ja sam, Gospodo", odgovorio sam i ušao. Otvorila je ormar i prevrtala po njemu. Sad se pretvarala da će ga zatvoriti.

"Što je bilo?" pitala je. "Zašto se dolje prepiru?" "Čekaju vas na doručak." "I zato se prepiru?"

Sobom se širio poznati miris njezina ormara. Udisao sam i prisjećao se.

"Molim?" zbunio sam se. "Ne, ne, šale se." "Ovako zarana, za stolom?"

"Ako vas to zanima, da vam odmah kažem, Gospođo: gospodin Faruk sad ne pije" rekao sam. "Tko još pije ovako rano?"

"Nemoj ih štiti!" odgovorila je. "I nemoj meni lagati! Ja odmah sve shvatim." Pogledala je u otvoreno krilo ormara.

"Da vas odvedem dolje?"

"Ne!"

"Jest ćete u krevetu? Da vam donesem pladanj?" "Donesi!" odgovorila je. "A njima reci neka budu spremni." "Spremni su."

"Zatvori vrata!"

Zatvorio sam vrata i sišao. Svake godine prije nego što krenemo na groblje ponovno prevrće po ormaru kao da će u njemu naći nešto što nikada nije vidjela i nikad odjenula, a na kraju opet odabere onaj čudni, strašni ogrtač. Ušao sam u kuhinju, stavio kriške kruha da se zapeku i odnio im doručak.

"Čitaj" govorio je gospodin Faruk Nilgun. "Čitaj da vidimo koliko danas ima poginulih."

"Sedamnaest" rekla je Nilgun.

"Eh, i kakav zaključak iz toga možemo donijeti?"

Praveći se da brata ne čuje, nos je još više zabila u novine.

"Niti tu više ima kakva zaključka, niti značenja" rekao je gospodin Faruk pobjednički.

"Gospođa neće sići na doručak" rekao sam, "nosim vam vaše."

"Zašto neće sići?"

"Ne znam" rekao sam. "Prevrće po ormaru." "Dobro, nama donesi."

"Gospođice Nilgun" rekao sam, "kostim vam je mokar, nemojte tako sjediti, nahladit ćete se. Hodite se gore presvući pa ćete poslije čitati novine..."

"Pogledaj, nije te ni čula" rekao je gospodin Faruk. "Ona je toliko mlada da još uvijek može vjerovati novinama. S uzbuđenjem čita o ubijenima."

Nilgun mi se nasmiješila i ustala. A ja sam sišao u kuhinju. Vjerovati novinama? Okrenuo sam kruh i priredio pladanj za Gospođu. Gospođa čita novine da vidi je li umro netko od njezinih poznanika, ona ne gleda imena izrešetanih mladića, nego one koji umiru od

starosti, u krevetima. Nosim joj pladanj. Ponekad se ljuti jer joj prezimena iz osmrtnica nisu jasna, razgovara sama sa sobom, a poslije ih izreže iz novina. Ako nije jako ljuta, ponekad, dok sam ja pokraj nje, zbija šale na račun prezimena. To su izmišljena imena, samo ih je šejtan mogao smisliti, što znači takvo prezime?

Razmišljao sam: prezime moga oca koje sam i ja naslijedio jest Karataš8. Jasno je što znači. Ali za neka prezimena nije jasno što znače. Takvo je, eto, i od ovih. Pokucao sam, ušao. Gospođa je još uvijek pred ormarom.

"Donio sam doručak, Gospođo."

"Stavi ga onamo."

"Odmah jedite, da se mlijeko ne ohladi."

"Dobro, dobro!" odgovorila je. Ali nije gledala u doručak, nego u ormar. "Zatvori vrata."

Zatvorio sam. Pa sam se sjetio kruha i sišao trčeći. Dobro je, nije zagorio. Na pladanj sam stavio jaje za gospođicu Nilgun, i sve drugo za doručak, i odnio.

"Oprostite, malko kasnim" rekao sam.

"Zar Metin neće doći na doručak?" pitao je gospodin Faruk.

Pa dobro! Opet sam se popeo, ušao u sobu, probudio ga i rastvorio žaluzine. Mrmljao je, sišao sam, Nilgun je zamolila čaj, otišao sam u kuhinju, nalio čaj, a kad sam ga donio, pogledam: Metin je odmah sišao, već je i sjeo.

"Odmah ću vam donijeti doručak" rekao sam mu.

"U koliko si se ti sinoć vratio?" pitao ga je gospodin Faruk.

"Ne sjećam se!" odgovorio je. Na sebi je imao samo kupaće gaće i košulju.

"Jesi li ostavio što benzina?" pitao je dalje gospodin Faruk. "Ništa ne brini" odgovorio je, "išli smo drugim autima. Anadol je ovdje jako... ono."

"Što 'ono'?" pitala je Nilgun.

"Ti čitaj svoje novine!" rekao joj je. "Ja razgovaram s bratom." Ušao sam donijeti mu čaj. Stavio sam nove kriške kruha da se zapeku. Odnio sam mu taman, jak čaj. "Želite li i mlijeko, gospodine Metine?" "Svi su pitali za tebe" rekao je. "Što se to mene tiče?" odgovorila mu je Nilgun.

"Nekada ste bile najbolje prijateljice" rekao je Metin. "Bile ste nerazdvojne, a sad si pročitala nekoliko knjiga pa ih omalovažavaš." "Ne omalovažavam. Samo ih ne želim vidjeti."

"Omalovažavaš. Ako ništa drugo, mogla bi ih barem pozdraviti."

"E, neću ih pozdraviti. I što onda?" odgovorila je.

"Želite li mlijeko, gospodine Metine?" pitao sam opet.

"Vidiš? Sva si u ideologiji. Jako si sirova."

"Znaš li ti što je uopće ideologija?" odgovorila mu je.

"Kako ne bih znao!" rekao je. "Imam sestru kojoj je mozak svježe ispran, svaki dan je gledam!"

"Glupane!"

"Hoćete li i mlijeko, gospodine Metine?" "Djeco, smirite se" umiješao se gospodin Faruk. "Neću mlijeko" odgovorio je Metin.

Potrčao sam u kuhinju, okrenuo kruh. Isprali su joj mozak. Dok se iz svih mozgova ne iščiste sva prljavština, sva praznovjerja i laži, nema nam spasa, govorio bi gospodin Selahattin, zbog toga ja već godinama pišem, Fatma, zbog toga! Nalio sam si šalicu mlijeka i otpio pola. Kad se kruh zapekao, odnio sam ga.

"Dok se Baka na grobu bude molila, i vi se molite" govorio im je gospodin Faruk.

"One molitve koje me je teta naučila, sve sam ih zaboravila" rekla je Nilgun.

"Kako si ih brzo zaboravila!" dobacio je Metin.

"Pusti, i ja sam zaboravio" rekao je gospodin Faruk. "Hoću reći, samo podignite ruke kao i ona, da se ne žalosti."

"Ne brini, podići ću" rekao je Metin. "Meni takve stvari nisu problem."

"I ti podigni, Nilgun, može?" zamolio je gospodin Faruk. "I stavi nešto na glavu."

"Može" odgovorila je.

"Nije li to suprotno tvojim ideološkim uvjerenjima?" pitao je Metin.

Ja sam opet krenuo gore. Pokucao sam na Gospodina vrata. Ušao sam. Završila je s doručkom, sad je opet bila pred ormarom. "Što je?" pitala je. "Što hoćeš?"

<:8

"Hoćete li još jednu šalicu mlijeka?" "Neću."

Dok sam uzimao pladanj, odjednom je zatvorila vrata ormara: "Ne prilazi!" viknula je.

"Pa nisam krenuo prema ormaru, Gospodo", rekao sam, "vidite, samo ću uzeti pladanj." "Što rade dolje?" "Pripremaju se!"

"Ja još nisam uspjela odabrati..." rekla je i kao da se odjednom postidjela, pa se opet okrenula ormaru.

"Požurite, Gospodo!" rekao sam. "Da nas ne uhvati vrućina..."

"Dobro, dobro. Zatvori vrata do kraja."

Sišao sam u kuhinju, stavio vodu za suđe. Pio sam preostalo mlijeko i čekao da se voda ugrije; pomislio sam na groblje, i bilo mi je nekako čudno: sjetio sam se i stvari i sprava iz vešeraja. Čovjeku nekad dode da zaplače, na groblju. Izišao sam, gospodin Metin je zamolio čaj, odnio sam mu. Gospodin Faruk je pušio i gledao dvorište, šutjeli su. Ušao sam i dovršio pranje suđa. Kad sam opet izišao, gospodin Metin već se odjenuo i sišao. I ja sam se vratio, skinuo pregaču, pogledao kako mi stoje kravata i sako, počešljao se pa se - kako to učinim i kad me berber počešlja - sam sebi nasmijao u ogledalu, i izišao.

"Spremni smo" govorili su.

Popeo sam se. Hajde, i Gospođa se napokon odjenula. I eto, opet je na njoj onaj isti crni, strašni ogrtač; nekada je bila visoka, a sad je svake godine sve niža, pa joj se rubovi ogrtača vuku po tlu, a ispod njega, kao njuške dviju znatiželjnih lisica, vire šiljasti vrhovi onih čudnovatih cipela. Stavljala je maramu na glavu. Kad me je vidjela, kao da ju je bilo sram. Malo smo šutjeli.

"Preznojiti ćete se u tome po ovoj vrućini" rekao sam.

"Jesu li svi spremni?"

"Jesu."

Pogledala je po sobi, nešto je tražila, vidjela je da je ormar zatvoren, pa opet nešto tražila, a nakon što je opet pogledala u ormar, rekla je: "Hajde, vodi me dolje."

Izišli smo iz sobe. Vidjela je da sam zatvorio vrata, ali ih je i sama pogurala da se uvjeri da su zatvorena. Na početku stepenica nije se naslonila na štap, nego na mene. Polako smo sišli, prošli kroz sva vrata. Prišli su nam, a dok smo je smještali u auto, upitala je: "Dobro ste zatvorili vrata, zar ne?"

"Da, Gospodo" odgovorio sam, ali sam svejedno otišao i još ih jednom pogurao da se uvjeri da su zatvorena.

Na koncu je, Bogu hvala, sjela u auto.

7-

Moj Bože, kad je auto odjednom krenuo drmusajući nas, ja sam se razdragala kao da sam sjela u kočiju iz djetinjstva, ali sam odmah pomislila na vas, jadni moji dragi u grobovima, pa mi se učinilo da ću zaplakati, ali ne još, Fatma, jer gledala sam kroz prozor automobila koji je, prošavši kroz kapije, krenuo na ulicu, i baš sam pomislila hoće li to Redžep sad ostati sam kod kuće, kad auto stade i, nakon što smo malo pričekali, stiže i patuljak te se, ušavši kroz druga vrata, i on uvuče straga, i tad začuh: "Dobro si zatvorio vrata, zar ne, Redžepe?" a dok je auto ponovno kretao: "Jesam, gospodine Faruk"

i taman sam se lijepo naslonila u svom sjedištu kadli: "Bako, čuli ste, zar ne, Redžep je dobro zatvorio vrata. Pa nemojte opet, kao prošle godine, početi da su ostala otvorena..."

i mada sam počela misliti na njih, čula sam da su dobro zatvorili tu kapiju na koju si ti, Selahattine, bio objesio mjedenu ploču na kojoj je pisalo: "Doktor Selahattin" i "prima pacijente u te i te sate" ali od siromašnih neću uzimati novac, Fatma, govorio si, želim se povezati s narodom, zasada, jasno, još nemam mnogo pacijenata, nismo u velikome gradu, nego na zaboravljenoj obali, i osim nekoliko jasnih seljaka u to vrijeme, doista, i nije bilo nikoga drugog, a kad sada podignem glavu pa pogledam ove apartmane i dućane i polugolu gužvu - sačuvao me Allah, ne gledaj, Fatma - i kakva je

to buka, svi su zgurani, leže jedni na drugima, eto ti džehennema za kojim si žudio, Selahattine, spustio se na zemlju, uspio si, ukoliko ti je, jasno, to bila želja, pogledaj ovu vrevu, bit će da si to želio, "Kako Baka gleda sa zanimanjem, zar ne?"

O ne!, ne gledam ja uopće, ali tvoja neodgojena unučad, Selahattine, pita:

"Hoćemo li vas malo provozati naokolo da sve razgledate, Bako?" jer valjda misle da je i tvoja čista žena kao i ti, a što da misle, jadna djeca, tako su odgojena, jer, Selahattine, ti si uspio i svoga sina odgojiti tako da bude tebi nalik, a Dogan se nije zanimao za djecu: majko, njih će odsad odgajati njihova tetka, ja nisam u stanju, pa ako ih odgaja tetka, kakvi će biti nego ovakvi, dok im Baka ide na groblje, oni misle da sa zanimanjem promatra ove gadosti, ali nemojte tako misliti, evo, ne gledam više, dok mi glava pada na prsa, otvaram svoju tašnu, udišem starački miris koji se iz nje širi, gurnem malenu ruku u njezin mrak pa izvučem maramicu da protarem suhe oči, jer sve su mi misli s njima, samo s njima, "Pa zašto sad plačete, Bako, nemojte plakati!"

ne znaju oni koliko sam ja vas voljela i koliko me u ovome sunčanom danu slama pomisao na to da vi više niste među živima; još sam malo, sirotica, oči pogladila maramicom, i eto, dobro je, sad je dosta, Fatma, znam ja i trpjeti i suspregnuti se, ta cijeli mi je život prošao u patnji, prošlo je eto, zasad, dobro je, pogledajte: digla sam glavu, promatram: apartmani, zidovi, plastični natpisi, plakati, izlozi, boje, ali, evo, odmah se ponovno počinjem gnušati, aman Allah!, kakve gadosti, ne gledaj više, Fatma, povukla sam se u svoje misli i svoje patnje,

"Bako, kako je prije ovdje bilo?"

1 ne čujem vaše riječi eda bih vam objašnjavala, da bih vam ispri-povjerala gdje su sada oni stari voćnjaci, oni lijepi beskrajni voćnjaci, nikoga još nije bilo ovdje tih godina, tih godina dok šejtan još nije bio obuzeo vašega djeda, pa bi u predvečerja rekao: dođi, Fatma, da prošetamo, oprosti mi, zakopao sam se ovdje pa te nikamo ne mogu odvesti, enciklopedija me posvema iscrpljuje, ali to što nemam vremena ne znači da se namjeravam ponašati kao istočnjački

despotski muževi, itekako želim zabaviti i usrećiti svoju suprugu, dodi da barem malo prošetamo kroz voćnjake, pa ćemo i razgovarati, gle što sam danas sve pročitao, smatram da se od znanosti ne smije odustajati i da je kod nas sve ovako bijedno

upravo zbog neznanja, savršeno mi je jasno da je nama potrebna renesansa, da nam je potrebno prosvjetiteljsko uskrsnuće, preda mnogom je strahovito velika dužnost koju ne smijem zapostaviti, i zapravo sam zahvalan Talat-paši što me protjerao u ovu pustoš gdje o svemu ovome mogu razmišljati i pisati, jer da nije bilo ove samoće i ovih praznih sati, nikada ja ne bih nadošao na ove misli, i nikada ne bih pojmiio veličinu ovoga povijesnog poslanja, Fatma, pa i Rousseau je rekao da se do svih ideja dolazi po pustopoljinama, usred prirode, u samotnim šetnjama, ali mi, eto, šetamo u paru.

"Marlboro, Marlboro!"

Podigavši glavu, prepala sam se, kao da je htio ruku gurnuti u auto, ta zgnječit će te, maleno dijete, i prošli smo betonsko naselje, i napokon, hvala dragom Allahu, ušli među voćnjake, s obje strane uzbrdice,

"Užasno je vruće, nije li?"

po tim smo voćnjacima onih prvih godina šetali Selahattin i ja, a kad bi nas ugledao pokoji od malobrojnih seljaka, zastao bi i pozdravio nas, tada se još nisu bili počeli bojati. Gospodine doktore, žena mi je jako bolesna, biste li mogli doći, Allah vas nagradio; a ni on još nije bio sluđen kao kasnije: jadni su, Fatma, žao mi ih je, nisam naplatio, što da radim, ali kad je ustrebalo novaca, oni ionako više nisu dolazili, i tada, moji prsteni i biseri, jesam li zatvorila ormar, zatvorila sam,

"Bako, dobro ste, zar ne?"

ama ne daju ovi čovjeku mira s tim svojim glupim pitanjima; maramicu sam malko prinijela očima; kako da čovjek bude dobro dok ide na grob rahmetli mužu i sinu, meni je vas doista

"Pogledajte, Bako, prolazimo pokraj Ismailove kuće. Evo ova!"

žao; ta gledaj ih što govore, to je, znači, šepavčeva kuća, ali ja ne gledam, tvoje kopile, ne znam

"Redžepe, kako je Ismail?"

znaju li oni i pažljivo

"Dobro. Prodaje lutriju."

slušam, ne, ne, ti to ne čuješ, Fatma,

"A kako mu je noga?"

samo sam htjela sebe i svoga muža i sina sačuvati od grijeha,

"Kao i prije, gospodine Faruk. Hrama."
zna li itko da u tome ima moje krivnje, je li im
"Kako je Hasan?"

patuljak rekao, a kako su i oni, kao i njihov djed i otac, "Slabo mu ide škola, pao je engleski i matematiku. A nema ni posla."
borci za jednakost, doći će i reći će mi: Bako, oni su, doznali smo, naši stričevi. Mi to, Bako, uopće nismo znali, ali - hajde, Fatma, prestani misliti o tome, zar si ovamo došla da bi o tome mislila, samo, još nismo stigli, ja ću se rasplakati, počela sam brisati oči, na ovaj dan tako bolan za mene, ovi su sjeli u auto pa brbljaju kao da smo krenuli u šetnju, nekada smo, doduše, znali, jednom u sto godina, provozati se; jednom je došla jednoprežna kočija pa smo Selahattin i ja sjeli i polako se, uz škripu, povezli dugom uzbrdicom: kako smo ovo dobro učinili, Fatma, toliko radim za enciklopediju da za ovakve stvari ne mogu naći vremena, da sam barem ponio i bocu vina i kuhanih jaja, pa bismo sjeli na livadu, ali samo da se nadišemo svježega zraka, zbog prirode, a ne da se kao ovi naši po turski prežde-ravamo dok ne puknemo, kako se samo lijepo vidi more odavde!, ovo u Europi zovu "piknik" oni sve čine s mjerom, Fatma, i mi ćemo jednoga dana inšallah biti takvi, možda to neće dočekati naša djeca, ali unučad, a bit će ih i curica i dječaka, inšallah,

"Stigli smo, Bako, pogledajte, stigli smo!"
tada će, kad znanost i kod nas zavlada, naši unuci živjeti ovdje sretno i neće biti nikakve razlike između nas i Europe, moja unučad, doći će mi na grob; evo ih, Selahattine; kad se auto ugasio, srce mi je brže zakucalo, kako je tiho ovdje, cvrčci na vrućini, smrt u devedesetoj godini, izišli su i otvorili vrata:

"Dođite, Bako, dajte mi ruku!"

teže je izići iz ove plastične kutije nego iz kočije, sačuvao me dragi Allah, ako padnem, na mjestu ću umrijeti pa će me odmah i pokopati, možda bi se i obradovali,
6a

"Eto ga! Uhvatite me pod ruku i naslonite se, Bako" a možda bi se i žalostili, ali odakle mi sad to, grijeh je misliti tako, izišla sam, držali su me pod ruku s obje strane i polako smo napredovali između

nišana, i - nek' mi dragi Allah oprostite - ja se ovoga kamenja bojim,
"Jeste li dobro, Bako?"

u sparini, bez ikoga, napušteni, u mirisu sagorjele, suhe trave, i ja
ću se jednoga dana naći ovdje, "Gdje je ono bio?"

i ja ću sići u grob, ali nemoj sad misliti, Fatma, "Na ovu stranu,
gospodine Faruk!"

ta gledaj ga, još uvijek priča taj patuljak, da dokaže kako mjesto na
kojemu leže zna bolje od unučadi, jer ja sam njegov sin, zar to hoće
reći?!, ali kad su i ostali ugledali grob svoga oca i - doista, na nju
sam gotovo zaboravila - svoje majke,

"Evo ovdje!"

ja sam

"Došli smo, Bako, evo ovdje!"

ah, moje srce, sad ću se rasplakati, eto tu ste, siroti moji, pustite mi
ruke, ostavite me samu s njima; obrisala sam oči maramicom, i kad
sam vas ugledala ovdje, moj Bože, zašto i mene nisi uzeo, ali to je
griješ, znam, ja se nikada, nijednom nisam priklonila šejtanu, ali
nisam vas sad došla optuživati, plakat ću, ispuhala sam nos, a kad
sam na trenutak zadržala dah, čula sam cvrčke te sam, spremivši
maramicu u džep, podigla ruke da za vas proučim Fatihu, učim,
učim, gotovo, podignem glavu, pogledam, hajde, i oni su podigli
ruke, aferim, Nilgun se lijepo pokrila, ali što mi se gadi ovaj
patuljak i njegovo prenemaganje, nek' mi dragi Allah oprostite, ne
mogu shvatiti da se netko može ponositi time što je kopile, kao da
te on, Selahattine, voli više od svih nas, pa se i moli više nego mi;
koga ti to misliš obmanuti tom svojom glumom, da sam barem
ponijela štap, gdje li sam ga ostavila, jesu li pozatvarali vrata, ali
sad nisam došla misliti o tome, nego o tebi, pod ovim samotnim i
napuštenim kamenom, ah, jesi li ikada pomislio kako ću jednoga
dana doći i na ovom kamenu podignutom nad tobom pročitati:

DOKTOR SELAHATTIN DARVINOGLU' 1881-1942 FATIHA ZA
NJEVOU DUŠU

Maloprije sam, eto, i proučila Fatihu, ali ti si ionako prestao
vjerovati pa ti se duša sad previja u džehennemskim mukama,
Gospode, o tome ne želim ni misliti, ali zar je to moja krivnja, koliko
god da sam govorila da se pokaješ, ti si me, zar ne, ismijavao:

budalo ženska, gusko nerazumna, i tebi su, kao i svima drugima, isprali mozak, niti ima Allaha, niti onoga svijeta, drugi je svijet bestidna laž koju su izmislili kako bi nas na ovome svijetu stjerali u red, i osim onih skolastičkih laprdanja nemamo nikakvih drugih dokaza u prilog Al-lahova postojanja, postoje samo činjenice i stvari, a njih i veze među njima možemo spoznati, i moja je dužnost cijelome Istoku objasniti da Allaha nema, slušaš li me, Fatma - ali grijeh je, nemoj sad misliti

O tome, sad želim misliti o tebi iz onih prvih dana, dok te još nije bio obuzeo šejtan, ne samo zato što se pokojnih treba spominjati po dobru, nego i stoga što si u to vrijeme doista bio dijete, i, kako je 1 moj otac govorio, imao sjajnu budućnost, nije li mirno i pokorno sjedio u svojoj ordinaciji, sjedio je, ali sam Allah zna što je radio onim jadnim bolesnicima, ali dolaze i otkrivene, ofarbane gospođe pa se onamo zatvaraju, i muževi dolaze s njima, a ja sam, u sobi do ordinacije, nespokojna, nemoj što krivo protumačiti, Fatma, da, da, možda se sve što nas je snašlo i dogodilo zbog njih, i tek što se smjestio ovamo i pridobio šaćicu mušterija - on je govorio "pacijenata" - jer to je doista bilo teško, i gle, Selahattine, tu ti dajem za pravo, nekoliko ribara na obali i dangube iz udaljenih sela što drijemaju u kavani na ćošku napuštena pristaništa, a kako bi se oni i razboljeli na tom čistom zraku, pa ako se i razbole, ne znaju da su bolesni, ako i znaju, ne dolaze, a tko bi uopće i došao, nekoliko kuća i nekoliko zatucanih seljaka; ali unatoč tome, uspio je razglasiti svoje ime, pa su bolesnici dolazili čak iz Izmita, najviše ih je bilo iz Gebzea, a bilo je i onih koji su iz Tuzle dolazili čamcima, i tek što je krenuo zarađivati, počeo je nasrtati na bolesnike, moj Bože, a ja bih slušala iz pokrajnje sobe: čime si to namazao ranu, prvo sam je pokrio duhanom, gospon doktore, a onda omotao sušenom kravljom balegom,

aman!, pa otkud time?!, pa to su bapske vradžbine, sad postoji nešto što se zove znanost, dobro, a što je s ovim djetetom, ima vrućicu, gospon doktore, već pet dana, zašto ga niste prije donijeli, bila je oluja, gospon doktore, zar niste vidjeli, zaboga, umalo ste ubili to dijete, a što ćemo, ako mu je Allah tako namijenio, što mi možemo; ma kakav Allah!, nema Allaha, mrtav je Allah - moj Bože,

pokaj se Selahattine; kakvo kajanje, glupa ženo, barem ti nemoj trabunjati kao ti jadni seljaci, stidim te se, sve se nadam i govorim kako ću tolike ljude priveriti pameti, a još ni vlastitoj ženi nisam uspio u glavu utuviti dvije pametne, kako si beznadno glupa!, ako ništa drugo, barem shvati da si glupa pa vjeruj meni; a kad sam rekla da će i tih nekoliko pacijenata rastjerati, postao je još gori, valjda meni u inat; slušala sam u pokrajnjoj sobi, gle što sve govori nekoj jadnoj ženi koja je, skupa s mužem, prevalila ogroman put ne bi li joj dao kakav lijek, neka se skine do pojasa, kaže, živcira me, ti si joj valjda muž, glupi seljače, hajde, ti joj reci, neće se skinuti, dobro, onda nema ni pregleda, gubite se, ja se neću pokoriti tim vašim besmislenim praznovjerjima, aman, gospon doktore, nemojte tako, dajte kakav lijek, ne, ako se tvoja žena ne skine, nema nikakva lijeka, gubite se, sve su vas obmanuli lažima o Allahu - pokaj se, da si barem šutio, Selahattine, ako ništa, barem s njima nemoj tako razgovarati, ne, ja se nikoga ne bojim, ali pogledaj, tko zna što mi sve iza leđa govore: taj doktor ne priznaje Allaha, ne idite k njemu, taj je čovjek sam Šejtan, ta vidjeli ste, zar ne, onu lubanju na njegovu stolu, a soba mu je puna knjiga i čudnih čarobnjačkih sprava, povećala što od buhe prave devu, cijevi iz kojih se puši, ima i žabljih crkotina pri-bodenih iglama, nemojte ići k njemu, koji bi razuman čovjek, ako baš ne mora, dušu povjerio tom bezvjerniku, taj bi čovjek - sačuvao nas Allah - i zdravoga razbolio, tko prekorači preko njegova praga, spopadnu ga džini; jednom je nekom bolesniku koji je došao čak iz Jarimdže rekao kako mu se čini da je razuman čovjek i kako mu se dopao, pa evo ti ova knjižica, čitaj je u seoskoj kavani, rekao je, u njoj sam napisao kako se treba boriti protiv tifusa i sušice, k tome sam napisao i da Allaha nema, idi pa nek' se barem tvoje selo spasi, kad bih u svako selo mogao poslati jednoga pametnog čovjeka kao što si ti, i kad bi taj čovjek svaku večer cijelo selo okupio u kavani pa im pročitao makar i koji redak iz moje enciklopedije, ovaj bi se narod spasio, ali prije toga, ah!, moram dovršiti tu enciklopediju, a njoj se, što dalje, sve manje vidi kraja, k vragu, a nema ni novaca, Fatma, oni tvoji dijamanti, prstenje, kutija - jesu li dobro zatvorili vrata, nisu, sigurno nisu - jer više nije imao straha ni pred čime, i

osim nekoliko beznadnih bolesnika, i nekoliko očajnika koji bi se pokajali tek što bi ušli u dvorište pa bi se vraćali koračajući natraške, u strahu da ne razljute Šejtana, bolesnici su posve prestali dolaziti, ali tebe to, Selahattine, uopće nije uzrujavalo, možda i zbog mojih dijamanata; bolesnici više uopće ne dolaze, i dobro je da je tako, govorio si, jer kad ugledam te budale, pobjesnim, ne mogu podnijeti to beznađe, teško je vjerovati da će od tih životinja ikada itko napraviti ljude, nedavno sam jednoga u razgovoru upitao koliko iznosi zbroj stupnjeva unutarnjih kutova trokuta, mada sam, jasno, znao da taj jadni seljak koji u životu nije ni čuo za trokut takvo što ne može znati, ali sam uzeo papir i olovku pa mu lijepo objasnio, da vidim koliko im leži matematika, rekoh, ali nisu ti jadnici krivi, Fatma, država nije učinila ništa kako bi im pružila dobro obrazovanje, moj Bože, dva sam mu sata objašnjavao i slomio se ne bi li shvatio, a on me gledao tupo, i još sa strahom, ah, glupa ženo, gledao me eto baš tako kako me ti sad gledaš, pa što me gledaš kao da si ugledala Šejtana, jadni stvore, ja sam ti muž - da, ti si Šejtan, Selahattine, i gle, sad si u džehennemu, u vatri, među čuvarima džehennema i ključajućim kazanima, ili je smrt onakva kakvom si je ti opisao: otkrio sam smrt, Fatma, rekao je, slušaj me, ovo je važnije od svega drugoga, smrt je toliko strašna, ne mogu izdržati; pomislivši kako ti sad izgledaš u grobu, uplašila sam se i "Je li vam dobro, Bako?"

odjednom mi se zavrtjelo u glavi, pomislila sam da ću pasti, ali ne brini, Selahattine, ako i ne želiš, ja ću još jednom

"Ako hoćete, sjednite malo onamo, da dođete k sebi."

proučiti Fatihu, šutite!, ušutjeli su, slušam auto koji prolazi cestom, pa cvrčke, i gotova Fatiha: amin!, izvadim maramicu i obrišem oči, i onda odem; ti si mi zapravo cijelo vrijeme u mislima, sine moj, ali prvo da ti oca izvučem odande, rekoh, ah, moj jadni, nerazumni, zlosretni moj sine,

KAJMAKAM DOGAN DARVINOGLU 1915-1967 FATIHA ZA NJEGOVU DUŠU

dobro, proučit ću je, moj bespomoćni, nesretni, uvrijeđeni, nevoljni siročiću, proučit ću je za tebe, amin!, i ti si ovdje, aman Allah!, učinilo mi se na trenutak kao da nisi umro, i gdje je moja maramica,

ali i prije nego što mi je ruka dospjela, pogledajte kako sam počela jecati

"Bako, Bako, ne plačite!"

tresući se, i da me nisu dohvatili, srušila bih se u jecajima na zemlju; pomislih, Gospode, kako sam ja nesretna, suđeno mi je da sinu dolazim na grob; što sam ti učinila da me tako kažnjavaš; znam, ne smijem tako misliti, ali ja sam učinila sve što sam mogla, zar sam ikad poželjela da me ovo snađe, sine moj, Dogane moj, nisam li ti toliko puta rekla da od svoga života napraviš što god želiš, samo da ne nalikuješ ocu, koliko sam ti puta tako rekla; nisam li te, srce moje, dala u internat, samo da njega ne uzmeš za primjer, mada tad već uopće nismo imali novaca; nisam li te poslala u najbolje škole skrivajući pred tobom da našu kuću na nogama drži još samo prstenje, biseri i dijamanti iz one kutije koju su mi rahmetli baka i djed dali u miraz; vraćao bi se u kasna subotnja popodneva, a pijani te otac ne bi dočekaao na kolodvoru, i ne samo da nije mogao zaraditi ni prebijene pare, nego je od mene nastojao izvući novac za objavljivanje one svoje enciklopedije koja nije ništa drugo doli čista hula, i dok sam se ja za zimskih noći u samoći tješila kako mi se, ako ništa drugo, sin školuje u francuskim školama, jednoga dana pogledah, kadli: avaj!, zašto nisi i ti poput njih bio inženjer ili trgovac, nego si se upisao onamo, zar ćeš biti političar?; znam, ako poželiš možeš biti i ministar, ali nije li šteta nekoga poput tebe; majko, ova se zemlja samo politikom može popraviti, i nisam mu stigla reći ni: zar je tebi pripalo, nerazumni moj sine, da popravljáš državu, a on se već počeo na praznike vraćati umoran i zamišljen, moj Gospode; kakve sam ja crne sreće, čak je odmah naučio i zabrinut hodati gore-dolje, baš kao njegov otac, i gle, tako si mlad, a već pušiš, čemu taj jad, taj čemer, sine, govorila bih ja, a ti odgovarao: zbog domovine, majko;

i nisam li ti punila džepove novcem ne bi li našao pravi put: idi u Istanbul, pa hodaj, zabavljaj se, šetaj s djevojkama i nemoj misliti, nego se razvedri, nisam li ti, krišom od oca, dala moje ružičaste bisere i rekla: nosi to u Istanbul, prodaj pa se provedi, i kako sam mogla znati da ćeš onu prozirnu i blijedu, slabašnu djevojku odmah oženiti i dovesti u kuću; nisam li te savjetovala da živiš punim

plućima, sine, i govorila da se, ako ništa drugo, barem na tom poslu pokušaš zadržati, možda će te postaviti za poslanika, neka si kajmakam, gle, sad će na tebe red da postaneš valija; ne, majko, više ne mogu izdržati, sve je to odurno, ružno, majko; jao, jadno čedo moje, zašto i ti, kao i svi drugi, ne možeš lijepo od kuće na posao i s posla kući, ali znam, rekla sam jednoga dana, rasrdila sam se pa sam rekla: jer si lijenčina i kukavica, eto zašto!, isti si kao tvoj otac, nemaš hrabrosti za život ni da se pomiješaš s ljudima, zar ne, lakše ih je, dakako, optuživati i sve ih mrziti; nije tako, majko, ne, ti ne znaš, svi su odurni, ne mogu više izdržati ni kao kajmakam, tamo s jadnim seljacima, bijednom sirotinjom, tako i tako postupaju i tako ih uništavaju, a i žena mi je umrla, neka djecu uzme njihova tetka, a ja ću dati otkaz i ovamo se doseliti, molim te, majko, nemoj se u to miješati, ja u ovom mirnom kutku već godinama o tome mislim, "Hajdemo, Bako, već je jako vruće!"

želim sjesti i u samoći pisati o istini; ne, ne mogu to dopustiti,

"Pričekajte još malo, gospodine Metine."

ne možeš ovdje ostati, idi pa se lijepo uključi u život, Redžepe, nemoj da bi mu slučajno davao hrane, odrastao je čovjek, neka svoj kruh zaradi svojim rukama; nemoj, majko, molim te, nemoj me u ovim godinama sramotiti

"Kad bi barem netko malo počistio te grobove..."

pred svijetom; šutite, stid vas bilo, ne date mi mira ni da s vašim ocem provedem koji trenutak, pa vidim i ja prljave životinjske tragove po grobovima, zar nam je ovako bilo suđeno, ali ja sam te tada pitala piješ li, šutio si; sine, zašto, ta još si mlad, hajde da te još jednom oženimo; dobro, a što to namjeravaš raditi ovdje od jutra do mraka, u ovoj pustoši?; šutiš, zar ne, ah, znam, i ti ćeš kao i tvoj otac sjesti pa početi pisati one besmislice, šutiš, tako je, nije li tako, ah, sine moj, kako da te naučim da nisi ti odgovoran za sve

70

krivnje i grijeha i nepravde; ja sam jadna i neuka žena, gle, sad sam bez ikoga svoga, izruguju se sa mnom, a da vidiš ovaj bijedni život kojim živim, i koliko sam nesretna, kako plačem, pokrila sam lice maramicom i pognula se,

"Dosta je, Bako, dosta je, nemojte više plakati. Opet ćemo doći..."

moj Bože, kako sam ja nesretna, hoće me odvesti; ostavite me na miru sa sinom i rahmetli mužem, da s njima ostanem nasamo, da legnem na grob, ali nisam legla, ne, Fatma, gle, i unučad ti se sažalila, vidjeli su, eto, koliko si nesretna i jadna, u pravu su, pa još po ovoj vrućini, hajde da bar još jednom proučim Fatihu, pomislih, ama kako me ovaj ružni patuljak glupavo i pokvareno gleda, ne daju čovjeku mira ni trena, šejtan je posvuda, kao da je iza ovoga zida legao pa iz zasjede vreba kako bi nas zavadio, dobro, evo, zadnji put,

"Bako, pa jako vam je loše, idemo!"

Fatiha, kad sam podigla ruke, pustili su me pa su i oni podigli, da proučimo zadnji put, učimo, prolaze auti, kako li je samo vruće, dobro da nisam obukla i vestu, u zadnji sam je čas vratila u ormar, i zaključala, u praznoj kući, sačuvao nas Allah, ako nije ušao lopov, kako je čovjek rastresen, ali ti ćeš mi oprostiti, amin!, mi sad

"Naslonite se, Bako!"

idemo, zbogom, jao, pa i ti si tu, kako su me zbunili ovi,

GUL DARVINOGLU

1922-1964

FATIHA ZA NJEZINU DUŠU

ali sad me, eto, odvode, a ionako nemam snage stati i na ovoj vrućini još jednom proučiti, dok sam učila za njih, i za tebe sam, malena, bijela, blijeda djevojko; svidjela si se mome Doganu pa te doveo da mi poljubiš ruku, a navečer tiho došao u moju sobu: kako si, mama, a što da kažem, sinko, ta nejaka, ta blijeda djevojka, rekla sam, i odmah sam znala da neće poživjeti, roditi troje djece za tebe je bilo dovoljno, istrošila si se, sirotice, jela si kao mačka, s ruba tanjura dva-tri zalogaja, a kad bih rekla: daj da ti nalijem još jednu kepčiju, kćeri, samo bi, ne znajući što ćeš, bezizlazno raširila
7T

oči: ta malena, blijeda nevjesta koja se bojala hrane, što je ona uopće mogla zgriješiti da bi joj sad trebala moja molitva; ne znaju jesti, ne znaju se prihvatiti života, znaju samo umrijeti lijući suze nad tuđim nevoljama, siročad; gledajte, ja odoh jer su me uzeli pod ruku, "Jeste li dobro, Bako?"

hvala dragom Allahu, vraćamo se kući.

Baš su odlazili kad je njihova baka poželjela pomoliti se još jednom i tad je skupa s njom jedino Nilgun podigla ruke Allahu, jedino Nilgun, da: Faruk je izvadio maramicu veliku kao čaršav i brisao znoj, amidža Redžep držao je svoju "Gospodu" a Metin je ruke gurnuo u stražnje džepove traperica, više mu se nije dalo ni pretvarati da se moli. Molitvu su na brzinu i bezvoljno priveli kraju, a onda se baka opet zaniжела, pa su je s obiju strana uhvatili pod ruku i odveli. Kad su mi okrenuli leđa, slobodno sam pružio glavu iza zida i žbunja i lijepo ih pogledao: kakav smiješan prizor: dok ju je s jedne strane držao onaj debeli div po imenu Faruk, a s druge patuljak koji mi dode amidža, baka je, ogrnuta onim čudnim, strašnim ogrtačem, izgledala kao kakva zastrašujuća lutka u prevelikoj odjeći, ali je svejedno izgledala i nekako smiješno. Ipak, nisam se smijao, i možda sam se, Nilgun, čak i uplašio, jer - bili smo na groblju, i pogledao sam onaj rubac koji ti tako lijepo pristaje, i tako ti lijepo ornata glavu, a zatim sam pogledao tvoje tanke noge. Kako čudno: porasla si i pretvorila se u prekrasnu djevojku, ali noge su ti još uvijek kao štapovi.

A nakon što ste sjeli u auto i otišli, ja sam se izvukao iz svoga skrovišta, u koje sam se skrio da ne biste što krivo protumačili, pa sam i ja pogledao te tihe grobove: ovo vam je djed, ovo majka, a ovo otac, a ja sam vidio samo vašeg oca, sjećam ga se: dok bismo se mi igrali u vrtu, on bi ponekad provirio kroz žaluzine iz svoje sobe i vidio bi da se igrate sa mnom, ali ne bi ništa prigovorio. Proučio sam za njega Fatihu, i još malo postajao besposleno, samo sam se kuhao na suncu i slušao cvrčke, i mislio o nekim čudnim stvarima, neke čudne, tajnovite misli, stresao sam se i sav se zbunio, kao da sam popužio cigaretu. Pa sam izišao iz groblja, i sad idem, vraćam se, matematika je na stolu ostala otvorena. Jer prije sat vremena sjeo sam za taj stol, i baš dok sam gledao kroz prozor vi ste prošli uzbrdicom u bijelom anadolu, a kako sam među vama spazio i baku, shvatio sam kamo idete; kad sam se sjetio groblja i grobova, nisam mogao ni misliti na dosadnu i glupu matematiku koja mi ionako ne ide u glavu, i rekoh: hajde da odem i da ih vidim, kad

vidim što rade na groblju, smirit ću se pa ću se nakon toga vratiti i nastaviti s učenjem, a da ne bih majku bez razloga žalostio, izišao sam kroz prozor i došao ovamo trčeći, i vidio vas, i eto: sad se vraćam zadacima koje sam na stolu ostavio raširene.

Gotov je prašnjavi put, počinje asfalt. Obilaze me auti, neke sam pokušao zaustaviti, ali onaj tko vozi takav auto, nema ni trunke savjesti, jasno: prolaze jureći nizbrdicom što brže mogu, mene i ne primjećuju. Stigao sam do Tahsinove kuće. Tahsin i njegova majka straga skupljaju trešnje, a otac mu sjeo pod sjenicu pa ih prodaje, i kao da me i ne vidi. Nije čak ni podigao glavu da me pogleda: nisam ja od onih što dojure luksuznim autom sto na sat, pa zakoče i u auto ubace pet kila trešanja po osamdeset lira, jasno... Da, baš sam namjeravao reći kako sam ja valjda jedini koji može misliti i na druge stvari, a ne samo na novac, kad ugledah Halilov smetlarski kamion i obradovah se. Išli su prema dolje, digao sam ruku, stao je. Ušao sam.

"Što ti radi otac?" pitao je.

"A što bi radio?" odgovorih. "Prodaje lutriju."

"Gdje prodaje?"

"Dopodne ide po vlakovima."

"A ti?"

"Ja se još školujem. Koliko ovaj kamion može najviše?" "Osamdeset" odgovorio je. "A što ti radiš ovdje?" "Nešto sam živčan" rekoh, "pa sam malo izišao." "E ako si već u ovim godinama živčan..."

74

Nasmijali su se. Pred našom kućom počeo se zaustavljati. "Ne, ne" rekao sam, "idem do donje mahale." "Što ima tamo?"

"Imam jednog prijatelja, ne znaš ga."

Dok smo prolazili pokraj kuće, pogledao sam u svoj otvoreni prozor. Prije nego što se otac oko podneva vrati i ja ću se vratiti. Sišao sam iz kamiona čim smo ušli u mahalalu i krenuo brzim koracima kako Halil i njegovi ne bi pomislili da sam besposleni vjetrogonja. Hodao sam sve do pristaništa i preznojio se kao pas pa sam malo sjeo i gledao more. Dojurio je neki motorni čamac, na molu ostavio jednu djevojku i otišao. Gledajući tu djevojku, ja sam mislio na tebe, Nilgun: maloprije sam vlastitim očima vidio kako si

ruke podigla Allahu: bilo je čudno. Kao da doista s Njim razgovaraš. Knjiga kaže: postoje anđeli. Kasnije sam mislio: postoji i Šejtan. I neke druge stvari. Kao da sam to mislio da bih samoga sebe zastrašio: da se uplašim, da drhtim i osjetim krivnju pa se trčećim korakom uzbrdicom vratim kući i sjednem za matematiku, ali to ću ionako učiniti. Kasnije. Sad ću još malo hodati. Krenuo sam.

Kad sam došao do plaže i čuo onu zaglupljujuću graju i vidio onu hrpu mesa, opet sam pomislio na krivnju, grijeh i Šejtana. Hrpa mesa koja se miče i nema mira: s vremena na vrijeme iz te se hrpe tromo uzdigne šarena lopta za plažu pa se opet vrati i izgubi među njima; kao da se želi spasiti iz toga zla i grijeha, ali žene je ne puštaju. Kroz žičanu ogradu obraslu bršljanom još sam malo promatrao tu gužvu i žene. Čudna stvar: ponekad želim učiniti neko zlo, stid me je, ali da ih barem malo povrijedim, tek toliko da me primijete: tako bih ih kaznio, i nitko ne bi slijedio Šejtana, i možda bi se samo mene bojali. Bilo bi to ovako nekako: ja bih došao na vlast, a oni bi došli na pravi put. Poslije me je bilo sram, baš sam se zanio, pa sam, da zaboravim stid, pomislio na tebe, Nilgun. Ti nisi ništa kriva. Još ću malo gledati tu očaravajuću vrevu, a onda nazad zadacima, pomislih, kadli:

"Što si se ti tu nabio?" upita me momak koji čuva plažu.

"Zar je to zabranjeno?" odgovorim.

"Ako ćeš ući, idi tamo i kupi kartu" reče mi. "Ako imaš kupaće gaće i novaca..."

-7c

"U redu" rekoh, "to neću. Odoh."

I otišao sam. Ako imaš novaca, ako imaš novaca, koliko imaš novaca: to sad ponavljaju umjesto Fatihe. Toliko ste odvratni da se ponekad osjećam samim samcatim: pola njih sramota je ljudskoga roda, a pola su idioti. Kad počne razmišljati, čovjek se boji te mase, ali, hvala Allahu, tu su i moji prijatelji: dok sam s njima, stvari se tako lako ne miješaju, znam što je krivnja i što je grijeh, što je dopušteno, a što zabranjeno, i ne bojim se: posve mi je jasno što treba činiti. Samo, sjetio sam se kako su sinoć u kavani neprestano ponavljali šakal, šakal i rugali mi se, pa sam se rasrdio. Nema veze.

Mogu ja i sam obaviti sve što treba obaviti, gospodo, mogu i sam hodati ovim putem jer znam kako treba. Vjerujem u sebe. Hodajući, stigao sam do vaše kuće, Nilgun, nisam ni primijetio, shvatio sam to kad sam ugledao onaj stari zid pokriven mahovinom. Dvorišna vrata su zatvorena. Otišao sam i sjeo pod kesten s druge strane ceste, gledao sam u vaše prozore i zidove i mislio što ti sad ondje radiš. Možda jedeš, možda ti je na glavi još uvijek onaj rubac, a možda si i prilegla. Uzeo sam nekakav štap i u pijesku uz rub ceste zamišljen nacrtao tvoje lice. Dok spavaš, lice ti je još ljepše. Gledajući to lice, zaboravljam krivnju, i zlobu, i grijehe u koje sam vjerojatno do grla potonuo i prištiće koji mi od svega toga izbijaju i mislim kako ja ne mogu biti grešan, ja nisam jedan od njih, ja sam poput tebe, bezgrešan. Poslije sam ovako mislio: da krišom udem u dvorište tako da me patuljak ne vidi i da se popnem na drvo pa preko zida udem u tvoju sobu poput mačke kroz otvoreni prozor, i da te poljubim u obraz: tko si ti? Zar me ne poznaješ, nekada smo se igrali skrivača, volim te, ja te volim više nego što bi te volio bilo koji od onih elegantnih i bogatih momaka koje si ikada vidjela! Odjednom sam se rasrdio: lice na pijesku rastepao sam nogom i ustao, dosta mi je ovih glupih sanjarija, i baš sam krenuo kad ugledah ovo:

Nilgun je izišla iz kuće i ide prema dvorišnim vratima.

Oni bi sve to krivo shvatili, sve bi okrenuli na zlo. Zato sam se odmah udaljio, vratima sam okrenuo leđa. Kad sam začuo škripu, okrenuo sam se: izišla si i ideš: kamo? Zanimalo me, krenuo sam za tobom.

Dok hoda, nekako se čudno njiše: kao da je muško. A kad bih

-16

potrčao i dodirnuo joj rame: zar me ne poznaješ, Nilgun, ja sam Hasan, pa sjećaš se, dok smo bili djeca, igrali smo se u vašem dvorištu, nas dvoje i Metin, i poslije bismo išli pecati.

Kad je došla do ugla, nije skrenula, ide dalje: zar ideš na plažu, zar ćeš se i ti pomiješati s ostalima? Rasrdio sam se, ali sam je nastavio slijediti. Noge kao štapovi, a hoda brzo, čemu ta žurba, ili - da te možda netko ne čeka?

Nije zastala kod plaže, skrenula je, ode uzbrdicom. Mogu

pretpostaviti tko je taj koji te čeka. Možda ćeš sjesti u njegov auto, možda ima i motorni čamac: slijedim te jer me zanima koje je od toga dvoga, jer znam da ti nisi nimalo drugačija od ostalih.

Odjednom je ušla kod bakala i nestala. Pred dućanom je sladole-darov šegrt; znam toga maka pa sam pričekao podalje kako ne bi nešto krivo pomislio. Ja ne volim služiti bogatašima.

Malo potom Nilgun je izišla i umjesto da krene dalje, okrenu se i krene putem koji ju je vodio pravo prema meni. Ja sam se u času okrenuo i čučnuo: vežem vezice na cipelama. Približila se s vrećicom u rukama, približila se i pogledala me, bilo me je sram. "Zdravo" rekoh i ustadoh.

"Zdravo, Hasane" rekla je, "kako si?" Malo je šutjela. "Vidjeli smo te jučer kad smo dolazili, brat te je prepoznao. Porastao si, baš si se promijenio." Malo je šutjela. "Čujem da ste još uvijek gore, rekao nam je tvoj amidža, tata ti se bavi lutrijom." Opet je malo šutjela. "E, a što ti radiš, reci nešto, s koliko si prošao?"

"Ja?" rekoh. "Ja sam ove godine na čekanju" promucah na koncu. "Čega?"

"Ideš li ti to na more, Nilgun?"

"Ne" odgovorila je, "idem od bakala. Vodili smo Baku na groblje. Valjda joj je od vrućine malo pozlilo pa sam išla kupiti kolonjsku vodicu."

"Znači ne ideš na onu plažu?"

"Prevelika je gužva" odgovorila je, "ići ću rano ujutro, dok nema nikoga."

Malo smo šutjeli. Onda se nasmiješila pa sam se i ja nasmijao misleći kako joj lice izgleda drugačije nego kad sam ga vidio izda-
#

leka. Znojim se kao kreten. Mislit će da je od vrućine. Šutim. Za-
koraknula je.

"Dobro" rekla je. "Pozdravi oca, može?"

Pružila je ruku pa smo se rukovali. Ruka joj je meka i laka. Ja sam se postidio svoje, mokre od znoja. "Hajde sretno!" rekao sam.

Otišla je. Nisam gledao za njom. Poput ljudi koji imaju jako važnoga posla, i ja sam krenuo nekamo, zamišljen.

akon što smo se vratili s groblja, Baka je s nama dolje ručala,

1 N a zatim joj je pozlilo. Ali nije bilo ništa ozbiljno. Nilgun i ja smo se smijali i šalili, kad nas ona odjednom mrko pogleda, i glava joj pade na prsa. Uzeli smo je pod ruku, odveli gore i stavili u krevet te joj zapešća i sljepoočnice namazali kolonjskom vodicom koju je Nilgun donijela. Nakon toga otišao sam u svoju sobu i popužio prvu cigaretu nakon jela. Kad smo shvatili da će s Bakom sve biti dobro, sjeo sam u anadol koji je na suncu prokuhao i krenuo. Nisam išao glavnom cestom, nego putem za Daridžu. Potrudili su se pa su i taj put asfaltirali. Neka od stabala trešanja i smokve još su uvijek na svome mjestu. Ovamo sam kao mali s Redžepom dolazio tobože u lov na vrane, a zapravo u šetnju. Ono što smatram karavansarajem, trebalo bi biti nešto niže. Po vrhovima su izgrađene nove mahale, i još se grade. U Daridži nisam vidio ništa novo: desetogodišnji Ataturkov spomenik!

U Gebzeu sam odmah otišao kajmakamu. Kajmakam se promijenio. Prije dvije godine za tim je stolom sjedio neki trulež sit života, a sad sjedi mladac koji bez prestanka igra i rukama i nogama. Nije uopće bilo potrebe da prema unaprijed smišljenom planu iz torbe izvučem fakultetsko izdanje svoga doktorskog rada kako bih ga se dojmio, da kažem kako sam arhiv već i ranije posjećivao te da je i moj pokojni otac bio kajmakam. Rekao mi je da idem za čovjekom kojega mi je dodijelio. Taj je momak nazvao Rizu kojega sam upoznao za prijašnjih boravaka, ali ga nismo našli jer je bio otišao u dispanzer. Dok se Riza ne vrati, ja se odoh malo prošetati, predložio sam.

Prošavši uskim prolazom ukrašenim visećim koprivićima, izišao sam u čaršiju. Prvo sam krenuo prema dolje. Na ulicama nije bilo nikoga živog. Jedan se pas mlatarao cestom, u željezariji je neki čovjek popravljao plinsku bocu. Izlog papirnice nisam ni pogledao; skrenuo sam te sam, skrivajući se pod uskim sjenama pred dućanima, otišao do džamije. Zatim sam se vratio i sjeo pod platanu na malenome trgu, popio čaj da se razbudim te, slušajući radio iz kavane, pokušavao zaboraviti na vrućinu: bilo mi je drago što su me ostavili na miru, baš lijepo!

Kad sam se vratio u kajmakamovo sjedište, Riza je bio došao; ugledao me je, prepoznao me i obradovao se. Dok on ne nade ključ,

ja sam morao napisati jednu molbu. Zajedno smo sišli. Otvorio je vrata: odmah sam se sjetio mirisa plijesni, prašine i vlage. Dok je brisao prašinu sa staroga stola i stolice, malo smo porazgovarali. Zatim je otišao i ostavio me samoga.

U arhivu u Gebzeu nema mnogo toga. Ono što ima, trag je onoga kratkog razdoblja dok je Gebze bilo sjedište kadiluka, razdoblja za koje je rijetko tko znao i još se rjeđe zanimao. Većina dokumenata iz toga vremena poslana je u Izmit ili, kako se tada zvao, Iznikmit. A ovdje su u kutijama ostali zaboravljeni fermi, tapije, sidžili i defteri: stoje pobacani jedni na druge. Prije trideset godina neki je gimnazijski profesor povijesti, koji je volio svoj zanat i k tome bio ponesen birokratskim nacionalizmom svojstvenim prvim godinama Republike, odlučio unijeti reda u sve ovo, ali se pokolebao. Dvije godine ranije ja sam rekao da ću nastaviti ondje gdje je on stao, ali sam odustao u tjeđan dana. Od arhivista se traži i više skromnosti nego od povjesničara. Teško je sad naći čovjeka koji bi, ako je imalo obrazovan, bio spreman na toliku poniznost. Ni moj profesor iz gimnazije nije bio od takvih: sate koje je proveo u arhivu odmah je s puno žara pretvorio u knjigu. Sjećam se da sam tu knjižicu, u kojoj je osim svoga i života svojih poznanika opisao i povijesne građevine u Gebzeu te važne osobe, čitao uz pivo onih dana dok sam se svađao sa Selmom. Kasnije sam o toj knjižici pričao nekim

8n kolegama na fakultetu pa su mi svi rekli isto: ne, nemoguće je da u Gebzeu postoje takvi izvori! Ušutio sam, a oni su ustvrdili kako u Gebzeu sigurno nema ni arhiva.

Nekako mi je ugodnije raditi na mjestu za koje stručnjaci ne znaju ni da postoji, nego u Vladinu arhivu među četom zavidnih kolega. S užitkom prevrćem komade papira pokrivene žutim mrljama, pljesnive, pogužvane i pohabane, udišući njihov miris. Što ih duže čitam, sve mi se više čini kako pred sobom vidim ljude koji su ih pisali, one koji su naredili da ih se napiše, i one čiji su životi barem dijelom povezani s onime što je zapisano. Možda u arhiv i nisam došao da bih nastavio tragom kuge - činilo mi se da sam to prošle godine ovdje vidio - nego zbog toga užitka. Dok ih se čita, svenule hrpe papira počinju se razlistavati. Znae kako ono biva nakon

duge vožnje brodom kad se počne rijediti magla koja vas je cijelim putem zamarala i pojavi se djelić kopna pa vas zadivi svakim svojim stablom, kamenom i pticom? Tako se u mojim mislima, kako prevrćem po ovim papirima, odjednom ukazu tisuće života i priča koji su na njima isprepleteni. Tad se oraspoločim, uz zaključak kako je, eto, povijest to što u mojoj glavi oživljava mnoštvom života i u bezbroj boja. Kad bi me pitali da objasnim što je to, ne bih mogao objasniti. Jer to će ionako časak kasnije nestati, ostavivši za sobom samo čudan okus. Tad ću se uplašiti beznađa i besmisla i ponovno pokušati misliti o tome što mi je upravo izmaknulo. Zapalit ću cigaretu i zamisliti se ne bih li to našao, ali k vragu, na ovakvim je mjestima zabranjeno pušiti.

Možda sam, čitajući jedan sidžil, pomislio da ću taj osjećaj uloviti tako da zapisujem sve što pročitam. Počeo sam pisati u bilježnicu koju sam izvadio iz torbe. Stanoviti Dželal tvrdi da mu je neki Mehmet psovao. Rekao mu je: "Ti si razmetljivac!" Međutim, pred kadijom je to porekao. Dželal ima svjedoke koji se zovu Hasan i Kasim i tvrde: da, psovao je. Kadija je pak Mehmeta zamolio da se zakune. Mehmet to nije mogao. Datum toga događaja izbrisan je, nisam ga prepisao. Zatim sam pročitavši prepisao kako je jedan Hamza nekoga Abdiju postavio za svoga staratelja. Zatim kako je preuzet rob ruskoga porijekla imenom Dimitrije. Njegov je gospodar bio Veli-beg iz Tuzle, i sad je odlučeno da ga se opet vrati tome

St

gospodaru. Pročitao sam i što je sve snašlo pastira Jusufa uhapšena zbog goveda koje je izgubio. Tvrdi da ga nije ni prodao ni zaklao. Izgubio ga je. Na kraju je njegov brat Ramazan jamčio za njega pa je tako pušten iz tamnice. Zatim sam pročitao jedan ferman. Iz nekog razloga naređuje se da brodovi natovareni pšenicom ne pristaju u pristaništa u Gebzeu, Tuzli i Eskihsaru, nego da idu pravo u Istanbul. Neki je Ibrahim rekao: "Ako ne budem išao u Istanbul, neka moja žena bude slobodna s tri riječi¹⁰" a kako doista nije išao u Istanbul, njegova je žena ustvrdila da je slobodna. Ibrahim pak tvrdi kako u Istanbul nije išao, ali namjerava ići, te da u svojoj zakletvi nije naveo koliko vremena treba proći. Zatim sam gledajući

u količinu akći zabilježenih u zapisima pokušavao odrediti koliki je iznos nekih najmova koji su se davali eminu, ali nisam došao do sigurnoga zaključka. Usput sam u bilježnicu prepisao koliki je bio godišnji prihod mnoštva mlinova, vinograda, vrtova i maslinika. Dok sam to prepisivao, učinilo mi se da sva ta zemljišta i vidim, ali vjerojatno sam se obmanjivao. Zatim sam pročitao nekoliko zapisa vezanih uz lopovluke te sam, zaključivši da sam sad već posve ravnodušan, izišao zapaliti cigaretu.

Dok sam u hodniku pušio, pomislio sam kako bih, umjesto da sad tragam za podacima o kugi na koje sam nailazio i prošle godine, mogao tražiti i bilo koju drugu priču. Pitao sam samoga sebe kakva bi ta priča trebala biti. Ali to je bilo dosadno pitanje pa sam poželio razmišljati o nečemu drugome, jer povijest nije isto što i pripovijetka. Osim fusnota mora postojati još nešto po čemu se dobro historiografsko djelo razlikuje od zbirke pripovjedaka ili romana. Samo - što je to?

Kroz prozor u dnu hodnika vidi se zid jedne kuće iza kajmakomova sjedišta. Pred tim zidom koji čovjeka navodi da se zapita što se iza njega zbiva, stao je kamion, vidim mu stražnje kotače.

Cigareta je gotova, ugasio sam je u pijesku u crvenome vatrogasnom kablju i vratio se unutra.

Pročitao sam žalbu nekog Kasima protiv stanovitog Ethema: dok je Ethem bio odsutan, Kasim je posjetio njegovu kuću i razgovarao s njegovom obitelji. Kasim ne tvrdi da je to laž, ali kaže da je išao samo zato da bi jeo gozleme, te da je polazeći uzeo nešto ulja. Neki 8?

drugi dvojac sudi se zbog toga što su jedan drugoga povukli za bradu. Zatim sam prepisao imena sela oko Gebzea koja su Džaferu i Ahmetu poklonjena zbog njihovih ratnih uspjeha. Pa tužbe stanovnika jedne mahale vezane uz tvrdnju da su dvije žene, Kevser i Kezban, prostitutke. Traže da se te dvije žene protjeraju iz mahale. Zatim sam pročitavši prepisao i svjedočanstvo nekog Alija koje kaže da se Kevser i ranije bavila tim poslom. Stanoviti Satilmiš od nekog Kalendera traži dug od dvadeset zlatnika, ali Kalender taj dug poriče. Djevojka po imenu Melek tvrdi kako ju je Ramazan neovlašteno prodao Bahattin-begu, iako je bila slobodna.

Zatim sam zapisao i ovo: dječak koji se zvao Muharrem izišao je iz kuće učiti Kur'anske džuzove, ali ga je otac Sinan uhvatio s Resulom. Otac tvrdi da je Resul njegova sina namamio te zahtjeva da se to istraži. Resul kaže da je Muharrem došao k njemu, da su zajedno otišli u mlin nakon čega je Muharrem, krenuvši u povratku tražiti smokve, nestao u vrtovima. Nakon što sam prepisao i datum, razmišljao sam kakve su se to smokve prije četiri stoljeća motale po glavi jednoga dječaka, i kakav je bio taj Resul koji je sanjario o dječaku koji je sanjario o smokvama. Zatim sam pročitao i prepisao kako je uhvaćen neki spahija koji se dao u hajdučiju, pa naredbe vezane uz hitno zatvaranje mehana i kažnjavanje onih koji piju vino, a zatim još i ovo: krade, trgovačke nesporazume, razbojništva, ženidbe i razvode... Čemu će koristiti ove priče? Ali sad nisam otišao na hodnik zapaliti. Nastojeći zaboraviti kako bi te priče trebale nečemu i koristiti, prepisao sam mnoštvo brojki i riječi vezanih uz cijenu mesa. Uto mi je za oko zapela istraga o mrtvome tijelu pronađenom u kamenolomu. Radnici koje su tijekom istrage pritisluli, opširno su prepričavali kako su proveli taj dan. Učinilo mi se kao da vidim taj dan, 23. redžep 1028. godine, i tako sam se napokon uistinu razvedrio. Nekoliko sam puta pažljivo pročitao izjave radnika koji su sa svim pojedinostima govorili što su sve toga dana radili. Ovome užitku poželio sam dodati i cigaretu, ali sam se suzdržao i sve prepisao u bilježnicu onako kako sam i pročitao. To je potrajalo, ali kad sam završio, još uvijek sam bio jako dobro raspoložen. I sunce se već bilo spustilo, i nenametljivo obasjavalo rub podrumškoga prozora. Kad bi mi netko svakoga dana pred vratima

ostavio tri obroka, kutiju cigareta i navečer malo rakije, čini mi se da bih pristao cijeli život provesti u ovom hladnom podrumu. Danas možda još jasno ne razabirem, ali barem sam naslutio da nešto postoji: iza ovih papira stoje priče nad kojima bi se moglo provesti čitav život, a te će mi priče pokazati kopno koje se skriva iza magle. Tako razmišljajući, s većom sam sigurnošću povjerovao i u sebe i u posao koji radim. Zatim sam, kao marljiv i poslušan učenik, prebrajao koliko sam stranica svoje bilježnice ispisao: točno devet stranica! Zaključio sam kako sam time zaslužio da se vratim

kući i sjednem piti pa sam tako i krenuo.

S/i

10.

Sjedili smo kod Džežlaninih na molu, i baš sam namjeravao skočiti u more, ali - k vragu: nisam mogao, a da ih ne slušam. "Što ćemo raditi večeras?" pitala je Gulnur. "Hajdemo smisliti nešto novo!" predložila je Fafa. "Pa da. Idemo na Suadiju!" "Što ima tamo?" Turgut će. "Glazba!" viknu Gulnur. "Glazbe ima i ovdje." "Pa dobro, onda ti reci što da radimo."

Odjednom sam skočio u more i brzo zaplivaio pomislivši kako ću iduće godine u ovo vrijeme biti u Americi; pomislio sam i na svoju jadnu mamu i tatu koji leže u grobu, i na slobodarske njujorške avenije, na crnce koji će po uglovima za mene svirati džez i one duge i beskrajne hodnike metroa i beskonačne podzemne labirinte u kojima nitko nikoga ne gleda pa sam se tako oraspoločio, ali kad sam pomislio kako - ukoliko zbog brata i sestre ne dođem do novaca - sljedeće godine neću moći onamo, počeo sam se živcirati, ali - ne, sad mislim na tebe, Džežlan: mislim kako sjediš na molu, kako si pružila noge, kako te volim i kako ću te natjerati da me zavoliš.

Malo potom glavu sam podigao iz vode i pogledao iza sebe. Jako sam se udaljio od kopna, uhvatio me čudan strah: oni su ondje, a ja u ovoj slanoj i strašnoj tekućini punoj algi kojoj se ne vidi kraja. Uspaničio sam se i zaplivaio kao da me goni morski pas, izišao iz mora i sjeo kraj Džežlan. Rekao sam nešto, onako, samo nek' se govori.

"More je baš dobro."

"Pa brzo si izišao" rekla je Džežlan.

Okrenuo sam se i poslušao Fikreta koji je nešto objašnjavao.

Govorio je o jednom od problema koji snalaze odrasle ljude: rekao je da mu je otac ove zime doživio srčani napad pa je tako on morao preuzeti - da, da, sa samo osamnaest godina - sve poslove, i dok mu se stariji brat nije vratio iz Njemačke, morao je upravljati svim tim poslovima i ljudima, i tako to. Zatim je, da bi dokazao kako će uskoro biti još važniji, dodao kako mu otac svakoga trenutka može umrijeti, a ja sam rekao da su naši odavna umrli i da smo im jutros

išli na grob.

"Dajte, ljudi! Rastužili ste me" rekla je Džeplan, ustala i nekamo otišla.

"Hajdemo nešto raditi!" "Da, hajde. Idemo nekamo!"

Fafa je podigla pogled s časopisa koji je držala u rukama: "Kamo?"

"Na neko zabavno mjesto!" rekla je Gulnur. "Idemo kod Tvrđave!" predložila je Zejnep. "Pa tamo smo bili jučer" rekao je Vedat. "Idemo onda u ribu!" Džeplan će.

Turan je pokušavao otvoriti poklopac kreme za sunčanje: "Ne može u ovo doba."

"Zašto ne bi moglo?"

"Idemo u Tuzlu!"

"Užasno je vruće" rekao je Fikret.

"Poludjet ću!" rekla je Džeplan srdito i bezizlazno.

"S vama se baš ništa ne može napraviti" zaključila je Gulnur.

"Što, sad znači ne idemo nikamo?" pitala je Džeplan.

Nitko ništa nije odgovorio. Nakon duge tišine, Turan je ispustio poklopac kreme koji se dokoturio do Džeplanine noge i tu se prevrnuo.

Džeplan ga je šutnula, odletio je u vodu. "Krema nije moja, Hulijina je", rekao je Turan.

86

"Kupit ću joj drugu" odgovorila je Džeplan, došla i sjela pokraj mene.

Razmišljao sam volim li je ili ne volim; vjerovao sam da je volim: prazne, glupe misli nenasnosne sparine... Turan je ustao i gledao u more s mjesta s kojega je poklopac pao.

"Ne!" viknula je Džeplan i skočila s mjesta. "Nećeš ti ići po poklopac!"

"Dobro, ti ga donesi."

"Ja?" rekla je Džeplan. "Zašto bih ja? Neka ga donese Husein!" "Ne lupetaj" odgovorio je Turan, "ja ću ga dohvatiti." "Ja ću" rekao sam, "maloprije sam izišao iz mora." Ustao sam. "Baš si dobar" rekla mi je Džeplan, "i razuman, i dobar" "Hajde, da vidimo" rekao je Turan. Pokazao je prstom kao da mi naređuje.

"Neću!" rekao sam odjednom. "More je hladno." Fafa je prasnula u

smijeh. Okrenuo sam se i vratio na svoje mjesto.

"Hulija" rekao je Turan, "kupit ću ti ja novu kremu."

"Ne, ja ću joj kupiti novu kremu" rekla je Džeplan.

"Pa ionako je više nije bilo" rekla je Hulija.

"Svejedno, kupit ću je. Koja je bila krema?" nastavila je Džeplan, te, ne čekajući odgovor, odjednom viknula: "Ljudi, zaboga, učinimo nešto!"

Mehmet je tad rekao da bi Mary htjela ići do otoka, našto se kod svih probudio onaj ponižavajući osjećaj - želja da se udovolji Europljanima - i tako smo posjedali u čamce. Ja i Džeplan sjeli smo u isti. Ona je odjednom potrčala u kuću i vratila se s dvije boce.

"Džin!" viknula je.

Kad se netko drugi proderao: "Glazba!" i Džunejt je otrčao i iz kuće donio onu ružnu kutiju i dva zvučnika. Čamci su poletjeli uz strašnu buku. Pramci su im se nadigli. Sema je zamalo pala, a kad su ubrzali, pramci su se spustili; za pola minute našli smo se na otvorenom moru, a ja sam ovako mislio: oni su bogati, mislio sam, svejedno im je hoće li se što slomiti, ogrepsti, istrošiti, bogati su, voze čamce četrdeset na sat, a ja se bojim, i to odurnim strahom, toliko da motam i rukama i nogama; Džeplan, volim te: ali

87

ne boj se, Metine, ti si pametan. Ja vjerujem u snagu inteligencije; vjerovao sam, da.

Čamci su se približili otoku kao da će udariti u stijene, a potom odjednom usporili i stali. Vidio se samo vrh svjetionika s druge strane otoka. Odnekud se pojavio jedan pas, pa još jedan crni, i jedan sivi; sišli su na obalu trčeći i stali na stijene; lajali su na nas, razjareni. Boca džina išla je od ruke do ruke, ničega drugog nije bilo, gutao sam ga kao da pijem otrov, žedno. Psi su i dalje lajali. "Ovi su pobješnjeli!" viknula je Gulnur.

"Nabij gas, Fikrete, da vidimo što će napraviti!" rekla je Džeplan.

Kad je Fikret dodao gas, psi su krenuli u mahnitu trku oko otoka, kao i čamci. Ovi u čamcima razdražili su ih dernjavom i pjesmama, i što su psi bili bješnji, ovi su još više divljali, vrištali su, zavijali, urlali, a ja sam mislio: svi su oni kreteni, ali, k vragu, ova mi je buka ipak zabavnija od vruće i mrtvačke kuće moje tetke, bogatija i življa

od malenih, prašnjavih soba, s radijima pokrivenim tableticima.

"Glazba! Pojačajte do kraja da vidimo što će napraviti!"

Još smo dva puta obišli otok s glazbom pojačanom do kraja. Kad smo krenuli u treći krug, na trenutak sam pogledao u zapjenjeni trag iza čamca i zaprepastio se: tamo daleko u tragu od pjene pojavilo se Džežlanino nasmijano lice! Ne razmišljajući ni časa, bacio sam se u vodu kao da skačem u strašan san.

Čim sam se našao u vodi, uhvatio me čudan, gadan osjećaj: kao da ćemo Džežlan i ja ovdje umrijeti, a oni u čamcima neće ni primijetiti. Možda sam se sjetio morskih pasa pa sam zato tako pomislio, ili zbog neopisive buke čamaca koji bi nas u tome neredu mogli zgnječiti, ili zbog onih pasa koji izgledaju kao gladni vukovi! K vragu sve! Nisam mogao misliti na Džežlan. Malo zatim, digavši glavu iz vode, pogledao sam i začudio se: jedan od čamaca usporio je i otišao do Džežlan, izvlačili su je. Nakon što su izvukli nju, došli su i po mene.

"Tko je tebe gurnuo?" pitao me Fikret.

"Nitko ga nije gurnuo" odgovorila je Gulnur, "sam se bacio."

"Sam si se bacio? A zašto?"

"A tko je mene gurnuo?" pitala je Džežlan.

Držeći se za veslo koje mi je pružio Turgaj, pokušavao sam se

88

popeti u čamac, i baš kad sam se gotovo popeo, Turgaj je veslo pustio pa sam opet pao. Kad sam podigao glavu iz vode, vidio sam da se nitko od njih ne pita što je sa mnom, i začudio se. Smijali su se i zabavljali. Hvatajući se i prstima i noktima za čamac, za njegovo tijelo od fiberglasa, nastojao sam se što prije izvući iz te strašne osamljениčke more, i opet sam slušao što oni govore. "Dosadno mi je."

"Gle, Džežlan, Metin je za tobom skočio u vodu."

"Gdje su psi?" pitala je Džežlan.

Napokon sam se uvukao u čamac, nestalo mi je daha.

"Idite svi dovraga, nitko od vas ne zna što je zabava."

"Bacit ćemo te psima!"

"Pa ti nas pouči, ako znaš" rekao je Turgaj.

"Idioti!" viknula je Gulnur.

Pas koji ih je promatrao popeo se na vrh najbliže stijene i zavijao. "Luđak!" rekla je Džeplan gledajući kao začarana u toga psa s bijelim, šiljatim, sjajnim zubima. "Daj se još malo približi toj životinji, Fikrete!"

"Zašto?"

"Zato!"

"Što hoćeš vidjeti?" Fikret je čamcem polako krenuo prema psu.

"Što hoćeš od životinje?" pitao je Turgaj.

"Je li mužjak ili ženka?" pitao je Fikret. Ugasio je motor.

"Nesrećooo!" viknula je Džeplan tako čudno.

Odjednom sam je poželio zagrliti, ali umjesto da je zagrlim, samo sam je pogledao pitajući se što bih trebao učiniti da me zavoli.

Posve sam se zbunio i samo što nisam počeo skakati po tom čamcu, to sam htio, i htio sam se derati iz sveg grla, tako sam se čudno osjećao, i dok mi je s jedne strane bivalo sve jasnije da sam običan jadnik, s druge sam se strane sve više cijenio i ponosio jer sam, eto, podlegao tom osjećaju o kojemu glupim i besmislenim velikim riječima i uzvišenim stihovima govore sve knjige i pjesme, ali to je bio prazan i nerazuman ponos, kao u tek osunećena dječaka; bilo mi je jasno da me taj ponos samo čini sve prosječnijim, i taj mi se osjećaj sviđao, ali

kako sam se bojao da ću se sramiti vlastitih misli, poželio sam samoga sebe zaboraviti, a kasnije sam poželio privući svu pažnju, ali sam se sjetio da sam siromašniji od njih pa nisam mogao naći hrabrosti i izgovora da bilo što učinim. Kao da su mi i ruke i noge svezane, i da je na meni sirotinjska tijesna košulja pa me stišće, ali rastrgat ću je ja svojom pameću! Mahnitali su, galamili, a na pramcu drugog čamca dvoje ih se navlačilo i guralo u vodu. Poslije se taj drugi čamac približio pa su na nas počeli bacati vodu vjedrima. I mi smo bacali na njih. Malo su se tukli veslima, kao da se igraju mačevanja. Neki su pali u vodu. Boce džina bile su prazne. Fikret je jednu uhvatio i zavitlao na pse. Boca se rasprsnula na stijenama.

"Što se događa?" viknula je Džeplan.

"Dosta je, hajde, vraćamo se" rekao je Fikret.

Pokrenuo je motor ne skupivši one u vodi. Drugi nas je čamac stigao nakon što ih je pokupio. Pa su na nas bacili vjedro vode.

"Utrka! Hajde, životinje, idemo se utrkiivati!"

Dva su čamca neko vrijeme išli jedan uz drugog, a zatim su, nakon što je Gulnur vrisnula, poletjeli. Odmah je bilo jasno da će nas drugi čamac prestići; Fikret nas je psovkama sve pozvao na pramac kako bi mogao još više ubrzati. Drugi su nas ubrzo prestigli, i dok su skačući slavili svoju pobjedu, Džeplan je, srdita, mokri ručnik smotala u loptu i bacila na njih, ali je pao u more. Odmah smo se vratili i stigli prije negoli je potonuo, ali kako ga nitko nije uzeo, čamac je preko njega prešao poput pegle i gurnuo ga duboko u vodu. Derali su se. Zatim su krenuli za putničkim brodom koji ide iz Daridže za Jalovu, stigli su ga i obišli dva puta galameći. Kasnije su počeli s igrom "sudaranje": dva čamca stanu bok uz bok, sa strane povješaju pojaseve za spašavanje i ručnike pa se bočno sudaraju, kao auti. Na kraju su se punom brzinom zaletjeli među plivače blizu obale.

"Što ako se dogodi nesreća?" promrmljao sam gledajući glave preplašenih plivača koji su se razbježali galameći.

"Jesi li ti profesor?" izderala se Fafa. "Radiš u gimnaziji, ha?"

"Što? Je li profesor?!" doviknula je Gulnur.

"Meni se profesori gade!" rekla je Fafa.

"1 meni!" dodao je Džunejt.

"On nije ni pio" rekao je Turan. "Pravi se pametan."

90

"Pio sam" odgovorio sam, "pio sam više od tebe."

"Ne može se sve postići bubajući tablicu množenja!"

Pogledao sam Džeplan, nije čula, nije mi zasmetalo.

Nakon što smo se još malo vozali, vratili smo se i uskoro stigli do mola kod Džeplaninih i pristali. Dok su se čamci praznili, na molu sam ugledao ženu od oko četrdeset pet godina, u kućnom ogrtaču: njezina majka.

"Djeco, mokri ste kao miševi" rekla je. "Gdje ste to bili? Srce, gdje je tvoj ručnik?"

"Izgubila sam ga, mama" rekla je Džeplan. "Pa kako to, smrznut ćeš se."

Džeplan je odgovorila nerazumljivim pokretom. "Aha, da: mama, ovo je Metin!" rekla je zatim. "Živi u staroj kući, u onoj čudnoj, tihoj

kući."

"U kojoj staroj kući?" pitala je njezina mama.

Rukovali smo se, pitala me je što mi radi otac, a ja sam odgovorio i dodao kako ću ići studirati u Ameriku.

"Mi ćemo u Americi kupiti kuću. Ovdje više nitko ne zna što nas čeka. Koje je najbolje mjesto u Americi?"

Rekao sam joj nekoliko informacija o geografiji, klimatskim uvjetima, stanju stanovništva i neke druge brojke, ali nisam bio siguran sluša li me jer nije gledala mene, nego moje gaće i kosu, kao da postoje neovisno o meni. Kasnije smo malo porazgovarali o anarhiji i ovom lošem stanju u Turskoj i tako to, kad se i Džeplan uključila:

"Mama, je li to taj pametnjaković sad tebe uhvatio?"

"Kako si nepristojna!" rekla je njezina majka.

Ali nije pričekala da dovršim što sam htio reći, nego se pokupila. A ja sam tad otišao, sjeo na ležaljku i razmišljajući promatrao Džeplan koja je ušla u more pa izišla, pa još jednom ušla u more i izišla, i ostale. Kad su kasnije svi posjedali na ležaljke, naslonjače i na beton, počela je ona nevjerojatna tromost pod suncem, a ja sam opet razmišljao. Pred očima su mi oživljavale ovakve stvari:

zamislio sam sat ostavljen na betonu pred našim besmislenim i golim nogama opruženima iz ležaljki: taj sat koji je leđima okrenut bezličnom betonu osluškiavao našu tišinu i riječi koje nisu imale ni početka ni kraja ni sredine ni dubine, pa čak ni površine, i tugaljivu i

glupu glazbu, gledajući licem u nepomično sunce, pobrkao je malu kazaljku s velikom i morao priznati da više neće moći ništa mjeriti, da je zaboravio što je ono što je prije mjerio i da je izgubio vrijeme, i tako se misao sata više nije razlikovala od misli kakva lakomislenika koji pokušava shvatiti o čemu sat razmišlja.

Kasnije sam mislio kako Džeplan volim mislima nalik ovima. I još sam do pola noći mislio o istim stvarima.

11.

Netko mi je pokucao na vrata. Zatvorila sam oči, ni glasa nisam pustila, ali vrata su se otvorila. Bila je Nilgun. "Bakice, jeste li dobro?"

Ništa nisam rekla. Neka vidi moje blijedo lice i nepokretno tijelo pa nek' shvati koliko se mučim.

"Bolje ste, Bako, vratila vam se boja u lice."

Otvorila sam oči i razmišljala, mislila sam kako me oni nikada neće razumjeti i kako će se samo smješkat i s neiskrenom radošću i plastičnim bočicama kolonjske vodice, a ja ću uvijek biti sama sa svojim patnjama, sa svime što je iza mene, i sa svojim mislima.

Dobro, pustite me na miru s lijepim, čistim mislima.

"Kako ste, Bako?"

Ali ne puštaju. Ja pak ništa neću reći. "Dobro ste spavali. Želite li štogod?"

"Limunadu!" prozborih odjednom, a kad je Nilgun otišla, opet sam ostala sama s lijepom, čistom mišlju: toplina nakon blagoga sna još mi se zadržala na obrazima i u mislima: razmišljala sam o snu, o onome što sam sanjala: djevojčica sam, u vlaku koji napušta Istanbul, a kako vlak napreduje, vidim voćnjake, jedne u drugima, lijepe, stare voćnjake; Istanbul je daleko dok smo mi u voćnjacima kojima se ne vidi kraja. Pa sam se sjetila onih prvih dana:

razmišljala sam o kočiji, o vjedru od kojega zaškripi kotač na zdencu, o šivaćoj mašini i njezinoj pedali koja prede u spokoju svoga vremena; pa

sam razmišljala o smiješku, o suncu, bojama, neočekivanoj radosti, o upravo ovoj sadašnjosti, Selahattine, i o onim prvim danima sam

mislila: kako smo, kad sam se u vlaku razboljela, sišli u Gebzeu... I

kako smo, nakon one muke i bolova po hanskim odajama u

Gebzeu, prešli u Džennethisar jer je ondje zrak dobar... Pristanište

napušteno nakon što je izgrađena pruga, nekoliko starih kuća,

nekoliko kokošinjaca, ali kako je zrak tu divan, zar ne, Fatma?

Nema potrebe da idemo daleko! Smjestimo se ovdje! Bit ćemo blizu

Istanbulu i tvojoj majci i ocu pa se nećeš žalostiti, i k tome ćemo se,

čim vlada padne, začas vratiti! Napravimo ovdje kuću!

Tad smo znali dugo, dugo šetati zajedno: toliko je toga što se u

životu treba učiniti, govorio bi Selahattin, dođi da ti malko

pokažem svijet, kako je dijete u tvome trbuhu, rita li se, znam da će

biti dječak i nazvat ću ga Dogan11 da nas uvijek podsjeća na ovaj

novi svijet koji se rađa, da živi u pobjedi i sigurnosti i da vjeruje da

je dovoljno snažan za ovaj svijet! Pripazi na svoje zdravlje, Fatma, oboje moramo pripaziti, da dugo uživimo; kako je svijet izvanredno mjesto, nije li, ove trave, i ova hrabra stabla što sama od sebe niču i rastu: čovjek ionako ne može a da se ne divi svijetu, i mi ćemo, kao

1 Rousseau, živjeti u krilu prirode, što dalje od izvitoperenih, nepametnih padišaha i onih dodvorica paša, sve ćemo iznova provjeriti i promisliti vlastitom pameću! Kako je lijepo samo i misliti o svemu tome! Jesi li se umorila, draga, uhvati me pod ruku, pogledaj ljepotu ovoga tla i ovog neba, toliko se radujem što sam se spasio svih onih istanbulske pokvarenosti da bih Talatu mogao napisati pismo zahvale! Pusti one Stambolije, pusti ih neka trunu u krivnjama, patnjama i mukama koje s užitkom nanose jedni drugima! Vođeni mislima o svježim, jednostavnim, slobodnim, radosnim i posve novim stvarima, mi ćemo ovdje izgraditi novi svijet, slobodarski svijet kakav Istok još nikada nije vidio, raj uma koji se spustio na zemlju, zaklinjem se, Fatma, to će se dogoditi, a učinit ćemo to i bolje nego zapadnjaci, vidjeli smo njihove pogreške pa ih nećemo ponoviti, ako to ne uspije nama, pa možda čak ni našim sinovima, kunem se da će taj raj uma na ovome tlu oživjeti naši unuci! Nadalje, tom djetetu u tvojoj utrobi moramo pružiti dobru naobrazbu, neću ga nikada, ni jednom rasplakati, neću ga podučiti strahu, neću dati da

OA

to dijete usvoji onaj istočnjački čemer, plač, beznade, poraz i onu strašnu orijentalnu poniznost; njegovim ćemo se obrazovanjem zajedno baviti, odgojit ćemo ga da bude slobodan čovjek, razumiješ što to znači, zar ne, aferim, ionako se tobom ponosim, Fatma, poštujem te, i vidim te kao slobodna i nezavisna čovjeka; ne vidim te kao priležnicu, ljubavnicu i robinju kako drugi misle o svojim ženama: ti si meni jednaka, draga, razumiješ li? Ali hajde da se sad vratimo, da, život je lijep kao san, ali da bi taj san i drugi vidjeli, mora se raditi; vraćamo se.

"Bakice, donijela sam vam limunadu."

Podigla sam glavu s jastuka i pogledala. "Stavi je ovamo", rekla sam, a dok ju je stavljala, dodala sam: "Zašto je Redžep nije donio?"

Ti si je napravila?"

"Ja sam je napravila, Bako" rekla je Nilgun. "Redžepu su ruke bile masne, kuha."

Lice mi se stisnulo i bilo mi te je žao, dijete, što da radim, jer gle: patuljak je i tebe odavna obmanuo; zna on kako se to radi, podmukao je. Razmišljala sam o tome kako se zavukao među njih, kako ih je zbunio pa im svojim odurnim i malenim bićem nametnuo krivnju i obmanuo ih jednako kako je obmanuo i moga Dogana, o tome sam razmišljala. Pripovijeda li im? Glava mi je od očaja pala na jastuk pa sam se, sirotica, sjetila one strašne i bijedne misli koja mi noću rastjeruje san.

Zamislila sam kako im Redžep objašnjava: da, Gospodo, pripovijedam im, kaže, vašim unucima riječ po riječ opisujem sve što ste učinili meni i mojoj majci i mome bratu, Gospođo; neka doznaju, trebaju to znati, jer sad, kako je lijepo pisao i moj rahmetli otac - šuti, patuljče! - dobro, rahmetli gospodin Selahattin, sad više nema Allaha, postoji samo znanje, sve možemo doznati, trebamo znati, neka znaju: znaju jer sam im rekao i sad mi govore: siroti Redžepe, naša te je Baka znači tako zlostavljala, i još te uvijek zlostavlja; jako nam te je žao, osjećamo se krivima, zato sad nema potrebe da pereš masne ruke i mutiš limunadu; nemoj raditi, lijepo sjedi i pusti posao, ti ionako imaš prava na ovu kuću, govore mu, jer Redžep im je rekao, je li im rekao: djeco, zašto je vaš otac, gospodin Dogan, zadnje bisere vaše Bake prodao i odlučio novac dati nama, je li im

tako rekao? Kad sam ovo pomislila, učinilo mi se da ću se ugušiti. Glava mi se s gnušanjem digla iz jastuka!

"Gdje je?"

"Tko, Bako?"

"Redžep! Gdje je?"

"Dolje je, pa rekla sam vam, Bako. Kuha." "Što ti je rekao?"

"Ništa, Bako" odgovorila je Nilgun.

Ne, neće im reći, neće se usuditi, Fatma, ne boj se, podmukao je, ali je i plašljiv. Uzela sam limunadu kraj uzglavlja i malo otpila. Ali opet sam pomislila na ormar.

"Što ti radiš ovdje?" upitala sam odjednom.

"Pa sjedim s vama, Bako" odgovorila je Nilgun. "Poželjela sam se svega ovoga ove godine."

"Dobro" rekla sam. "Budi tu. Ali sad se ne diži s mjesta."

Polako sam ustala iz kreveta. Uzela sam svoje ključeve ispod jastuka, i štap s ruba kreveta i krenula.

"Kamo ćete, Bako?" pitala je Nilgun. "Da vam pomognem?"

Nisam odgovorila. Kad sam stigla do ormara, stala sam, predahnula. Gurajući ključ u bravu još sam jednom pogledala: dobro je, Nilgun sjedi. Otvorila sam ormar i odmah pogledala: bez razloga sam se uznemirila, kutija je eto tu, prazna je, ali neka, svejedno stoji, eto tu stoji. Poslije, dok sam zatvarala ormar, nečega sam se sjetila. Uzela sam bombonijeru iz donje ladice, zaključala ormar i odnijela je Nilgun.

"O, Bako, puno vam hvala, zbog mene ste ustali, niste trebali."

"Hajde uzmi jedan crveni bombon!"

"Kakva je to samo lijepa srebrna bombonijera!" rekla je.

"Ne diraj!"

Vratila sam se u krevet, pokušala sam u misli dozvati nešto drugo, ali nisam mogla: počela sam misliti o jednom od onih dana kad se nisam odvajala od ormara, ovako: nije li sramota, Fatma, govorio je Selahattin toga dana, gle, čovjek je doputovao čak iz Istanbula i došao nas vidjeti, a ti nećeš ni iz sobe izići. K tome, čovjek je kao Europljani, pa i uglađen. Ali ako se tako ponašaš zato što je Židov, to je još veća sramota, Fatma, nakon Drevfusove afere cijela je Europa

96

uvidjela koliko je neispravan takav stav. Nakon toga Selahattin je sišao, a ja sam pogledala kroz žaluzine. "Bako, dajte popijte limunade."

Gledala sam kroz žaluzine: bio je to izobličeni čovječuljak koji se kraj Selahattina činio još sitnijim: kujundžija s Kapaličaršije¹²! Ali Selahattin je s njim razgovarao kao da nije običan trgovčić, nego kao da je kakav učenjak, slušala sam ih: pa, Avram-efendija, što je nova u Istanbulu, je li narod zadovoljan proglašenjem republike?, pitao je Selahattin, a Židov odgovarao: poslovi slabo idu, moj efendija, slabo! Ta nemojte!, čudio se Selahattin, zar i u trgovini? A mislilo se da

će republika koristiti svemu pa i trgovini. Naš je narod trgovina trebala spasiti. I ne samo naš narod, nego - cijeli će se Istok s trgovinom trgnuti iz sna: prvo treba naučiti zarađivati novac, uputiti se u račune i knjige, što će reći u matematiku, pa kad se zatim povezu matematika i trgovina, nastat će tvornice. A tad ćemo i mi naučiti ne samo zarađivati, nego i živjeti kao oni! Što vi kažete, moramo li, da bismo živjeli kao oni, prvo naučiti misliti ili zarađivati poput njih? Židov je tad pitao tko su ti "oni" a Selahattin odgovorio: a tko bi bio, dragi moj, pa Europljani, Zapadnjaci, rekao je i pitao: zar kod nas nema nikoga tko je i musliman i uspješan trgovac? Tko je taj gospodin Dževdet koji se bavi trgovinom svjetiljkama, jesi li čuo za njega? Čuo sam, odgovorio je Židov, govore da je taj gospodin Dževdet tijekom rata zaradio silne novce, a Selahattin je nastavio: dobro, a što se još zbiva u Istanbulu, imaš li kakve veze s Babialijem¹³, što govore oni glupači, koga sad ističu kao novoga pisca, novoga pjesnika, znaš li što o tome?, a Židov je tad rekao: ne znam ja ništa, moj efendija, lijepo vi dođite pa ćete sami vidjeti kakvo je ondje stanje. Zatim sam čula kako je Selahattin zagalamio: a ne, to se neće dogoditi! Vrag ih sve odnio, prokleti bili! Nisu oni više sposobni ni za što! Pogledaj samo onoga Abdullaha Dževdeta, zadnja mu knjiga ne vrijedi ni pet para, sve je prepisao od Delahe-ya, a piše kao da je sve sam smislio, i k tome pogrešno, bez imalo razumijevanja. Osim toga, o vjeri i industriji sad nije moguće reći baš ništa, a da se dobro ne prouči Bourguignona: on i gospodin Zija sve vrijeme samo prepisuju od drugih, i to bez razumijevanja, ta ionako je Zijin francuski preslab, ne razumije što pročita; mislio

sam da napišem kakav tekst pa da tu dvojicu izvrgnem ruglu, ali tko bi to uopće shvatio, i, osim toga, čemu bih na takvo piskaranje uludo trošio vrijeme koje mi je potrebno za enciklopediju, vrijedi li to toliko? Digao sam ja ruke od njih, nek' u Istanbulu piju krv jedni drugima dok se međusobno ne istrijebe.

Digla sam glavu s jastuka te, uzevši limunadu kraj uzglavlja, otpila jedan gutljaj.

Idi pa im reci da tako mislim o njima, rekao je Selahattin, a Židov je odgovorio: ali ja ih ne poznajem, efendija, takvi ljudi nikada ne

navraćaju u moj dućan; znam, znam!, viknuo je Selahattin i prekinuo Židova: nema ni potrebe da išta govoriš, kad dovršim svoju enciklopediju od četrdeset osam svezaka odjednom će biti izrečene sve temeljne misli i riječi koje se Istoku trebaju reći: jednim ću udarcem ispuniti nevjerojatnu misaonu prazninu, svi će se zaprepastiti, maleni prodavači novina na mostu Galata prodavat će moju enciklopediju, Bankarska će se avenija okrenuti naglavce, Sirkedži14 će se zavaditi, neki će se od čitatelja i ubiti, a ono što je najvažnije: puk će me razumjeti, narod će me razumjeti! Eto, tad ću se vratiti u Istanbul, u trenutku toga velikog buđenja, da bih presudio tome neredu, toga ću se dana vratiti!, vikao je Selahattin, a Židov zaključio: tako je, efendija, samo vi sjedite ovdje, nema više onoga starog Istanbula, a ni Kapaličaršija nije što je nekad bila. Svi samo gledaju kako da drugome iskopaju oči. Drugi će kujundžije nastojati srušiti cijenu vaše robe. Jedino meni vjerujte. Poslovi, doduše, kako sam i rekao, loše idu, ali rekoh: svejedno idem vidjeti kakva je vaša roba. Već je kasno, biste li mi napokon pokazali taj dijamant? Koje su vrste naušnice o kojima ste u pismu pisali? Nastala je tišina: slušala sam tišinu dok mi je srce iskakalo iz grudi: u ruci mi ključ.

"Bako, zar vam limunada nije dobra?"

Otpila sam još jedan gutljaj te sam spuštajući glavu na jastuk rekla:

"Dobra je. Aferim, baš si je fino napravila."

"Jako sam je zašecerila. O čemu razmišljate, Bako?"

Tad sam začula kako Židov gadno i nervozno kašlje; glasom vrijednim žaljenja Selahattin ga je pitao: nećete li ostati na ručku?, a Židov je opet promrmljao nešto o naušnicama. Selahattin se na to trčecim korakom popeo stepenicama i došao u moju sobu: Fatma, q8

hajde sidi, ručat ćemo, nije li sramota? A znao je da neću sići. Malo potom sišao je s mojim Doganom i Židov je rekao kakvo krasno dijete i pitao je za njegovu majku, našto je Selahattin rekao da sam bolesna; dok su njih trojica jeli, služila ih je ona kurva, a ja sam sve to čula i gnušala se. Nisam više slušala, ili nisam primjećivala da slušam, jer je Židovu počeo govoriti o svojoj enciklopediji.

"Bako, o čemu razmišljate, nećete mi reći?"

Enciklopedija: prirodne znanosti, sve znanosti, znanost i Allah, Zapad i renesansa, noć i dan, vatra i voda i Istok i vrijeme i smrt i život: život: život!

"Koliko je sati?" pitala sam.

Stvar koja tiktakajući dijeli vrijeme: pomislim na nju pa zadrhtim.

"Skoro će pola sedam, Bako" rekla je Nilgun. Pa se približila stolu i pitala: "Koliko je star ovaj sat, Bako?"

Nisam slušala o čemu su razgovarali za trpezom: bilo je to kao nešto što mi se toliko zgadi da to poželim zaboraviti, i tako i zaboravim. Jer na kraju je Židov rekao ovo: ručak je bio jako dobar. Ali - ova vaša žena koja ga je skuhala i poslužila još je i bolja! Tko je ona? Selahattin je na to, pijan, ovako odgovorio: jedna sirota seljanka. Nije odavde, muž ju je, krenuvši u vojsku, ostavio ovdje kod nekog dalekog rođaka. A tom se momku čamac potopio i tako je poginuo. Fatma se umarala od posla pa smo odlučili naći služavku te smo je, da ne ostane na ulici, smjestili dolje u jednu malu sobu. Vrijedna je. Ta joj je soba bila pretijesna. Napravio sam joj kolibicu. A muž joj se nije vratio iz vojske. Ili je pobjegao pa su ga uhvatili i objesili, ili je poginuo. Veoma je cijenim: u njoj je utjelovljena i radišnost i ljepota moga naroda. Od nje sam mnogo naučio o ekonomiji na selu, što mi je potrebno za enciklopediju. Popijte još jednu čašu! Bila sam zatvorila vrata da ih ne čujem, da se ne ugušim od gađenja.

"Čiji je ono bio ovaj sat, rekli ste mi prošle godine?"

"Moje rahmetli bake" rekla sam, a kad se Nilgun nasmijala, pomislila sam kako govorim uzalud.

Zatim se k meni popeo moj siroti Dogan koji je bio prisiljen ručati s jednim Židovom i jednom pijanicom; nisam ga pomazila, nego sam mu samo rekla da opere ruke i spremila ga na popodneveni počinak. Selahattin je još uvijek dolje objašnjavao, ali nije dugo potrajalo. Židov je rekao da bi htio krenuti. Selahattin je dotrčao gore: ovaj ode, Fatma, rekao je. Prije polaska želi vidjeti nešto od tvoga prstenja i naušnica. Šutjela sam. Fatma, ti znaš da je ovaj došao iz Istanbula jer sam mu poslao pismo u vezi s ovim poslom, ne možemo ga sad poslati praznih ruku. Šutjela sam... Torba mu je dupkom puna novaca, čini se da je pošten, dat će dobru cijenu.

Šutjela sam... Pa što ti je, toliki je put prevalio, dovukao sam ga ovamo čak iz Istanbula, kako ga sad mogu poslati bez ičega?

"Bako, ova slika na zidu, to je djedova slika, zar ne?"

Kako sam i dalje šutjela, Selahattin je nastavio plačnim glasom: sad me slušaj, Fatma: u moju ordinaciju pacijenti više ne dolaze, a kako to nije moja krivnja, nego je posljedica besmislenih praznovjerja ove uklete zemlje, bez imalo stida priznajem: moj se prihod sveo na nulu, pa ako jedan od dijamanta, prstenja i naušnica kojih je tvoja kutija puna ne prodamo ovom Židovu, jesi li se ikada zapitala kako ćemo preživjeti dugu zimu, i ne samo zimu, nego cijeli život? Ja sam u deset godina prodao sve što mi je pripadalo i što se dalo prodati, znaš koliko sam se istrošio za ovu kuću, kućište na Saračhani otišlo je prije tri godine, protekle dvije godine preživjeli smo prodajom dućana na Kapaličaršiji, znaš i sama da kuću u Vefi oni pokvarenjaci koji mi dodu amidžići neće prodati baš zato što sam rekao da se proda, a ne šalju mi ni dio od trešanja koji mi pripada; pa dobro, da još i ovo dodam, da napokon saznaš: što ti misliš, čime se mi to uzdržavamo već dvije godine?! U Gebzeu me ismijavaju: znaš li za kakvo sam bescijenje onoj barbarskoj trgovačkoj bagri ostavio svoje stare jakne, srebrni pisaći pribor, sanduk za knjige i rukavice, jedinu uspomenu od majke, tespih od sedefa koji mi je otac ostavio i onaj smiješni redengot primjeren snobovima s Bejoglua¹⁵? Ali dosta je bilo, dovde mi je došlo: knjige, opremu za eksperimente i medicinske instrumente nemam namjeru prodati. Otvoreno govorim: jednako tako, prije nego što dovršim onu enciklopediju koja će jednim udarcem iz temelja protresti sveukupan život na Istoku, nemam namjeru ni odustati od toga jedanaestogodišnjeg rada te se ponižen i pokunjen vratiti u Istanbul! Židov dolje čeka, Fatma! Iz kutije ćeš izvaditi jednu jedinu sitnicu, ne samo zato da se riješimo onoga dolje, nego i zbog toga da se Istok probudi iz višestoljetnoga sna, i da naš Dogan ovu zimu ne provede polugladan i promrznut: hajde, Fatma, otvaraj taj ormar!

"Bako, znate što: ja sam se, dok sam bila mala, ove djedove slike bojala!"

Na kraju sam ormar otvorila, a Selahattin je čekao na dva koraka od

mene.

"Bojala si je se?" rekoše. "Zašto si je se bojala?"

"Jako je mračna ta slika, Bako!" odgovorila je. "Bojala sam se njegove brade, i pogleda."

Kutiju sam izvukla iz njezina skrovnog mjesta u ormaru, otvorila je i dugo nisam mogla odlučiti što ću žrtvovati: prstenje, narukvice, dijamantne igle, moj emajlirani sat, biserne ogrlice, dijamantni broševi, dijamantno prstenje, dijamanti, moj Bože!

"Ne ljutite se na mene zato što sam rekla da sam se djedove slike bojala, zar ne, Bako?"

Na kraju je Selahattin sjajnih očiju trčeći sišao stepenicama držeći u ruci jednu od rubinskih naušnica koju sam mu predala prokli-njući, i tek što sam čula da je sišao, već sam znala da će ga Židov prevariti: čak nije ni potrajalo dugo. S onom čudnom torbom u ruci i kapom na glavi, Židov je izlazeći kroz dvorišna vrata ovako govorio: opet vi meni pišite, ja ću svaki put doći.

Svaki put je došao: kad je godinu kasnije s istom torbom došao po drugu naušnicu, opet je na glavi imao istu kapu. Osam mjeseci nakon toga, kad je došao po prvu od mojih dijamantnih narukvica, kapu kakvu je on imao na glavi morali su nositi i muslimani. Kad je došao po drugu dijamantnu narukvicu, nismo više bili u 1345., nego u 1926. godini. I kad je došao po drugu dijamantnu narukvicu, opet je imao istu torbu i neprestano se žalio na posao, ali za lijepu sluškinju više nije mogao pitati. Možda i zato što za otpuštanje žene više nisu bile dovoljne dvije riječi, nego se moralo na sud, mislila sam. Obrok koji su jeli taj put i tijekom godina koje će uslijediti morao je skuhati Selahattin: ja se, kao ni za njegovih kasnijih dolazaka, ni tada nisam maknula s mjesta i sjedila sam u sobi i mislila: tko zna, moguće je da je Židovu sve ispričovijedao. Tako smo se spasili sluškinje i dvoje kopiladi i sve dok Dogan tu kopilad, od kojih je jedno bilo patuljak, a drugo šepavo, nije našao i doveo sa sela, u kući smo živjeli sami. To su bile najbolje godine. Te večeri Selahattin se zadubio u novine koje je Židov ostavio: na trenutak sam pomislila da u novinama piše sve, sva krivnja i grijeh i kazna koju sam izvršila pa sam se uplašila i pogledala, ali osim slika muslimana s kršćanskim kapama, u novinama nije bilo ničega

drugog. U novinama koje je Židov donio za sljedećega dolaska, muslimani ne samo da su na glavama imali kršćanske kape, nego je pod njima sve pisalo kršćanskim slovima. To je bilo vrijeme koje je Selahattin zaključio riječima: zbog ovih novih slova u jednom mi je danu cijela enciklopedija okrenuta naglavce, i vrijeme kad sam dala dijamantnu ogrlicu.

"O čemu razmišljate, Bako, jeste li dobro?"

Za sljedećega dolaska iz kutije sam izvadila prsten s briljantom. Kad sam dala smaragdni prsten koji mi je baka dala u miraz, padao je snijeg i Židov je pričao kako se od kolodvora do naše kuće probijao kroz mećavu i kako su ga napali vukovi pa se obranio torbom. Shvatila sam da to govori kako bi prsten dobio u pola cijene. Za sljedećega njegova dolaska bila je jesen: govorilo se o studiju i moj me Dogan rasplakao rekavši da će studirati politiku na Fakultetu političkih nauka. Kad je Židov došao šest mjeseci nakon toga, otišle su moje rubinske naušnice i komplet s ogrlicom. U to vrijeme Selahattin još nije bio išao u Gebze da da upisati naše prezime. Kad je šest mjeseci nakon toga otišao to obaviti, rekao mi je da se posvađao s bilježnikom: vidjela sam prezime na matičnim listovima koje mi je ponosan pružio i shvatila da su ga ismijavali; osjetila sam odvratnost i zadrhtala pomislivši kako će to ružno prezime pisati na mome nadgrobnom kamenu. Godinu dana kasnije, Židov je došao zimi i odnio dijamantni prsten i naušnice u obliku ruže, a budući da sam u ljeto nakon toga primijetila da je moj Dogan počeo tugaljiv hodati gore-dolje, krišom od oca dala sam mu ružičaste bisere i rekla neka ih proda i zabavi se u Istanbulu. Nije se zabavio: mora da je bilo lakše mene optuživati. Nakon toga otišao je i našao kopilad čija je majka bila umrla na selu, doveo ih sa sela i smjestio u našu kuću.

"O čemu razmišljate, Bako? Opet o njima?"

Kad je Židov opet došao, Selahattin je shvatio da kutija samo što mi

se nije ispraznila: dok je uzimao iglu s rubinskim mjesecom i zvijezdom, govorio je da je još malo ostalo do završetka enciklopedije; tad je već po čitave dane pijančevao; nisam izlazila iz sobe i znala sam da je igla, budući da je bio pijan, otišla u pola

cijene, jednako kao i broš s topazom sljedeće godine, ali novac koji je trošio na knjige nije prepolovio. Kad je Selahattin, koji se sad već potpuno predao šejtanu, još jednom pozvao Židova, opet je izbio rat. Nakon toga Židov je došao još dvaput: za prvoga dolaska dala sam iglu s rubinskim mjesecom i zvijezdom, a za drugoga bisernu iglu za koju je rekao "pusti, nije važno" Tako je Selahattin vlastitim rukama prodao i sreću te je, nekada nakon onoga najnevjerovatnijeg i najvećeg otkrića, spremajući se da Židova još jednom pozove, umro. Kad je moj siroti i naivni Dogan uzeo dva dijamantna prstena s po jednim kamenom, koje sam pažljivo skrivala, da bi ih razdao kopiladi koju je doveo, moja kutija konačno je ostala posve prazna. Pomislila sam kako sad stoji prazna u ormaru.

"O čemu razmišljate, Bako, dajte recite!"

"Ni o čemu" rekla sam odsutno. "Ne razmišljam baš ni o čemu."

ini

12.

Vratiti se kući navečer, nakon cijeloga dana provedenog po ulicama, slično je povratku u školu nakon praznika. Sjedio sam sve dok se kavana nije zatvorila, i dok su svi, jedan po jedan, odlazili kućama, čekao sam ne bi li se pojavio netko tko će nešto napraviti, ali osim što su mi po tko zna koji put ponovili ono "šakal, šakal" nitko nije ništa učinio.

"Hasane, sine, nemoj izigravati šakala, nego lijepo idi kući pa uči matematiku!"

Idem, uspinjem se uzbrdicom, ne bojim se nikoga jer volim mrak: tihi mrak samo su cvrčci tu, slušam ih i u tami nazirem svoju budućnost: putovanja u daleke zemlje, krvavi ratovi, štektanje mitraljeza, radost ratovanja, povijesni filmovi u kojima galioti veslaju, bičevi što ušutkuju ružno zavijanje grešnika, uredne vojske, tvornice i kurve: posramio sam se, uplašio sam se samoga sebe. Ja ću biti velik čovjek. Gotova uzbrdica.

Tad mi se odjednom duša stisnula: svjetla naše kuće! Zastao sam, osmotrio: naša je kuća kao grob u kojemu gori svjetlo. Uz prozor nema pokreta. Prikrao sam se i pogledao: majke nema, otišla je spavati, a otac je zaspao zavaljen na sećiji, čeka me; neka čeka, ja ću se tiho uvući kroz prozor svoje sobe i leći. Otišao sam, pogledao:

zatvorio je prozor. Pa dobro! Otišao sam i nekoliko puta zaredom pokucao na drugi prozor, otac se probudio. Umjesto da dode i otvori mi vrata, otvorio je prozor.

104

"Gdje si bio?" dreknuo je.

Ništa nisam rekao, slušao sam cvrčke. Malo smo šutjeli.

"Hajde ulazi unutra, ulazi" rekao je, "što si stao?"

Ušao sam kroz prozor. Stao je preda me i odmjeravao me očinskim pogledom. A onda je opet počeo: sine, sine, zašto ne učiš, sine, sine, što radiš po ulicama po cijeli dan i tako to. Odjednom sam ovako pomislio: kakve mi veze imamo s ovim cmizdravcem, majko?

Pomislio sam da odem majci, da je probudim i to joj kažem pa da nas dvoje odemo iz kuće ovoga čovjeka. Kad sam se sjetio koliko bi se otac tada ražalostio, bilo mi je žao. Da, i ja sam kriv, čitav sam dan hodao, ali ne brini, tata, vidjet ćeš kako ću sutra učiti. Kad bih mu tako i rekao, ne bi mi vjerovao. Na kraju je zašutio i gledao me onako srdit i utučen. Odmah sam otišao u sobu, sjeo za stol, gledaj me kako učim matematiku i nemoj se žalostiti, tata, može? Samo - vrata sam zatvorio. Lampa mi je upaljena pa će se svjetlo vidjeti ispod vrata: to znači da učim. Još uvijek je razgovarao sam sa sobom.

Kad je nešto kasnije ušutio, uhvatila me znatiželja; polako sam odškrinuo vrata i pogledao: živ je, legao je. Žele da ja radim dok oni spavaju kao bebe. Pa dobro, ako je matura stvarno toliko važna stvar, idem učiti, učit ću cijelu noć i neću spavati, učit ću toliko da će me majka ujutro žaliti pa ćete vidjeti, ali ja znam da u životu ima i mnogo važnijih stvari. Ako želite, ja ću vam to i objasniti: mama, znate li tko su komunisti, kršćani, cionisti, jeste li čuli za masone koji se uvlače među nas, znate li što su govorili Čarter i papa i Brežnjev? Kad bih im i ispričao, ne bi slušali, kad bi i slušali, ne bi shvatili... Nema veze, idem početi s matematikom prije nego što se još i razljutim.

Otvorio sam knjigu, vrag odnio logaritme, na njima sam pao.

Dobro, napišemo log i onda kažemo a log (A.B) = a logA + a logB.

To je prvi i ima ih još, piše da je to teorem. Sve sam ih lijepo prepisao u bilježnicu. Pa mi je bilo drago gledati kako sam to

uredno prepisao. Napisao sam četiri stranice, znam ja kako se uči. Znači, to što zovu logaritmima svodi se zapravo na ovo. Pa hajde da sad riješim zadatak, rekoh. Nađi logaritam od ovoga, kaže:

$$\log_6-f x-b ax+c$$

Dobro, idemo ga naći. Gledao sam. Pa sam još jednom pročitao sve što sam napisao u bilježnicu, ali mi baš nikako nije bilo jasno što da s čime podijelim i pomnožim i što da s čime i kako skratim. Još sam jednom pročitao, malo je nedostajalo da sve i napamet naučim, da vidimo kako su napravljeni riješeni primjeri, i to sam pogledao, ali ta mi ružna stvar nimalo nije pomogla. Jako sam bio živčan, ustao sam. Da imam cigaretu, sad bih zapalio. Zatim sam sjeo, uzeo olovku i pokušao riješiti zadatak, ali mi je ruka po bilježnici pisala samo žvrljotine. Malo potom, gle, Nilgun, gle što sam napisao uz rub bilježnice:

Nisam ti ja bio sklon Tisi mi pomutila pamet¹⁶

Zatim sam još malo učio, ali nije bilo nikakve koristi. Kad sam još malo razmislio, palo mi je na pamet ovo: kakve koristi od toga da znam što povezuje sve ove log-ove i korijene? Recimo da ću jednoga dana biti toliko bogat da ću račune o svojem novcu moći voditi samo logaritmima i kvadratnim korijenima, ili da će mi biti povjereni državni poslovi: zar ću tada biti toliko glup da se neću sjetiti naći kakva pisarčića koji će mi voditi sve te poslove?!

Matematiku sam stavio na stranu, otvorio sam engleski, ali sad sam već bio previše ljut: opet ovi Mr. i Mrs. Brown, vrag ih odnio, mislio sam; iste slike, hladna i sretna lica istih ljudi koji sve znaju i sve rade pod crtu, Englezi su, imaju izglačane sakoe i kravate, a ulice su im čiste toliko da blistaju. Jedno sjedne, drugo ustane, pa uzmu kutiju šibica koja ne nalikuje našima i stavljaju je i premještaju bez ikakva razloga: na stol, ispod stola, u stol, pored stola. On, in, under, i kako je bilo ono četvrto, i sad ja te budalaštine moram naučiti napamet jer će inače onaj prodavač lutrije koji u drugoj sobi hrče kao medvjed jadikovati i tugovati što mu sin ne uči. Pokrio sam ih te ih, gledajući u strop, nabubao, a zatim odjednom poludio toliko da sam zgrabio knjigu i bacio je o pod: prokleti bili! Ustao sam od stola i

izišao van kroz prozor. Nisam ja čovjek koji bi se ovime zadovoljio! Pogledavši iz kuta dvorišta na mračno more i svjetionik na otoku sa psima koji je u toj tami jedini žmirkao, malo sam se smirio: u donjoj su mahali sva svjetla pogašena, gore samo ulične svjetiljke i svjetla tvornice stakla koja duboko, duboko bruji; i još ono crveno svjetlo jednoga tihog broda. Dvorište miriše po suhoj travi, i jedva primjetno po zemlji i ljetu miriše tiho dvorište: samo su cvrčci tu, gadovi cvrčci koji podsjećaju da u toj mrkloj noći postoje trešnjici, daleki brežuljci, skroviti kutovi i vinogradi i maslinici i svježina u hladovini stabala. Kad sam pažljivije osluhnuo, učinilo mi se da čujem žabe iz bara pokraj puta za Jelkenkaju: ja ću mnogo toga napraviti u životu! Mislio sam što ću sve napraviti: ratovi, pobjede, strahovi od poraza i nada i uspjeh i jadnici prema kojima ću biti suosjećajan i neki drugi koje ću spasiti i put kojim ćemo kročiti kroz nemilosrdni svijet. Svjetla u donjoj mahali pogašena su: svi spavaju; spavaju svi i sanjaju glupe, besmislene, jadne snove, i jedini sam ja budan, ovdje, nad svima njima. Ja volim živjeti i mrzim leći i spavati: toliko je toga što treba učiniti: mislio sam.

Ušao sam kroz prozor; budući da sam shvatio da više neću učiti, legao sam u odjeći. Ujutro ću ustati i krenuti. Zapravo, mislim da je za matematiku i engleski dovoljno i deset zadnjih dana, ptice će na stablima zapjevati i ti ćeš otići na pustu plažu dok nikoga nema, Nilgun. I ja ću doći. Tko mi ima što prigovoriti? Prvo sam pomislio da ću se razbuditi i da će mi srce stati, a onda sam shvatio da ću spavati.

Kad sam se probudio, sunce mi je udaralo u ruku, košulja i hlače bili su mokri od znoja. Odmah sam ustao, pogledao sam: mama i tata još nisu ustali. Otišao sam u kuhinju i počeo jesti kruh i sir kad je došla mama:

"Gdje si bio?"

"Gdje bih bio, ovdje sam bio" odgovorio sam. "I učio sam cijelu noć."

"Jesi gladan?" pitala je. "Da ti skuham čaj, hoćeš li, sine?"

"Neću. Ionako sad idem."

"Kamo ćeš tako u zoru, neispavan?"

"Malo ću prošetati" rekao sam. "Da se razbudim. Pa ću poslije doći"

i opet učiti." Dok sam izlazio, pogledam bolje i vidim da se sažalila. "E, da, mama" rekoh, "možeš li mi dati 50 lira?" Pogledala je malo neodlučno.

"Joj, joj" reče zatim, "što ćeš sad opet s novcima? Dobro, hajde, dobro. Nemoj reći ocu!"

Otišla je u drugu sobu, vratila se: dvije od 20 i jedna od 10 lira. Zahvalio sam, otišao u sobu, ispod hlača obukao kupaće gaće i izišao kroz prozor da se otac ne probudi od buke. Okrenuo sam se i pogledao: majka je stajala uz rub drugoga prozora i gledala me. Ne brini, mama, znam ja što ću biti u životu.

Krenuo sam asfaltom prema dolje. Pokraj mene prolaze auti jureći uzbrdo. Stavili su kravate, sakoe objesili uz prozor i dok sto na sat jure za Istanbul kako bi jedni drugima postavljali klopke i međusobno se potkopavali, mene i ne primjećuju. Ni ja vas ne primjećujem, rogonje s kravatama!

Na plaži još nije bilo nikoga živog. Kako još nisu došli ni prodavač karata ni čuvar, ušao sam bez plaćanja te sam, pazeći da mi u tenisice ne uđe pijesak, otišao skroz do stijena gdje plaža prestaje i počinje zid neke kuće i čučnuo na jedno hladovito mjesto pod zidom. Odavde ću vidjeti Nilgun kad uđe na plažu. Promatrao sam dno mirnoga mora: grgeči se motaju među algama ljuljuškajući se. Oprezni cipli pobjegnu na najmanji pokret. Zadržao sam dah. Mnogo kasnije, neki je tip obuo peraje i stavio masku, u vodi namjestio pušku i krenuo u lov na ciple. Kako me živciraju ti kreteni što love ciple! Kasnije se voda opet smirila pa sam ugledao ciple i glavoče. Poslije sam se našao na suncu.

Kad smo bili mali, osim njihove stare i čudne kuće i naše na brdu, ovdje nije bilo ni jedne kuće. Metin, Nilgun i ja dolazili bismo ovamo i ja bih ulazio u vodu do koljena pa bismo čekali i lovili grgeče ili babice. Ali, ako bi što i naišlo, bio bi to glavoč: pusti ga neka ide, govorio bi Metin; ali zagrizao je mamac, ne mogu ga sad baciti; stavio bih ga u svoju kanticu pa kad bih kanticu napunio vodom, Metin bi me ismijavao! Ja nisam škrt, govorio bih Metinu; Nilgun bi nas možda čula, a možda i ne bi; ja nisam škrt, ali taj će mi glavoč platiti za mamac! Metin bi govorio: čak i glavoča uzima, a na udicu nije svezao olovo, nego šaraf, pogledaj, Nilgun, kako je

škrt! Dečki,

108

govorila bi Nilgun, te ribe kasnije bacite u more, šteta je, govorila bi, nije li? Teško je s njima biti prijatelj, znam. Od glavoča se može napraviti juha, ubaciš krumpira i luka i eto ga.

Zatim sam promatrao jednoga raka. Budući da se stalno nečime bave, ti su rakovi uvijek zamišljeni. Zašto sad tako igraš nogom i kliještima? Ti rakovi kao da znaju mnogo više od mene: čim se izlegu, svaki je od njih već pravi stari mudrac. Čak i oni mladi, bijela i meka trbuha, i oni su već kao starci.

Pa se površina vode zatalasala i dno se više nije vidjelo, i kad su oni koji su u međuvremenu stigli počeli ulaziti u vodu, dobrano su je zamutili. Bacio sam pogled na ulaz i ugledao ovo: ušla si ti, Nilgun, s torbom u ruci. Krenula si na ovu stranu plaže, išla si prema meni. Približavala se, približavala, pa odjednom stala i skinula žutu haljinu i jedva da sam vidio da ima plavi bikini kad je prostrla ručnik i legla i nestala. Iz torbe je izvadila neku knjigu i počela čitati. Vidio sam joj ruku koja je u zraku držala knjigu, i glavu. Razmišljao sam.

Preznojio sam se. Prošlo je mnogo vremena, još uvijek čita. Pa sam si, da se osvježim, lice zapljusnuo vodom. Još je prošlo mnogo vremena, a ona je još uvijek čitala.

Pomislio sam: kako bi bilo kad bih otišao i rekao: zdravo, Nilgun, došao sam plivati, kako si? Ljutila bi se, mislio sam: iz nekoga razloga sjetio sam se da je godinu dana starija od mene. Otići ću kasnije, neki drugi put.

Kasnije je Nilgun ustala; kako je lijepa, pomislio sam. Odjednom se bacila u vodu i počela plivati. Pravo pliva, ode prema pučini ne osvrćući se prema stvarima koje su joj tamo ostale. Ne brini, Nilgun, ja pazim na te stvari; jer još je uvijek plivala ne okrećući se. Kad bi netko htio, mogao bi doći i prevrtati po njezinim stvarima, ali ja ih čuvam, ništa im se neće dogoditi.

Pa sam ustao i otišao do njezinih stvari. Nitko ne gleda. Ionako je Nilgun moja prijateljica. Sagnuo sam se, pogledao korice knjige koja je stajala na stvarima: neki kršćanski grob i uz njega dva uplakana starca. "Očevi i sinovi" piše. Pod knjigom je ona žuta haljina; da

pogledam što je u torbi? Zanimalo me pa sam je, da me netko ne bi vidio, ispreturao što sam brže mogao: kutija kreme, šibice, ključevi topli od sunca, još jedna knjiga, novčanik, ukosnice, maleni zeleni češalj, crne naočale, ručnik, kutija Samsuna17 i još jedna mala bočica. Pogledam, Nilgun još pliva, daleko. Taman sam, da ne bi tko što krivo shvatio, sve ostavljao kako je i bilo, kadli zgrabih onaj mali zeleni češalj i strpah ga u džep. Nitko nije vidio.

Opet sam otišao do stijena, pričekao. Nilgun je izišla iz mora, požurila i zamotala se u ručnik. Kao da nije pametna djevojka godinu starija od mene, nego kao da je kakva djevojčica. Posušila se, malo kopala po torbi, tražila i zatim, odjenuvši žutu haljinu, odjurila.

Na trenutak sam se začudio, pomislio sam da je to napravila da pobjegne od mene. Skočio sam i pogledao za njom: ode kući. Potrčao sam prečicom kako bih ispao pred nju, kad odjednom skrenu i ja se nadoh u čudu jer se sad našla iza mene i izgledalo je kao da ona mene slijedi. Kod bakala sam skrenuo desno te se sakrio iza jednog auta, i dok sam vezao vezice na tenisicama, pogledam: ušla je kod bakala.

Prešao sam na drugu stranu ceste. Kad krene kući, srest ćemo se. Sjetio sam se što ću: izvadit ću iz džepa i pružiti joj: Nilgun, je li ovaj češalj tvoj, pitat ću. Da, gdje si ga našao, reći će. Sigurno ti je ispao, odgovorit ću. Pa kako znaš da je moj, pitat će. Ne, onda neću tako reći, nego: ispao ti je dok si hodala, vidio sam kad ti je ispao pa sam ga uzeo, reći ću. Čekam pod drvetom. Jako sam se preznojio. Malo potom izišla je od bakala, ide prema meni. Dobro, i ja sam baš krenuo prema bakalu. Nisam gledao u nju, gledam preda se, u tenisice koje sam maloprije svezao. Odjednom sam podigao glavu i rekao "Zdravo!" Kako je samo lijepa, pomislio sam.

"Zdravo!" rekla je. Nije se nasmijala.

Ja sam zastao, ali ona nije stala. ,

"Ideš kući?" pitao sam. Glas mi je ispao nekako čudan.

"Da" odgovorila je i otišla ne rekavši ništa drugo.

"Pa hajde, vidimo se" viknuo sam za njom. "Pozdravi amidžu Redžepa!"

Bilo me je stid. Nije se čak ni okrenula i rekla "može" Tako sam

ondje stajao i gledao za njom. Zašto se tako ponijela? Možda je sve shvatila, mislio sam, ali što se tu ima shvatiti? Čudno! Hodao sam zamišljen. Baš kako ono kažu: ljudi su se danas jako promijenili, tt/-1

neće ni pozdraviti. Pa sam pomislio na 50 lira u džepu, i kako je Nilgun sad već stigla kući: što li misli? Da je nazovem, da joj sve objasnim, pomislio sam, neka me pozdravlja kao nekada, osim toga, ja od tebe i ne tražim ništa drugo. Koračao sam smišljajući što ću joj reći kad nazovem. Reći ću joj i volim te, pa što? Razmišljao sam i o drugim stvarima. Na ulicama odurni ljudi koji idu na plažu. Kako je svijet zapetljan!

Ušao sam u poštu, uzeo imenik i pogledao. Zapisani su kao obitelj Selahattina Darvinoglua. Avenija dženn. obale 12; broj sam zapisao na neki papir da ga ne zaboravim. Dao sam 10 lira i uzeo žeton; ušao sam u kabinu i okrenuo broj, ali kad sam došao do zadnjeg broja, prst mi je umjesto 7 okrenuo 9. A nisam ni poklopio. Pogrešni broj je zazvonio, a kako još uvijek nisam poklopio slušalicu, žeton od deset lira zveckajući je sletio i propao.

"Halo?" rekao je glas bog-zna-koje žene.

"Halo, koga sam dobio?" pitao sam.

"Kuću gospodina Ferhata" rekla je. "Tko ste vi?"

"Jedan prijatelj!" odgovorih. "Želim malo razgovarati."

"Izvolite" rekla je. "A zašto?" zanimalo ju je.

"Zbog jedne važne stvari!" odgovorio sam i smišljao što da kažem. 10 lira je otišlo.

"Tko ste vi?" pitala je.

"To ću reći gospodinu Ferhatu" odgovorio sam. "Daj mi muža!"

"Koga, Ferhata?" pitala je. "Tko ste vi?"

"Njega, da. Daj mi ga napokon!" reko. Pogledao sam kroz staklo kabine, službenik je zauzet: nekomu pruža poštansku markicu.

"Tko ste vi?" ponovila je. "Volim te" rekao sam. "Volim te!" "Molim?! Tko ste vi?"

"Ma kurvo jedna bogataška! Komunisti preuzimaju domovinu, a vi još uvijek polugoli, kurvo, ja ću te..."

Poklopila je slušalicu. I ja sam polako poklopio. Pogledam, službenik vraća kusur od markice. Smireno sam izišao. Nije me ni

pogledao. Barem neću tugovati što mi je 10 lira uzalud propalo. Izišao sam iz pošte, išao sam i mislio: imam još 40 lira, pa ako se čovjek za 10 lira može ovoliko zabaviti, za 40 se može zabaviti 4 puta toliko. To

zovu matematikom, a kako su zaključili da ja to ne znam, pao sam i sad godinu dana čekam. Dobro, gospodo, znam ja čekati, pazite samo da na kraju vi ne budete ti koji će se kajati.

tt2

13.

Gospođica Nilgun vratila se s plaže, gospodin Faruk ju je čekao. Sjeli su, poslužio sam im doručak. Jedno je čitalo novine, drugo je drijemalo; jeli su razgovarajući i smijući se. Zatim je gospodin Faruk uzeo svoju ogromnu torbu i otišao u Gebze u arhiv, a Nilgun se povukla tamo kod kokošinjca čitati. Metin je još uvijek spavao. Ne raspremivši stol od doručka, otišao sam gore. Pokucao sam na Gospodina vrata i ušao.

"Sići ću u čaršiju, Gospodo" rekao sam. "Trebate li štogod?" "U čaršiju?" rekla je. "Zar ovdje postoji čaršija?" "Ta koliko je već godina otkako su se pootvarali dućani" odgovorio sam. "Uostalom znate. Što želite?" "Ništa ja od njih ne želim!" "Što ćemo poslužiti za ručak?" "Ne znam" rekla je. "Skuhaj nešto jestivo!" Sišao sam, skinuo sam pregaču, uzeo mrežastu torbu, prazne boce i čepove i odoh. Ona ne kaže što bi htjela, nego što ne bi htjela jesti. Nekada sam morao misliti i smišljati što je najbolje, ali sad je već sto godina prošlo, znam što jede. Ugrijalo je, znojim se. Na ulicama je počela gužva, ali još uvijek ima onih koji žure za Istanbul.

Popeo sam se uzbrdicom, kuće su se prorijedile, počeli su vrtovi i stabla trešanja. Ptice su još uvijek na stablima. Bio sam dobro raspoložen, bilo mi je fino, ali nisam krenuo dužim putem. Prešao sam

na zemljani put, i malo potom ugledao njihovu kuću i televizijsku antenu nad njom.

Nevzatova žena i teta Džennet muzu krave.

Lijepo je to gledati zimi, dok se puši. I Nevzat je eno ondje. Sagnuo se nad motorom koji je naslonio na zid s druge strane kuće. Otišao sam k njemu.

"Zdravo" rekao sam.

"Zdravo" odgovorio je, ali se nije okrenuo prema meni. Gurnuo je prst u jedno mjesto na motoru i nešto čačkao. Malo smo šutjeli.

"Je li se pokvario?" rekao sam tek toliko da razgovor krene.

"Ma kakvi" odgovorio je. "Ovo da se pokvari?!"

Svojim se motorom hvali i bukom uznemiruje cijelu mahalalu. Kupio ga je prije dvije godine od zarade na vrtlarstvu i mlijeku. Ujutro motorom raznosi mlijeko, ali ja sam rekao neka nama ne donosi, doći ću i sam uzeti pa ćemo se tako i družiti.

"Donio si dvije boce?"

"Jesam" odgovorio sam. "Došli su gospodin Faruk i njegovi."

"Dobro, stavi ih onamo!"

Stavio sam ih. Iznio je lijevak i mjericu. Prvo lijeva u mjericu, onda kroz lijevak u boce.

"Već dva dana ne dolaziš u kavanu?" pitao je. Ništa nisam rekao.

"Hajde, hajde" rekao je, "ne daj se onim gadovima." Razmišljao sam.

"Ali stvarno, je li moguće da je ono što je pisalo u novinama istina?" pitao je zatim. "Je li doista postojala takva kuća za patuljke?" Očito je da su svi pročitali novine.

"A ti si se odmah naljutio i otišao" nastavio je. "Tko se još uzrujava zbog onakvih klipana? Kamo si otišao?" "U kino."

"Što si gledao?" pitao je. "Hajde prepričaj." Prepričao sam. Kad sam dovršio, napunio je sve boce i počeo ih čepiti.

"Ovi se čepovi od pluta sve teže nabavljaju" rekao je. "Poskupjeli su. Na loša vina sad stavljaju plastične. A ja stalno ponavljam: pazite TT A

na čepove. Ako izgubite, deset lira. Jer nisam ja Pinar-mlijeko1 .

Ako vam nije stalo, nek'vam djeca piju zatrovano mlijeko."

Uvijek tako kaže. Htio sam iz džepa izvaditi čepove koje mi je dao gospodin Faruk, ali sam odjednom iz nekoga razloga odustao.

Samo sam, da ga udobrovoljim, rekao ovo:

"Sve je jako poskupjelo."

"Baš tako!" nadovezao se brzo puneći boce; uzrujao se. Govorio je o skupoći i o prošlim, dobrim, lijepim danima; bilo mi je dosadno, nisam ga slušao.

"Ja ću sad ovo razvesti" rekao je nakon što je napunio sve boce i

smjestio ih u kutiju. "I tebe ću odvesti do kuće, ako hoćeš." Nagazio je pedalu, uz veliku buku pokrenuo motor i sjeo. "Hajde!" viknuo je. "Neću" rekao sam. "Pješice ću."

"Kako hoćeš" odgovorio je i odjurio na motoru.

Gledao sam prašinu koju je dizao za sobom dok nije izišao na asfalt. Stid me je, zato se nisam htio povesti. Hodam, u mrežici mi boce s mlijekom. Malo kasnije okrenuo sam se i pogledao za sobom.

Nevzatova žena i teta Džennet još uvijek muzu. Teta Džennet zna što je kuga, govorila bi majka, proživjela je te dane; pripovijedala bi, bilo me je strah. Završili su vrtovi i cvrčci, počinju kuće. Mjesta koja se godinama nisu nimalo promijenila. Kasnije su počeli dolaziti u lov, svake godine u rujnu, s ugojenim, razjarenim psima koji bi iz automobila izletjeli kao bijesni: ne približavajte im se, djeco, ubit će vas! U pukotini pod zidom gušter! Pobježe! Znaš li kako gušter ostavlja rep, sine, pitao me gospodin Selahattin, prema kojem načelu? Šutio bih i gledao u strahu: umoran, propao, iscrpljeni otac. Čekaj da ti napišem na papir i dam, rekao je i napisao Charles Darwin, još uvijek to čuvam. Zadnjih mi je dana dao jedan drugi papir: ovo je lista onoga čega je u nas premalo i previše, sine, samo ti ovo ostavljam, možda jednoga dana shvatiš. Uzeo sam papir i pogledao: napisao je arabicom. Gledao me izbliza očima krvavim od alkohola; cijeli je dan u svojoj sobi radio na enciklopediji, umoran je. Pio bi navečer, a kasnije bi jednom tjedno popio previše i prevršio mjeru: ponekad bi tumarao pijan po nekoliko dana dok ne bi klonuo negdje u dvorištu, u svojoj sobi ili negdje na obali.

Gospođa bi se tih

dana zatvarala u svoju sobu kao da više nikada neće izići. Ušao sam k mesaru. Gužva je, a lijepe crne žene nema.

"Malo ćeš pričekati, Redžepe" rekao mi je Mahmut.

Boce su me umorile, baš mi godi sjesti. Poslije, čim bih otkrio gdje je klonuo, samo da ga Gospođa ne vidi pa da opet ne počne, a i da se ne nahladi, tresući se od straha otišao bih k njemu i probudio ga: Gospodine dragi, zašto tu ležite, sad će kiša, prehladit ćete se, idite kući pa ležite u svoju sobu, rekao bih mu. Gundao bi, mrmljao, psovao staračkim glasom: prokleta domovina! Prokleta domovina! Sve je uzalud! Da sam napokon mogao dovršiti te sveske, da sam

Istepanu još odavna mogao poslati barem onu brošuru; koliko je sati, čitav jedan narod spava, cijeli Istok spava, ne, nije uzalud, ali nemam snage, ah, da sam barem imao ženu kakvu sam želio, kad ti je majka umrla, Redžepe, sine moj! Na kraju bi ustao, uzeo bi me pod ruku, odveo bih ga. Putem bi mumljao: kad će se probuditi, što ti kažeš? Spavaju u glupom spokoju, ošamućeni: spavaju pokriveni budalastim spokojem laži, u primitivnoj radosti vjerovanja kakvo odgovara svjetskim besmislicama i primitivnim pričama. Uzet ću štap pa ću ih buditi udarajući ih po glavama! Idioti, izvucite se iz te laži, probudite se i progledajte! Naslonio bi se na mene, i dok bismo se penjali u njegovu sobu, Gospodina bi se vrata iznutra polako odškrinula: u polutami bi se nazrele njezine oči pune prezira i znatiželje i odmah nestale. Tad bi rekao: ah, glupa ženo, jadna, glupa, plašljiva ženo, ti si mi se uvijek samo gadila, odvedi me u moj krevet, Redžepe, kad se probudim, neka kava bude skuhana, odmah se želim baciti na posao, moram požuriti, promijenili su pismo, čitav se koncept moje enciklopedije prevrnuo, petnaest je godina nisam mogao dovesti u red, govorio bi, i kasnije zaspao razgovarajući sam sa sobom. Malo bih gledao kako spava, a zatim se tiho povukao iz sobe.

Zamislilo sam se. Dijete jedne od žena promatra me kao začarano, primijetio sam. Bilo mi je teško. Hajde da mislim na nešto drugo, rekoh, ali nisam izdržao, ustao sam i uzeo boce.

"Ja ću doći kasnije."

Izišao sam, idem bakalu. Dječja je znatiželja neizdrživa. I mene je to zanimalo dok sam bio mali. Mislio sam da je to zato što me

ttL

majka rodila neudana, ali tako sam mislio kasnije, nakon što mi je majka rekla da moj otac nije moj pravi otac.

"Amidža Redžepe!" viknu netko. "Zar me nisi vidio?"

Hasan je.

"Nisam vala" rekoh. "Zamislilo sam se. Što ti radiš ovdje?" "Ništa" odgovorio je.

"Hajde idi kući pa uči, Hasane" rekoh. "Što ćeš ti ovdje? Nije ovo za tebe."

"Zašto ne bi bilo?"

"Nemoj me krivo shvatiti, sinko. Hoću reći da trebaš učiti." "Ujutro ne mogu učiti" reče, "jako je vruće. Učim navečer." "Uči i navečer i ujutro" rekoh mu. "Želiš se školovati, zar ne?" "Jasno da želim" rekao je. "I nije to ni teško koliko ti misliš. Ja ću dobro učiti."

"Inšallah" rekoh. "Hajde, idi sad kući."

"Jesu li došli gospodin Faruk i njegovi?" pitao je. "Vidio sam bijeli anadol pa zato pitam. Kako su? Jesu li došli i Nilgun i Metin?"

"Došli su" rekoh. "Dobro su."

"Pozdravi Nilgun i Metina" reče. "Ionako sam je maloprije vidio. Nekada smo bili prijatelji."

"Pozdravit ću ih" rekao sam. "Hajde, ti kući!"

"Evo idem" odgovori. "Ali nešto bih te zamolio, amidža Redžepe: možeš li mi dati 50 lira? Kupit ću bilježnicu, bilježnice su jako skupe."

"Jel' ti to pušiš?" upitah.

"Kupit ću bilježnicu, kažem..."

Spustio sam boce, izvadio sam i dao mu jednu od dvadeset lira.

"To neće biti dosta" reče.

"Hajde, hajde: gle, sad se već ljutim."

"Dobro, kupit ću olovku, što da radim..." Baš je odlazio kad zastade:

"Nemoj reći ocu, može?" reče. "Samo se bez razloga žalosti." "Joj, joj" odgovorio sam, "ne žalosti oca."

Otišao je. Uzeo sam boce i otišao bakalu Nazmiju. Nije bilo nikoga, ali Nazmi je bio zauzet. Pisao je nešto u neku bilježnicu. Kasnije je podigao glavu, malo smo porazgovarali.

t t~7

Pitao je za njih. Rekao sam da su dobro. Gospodin Faruk? Zašto bih rekao da pije, ionako zna, svake večeri dođe i kupuje boce i boce. A drugo dvoje? Ni oni više nisu djeca. Malu sam vidio, kako joj je ono ime? Nilgun. Ujutro dođe po novine. Porasla je. Da, porasla je. A dečko je još više porastao, rekoh. Da, on, Metin. I njega je vidio pa mi je ispriповjedio kakav mu se čini: eto, to je to što zovemo razgovorom i prijateljstvom. Jedan drugome pripovijedamo ono što obojica znamo, i to mi se dopada: sve su to riječi, priče, znam da su prazne, ali se svejedno zavaram pa se oraspoločim. Sve je izvagao i

zamotao. Zapisi na papir, rekao sam. Pa poslije kod kuće prepisem u bilježnicu, i na kraju mjeseca, a zimi jednom u dva-tri mjeseca, pokažem gospodinu Faruku. Evo računa, gospodine Faruk, kažem, to je toliko, ovo ovoliko, pogledajte, možda je u računu što krivo. Ne gleda. Dobro, Redžepe, hvala, kaže, ovo su kućni troškovi, a ovo tvoja plaća, i iz novčanika pruži vlažne i zgužvane novčanice što mirišu na kožu. Uzmem i stavim ih u džep ne brojeći, zahvalim i odmah poželim razgovarati o nečemu drugom.

Nazmi je račun napisao na jedan papir i pružio mi ga, platio sam. "Znaš onog Rasima" reče odjednom dok sam izlazio iz dućana.

"Ribara Rasima?"

"Da" odgovori. "Jučer je umro."

Gledao je, ništa nisam rekao. Uzeo sam ostatak, mrežicu i ovo što sam kod njega kupio.

"Kažu da je od srca" doda. "Pokopat će ga preksutra u podne, kad mu dodu sinovi."

Eto, tako je to: našim riječima i pričama sve izmiče.

118

14-

ad sam stigao u arhiv bilo je pola deset, ulice su se ugrijale, l\,nije ostalo ni traga od jutarnje svježine. Odmah sam ušao u kajmakamovo sjedište, napisao molbu i potpisao je. Kad je službenik na tu moju molbu i ne pročitavši je stavio broj, zamislio sam kako će je neki povjesničar 300 godina nakon mene naći u ruševinama i pokušati joj dati kakav smisao. Bavljenje poviješću zabavan je posao.

Zabavan, ali i posao koji zahtijeva strpljenje. Tako sam, ponosan na vlastitu strpljivost, samouvjerenio krenuo na posao. Pažnju mi je odmah privukla priča o dvojici dućandžija koji su jedan drugoga ubili potukavši se. Dugo nakon što je za tu dvojicu kavgadžija otklanjan namaz i nakon što su pokopani, njihovi su bližnji na sudu optuživali i jednoga i drugoga. Svjedoci su s mnogo pojedinosti opisivali kako su 17. džemazijel-evela 998. godine nasred čaršije jedan drugoga napali noževima. Budući da sam jutros ponio vodič za prevođenje datuma muslimanske ere u datume kršćanske, otvorio sam i pogledao: 25. ožujak 1590.! Znači da se to dogodilo

gotovo zimi. A dok sam pisao, pred očima mi je cijelo vrijeme bio pakleno vruć ljetni dan. A možda je to bio i sunčani ožujski dan. Zatim sam pročitao zapisnik sudske parnice koju je pokrenuo kupac jednoga roba protiv njegova starog vlasnika jer se, nakon što je za njega dao šest tisuća akči, ustanovilo da taj rob arapskoga porijekla na nozi ima ranu. Kupac je, jasno, u srdžbi, dao popisati kako je nasjeo na riječi prijašnjega vlasnika i koliko je duboka i ozbiljna ta rana. Po-

lio

slije sam pročitao sve što je zapisano o jednom zemljoposjedniku koji je ojačao toliko da se njime morao baviti Istanbul. Iz sudskih se zapisa na jednom drugom mjestu vidi da je taj isti čovjek bio suđen i prije dvadeset godina zbog prijevara koje je počinio radeći kao čuvar u pristaništu. Iz fermana sam nastojao dokučiti kakve je sve nepodopštine taj čovjek imenom Budak počinio u Gebzeu. Kao da više nisam slijedio trag kuge, nego njegov trag. Pretpostavio sam da sam dobro shvatio kako je taj čovjek u jednom slučaju nepostojeće zemljište dao zapisati u deftere i tako ga učinio postojećim te ga potom, nakon što je dvije godine iz vlastita džepa za njega plaćao porez, zamijenio za neki vinograd da bi zatim novoga vlasnika nepostojećega zemljišta proglasio prevarantom i izvukao se iz cijele te priče. Mada je ta priča, koja bi, činilo mi se, pristajala Budaku, bila samo moja pretpostavka, sudski zapisi nisu je mogli opovrgnuti. Oslanjajući se na potvrde za nju koje daju neka mjesta u zapisima, dobrano sam se namučio ne bih li je osmislio. Jako sam se obradovao kad sam vidio da i neka druga mjesta potvrđuju njezinu ispravnost. S grožđem koje mu je davao vinograd, Budak se u staji nekoga drugog čovjeka počeo baviti vinarstvom i nezakonitom prodajom vina. S užitkom sam pročitao kako je, kad su ga na sudu neki od ljudi koje je u toj trgovini iskoristio napali, on na njih nasrnuo i žešće nego oni na njega. Kasnije sam doznao da je u Gebzeu dao izgraditi jednu malenu džamiju. Začudio sam se sjetivši se kako je u onoj knjižici o poznatim ljudima iz Gebzea onaj profesor povijesti ovome čovjeku i njegovoj džamiji posvetio nekoliko stranica. Budak kojega je on zamišljao bio je posve drugačiji od mojega: u knjizi se govori o cijenjenom, staloženom

Osmanliji čija bi se slika trebala staviti u srednjoškolske udžbenike povijesti. Moj je pak Budak bio lukav i vješt lupež. Razmišljao sam bih li o Budaku mogao smisliti novu i bogatiju priču koja se ne bi kosila s izvorima koji o njemu govore, kad mi je Riza javio da je počela podnevna pauza.

Izišao sam te sam, da bih umaknuo vrućini nove avenije, kroz prolaz s koprivićima prešao u staru čaršiju. Hodao sam prema gore sve do džamije. Bilo je jako vruće, u dvorištu nije bilo nikoga, iz pokrajnje autolimarske radionice čuli su se udarci čekića. Okrenuo sam se; nisam bio gladan pa sam sjeo u kavanu. Dok sam prolazio 120

pokraj neke sporedne ulice, jedno je dijete za mnom viknulo "debeli" Nisam se osvrnuo da pogledam jesu li mi se i druga djeca smijala. Otišao sam i sjeo u kavanu.

Naručio sam čaj, zapalio cigaretu i počeo razmišljati kakav je posao povijest. Morao bi biti nešto drugo osim pisanja tekstova i prepričavanja nekoliko događaja. Možda ovako: tražili smo razloge hrpi događaja, pa smo te događaje objašnjavali nekim drugim događajima, ali nam onda život nije bio dovoljan da te druge događaje objasnimo nekim trećim događajima. Na određenom mjestu bili smo prisiljeni taj posao ostaviti nedovršenim da bi ga nastavili neki drugi počevši od mjesta gdje smo mi stali i ustvrdivši na samom početku svoga rada kako smo mi one naše događaje objašnjavali krivim događajima. I ja sam učinio baš to dok sam u svojoj doktorskoj i docentskoj tezi govorio o literaturi objavljenoj prije mene. Vjerujem i da sam bio u pravu. Svi neprestano ponavljaju kako je verzija koja im prethodi trebala biti drugačija, ili da ju je trebalo objasniti nekom drugom pričom. I već unaprijed znaju kako ide ta druga i drugačija priča. Njihov se posao svodi samo na to da odu u arhiv i nadu potvrdu za nju. Zbog toga i postoje razmetljivi tekstovi u kojima smo vlastite verzije ukrasili fusnotama i brojevima dokumenata, i naši prenapuhani sastanci: na njima jedni drugima pokazujemo vlastite verzije braneći ih te, opovrgavajući druge, pokušavamo dokazati da je naša priča bolja. Baš sam se oneraspoložio. Nagrdio sam dječaka koji mi još nije donio čaj. Zatim sam, da bih samoga sebe utješio, ovako razmišljao:

uzalud se mučiš: ni ovo što ti misliš u vezi povjesničareva posla nije ništa drugo nego priča. Netko drugi bez imalo oklijevanja može reći da je posao povjesničara nešto posve drugo. Uostalom, tako i govore: govore da istražujući prošlost otkrivamo što bismo danas trebali činiti, da proizvodeći ideologiju ljudima nudimo manje ili više ispravne nazore o svijetu i o njima samima. Mislim da bi trebali dodati kako mi osim toga ljude i zavaravamo i zabavljamo. Rekao bih da je najupečatljivija strana povijesti baš to što je zabavna. Ali moji kolege skrivaju tu zabavnost kako ne bi naštetili svojoj ozbiljnosti stegnutoj kravatom, ustrajavajući na tome da se nas mora razlikovati od djece. Kad mi je napokon stigao čaj, ubacio sam u njega

kockice šećera i gledao kako se tope. Nakon što sam popužio još jednu cigaretu, otišao sam u restoran.

I prije dvije godine običavao sam ovdje ručati: to je jedno tiho, ugodno i dopadljivo mjesto. Poslagani u tepsijama iza oznojenoga, mlakog izloga oturtma, musaka, sarma, turlija i druga jela od patlidžana čekaju u masnoći jednake gustoće. Mnoštvo povenulih ćufti kojima leđa vire iz te masti izgleda kao krdo bivola koje je od ljetne vrućine pobjeglo u močvaru. Otvorio mi se apetit. Sjeo sam naručivši musaku od patlidžana, pilav i tanjur turlije. Na pitanje konobara u čarapama i japankama, odgovorio sam da ću popiti pivo.

Pojeo sam ručak uživajući u svakom zalogaju, umačući kruh u masnoću. I pivo sam popio. Tad su me odjednom uhvatile misli o mojoj ženi pa sam se rastužio. Teško mi je misliti o tome da će s novim mužem dobiti dijete. Znao sam da će tako biti, slutio sam, ali mi je svejedno jako teško palo kad sam doznao. Kad smo se uzeli, prvih smo mjeseci pazili da ne ostane trudna. Kako je Selma protivnica tableta i svih drugih sredstava, toliko smo se čuvali da baš nimalo nismo uživali. S vremenom smo počeli zaboravljati na taj oprez. Kad je prošla godina dana, jednom smo razgovarali o djeci i zaključili da bismo sad željeli dobiti dijete. Pa smo počeli nastojati na tome da ostane trudna, ali se to nikako nije dogodilo. Onda je jednoga dana Selma došla i rekla mi kako bismo trebali otići liječniku, i kako će, da bi me ohrabrila, ona otići prva.

Suprotstavio sam se riječima da se životinje koje zovu doktorima u takve stvari ne trebaju miješati. Ne znam je li Selma otišla ili nije. Možda mi je i zatajila da je išla, ali ni time si nisam previše razbijao glavu jer smo se nešto nakon toga razveli.

Konobar je uzeo prazne tanjure i odnio ih. Pitao sam što imaju za desert, imaju kadaif, donio ga je. Naručio sam i jedno pivo, dobro će ići uz kadaif, zar ne, rekao sam konobaru i nasmijao se. On se nije nasmijao. Sjedio sam i razmišljao.

Sad sam se sjetio oca i majke. Bili smo na istoku, u Kemahu. Još nije bilo ni Nilgun ni Metina. Majka je bila zdrava, sama je mogla obavljati kućanske poslove. Stanovali smo u dvokatnici od kamena; stepenice bi bile hladne kao da su od leda, noću bih se bojao izići iz sobe pa sam se, kad bih noću ogladnio, ustručavao sići u kuhinju:

122

kaznu za svoju proždrljivost izdržavao sam sanjareći za besanih noći

0 jelima u kuhinji. Kamena je kuća imala i maleni balkon: za vedrih 1 hladnih zimskih noći s njega se vidjela jedna bijela visoravan stiješnjena među brdima. Kad bi jako zahladilo, čuli bismo zavijanje vukova; pričalo se da bi se vukovi mogli spustiti u kasabu, i kako te zvijeri glad tjera da noću ljudima kucaju na vrata. Ako vam tko pokuca, ne otvarajte a da ne pitate tko je, upozoravali su. Jedne se noći tako i dogodilo, otac je vrata otvorio s pištoljem u ruci. A jednom je u proljeće s pištoljem krenuo za lisicom koja se namjerila na naše piliće. Lisicu nikada nismo vidjeli, samo bismo je čuli. Majka je rekla da i jastrebovi krađu piliće, kao i lisice. Sad sam odjednom pomislio kako nikada nisam vidio takvoga jastreba i ražalostio se. Malo zatim shvatio sam da mi je odavna prošlo vrijeme povratka u arhiv te sam ustao i krenuo.

Kad sam ušao među pljesnive papire i opet krenuo po njima prevrtati, oraspoložio sam se. Počeo sam ih čitati nasumce. Jusuf se zadužio pa je magarca dao kao zalog, a kad ga je uzeo natrag otplativši dug, u povratku je ustanovio da magarcu stražnja desna noga hrama te je odlučio žaliti se pa su tako Husein i on dospjeli na sud: kad sam to pročitao, uhvatio me smijeh. Znao sam da se smijem jer sam pripit od ona tri piva, ali kad sam istu stvar još jednom

pročitao, opet sam se smijao. Zatim sam počeo čitati sve što mi je došlo pod ruku, ne gledajući jesam li to već možda pročitao. Ništa nisam zapisivao u bilježnicu. S užitkom sam prelazio s jednog papira na drugi, s jedne stranice na sljedeću, i smijao se. Činilo mi se da me ponijelo: kao da sam nakon dugo vremena ponovno čuo neku dragu pjesmu. S jedne sam strane razmišljao o raznoraznim stvarima vezanim uz sebe i uz svoj život, a s druge nastojao pažljivo pratiti priče koje su preda mnom pretjecale. Neki se mlinar posvadio s upraviteljem vakufa zbog prihoda od mlina pa su dospjeli na sud i pobrojali mnoštvo brojki u vezi sa svime što je u mlin ušlo i izašlo. Kadijin je pisar sve te brojke pokorno zapisao, kao i ja u svoju bilježnicu. Mjesečni prihodi mlina i prihodi prema godišnjem dobu, količina samljevene pšenice i ječma, zarada prethodnih godina: popunivši jednu stranicu brojkama, s djetinjim sam veseljem gledao u tu listu, sav oduševljen.

Pa sam, siguran, nastavio čitati: neki je brod natovaren pšenicom, nakon što je svratio u pristanište Karamursel, nestao. Niti je došao do Istanbula, niti se pojavio itko tko bi o njemu išta znao. Zaključio sam da je brod zajedno s tovarom potonuo negdje u onim stijenama kod Tuzle, a da oni koji su bili na njemu nisu znali plivati. Zatim sam pročitao zapisnik o tome kako je Abdullah, sin Dursuna, od bojadžija Kadrija i Mehmeta tražio da mu vrate četiri podstave koje im je dao da ih oboje, ali to nisam zapisao. Nije mi bilo jasno zašto Abdullah želi da mu vrate podstave. Turšudžija Pobožni Ibrahim prodao je 19. šabana 991. (7. rujna 1583.) u Gebzeu tri turšije od krastavaca za jednu akču, pa su se žalili i na sudu je sastavljen zapisnik. Tri dana nakon toga događaja u zapisnik je uneseno da je govedina koju je Kasap Mahmut prodao za trinaest akči bila 140 drahmi lakša nego što je smjela biti, a ja sam to zapisao u bilježnicu. Zanimalo me što bi mislili oni na fakultetu kad bi ovu bilježnicu našli i pročitali. Uzrujali bi se jer ne bi mogli reći da sam sve ovo izmislio. Još kad bih uspio pronaći i neku dobru priču, tad bi se stvarno zaprepastili. Onaj moj Budak koji je trgovao vinom i uzdigao se prijevarama zapravo je kao stvoren za takvu priču. Počeo sam smišljati upečatljiv naslov za tekst koji ću zakriti fusnotama i brojevima dokumenata: Prototip ajanskoga sustava:

Gebzelija Veliki Budak! Nije loše! Da nije samo Budak, nego Budak-paša, bilo bi možda još i bolje. Tko zna, možda je kasnije i postao paša. Mogao bih napisati tekst o tome kako je postao paša i na početku teksta dati opći pregled prve četvrtine 16. stoljeća. Ali kad sam se sjetio dosadnih detalja članka, raspoloženje mi je splasnulo, toliko da sam kasnije u jednom trenu pomislio da ću zaplakati. Pokušao sam se utješiti da je to od piva, ali njegovo je djelovanje već prošlo. Što da radim, čitam, jadan.

Čitam zapovijed poslanu kako bi se uhitio spahija Tahir, sin Mehmeta, koji se dao u hajdučiju. Pa zapovijed koja zabranjuje da vinograd u posjedu Ethem-paše gazi stoka koja dolazi iz okolnih sela, i jednu koja govori što se treba učiniti s Nurettinom za čiju se ženu mislilo da je umrla od kuge, da bi se ustanovilo kako ju je zapravo otac nasmrt pretukao; to sam samo pročitao, nisam prepisao. Poslije sam u bilježnicu od riječi do riječi prepisao dugu listu cijena u čaršiji. Pa sam pročitao dogovor sklopljen pred šejhom Fethulla-

124

hom prema kojemu će Pir Ahmet, sin Omerov, u osam dana vratiti svoj dug Hamamdžiji Mehmetu. Zatim sam pročitao zapisnik koji govori da su Hiziru, sinu Muse, usta zaudarala na vino. Pa sam se htio smijati, ali nije išlo: za to bi trebalo popiti još koje pivo. Dugo sam čitao sudske zapise, ne razmišljajući ni o čemu i ne zapisujući; dopadalo mi se što sam, iako sam sad već vjerovao da ništa ne tražim, cijelo vrijeme bio napet kao da slijedim kakav trag. Na kraju sam, kad su mi se oči umorile, zastao i pogledao u osunčani podrumski prozor. Preda mnom su se vrtjele misli i prizori: Zašto sam ja postao povjesničar? Kao sedamnaestogodišnjaka neko me vrijeme to zanimalo, eto, samo zato. U proljeće mi je umrla majka, a otac je, ne dočekavši mirovinu, ostavio mjesto kajmakama i povukao se u Džennethisar. Ja sam pak to ljeto proveo u Džennethisaru prevrćući po očevim knjigama, u šetnjama po vrtovima i obali, razmišljajući o onome što sam pročitao. Kad bi me pitali, odgovarao bih da ću biti liječnik, da, i djed mi je bio liječnik. Na koncu sam ujesen otišao i upisao povijest. Koliko je ljudi koji su poput mene doista želeći izabrali povijest za svoj zanat? Rasrdio sam se: Selma

je govorila da je bolestan ponos zbog vlastitih budalaština neodvojiv dio moje osobnosti. Ali njoj se dopadalo što sam povjesničar. Ocu se vjerojatno nije svidjelo; kad je doznao da sam upisao povijest, napio se. A možda se i nije napio zbog toga, ionako je i inače pio. Baka ga je kudila i govorila mu da ne pije. Pomislivši na Baku, sjetio sam se kuće i Nilgun, i pogledao na sat: uskoro će pet. Od onoga piva nije ostalo ni traga. Kako je uskoro isparila i radost čitanja, ustao sam ne čekajući Rizu, sjeo u auto i vratio se kući. Putem sam mislio kako ću se kod kuće družiti s Nilgun koja tamo kod kokošinjca čita. Ako joj se ne bude dalo, otvorit ću Evliju Čelebiju što mi stoji kraj uzglavlja, čitati i zaboraviti; kasnije ću piti, pa će doći vrijeme večere, pa ću jesti, pa ću opet piti.

15-

URNUO sam u usta zadnji zalogaj lubenice i odmah ustao od V[^]-J stola.

"Kamo će sad ovaj a da nije ni pojeo svoje?" pitala je Baka.

"Ne brinite, Bako" rekla je Nilgun, "pojeo je."

"Ako hoćeš, uzmi auto" rekao je Faruk.

"Ako bude trebalo, doći ću i uzeti ga" odgovorih.

"Rekao si da je moj trošni anadol ovdje jako 'ono' zar ne?"

Nilgun se od srca nasmijala. Ja ništa nisam rekao. Popeo sam se, uzeo sam ključeve i novčanik koji mi s onih četrnaest tisuća koje sam zaradio tijekom mjesec dana po ljetnoj zapari daje osjećaj nadmoći i sigurnosti, još jednom zagladio američke mokasinke koje jako volim, nabacio na ramena zeleni pulover koji mi je tetak donio iz Londona te mi, kad mi ga je poklonio, naširoko objasnio kako ga je kupio, i sišao. Dok sam izlazio kroz kuhinjska vrata, ugledao sam Redžepa.

"Niste ni patlidžan pojeli; kamo ćete sad, mladi gospodine?"

"Sve sam pojeo, čak i lubenicu."

"Mašallah!"

Hodao sam, razmišljao: izlazim kroz dvorišna vrata i još uvijek čujem kako se Nilgun i Faruk smiju. To je eto to što će raditi cijelu noć: jedno će navesti drugo da nešto doživi kao smiješno, pa će zatim drugo pomoći prvome da ismije nešto drugo i tako će, sjedeći satima pod blijedim svjetlom lampe, zaključiti kako je cijeli svijet

za njih u krivu, glup i besmislen te će zaboraviti vlastite gluposti; u svemu tome, Faruk će stući malu bocu rakije, pa ako Nilgun dotad ne legne, možda će joj ispričati kako je potjerao svoju ženu i vjerojatno ću ga, kad se pred zoru vratim, opet zateći kako je klonuo za stolom i začuditi se misleći odakle takvom jednom stvoru pravo da me zadirkuje svaki put kad mi daje svoj truli auto. Kad si već toliko pametan i inteligentan, zašto si onu lijepu i razboritu ženu doveo do toga da te morala ostaviti? Žive na zemljištu koje bi, kad bi ga se prodalo, vrijedilo 5 milijuna, ali jedu iz odbijenih tanjura, s rasparenim vilicama i noževima, soljenka im je stara bočica za lijekove na čijem je čepu Redžep zahrđalim čavlom izbušio rupice, i bez riječi gledaju kako jedna Baka jede rasipajući na sve strane. Stigao sam do Džeplaninih hodajućih. Njezini mama i tata sjedili su pred televizorom, kao i svi ostali zaostali bogataši ili siromasi koji nemaju nikakve druge zabave. Zaostali glupi bogataši ne znaju što je zabava! Sišao sam na obalu, svi su već bili ondje, nedostajao je jedino vrtlar koji od jutra do mraka zalijeva dvorište kao da je lisičinama zavezan za kraj šmrka. Sjeo sam, poslušao: "Što ćemo sad, ljudi?"

"Još malo, kad mama i tata legnu, gledat ćemo videor "O ne, pa zar ćemo cijelu večer provesti ovdje?" "Meni se pleše!" rekla je Gulnur i malo se zanjihala u ritmu neke zamišljene glazbe.

"Mi ćemo igrati poker" rekao je Fikret. "Ja neću."

"Idemo u Čamlidžu na čaj."

"Pedeset kilometara!"

"I meni se pleše" rekla je Zejnep.

"Idemo na turski film, gledat ćemo i ismijavati ga."

"Joj, dajte recite kamo da idemo..."

Gledao sam kako se žmirkajuće svjetlo svjetionika na dalekom otoku odsijava na površini mirnoga mora i udisao miris cvijeta kozje krvi, i djevojaka, i parfema.

Mislio sam da Džeplan volim, ali me istovremeno neki osjećaj koji nisam mogao definirati od nje udaljavao: jednako kao što sam u krevetu do zore razmišljao, znao sam da bih joj trebao objasniti sebe, ali što sam više razmišljao, sve mi se više činilo da taj "ja"

kojega bih trebao opisati ne postoji. To što se zove "ja" kao da su kutije u kutijama: kao da su u meni uvijek nove i posve drugačije stvari, i možda bih još i mogao među svim tim stvarima naći i pokazati pravoga sebe, ali iz kutija nikako nije izlazio onaj pravi Metin kojega bih mogao pokazati Džeplan, nego neka nova kutija koja ga je skrivala. Ovako sam mislio: ljubav čovjeka goni na dvoličnost, a bio sam uvjeren da ću se, budući da sam uvjeren da sam zaljubljen, napokon izbaviti od dvoličnosti. Oh, da napokon prestane ovo čekanje! Ali znao sam i da ne znam što čekam. Da bih se primirio, pobrojao sam, jednu po jednu, sve stvari što sam ih imao na sebi, ali me ni to nije utješilo.

Zatim sam krenuo s ostalima koji su nešto odlučili. Sjeli smo u aute i uz buku se zaputili u diskoteku hotela. Osim nekoliko glupih turista, nije bilo nikoga. Rugali su se turistima koji su od ogromnoga svijeta za odmor izabrali baš ovo učmalo i bezlično mjesto.

"Glupi njemački lumpeni!"

"Hoću se zabaviti, ljudi: što da radimo?"

Kasnije su malo plesali pa sam i ja plesao s Džeplan, ali se ništa nije dogodilo. Pitala me je koliko je 27x 13 i 79 x 81, i odgovorio sam joj, a ona se nasmijala ne pridajući tome važnost, a kad je kasnije počela brža glazba, rekla je: ne da mi se, i otišla i sjela. Ja sam otišao gore te sam, prošavši tihim hodnikom pokrivenim tepihom, ušao u začuđujuće čist toalet; kad sam se ugledao u zrcalu, pomislio sam: sve mi je to zbog toga što sam povjerovao da volim jednu djevojku, vrag je odnio, i sam sam sebe prezirao. Einstein vjerojatno nije bio ovakav kad je imao osamnaest godina. Ni stari Rockefeller vjerojatno nije bio ovakav u mojim godinama. Pa sam se zanio dugim sanjarenjem o bogatstvu: na kraju sam novcem koji sam zaradio u Americi u Turskoj kupio jedne novine, ali ih nisam odmah upropastio kako to rade naši glupi bogataši; dobro sam se držao kao vlasnik novina i vodio život sličan životu građanina Kanea, živio sam kao legendarni samotnjak, ali k vragu sve, planirao sam postati i predsjednik kluba Fenerbahče. Mislio sam kako ću kad se obogatim zaboraviti sve ove banalnosti i ove banalne snove, i gadili su mi se bogataši, ali Džeplan me je potpuno

pobrkala. Pomirisao sam mjesto na košulji na koje je
t2.8

dok smo plesali stavila ruku i izišao iz toaleta. Na stepenicama sam
naišao na njih. Idemo dalje, govorili su; sjeli smo u aute.

Prednji dio Fikretova alfa-romea podsjeća na pilotsku kabinu:
dugmad, kazaljke, znakovi, oznake i raznobojne lampice koje
žmirkaju. Malo sam gledao u to, odsutan. Prije nego što smo izišli
na cestu Istanbul - Ankara, pritisnuo nas je auto u kojemu su bili
Turgaj i ostali. Onda su sva tri auta odlučila utrkvati se do raskrižja
na Goztepeu. Tako smo natječući se jurili pokraj kamiona i
autobusa, ispod pješačkih mostova i između benzinskih stanica,
tvornica, besposličara koji su stajali uz cestu i promatrali, kavana,
onih koji su se odmarali na balkonima, mehaničara, štrajkaša,
lubeničara, bifea i restorana. Fikret je neprestano trubio; počesto bi
se uzbudili pa bi se derali i smijali. Kad se na jednom raskrižju
upalilo crveno svjetlo, Fikret nije zakočio, nego je skrenuo na
sporednu cestu te se punom brzinom zaletio u neki anadol koji se u
zadnji tren povukao ustranu pa smo tako izbjegli nesreću.

"Momak se usrao od straha, jezik je progutao!"

"Prošli smo ih" derala se Džejan, "sve smo ih prošli, nagazi,
Fikrete!"

"Ljudi, ja ne želim umrijeti, želim se zabaviti" rekla je Zejnep. "Što
želiš nabaviti?"

"Ovo zovu alfa-romeo. Treba znati kako s njime!" "Tako je, samo ti
raspali još i jače, mene više ni za što nije bri-ga!"

"Anadol je auto bijednika!"

Što li će od svega ovoga na kraju ispasti, mislio sam, ali ništa se nije
dogodilo. Mi smo pobijedili u utrci, a kasnije smo skrenuli za
Suadiju i izišli na Bagdadsku aveniju. Ovu aveniju volim zato što ne
skriva da je odurna: otvoreno pokazuje svoju patvorenost. Kao da
želi reći da život nije ništa drugo nego stalna dvoličnost, kao da na
svemu jasno piše da je lažno. Odurni apartmanski mramor! Odurni
panoi od pleksiglasa! Odurni lusteri što vise sa stropova! Dobro
obasjane odurne slastičarnice! Volim sve odurnosti koje se ne
skrivaju. I ja sam lažan, kako lijepo, svi smo lažni! Nisam gledao
djevojke koje su hodale avenijom da ne bih za koju pomislio da je

lijepa pa se rastužio. Kad bih imao mercedes, izišao bih u lov na ovu aveniju i sigurno bih koju od tih djevojaka ulovio. Ja te volim, Džejan, ponekad volim čak i život! Parkirali smo aute i ušli u neku diskoteku. Na ulazu ne piše tako, piše klub, ali svatko tko da 250 lira, može ući.

Svirao je Demis Roussos i plesao sam s Džejan, ali nismo ni o čemu razgovarali i opet nije išlo! Izgledala je kao da se dosađuje, jako zamišljena i jako tužna; očima koje su odavale da joj se po glavi mota nešto drugo, a ne ja, odsutno je gledala u neku nevidljivu i daleku točku na horizontu i tad mi je, iz nekog razloga, bilo nje žao, i pomislio sam kako bih je mogao jako zavoljeti.

"O čemu razmišljaš?" pitao sam je.

"Tko? Ja? Ni o čemu!"

Još smo malo plesali. Među nama je postojala provalija koja je trebala nestati; kao da smo je, zagrlivši se, pokušavali premostiti. Ali osjećao sam i da su sve ove misli zapravo samo fantazija. Nešto kasnije završila je glazba koja je, umjesto da bude tugaljiva, mogla biti samo cmizdrava; počela je neka brza glazba i podij je ispunila masa željna zabave. Džejan je ostala među njima, a ja sam sjeo i razmišljao gledajući razigrane plesače pod šarenim svjetlima: tresu se svijajući koljena i mašu glavama kao glupe kokoši! Kreteni! Kunem se da sve ovo ne čine zato što u tome uživaju, nego zato što i ostali čine isto! Jesu li dok plešu svjesni toga da plešu? Jer kad ne čuješ glazbu, ovi čudni pokreti izgledaju još čudnije! Ja dok plešem, mislim kako je to što činim glupo i živciram se, pa se onda smirujem govoreći sam sebi kako sam na te čudne pokrete prisiljen ne bi li me ova djevojka zavoljela, i tako mi se svijest postavi kao da sam se priklonio ovim kretenima, ali im se zapravo ne priklanjam, i na koncu uspijevam i biti kao ostali, i ostati svoj, a tako je malo ljudi -kojima to polazi za rukom! Oraspoložio sam se! Da mi ne bi prigovarali što ovdje sjedim sam i izigravam zamišljena i odsutna mladića, malo kasnije i ja sam ustao i priključio se tom glupom plesu.

Dobro je, nisam se morao previše znojiti. Brzo smo se vratili i sjeli, a oni su odmah opet počeli: jako je vruće, jako je gužva, jako sam se preznojio, jako mi je dosadno, jako sam se zabavio, jako je dobro,

jako je loše i tako to, ali kako je glazba bila jako glasna, uskoro su odustali i od razgovora. Kasno uviđaju da ono što kažu nije vrijedno

daha koji u to utroše. Poslije su ovako zaključili: ništa od ovoga, hajde, dosadno mi je, idemo, hajde, idemo nekamo dalje, hajde! Ustali smo. Novac je dao Fikret. Vedat i ja pretvarali smo se da bismo htjeli sudjelovati u plaćanju ili barem dati svoj dio, ali Fikret, kao što smo i očekivali, nije dao ni da pisnemo o tome. Uto sam vidio da ostali lupaju po staklima Turgajeva BMW-a pa sam otišao i pogledao: Hulija i Turan zagrljeni su zaspali na stražnjim sjedalima. Zejnep se nasmijala sretna i zadržana, kao da je razdragana ljubavlju koju sama proživljava.

"Pa oni ionako uopće nisu ni izišli iz auta" rekla je kasnije.

Pomislio sam da je, eto, moguće da momak i djevojka mojih godina zagrljeni spavaju poput "pravih ljubavnika"

Sjeli smo u aute i krenuli. Dok smo izlazili na cestu za Ankaru, Turgajev se auto zaustavio kraj lubeničara na uglu. Turgaj je izišao i pod plinskom svjetiljkom o nečemu porazgovarao s lubeničarom. Zastala su sva tri naša auta, lubeničar se okrenuo i pogledao ih.

Malo potom Turgaj je došao i kroz prozor Fikretu rekao ovo:

"Ne da, kaže da nema."

"Mi smo krivi" odgovorio je Fikret, "previše nas je."

"Kaže da nema?" uključila se Gulnur. "Što ćemo sad?"

"Ako vam se pije, idemo barem to kupiti."

"Ne može, ne pije mi se. Idemo u neku ljekarnu."

"Što ćete kupiti u ljekarni?"

"Što kažu drugi?" pitao je Fikret.

Turgaj je otišao do drugog auta. Brzo se vratio. "Kažu da idemo kupiti piće." Krenuo je, pa zastao. "Još nismo popunili bankine, kažu."

"Dobro" odgovorio je Fikret, "razumijem."

Krenuli smo. Prije nego što smo stigli u Maltepe, ugledali su jedan auto; bio je natovaren kuferima, stražnji mu je dio sjedio.

"I to mercedes", viknuo je Fikret. "Idemo, narode!"

Farovima je Turgajevom autu poslao znak, a s našim malo usporio i pustio ga naprijed. Gledali smo: Turgajev je BMW prišao

mercedesu slijeva, ali umjesto da nagazi na gas i zaobiđe ga kako se to obično radi, polako se pomaknuo udesno i pogurao mercedes prema rubu; mercedes se, neprestano trubeći, malo zanosio, a potom, da ne bi

oderao Turgajev BMW, htio-ne htio jedan kotač spustio na bankinu. Svi su se smijali. Uspoređivali su ga s jadnim šepavim psom. Zatim je Turgaj dodao gas i otišao. Tako se mercedes spasio. Samo - tad sam začuo ovo:

"Hajde, sad je na tebi red, Fikrete!"

"Ne još. Čekaj da dođe k sebi."

U mercedesu je bila samo jedna osoba: radnik koji se vraća iz Njemačke, pomislio sam, i nisam htio misliti dalje.

"Nemojte slučajno gledati na tu stranu!" rekao je Fikret.

I on je, kao i Turgaj, mercedesu prišao slijeva i zatim polako krenuo u desnu stranu. Mercedes je stao luđački trubiti; djevojke su se uzhihotale, ali su se vjerojatno malo i uplašile. Kad se Fikret još više bacio nadesno pa je gastarbajterov kotač opet sišao na bankinu i opet počeo šepati, valjali su se od smijeha.

"Jeste li mu vidjeli lice?"

Dodali smo gas i odjurili. Nešto kasnije i Vedatov je auto vjerojatno napravio isto jer smo čuli kako očajna mercedesova truba srdito zapomaže. Našli smo se na nekoj benzinskoj stanici. Pogasili su svjetla i prikrili se i umirali od smijeha gledajući kako gastarbajterov mercedes polako prolazi pokraj nas.

"Ali jadan čovjek, žao mi ga je" rekla je Zejnep.

Jedni su drugima uzbuđeno i razdragano prepričali što se dogodilo, pa su još jednom prepričali, i onda opet prepričavali, i ja više nisam mogao izdržati. Otišao sam u bife, kupio bocu vina i zamolio da mi je otvore.

"Jesi li iz Istanbula?" pitao me prodavač.

Bife je bio osvjetljen kao izlog kujundžijske radnje. Iz nekog razloga poželio sam se ondje malo zadržati, slušati kako s malenoga radija u bifeu neki ženski glas pjeva nešto u turskom stilu; htio sam zaboraviti. Po glavi su mi se motale zbrkane i ispreturane misli o zaljubljenosti, zlu, ljubavi i uspjehu.

"Da, iz Istanbula sam."

"Kamo vi to idete?"

"Vozamo se!"

Prodavač je s razumijevanjem kimnuo, pospan i umoran: "Ahaa... S djevojkama..."

Htio sam nešto reći - kao da je to što ću reći jako važno i kao da i on ozbiljno čeka moju izjavu - ali moji su počeli trubiti. Otrčao sam, sjeo u auto. Pa gdje si, govorili su, još ga zbog tebe nećemo stići. A mislio sam da je to gotovo; očito da nije bilo. Požurili smo i opet ga ugledali nakon Pendika: polako se penjao uzbrdicom, poput umorna kamiona. Ovaj put prvo je Turgaj prišao s lijeva, i dok je mercedes gurao udesno, Vedat mu se odmah ubacio sdesna, a mi smo mu došli straga toliko da smo mu dodirivali branik. Tako smo ga stisnuli u kliješta iz kojih bi se mogao izvući jedino ako bi vozio brže od nas. Nešto kasnije doista je ubrzao i pokušao nam izmaći, ali nije uspio. Naše trube nisu prestajale svirati; gurali smo ga dodirujući ga farovima. Otvorili su prozore i glazbu nabili do kraja, pružali ruke i udarali po njegovim vratima, naginjali se kroz prozore pjevajući... Zbunjeni je mercedes, stisnut među nama, bez stajanja prestravljen trubio pridonoseći i sam toj strašnoj buci u kojoj smo tko zna koliko dugo jurili između kuća, mahala i tvornica. Na kraju, kad je gastarbajter shvatio da mu je najbolje usporiti, za leđima su nam se počeli nakupljati autobusi i kamioni pa smo bili prisiljeni napokon se pozdraviti s njim i ostaviti ga. Dok smo prolazili pokraj njega, okrenuo sam se i pogledao radnikovo lice u sjeni dugih svjetala: činilo se da nas više ne vidi. Natjerali smo ga da zaboravi svoj život, svoje uspomene i budućnost.

Nisam razmišljao, pio sam vino.

Kroz skretanje za Džennethisar prošli smo bez zaustavljanja. Pa su odlučili pritisnuti jedan anadol u kojemu se vozio stariji bračni par, ali su ipak odustali. Dok smo prolazili ispred kupleraja iza benzinske, Fikret je zatrubio i signalizirao svjetlima, ali nitko ništa nije pitao. Nakon što smo se još malo vozili, Džejljan je viknula:

"Gledajte što ću ja sad napraviti!"

Okrenuo sam se i pogledao i vidio da je Džejljan noge pružila kroz stražnji prozor. Vidio sam kako njezine duge i preplanule noge, u svjetlima auta iza nas, izgledaju kao oprezne, promišljene,

profesionalne noge pod svjetlima pozornice, i kako se polako, polako pomiču, kao da u toj praznini beznadno tragaju za nečime. Noge su joj bile gole, bijele, na vjetru su se jedva primjetno ljuljale. "Napila si se!"

m

"Nisam pijana, što pričaš" rekla je Džeplan. Glasno se nasmijala, radosna. "Uopće nisam mnogo pila! Baš se zabavljam! Sve je sjajno!" Svi smo zašutjeli. Kao da iz Istanbula za Ankaru putujemo po nekoj ozbiljnoj dužnosti, dugo smo se, dugo, vozili i prolazili pokraj bijednih ljetnih kampova, tvornica, maslinika i trešnjika ne razgovarajući ni o čemu, i kao da uopće nismo primjećivali glazbu koja je još uvijek svirala dok smo, vozeći se, uprazno i bezosjećajno trubili kraj svakog kamiona i autobusa. Ja sam mislio na Džeplan, i mislio sam kako bih je do kraja života mogao voljeti samo zbog toga što je sad napravila.

Nakon što smo prošli Hereke, stali smo na nekoj benzinskoj i izišli iz auta. U bifeu smo kupili lošega vina i sendviče. Pomiješavši se s izmorenim i plahim putnicima koji su izišli iz nekog autobusa, pojeli smo to što smo kupili. Vidio sam da je Džeplan otišla do ruba ceste i jedući sendvič zamišljena gledala vozila koja su prolazila kao oni koji jedu zagledani u rijeku; gledajući je, razmišljao sam o svojoj budućnosti.

Nešto kasnije vidio sam Fikreta, u tami se polako približio Džeplan. Pružio joj je cigaretu, zapalila je. Počeli su razgovarati: nisu bili daleko od mene, ali ih od buke vozila koja su prolazila nisam mogao čuti, a jako me je zanimalo. Malo potom ta se čudna znatiželja pretvorila u čudan strah. Odmah sam shvatio da, ukoliko taj strah želim pobijediti, moram otići k njima, ali me u tami uhvatila ponižavajuća, sramna ukočenost, baš kao u kakvu snu. No ni taj osjećaj poraza, kao ni sve ostalo, nije potrajao. Nešto kasnije opet smo posjedali u aute i ne razmišljajući ni o čemu otišli u noć.

134

16.

ad prestane sva ona gnusna graja, kad utihnu svi odurni glasovi \-od kojih mi je cijeloga dana glava pucala - galama s plaže, buka motora, dječji glasovi, pjesme, larma s radija, pijanice, psovke,

televizori i auti - i kad pokraj naših dvorišnih vrata protutnji zadnji auto, tad polako ustanem iz kreveta pa stanem kraj žaluzina i osluhnem što se vani zbiva: nema ni žive duše, svi su se umorili i pozaspali. Čuje se samo vjetrić, tiho talasanje mora i šuškanje u krošnjama, a ako ni njih nema, ostane tek pokoji nedaleki cvrčak, zbunjena vrana i možda kakav neotesani pas. Tad ja polagano raskrilim žaluzine pa ih poslušam: dugo, dugo osluškujem tišinu. Sjetim se da sam na životu devedeset godina pa zadrhtim.

Povjetarac što leluja travu na koju pada moja sjena kao da mi piri po nogama i plaši me: da se vratim i zavučem se u mlaku tamu pod jorganom? Ipak, još sam malo postojala ondje kako bih poslušala to tiho iščekivanje: kao da će se nešto dogoditi, kao da sam se s nekime dogovorila, kao da mi svijet tobože može pokazati nešto novo - čekala sam, čekala, a zatim privukla žaluzine, vratila se do kreveta i sjela, pogledala kako sat tiktakajući pokazuje da je dvadeset nakon jedan i ovako pomislila: Selahattin je i u tome bio u krivu, da: nema baš ničega novog!

Svaki je dan novi svijet, Fatma, govorio bi Selahattin izjutra, svijet se, kao i mi, svako jutro iznova rađa i to me toliko oduševljava da se ponekad budim prije sunca pa razmišljam kako će se sunce uskoro iznova roditi i sve će biti posve novo, a sa svime tim i ja ću se

135

obnoviti, vidjet ću i čitati i doznati mnogo toga o stvarima za koje dosad uopće nisam znao pa zatim s tim novim saznanjima u novome svjetlu vidjeti ono što sam već znao, i to me toliko oduševljava, Fatma, da poželim odmah skočiti iz kreveta i potrčati u dvorište da gledam kako se sunce rada, i da vidim kako će, dok sunce izlazi, sve biljke i svi kukci živnuti i promijeniti se, i nakon toga odmah poželim potrčati gore da zapišem sve što sam vidio, Fatma, a zašto i ti ne osjećaš isto, zašto ništa ne govoriš, o čemu razmišljaš? Gle, gle, Fatma, jesi li vidjela gusjenicu, što je učinila, jednog će se dana pretvoriti u leptira i odletjeti! Ah, čovjek treba pisati samo ono što je vidio i sam iskusio, i tad bih, kao i Europljani, i ja bih tad mogao naprimjer kao Danvin - kakav je to izvanredan momak! - mogao bih možda biti pravi znanstvenik, ali nažalost na ovome uspavanom Istoku čovjek ne može biti ništa, ne može?, a

zašto ne može, zašto ne bih i ja mogao vršiti promatranja i eksperimente, ta imam sve što je za to potrebno: imam i oči i ruke i glavu koja, hvala dragom Allahu, radi tako dobro da joj u ovoj zemlji nema ravne, zar ne; jesi li vidjela kako su breskve procvale, Fatma, zašto tako mirišu, pitaš se, dobro, a što li je tek miris, što nam daje da to osjetimo, Fatma, i jesi li vidjela koliko je smokva žilava, a kakvim se to znakovima mravi dogovaraju, Fatma, i jesi li ikada obratila pažnju na to kako more prije južine nadolazi i povlači se nakon sjevernjaka, čovjek uvijek mora sve pažljivo motriti i promatrati jer je to jedini put kojim znanost može napredovati i jedino tako možemo naše glave odgajati i oplemenjivati: nego što!, nećemo valjda biti poput onih koji kunjaju po kutovima kavana, isti su kao ovce, avaj, kaže, a kad prije pljuska oblaci stanu mumljati, povileni od užitka pa izjuri iz sobe kao šejtan, i stepenicama, grabeći po dvije, sleti u dvorište da legne na zemlju na leđa i gleda u oblake sve dok do kože ne prokis-ne; da, tako bi činio, da. Znala sam da će pisati i o oblacima, slutila sam da za to traži povoda, jer znao je ovako govoriti: kad svi shvate da sve ima svoj razlog, u njihovim glavama više neće biti mjesta za Allaha: shvatit će da razlog zbog kojega cvijeće cvate, zbog kojega kokoši nesu jaja, zbog kojega se more diže i spušta, a nebo grmi i daje kišu ne leži u Allahovoj volji, nego u onome što piše u mojoj enciklopediji. Tad će uvidjeti da stvari nastaju samo iz stvari, a ne

136

iz ruku bogova. Čak da ondje i postoji kakav Allah, svi će vidjeti da njemu ne preostaje ništa drugo nego da sjedi i gleda jer će sve njegove poslove preuzeti naša znanost. Kaži, da čujem, Fatma, može li se kao Allah računati netko tko više nema snage ni za što drugo osim da skrštenih ruku gleda što se na ovome svijetu zbiva? Eto vidiš, šutiš, zar ne, zato što sad već i ti uviđaš da Allaha više nema. A što će se dogoditi kad i oni, poput tebe, jednoga dana pročitaju koji moj redak i sve ovo shvate, slušaš li me? Ne, ne slušam te ja, Selahattine, ali on to ionako ne bi pripovijedao meni: kad shvate da ništa nije u Allahovoj moći, vidjet će da je sve u njihovim rukama; a što će se dogoditi, Fatma, kad spoznaju da samo o njima ovise i strah i hrabrost, i zločin i kazna, učmalost i

pokret, dobro i zlo? Tako bi rekao te bi, kao da ne sjedi za trpezom među bocama, nego za svojim pisaćim stolom, iznenada skočio na noge pa počeo hodati gore-dolje galameći: tad će biti poput mene onih prvih godina; od straha će im obamirati i ruke i noge; neće moći vjerovati u vlastite misli; nasmrt će se bojati svega što im bude prolazilo glavom; prestravljeni što misle to što misle, shvatit će da bi i drugi mogli pomisliti isto te će, drhteći od smrtnoga straha za vlastitu šiju i svladani osjećajem krivnje, svu srdžbu svaliti na mene koji sam ih do toga doveo, ali kako više neće imati drugoga izlaza, trčat će k meni ne bi li se izbacili iz toga užasa, da, k meni će dolaziti, i mojim knjigama, mojoj enciklopediji od 48 svezaka, i spoznat će da su ti svesci ono što posjeduje božanska svojstva, moji svesci i ja, Fatma. Da, nije li tako: zašto ja, doktor Selahattin Darwinoglu, zašto u dvadesetom stoljeću umjesto Njega ne bih ja mogao biti novi bog svih muslimana? Jer sad nam je znanost božanstvo, čuješ li me, Fatma?

Ne! Ne čujem te zato što sad već mislim da je i slušanje grijeh, zato što sam pojela krumpir s mljevenim mesom i bljutavi poriluk koji je Redžep skuhao pa sam si u zdjelicu uzela ašure¹⁹ i povukla se u pokrajnju hladnu sobicu. Ondje sjedim skupljenih nogu da se ne nahladim i malenom žlicom polako jedem. Kriškica nara, grah, slanetak, suha smokva, kukuruz, suhe crne grožđice i pistacije, a sve to lijepo pokapano s malo ružine vodice, kako fino, kako lijepo! San ne dolazi. Ustala sam s kreveta. Poželjela sam ašure. Otišla sam

137

do stola, sjela; na njemu bočica kolonjske vodice, nije staklena, ali je prozirna. Kad sam je jučer oko podneva ugledala, pomislila sam da je staklena, ali čim sam je dotaknula, shvatila sam i naježila se, što je to, pitala sam, nisu imali u staklenoj bočici, Bako, odgovorila je Nilgun, i tako su mi i ne slušajući me natrljali zapešća. Nešto što iscuri iz plastike vas možda i može vratiti u život, mene ne! Nisam to rekla, ta ionako ne bi shvatili. I vaše mrtvorođene trule duše, i one su od plastike! Kad bih im tako rekla, možda bi se i smijali. Smiju se: kako su čudni ovi stari ljudi, smiju se; kako ste, Bako, smiju se; znate li što je televizor, smiju se; zašto ne sidete i ne sjednete s nama, smiju se; kako je samo lijepa vaša šivaća mašina,

smiju se; ima i pedalu, smiju se; zašto štap uzimate sa sobom u krevet, smiju se; da vas provozamo autom, Bako, smiju se; kako je lijep taj vez na vašem kućnom ogrtaču, smiju se; zašto niste glasali na izborima, smiju se; zašto stalno prevrćete po ormaru, smiju se; pa kad bih ih pitala zašto se vi tako neprestano smijete čim me pogledate, opet bi se smijali i govorili ne smijemo se, Bako, i opet se smijali. Možda i zato što su im otac i djed čitav život preplakali. Teško mi je.

Kako bi bilo da patuljka probudim pa zatražim ašure? Da udarim štapom o pod, diži se, ta otkud u ovaj sat, Gospođo, rekao bi patuljak, i još u ovo godišnje doba, nemojte sad na to misliti nego lijepo spavajte, a ja ću vam sutra... Što radiš ovdje ako mi nisi ni od kakve koristi, ha? Gubi se! Odmah bi otišao i njima prenio: ja mnogo toga podnosim od ove vaše Bake, djeco, mnogo! Dobro, ako je tako, zašto si još uvijek ovdje, što radi ovdje taj patuljak, zašto se nije kao i njegov brat pokupio i otišao? Zato, Gospodo, rekao bi, zato što, kao što i vi znate, kad nam je ono rahmetli gospodin Dogan rekao: evo vam ovi novci, Redžepe, Ismaile, uzmite i živite kako želite, savjest me je dovoljno namučila zbog grijeha moje majke i oca, dosta mi je toga; kad je rekao uzmite ove novce, razumni je Ismail rekao: dobro, hvala ti, brate, i uzeo novce i kupio si ono zemljište na kojemu je sagradio kuću, ta znate, jučer ste idući na groblje prošli kraj nje, zašto se sad pretvarate da ne znate za to, ta niste li vi ta koja je jednoga od nas učinila šepavim, a drugoga patuljkom? Šuti! Odjednom sam se prepala! Sve on obmanjuje, zato se bojim. Sve je to zato što je moj Dogan bio kao anđeo; što ste mu 138

to rekli da ste mu izvukli te novce, pokvarena kopiladi; a za tebe, sine, u kutiji više ničega nema: dođi pa pogledaj ako želiš, zbog tvoga pijanog oca ništa nije ostalo; majko, molim te, ne govori tako o ocu, vrag odnio i novce i dijamante, sve zlo i dolazi od novaca; daj mi tu kutiju, bacit ću je u more, ili - ne, upotrijebit ću je za koristan posao, majko, gle, pišem pisma, znaš li, poznajem ministra poljoprivrede, bio je generacija iza mene, pripremam nacрте zakona, kunem se da će to ovoga puta nečemu i koristiti, majko, dobro, dobro, eto ti kutija, ne želim je, ali molim te da mi se barem u piće

ne miješaš. Ustala sam od stola, otišla do ormara, izvadila ključ, otvorila vrata i osjetila miris ormara. Stavila sam je u drugu ladicu. Otvorim drugu ladicu: eto je, tu je. Pomirisala sam je ne otvorivši je, a kad sam je otvorila, opet sam pomirisala tu praznu kutiju i sjetila se djetinjstva.

U Istanbulu je granulo proljeće i ja sam mlada djevojka od četrnaest godina i sutra popodne idemo u goste. A kamo ćete vi to? Idemo k Šukru-paši i njegovima, tata. Poznaješ njegove kćeri, Tur-kan, Šukran i Nigan, znaš ih, zar ne, ja se s njima jako lijepo zabavljam, uvijek se smijemo; sviraju klavir, oponašaju, čitaju poeziju, a ponekad mi čitaju čak i prevedene romane. Jako ih volim. Lijepo, aferim, ali sad je već kasno, hajde na spavanje, Fatma. Dobro, spavat ću, spavati i misliti kako sutra idemo k njima. Otac zatvori vrata, zamah zatvorenih vrata donese mi njegov miris, u krevetu mislim na njih i tako zaspim, a ujutro me na uzglavlju dočeka lijepi dan: poput mirisa kutije, ali odjednom mi se smučila: dosta je, jadna kutijo, znam ja što je život. Život ude u tebe i uništi te, glupa djevojko, cijelu te uništi! Odjednom sam se tako razljutila da sam je htjela baciti, ali sam se suzdržala: čime bih kasnije dijelila vrijeme? Spremi je, spremi, opet će doći njezino vrijeme. Ovaj sam je put spremila u treću ladicu, zatvorila sam ormar, jesam li zaključala, da provjerim, jesam, zaključala sam. Pa sam otišla i legla u krevet. Nad krevetom strop. Znam ja zašto ne mogu zaspati. Strop je zelene boje. Zato što nakon zadnjega auta još nije prošao onaj najzadnji. Ali zelena se boja ljušti. Kad dođe, slušat ću njegove korake i čuti kad legne. Pa se pod njom vidi žuta boja. Kad to čujem, uvjerit ću se da je cijeli svijet prepušten samo meni pa ću pod žutom bojom koja se vidi

ispod zelene spavati kao beba. Ali nisam mogla zaspati, razmišljala sam o bojama, o onom danu kad je otkrio tajnu boja.

Tajna boja veoma je jednostavna, Fatma, rekao je jednoga dana Selahattin. Pokazao mi je kolut sa sedam boja koji je privezao za zadnji kotač Doganova bicikla nakon što ga je stavio na trpezu okrenuvši ga naopako: vidiš li, Fatma, tu ima sedam boja, ali gle sad, gle što će biti od tih tvojih sedam boja! Kad je s jogunastim veseljem zavrteo pedal, sedam se boja pomiješalo i pretvorilo u bijelu: ja

sam se začudila i uplašila, a on je skakao po sobi previjajući se od smijeha. Za večerom je s ponosom izložio svoje načelo koje će nedugo potom potpuno odbaciti: Fatma, ja pišem samo ono u što sam se vlastitim očima uvjerio, to je moje načelo, u moju enciklopediju neće ući ni jedan podatak koji nisam uspio eksperimentom provjeriti! No kasnije je, zaključivši da je život kratak, a enciklopedija duga, zaboravio koliko je puta to obećanje ponovio; onih nekoliko godina prije nego što je otkrio smrt, ovako je govorio: nitko nema vremena sve provjeriti eksperimentom, Fatma, sad se ispostavilo da onaj laboratorij koji sam zasnovao u vešeraju nije ništa drugo nego plod mladenačkoga zanosa; čovjek koji se drzne još jednom eksperimentima provjeravati svu onu riznicu znanja koju su otkrili Zapadnjaci, mora biti ili budala ili netko bolesno zaljubljen u sebe, govorio je, kao da je znao da sam ja mislila: ti si, Selahattine, eto to oboje. Kasnije se na samoga sebe ljutio i u srdžbi galamio: čak ni veliki Diderot u sedamnaest godina nije mogao dogotoviti svoju enciklopediju, Fatma, jer se uzoholio, što ti je trebalo da se svađaš s Voltaireom i Rousseauom, glupane, jer i oni su veliki barem koliko i ti, a ako čovjek ne može prihvatiti da će neki znameniti ljudi neke stvari uspjeti otkriti prije njega samoga, sve ostaje nedovršeno. Ja sam ponizan, mirim se s činjenicom da su Europljani prije nas sve otkrili i istražili do najsitnijih pojedinosti. Nije li glupost iznova istraživati i pronalaziti iste stvari? Zna se da težina kubnoga centimetra zlata iznosi 19,3 grama i da se njime može kupiti sve, uključujući i ljude; zato i nema baš nikakve potrebe da ja, da bi se to shvatilo, uzmem vagu pa ponovno važem ili da se, džepova punih zlatnika, uputim među one pokvarenjake u Istanbul, Fatma! Istina se jednom otkriva: nebo je i u Francuskoj plavo, smokve i u New Yorku dozrijevaju u

140

kolovozu, i kao što se u našem kokošinjcu iz jaja legu pilići, dajem glavu, Fatma, da se jednako tako legu i u Kini, i ako vodena para strojeve pokreće u Londonu, isto će ih tako pokrenuti i ovdje, i ako Allaha nema u Parizu, nema ga, nema sumnje, ni ovdje, i čovjek je isti i jednak i republika je uvijek najbolja, a znanost je počelo svega. Nakon ovoga govora, Selahattin je napokon prestao od kovača i

pećara po Gebzeu naručivati čudne strojeve i pribore; nije više ni mene preklinjao da mu za to namaknem novca, niti je više pozivao Židova; nije ga više zabavljalo ni to da, odlučan u namjeri da će dokazati kako radi vodoskok, sklapa i povezuje cijevi od peći i raznorazne posude pa u njih lijeva kablove vode i gleda u to poput luđaka zagledanih u bazen u dvorištu umobolnice, niti je, kako bi otkrio i dokazao elektricitet, puštao zmajevе koji bi se od kiše samo raspali i popadali. Nije se više igrao povećalima, staklenkama, lijevcima, cijevima iz kojih se pušilo, raznobojnim bocama i dvogledima: mnogo si se istrošila zbog onih mojih besmislica u vešeraju, Fatma, govorio je, sad ispada da si bila u pravu kad si tvrdila da je sve to djetinjarija, oprosti mi, nada da ću tim kućnim laboratorijem pridonijeti napretku znanosti nije bio samo mladenački san nego i djetinjarija koja se rodila iz nerazumijevanja toga koliko je znanost uzvišena, uzmi taj ključ, zovi Redžepa pa sve to odnesite, bacite u more ili prodajte ako želite, učinite što god želite. Aha, da, uzmite i te slike, i moju zbirku kukaca i riblje kosture i to cvijeće koje sam sušio kao zadnja budala, i te crkotine u špiritusu: miševе, šišmiše, zmije i žabe, drži, hajde, te staklenke, ma što ti je, Fatma, nemaš se tu čega ni gnušati ni bojati, dobro, hajde, pozovi Redžepa, da se odmah riješim tih gluposti pa će barem biti više mjesta za knjige, baš dobro: vjerovati da ću sjedeći ovdje na ovom Istoku nešto otkriti pa to drugima prenijeti nije ništa drugo doli čista idiotarija. Ljudi su već sve otkrili i nije ostalo ništa novo što bi se moglo reći: slušaj sad ovo: nema ništa novo pod suncem! Gle, Fatma, jesi li vidjela, čak ni to što sam sad rekao nije novo, i to smo od njih naučili, prokleti bili, razumiješ li me; a nemam više ni vremena, vidim da enciklopediju neću uspjeti zbiti u 48 svezaka, najbolje će biti da tu opširnu građu saberem u 54 knjige, ali s druge strane, već sam nestrpljiv ne bi li ta enciklopedija napokon postala vlasništvom masa, pisanje pravoga djela tako je iscrpljujuće, Fatma, a znam da je sad nemam prava naprečac dovršiti, samo što se ja, nažalost, ne mogu zadovoljiti time da budem jednostavan i prosječan kao oni idioti koji u knjižicu od sto stranica stresu nekoliko mrvica o stvarnosti pa se time busaju u prsa; pogledaj one knjižice Abdullaha Dževdeta, površan i prost

momak, pa zar se cijela stvarnost svodi na toliko, osim toga, de Paseta je krivo razumio, a Bonnesancea nije ni pročitao, i k tome riječ jraternite pogrešno koristi, ali što ti tu imaš ispravljati, uostalom, ako i ispraviš, tko će to shvatiti, glupači, ovaj će te narod shvatiti samo ako mu sve objasniš jednostavnim riječima, mučim se i patim ne bih li im nekako objasnio znanstvena otkrića, u tekstove ubacujem poslovice i narodne izreke sve u nadi da će me te životinje tako lakše razumjeti; da, tako je vikao Selahattin, a ja sam se toga sad, eto, prisjećala, kadli začuh brujanje auta koji je morao proći nakon onoga zadnjeg auta.

Zastao je pred dvorišnim vratima. Dok mu je motor mumljao, vrata su se otvorila pa sam začula glazbu: kako je to samo čudna, kako ružna glazba! Razgovarali su, slušala sam ih:

"Sutra ujutro kod Džeplan, može?" viknuo je netko.

"Može!" odgovorio mu je Metin.

Pa je auto odjurio zavijajući i ričući. Metin je prošao dvorište, lupkajući otvorio kuhinjska vrata, ušao, prešao one stepenice kojih je pet, prošao kroz sobu koju je Selahattin zvao blagovaonica pa zatim opet po stepenicama - njih je devetnaest - a dok je prolazio pokraj moje sobe, odjednom sam pomislila da poviknem: Metine, Metine, dođi ovamo, dijete, pričaj mi gdje si bio, što se zbiva vani, hajde, pripovijedaj mi, kamo ste išli, što ste sve vidjeli; da mu kažem: hajde pričaj, probudi mi znatiželju, zabavi me, ali on je već ušao u svoju sobu. Dok izbrojim do pet, on će se svući i tako se baciti na krevet da će se kuća stresti, evo, stresla se, i dok opet izbrojim do pet, sigurno će i zaspati, tri, četiri, pet, eto, sad je već sigurno lijepo zaspao mladenačkim snom, jer kad si mlad, tako se lijepo spava, zar ne, Fatma?

Ali ja nisam mogla spavati ni kad sam imala petnaest. Uvijek sam nešto očekivala: vožnju u kočiji koja će nas ljuljuškati!, sviranje klavira, dolazak tetkinih kćeri, odlazak onih koji dođu, pa ćemo jesti i dok jedemo čekati da ustanemo od stola, i još neko iščekivanje koje poništava sva iščekivanja i ono što u tome iščekivanju čekamo, a čovjek nikada točno ne zna što je to. I na kraju, nakon što je prošlo devedeset godina, vidim da su mi misli svime time ispunjene, kao blistava voda koja se u mramornome bazenu nakupila cureći iz

stotina malenih slavina, a kad se u tišini spokojne i vruće ljetne noći tome bazenu približim, u njemu vidim svoj odraz, i vidim da sam sobom ispunjena; kako površinu te blistave vode ne bi pokrili prah i trunke, poželim da sam poput zraka pa da poletim. Ja sam bila krhka, malena i slabašna djevojka.

Ponekad pomislim kako bi bilo da sam cijeli život mogla ostati djevojčica: ako djevojčica ne želi odrasti i potonuti u grijeh i ako joj je to jedina želja kao što je meni bila, to bi se moralo na neki način moći postići, ali kako, pitam se? Još dok sam bila dijete, u Istanbulu, pa išla u goste kod Nigan, Turkan i Šukran, slušala sam jedan roman preveden s francuskog koji su mi one redom čitale: kršćani imaju samostane; ne želiš biti grešan pa se popneš na brijeg, uđeš u samostan i čekaš; ama kako je to čudno i ružno!, mislila sam ja dok sam slušala tu knjigu koju je Nigan čitala; oni su ondje, sve jedan kraj drugoga, jedan kraj drugoga, kao lijene i trome kokoši koje ne žele nositi jaja. Pomislila sam i kako će jednom odrasti i ostarjeti i sve mi je to bilo odurno: kršćanstvo, križ, kipovi; redovnici crnih brada i crvenih očiju koji trunu među hladnim kamenim zidovima! Ne želim ja tako. Ja bih htjela ostati ja, a da me nitko ne vidi.

Ne, ne mogu spavati! Uzalud gledam u strop. Okrenula sam se, polako ustala, otišla do stola i zagledala se u pladanj kao da ga prvi puta vidim: patuljak mi je večeras ostavio bresaka i višanja. Uzela sam jednu višnju, stavila je u usta kao da je krupan rubin; malo sam je zadržala među čeljustima pa je zagrizla i polako sažvakala ne bi li me njezin sok i okus nekamo povelu, ali uzalud. Ovdje sam, što da se radi. Izvadila sam košticu pa pokušala isto s još jednom, pa zatim uzela još tri, a kad sam izvadila koštice, još sam uvijek bila ovdje. Jasno je da će ova noć teško proći...

17.

Kad sam se probudio, pogledam: sunce mi se popelo do ramena. Ptice su počele na granama, a mama i tata u kuhinji: "Kada je Hasan jučer legao?" pita otac. "Ne znam" kaže mama. "Zaspala sam. Hoćeš li još kruha?" "Neću" odgovorio je otac. "Oko podneva ću doći da vidim je li kod kuće."

Pa su oni zašutjeli, ali ptice nisu: iz svoga ležaja slušao sam ptice i aute koji su jurili za Istanbul. Zatim sam ustao, iz džepa hlača uzeo

Nilgunin češalj i opet legao. Malo sam se izvalio i razmišljao gledajući češalj u svjetlu sunca koje je ulazilo kroz prozor. Pomislio sam kako je ta stvar koju držim u ruci pročešljala najskrivenije kutke one šume od njezine kose, i bilo mi je nekako čudno.

Poslije sam se tiho izvukao kroz prozor, na bunaru lice zapljusnuo vodom i došao k sebi: neću više misliti na ono o čemu sam noćas mislio, da ja ne mogu biti s Nilgun i da nas dvoje pripadamo različitim svjetovima. Ušao sam, obukao kupaće gaće, hlače i tenisice, u džep sam stavio češalj, i baš sam htio izići kad začuh da netko lupka oko vrata. Dobro je: otac ode, znači da za doručak uz paradajz, sir i masline neću dobiti i lekciju o tome kako je život težak i koliko je matura važna. Razgovaraju na vratima:

"Kaži mu, ako ni danas ne bude sjeo i učio..." govorio je tata.

"Pa sinoć je učio, što hoćeš" prekinula ga je mama.

"Izišao sam u dvorište i pogledao kroz prozor u njegovu sobu" nastavio je tata. "Sjedio je za stolom, ali nije učio. Točno se vidjelo da misli na nešto deseto."

"Učit će, učiti!" rekla je mama.

"I bolje mu je" odgovorio je šepavi lutrijaš. "Inače ću ga opet dati berberu za šegrta."

Čuo sam kako se njegove noge udaljavaju; jedna je snažna, druga slaba: tap-tarap, tap-tarap. Kad je otišao, izišao sam, otišao u kuhinju i počeo jesti.

"Sjedni" rekla je mama, "zašto jedeš s nogu?"

"Izlazim" rekao sam. "Ionako, koliko god ja učio, on mi to ne priznaje. Čuo sam ga."

"Ma pusti ti njega" rekla je. "Hajde, sjedi pa se lijepo najedi! Da ti pristavim čaj, hoćeš li?"

Gledala me je s ljubavlju. Odjednom sam pomislio koliko nju volim i koliko oca ne volim. Bilo mi je žao mame, sjetio sam se čak i toga da sam ostao jedinac zato što ju je otac nekada tukao. Za koji je zločin to kazna? Ali meni je majka kao sestra. Ovako sam mislio: mi kao da nismo majka i sin, nego brat i sestra, pa su nas kaznili stavivši nas u kuću ovoga šepavca i rekli baš da vidimo hoćete li moći preživjeti novcem od njegovih prodanih listića! Dobro, naše stanje nije jako loše, u mom razredu ima i siromašnijih od mene, ali

mi nemamo čak ni dućan. Da u vrtu nema paradajza, graha, paprike i luka, pitanje je bi li taj škrtac-lutrijaš mami dao novaca i bi li bilo išta za skuhati; tko zna, možda bismo i gladovali. Kad mi je ovo palo na pamet, odjednom sam mami poželio sve objasniti: poželio sam joj pričati o svijetu, o tome kako smo mi igračka velikih sila, o komunistima, materijalistima, imperijalistima i drugima i kako smo danas prisiljeni prositi od naroda koji su nam nekada bili sluge. Ali - ne bi ona to shvatila: ona se samo žali na svoju crnu sreću i nikad se ne zapita zašto je to tako. Još uvijek me je gledala, dodijalo mi je.

"Neću, mama" rekao sam. "Odmah izlazim. Imam posla."

"Dobro, sine" odgovorila je, "kako hoćeš."

Dobra, draga mama! Samo - to ipak nije bilo sve što je rekla:

"Ali barem nemoj dugo ostati, nego dođi pa sjedni i počni učiti prije nego što ti otac oko podneva dode!" dodala je, ali dobro, nema veze.

Pomislio sam da je pitam da mi da novaca, ali nisam pitao, izišao sam, idem nizbrdicom. Jučer mi je dala 50 lira. A amidža Redžep mi je dao 20, dvaput sam telefonirao, to je 20, i lahmadžun 15, znači ostalo je 35 lira. Izvadio sam iz džepa i pogledao: točno, imam 35 lira, a da bih to izračunao, nisu mi potrebni ni logaritmi ni kvadratni korijeni, ali oni zbog kojih sam pao razred, sva ona gospoda i profesori, imaju neke druge namjere: žele me srušiti, izribati i zgaziti i naučiti me puzanju i poniznosti da bih naučio zadovoljavati se malim. Znam da biste se veselili kad bih jednoga dana sve to usvojio; znam da biste tad trljajući ruke rekli: ovaj je napokon naučio živjeti, ali taj dan nećete dočekati, gospodo, meni taj vaš život ne treba: još samo da nabavim kakav pištolj pa ću vam onda objasniti čime se želim baviti! Prolazili su pokraj mene brzo, u svojim autima. Pogledam, u tvornici s druge strane štrajkaju. Razljutio sam se i poželio nešto učiniti, ako ništa drugo, mogao bih barem otići u Društvo, ali bojao sam se ondje biti sam: što bi bilo da odem bez Mustafe i Serdara? Mislio sam: mogu ja sam i do Uskudara! Kažem im: dajte mi nekakav dobar, čist posao, dosta mi je pisanja po zidovima i prodavanja pozivnica po čaršiji, dajte mi nekakav velik posao. Jednoga će dana televizije i novine govoriti o meni. Mislio sam.

Kad sam došao do plaže, pogledam kroz žičanu ogradu: nema Nilgun. Malo sam hodao i opet razmišljao, pa zatim još malo razmišljao lunjajući ulicama. Posjedali su po balkonima i malenim dvorištima, doručkuju: majke, kćeri i sinovi; neki imaju jako mala dvorišta, stolovi su im toliko blizu cesti da mogu izbrojiti masline na njihovim tanjurima. Da ih sve postrojim na plaži, idemo, u red, lijenčine, pa se popnem na kakvo visoko mjesto i sve im objasnim: kako vas nije stid, kako vas nije stid, pakla se ne bpijite, to sam shvatio, ali zar nemate ni savjesti, nastrani, bijedni, nemoralni stvorovi, kako možete živjeti misleći jedino na sebe i svoje dućane i tvornice i zaradu, ne razumijem vas, ali sad ću vam napokon pokazati. Pucnjava i strojnice! Sad više ne dolaze filmovi o povijesnim junacima. Izvest ću nešto, sve ću ih naglavce prevrnuti, nikada me neće zaboraviti. Došao sam pred Nilguninu kuću, pogledam, nema ni žive duše. Kako bi bilo da je nazovem pa joj ovo sve ispričam: sanjarija! Vratio sam se do plaže, pogledam, opet je nema. Malo

ia6

kasnije ugledao sam amidžu Redžepa. U ruci mu mrežica. Vidio me je pa je skrenuo i prišao mi.

"Što ti sad opet radiš ovdje?" upita.

"Ništa!" rekoh. "Jučer sam puno učio pa sad malo šetam."

"Hajde, idi kući, sinko. Nemaš ti što ovdje raditi."

"Aha, da" sjetih se, "onih dvadeset lira koje si mi jučer dao nisam potrošio. Bilježnice ne prodaju za 20 lira. A olovku imam, ne treba mi. Bilježnica je 50 lira." Gurnuo sam ruku u džep, izvukao 20 lira i pružio mu ih.

"Neću", rekao je. "To sam ti dao da učiš i budeš velik čovjek."

"Pa da, samo ne postaje se velik čovjek za džabe" odgovorih.

"Obična bilježnica košta 50 lira."

"Hajde dobro" reče, izvadi 30 lira i dade mi. "Ali nemoj sad za to kupiti cigarete!"

"Ako misliš da ću tvoje novce popušiti, neću ni uzeti" rekao sam. Malo sam pričekao, a zatim uzeo. "Dobro" rekoh, "hvala. Pozdravi Medna i Nilgun i njih. Došli su, zar ne? A ja sad odoh učiti. Engleski je jako težak."

"Težak, nego što!" potvrdi patuljak. "Zar si mislio da je život lagan?"

Da sad i ovaj ne bi počeo kao i otac, krenuo sam. Kasnije sam se osvrnuo i pogledao: okrenuo se i ode, polako se njiše. Bilo mi ga je žao. Svi torbe drže za ručku, a on drži za mrežicu da mu se ne vuče po zemlji. Jadni patuljak. A opet, pitao me što radim ovdje. Svi me tako pitaju. Kao da ovdje namjeravaju počinuti neke nepodopštine pa im ja smetam. Još sam malo hodao da ne bih opet naletio na patuljka, a zatim stao, pričekao, i kad sam se vratio do plaže, srce samo što mi nije stalo: Nilgun je odavna došla, već je i legla na pijesak. Kad si stigla? Opet leži kao i jučer i gleda u knjigu u ruci, glava joj se ne miče. Tako sam stajao začuđen, kadli odjednom: "Opaaa!" viknu netko. "Pazi da ne upadneš unutra!"

Prepao sam se! Okrenem se, pogledam: naš Serdar.

"Kako je?" reče. "Što ti radiš ovdje?"

"Ništa."

"Snimaš, ha?"

"Ne" odgovorih, "imam posla."

"Ne laži" reče. "Gledao si unutra kao da ćeš nekoga pojesti. Stid te bilo! Reći ću ja Mustafi pa ćeš navečer dobiti svoje!"

"Ne izmišljaj" rekoh. "Tu mi je jedna poznanica pa je čekam. Što ti radiš?"

"Idem kod mehaničara" reče pokazujući torbu u ruci. "A koga ti to poznaješ?"

"Ti je ionako ne znaš."

"Nikoga ti tu ne poznaješ" nastavi. "Buljiš u djevojke i to bez imalo stida. Hajde dobro, reci: koju ti to poznaješ?"

"Pa dobro" odgovorih, "pokazat ću ti koja je, ali nemoj da se primijeti da gledaš u nju."

Pokazao sam mu vrhom nosa, pogledao je.

"Čita knjigu" reče. "Odakle je poznaješ?"

"Evo odakle" rekao sam i ovako mu objasnio: "Nekada davno, dok ovdje još nije bilo ni jedne betonske kuće, jedine su kuće bile naša kamena na uzvišici i njihova stara, čudna kuća, a od sadašnje čaršije postojao je samo mali zeleni dućan. Nikoga drugog nije bilo. Nije bilo ni gornje mahale, ni tvornica, ni Nove mahale ni Esente-pea.

Nije bilo ni ovih ljetnikovaca ni plaže. Vlak tada nije prolazio između tvornica i skladišta, nego kroz vrtove, voćnjake i vinograde. Što kažeš na to?"

"Je li tad ovdje bilo lijepo?" pitao je zamišljen.

"Jest" odgovorih. "Trešnje su u proljeće drugačije cvale. Staviš ruku u more i, ako ne cipal, a ono barem deverika dode i sjedne ti na dlan."

"Au što lupetaš!" reče. "Hajde, barem mi reci zašto čekaš tu djevojku."

"Nešto ću joj dati" rekoh. "Nešto njezino što je ostalo kod mene." "Što to?"

Izvadio sam, pokazao: "Ovaj je češalj njezin."

"To je jeftin češalj" zaključio on, "takvi kao ona ne koriste ovakve češljeve. Daj da vidim!"

Dao sam mu: neka pogleda, neka shvati i neka ga ne slomi. Ali vruga!: uzeo ga je i počeo ga svijati, proklet bio!

"Jesi se ti to u nju zaljubio, ha?"

"Nisam" rekao sam. "Pazi, slomit ćeš ga." "Zarumenio si se! Ti si se znači u tu damu zaljubio!" "Nemoj ga svijati!" rekoh. "Nije li šteta češlja?" "Zašto bi bila?" reče, strpa češalj u džep, okrenu se i ode! Potrčao sam za njim.

"Hajde, Serdaru" rekoh, "dosta je bilo šale." Ne odgovara. "Sad je dosta, daj mi taj češalj!" Opet ne odgovara. "Nemoj da sad moram... Nemoj da se sramotimo!"

Baš smo prolazili kroz gužvu pred ulazom na plažu, kad se Serdar okrenu i povika: "Što hoćeš od mene, ništa mi nisi dao! Pusti me na miru, zar te nije stid?"

Pogledali su nas s nekoliko strana. Ništa nisam rekao. Malo sam zastao i samo sam ga izdaleka slijedio. Poslije pogledam, nema nikoga pokraj njega, potrčim, uhvatim ga za ruku i uvrnem je. Počeo se otimati. Tad sam mu je još jače uvrnuo, neka ga dobro zaboli!

"Životinjo!" viknu. Torba s alatom mu je ispala. "Stani, evo, dat ću ti ga."

Izvadio je češalj iz džepa i bacio ga na zemlju. "Ne znaš za šalu, kretenu" reče.

Uzeo sam češalj, dobro je, čitav je, stavio sam ga u džep. "Nemaš pojma ni o čemu. Glupi šakal!"

Opalit ću mu jednu, pa što? Okrenuo sam se i krenuo prema plaži. Psovao je za mnom i vikao da sam se zaljubio u bogatašicu. Ne znam je li tko od prolaznika čuo. Bilo me je stid.

Kad sam došao do plaže, pogledam: Nilgun je otišla. Počela me hvatati panika, ali kad sam bolje pogledao, shvatio sam da nije otišla, torba joj je još bila ondje. Izvadio sam češalj iz džepa i pričekao da iziđe iz vode.

Kad iziđe, otići ću i reći ovaj ti je češalj ispao, Nilgun, našao sam ga na putu, nećeš li ga uzeti, pa zar nije tvoj? Uzet će i reći hvala.

Nema na čemu, odgovorit ću, nemaš ti meni zašto zahvaljivati, sad mi zahvaljuješ, a jučer me na ulici nisi htjela ni pozdraviti. Ispričat će se. Ma nemaš se što ispričavati, reći ću, znam da si ti dobra djevojka, na svoje sam oči vidio kako si na groblju sa svojom bakom ruke podigla na molitvu. Tako ću joj reći, a kad me pita što još ima kod mene, reći ću da mi matematika i engleski slabo idu. Ti studiraš,

zar ne, ako to dobro znaš, mogla bi me podučiti, reći ću. Naravno, reći će, dodi k nama. Tako ću možda otići i k njima, i tko god nas vidi kako sjedimo i učimo za istim stolom, neće ni pomisliti reći kako nas dvoje pripadamo različitim svjetovima. Mi ćemo za istim stolom sjediti zajedno, tako ćemo sjediti. Zamislio sam se.

Zatim sam je ugledao u hrpi drugih ljudi: izišla je iz mora, briše se. Noge samo što mi nisu same od sebe potrčale! Kad je obukavši žutu haljinu s torbom krenula prema izlazu, izišao sam s plaže i požurio prema bakalu. Vidio sam da dolazi za mnom. Dobro je.

"Daj mi jednu Coca-Colu" rekao sam ušavši kod bakala.

"Odmah!" odgovorio je.

Ali je zatim otišao i počeo se tamo s nekom starom ženom razračunavati, valjda baš zato da bi me Nilgun kad stigne zatekla kako ovdje stojim besposlen. I hajde, na kraju je starica otišla, otvorio je bocu i pružio mi je čudno me pogledavši. Bocu sam mu zgrabio iz ruku i povukao se u jedan kut dućana, čekam. Ti ćeš ući, a ja ću piti iz svoje boce, kakva slučajnost, sreli smo se kod bakala, zdravo, reći ću, kako si, hoćeš li me podučiti engleski, pitat ću.

Čekao sam, čekao, i kad si ti, Nilgun, ušla, nisam te vidio jer sam bio zagledan u bocu koju sam držao i zato te još uvijek nisam pozdravio. Dobro, a što je s tobom, zar ni ti mene dosad nisi vidjela, ili si me vidjela, ali me opet nećeš pozdraviti? Ali nisam je gledao.

"Imate li češalj?" rekla si, Nilgun, ti odjednom.

"Kakav češalj?" pitao je bakal.

Meni je krv šiknula u lice.

"Moj se izgubio" rekla si, "treba mi bilo kakav češalj." "Ima samo ovih" rekao je bakal. "Hoće li vam odgovarati?" "Da vidim" odgovorila si.

Pa je nastala tišina i kako više nisam mogao izdržati, okrenuo sam se i pogledao te, Nilgun. Lice sam ti vidio sa strane: kako si lijepa! Koža ti je kao u djeteta, a nos malen.

"Može" rekla si, "uzet ću jedan od ovih."

Ali bakal nije odgovorio, nego je krenuo prema ženi koja je u tom trenutku ušla. A ti si tad pogledala oko sebe i ja sam se prepao: da ne bi pomislila da se pravim da te ne vidim, ja sam te prvi pozdravio:

"Zdravo" rekao sam, i ti si odgovorila: "Zdravo."

150

Ali meni se duša stisnula jer kad si me ugledala, lice ti se nije razvedrilo, nego je izgledalo kao da ti je netko dodijao; to sam vidio i pomislio: ja ti se, znači, ne sviđam, ja sam ti, znači, dosadan. Tako sam se ondje ukipio s bocom Coca-Cole u rukama. Poput dvoje stranaca stajali smo nas dvoje kao ukočeni kod bakala.

Onda sam pomislio: ima pravo, u pravu je što me ne želi ni pogledati u oči, jer mi dolazimo iz različitih sredina. Ali sam se i začudio; zašto čovjek odbija pozdraviti drugoga, zašto ga bez ikakva razloga gleda neprijateljski, tako sam se čudio: novac je sve i sve je trulež, sve je loše! Prokleta bilo! Učit ću matematiku, pomislio sam, dobro, tata, idem sjesti i učiti matematiku, dobit ću i svjedodžbu i baciti je preda te!

Nilgun je kupila crveni češalj, a meni se odjednom učinilo da ću zaplakati, ali sam se zatim još i više zbunio. Jer rekla je ovako:

"Dajte mi i novine, Republiku*."

Jako sam se začudio. Gledao sam izbezumljen: uzela je novine

poput djeteta koje nikad nije ni čulo za krivnju i grijeh i bez imalo nelagode krenula prema vratima kad sam potrčao za njom s bocom u ruci.

"Ti znači čitaš komunističke novine!" viknuh.

"Molim?" odgovorila je i milo me pogledala. Pogledala me pokušavajući razumjeti što se zbiva i zatim shvatila što sam rekao, zgranula se i otišla bez riječi.

Ali neću te ja pustiti, pomislio sam. Neka sve objasni, i ja ću njoj objasniti. Baš sam izišao i krenuo za njom, kad pogledam: u ruci mi ona glupa boca Coca-Cole\ K vragu! Vratio sam se, izvadio novce i platio, pričekao kao zadnji kreten da mi vrati ostatak i da ništa ne posumnja, ali pokvarenjak nikako da mi ga da, možda baš zato da bi mi ti umaknula, ne znam.

Kad sam izišao i pogledao, Nilgun je otišla, odavna je već skrenula za ugao. Da potrčim za njom, stigao bih je, ali nisam trčao, brzo sam hodao, naokolo ima ljudi koji gledaju: gužva od kretena koji idu na plažu, u čaršiju, jedu sladoled... Brzim sam se korakom popeo uzbrdicom, pa se spustio, malo potrčao, pa opet hodao, a kad nije bilo nikoga, trčao sam, ali kad sam na uglu skrenuo, vidio sam da je sad ne mogu stići ni da trčim najbrže što mogu. Svejedno sam IST

nastavio i došao do njihovih vrata i pogledao kroz željezne prečke ograde: iz dvorišta je ušla u kuću.

Pa sam ondje sjeo pod kesten preko puta i malo razmislio. Sa strahom sam razmišljao o komunistima i o svim njihovim maskama i o tome kako i koga sve mogu zavarati. Ustao sam, stavio ruke u džep i krenuo nazad: u džepu mi je još uvijek onaj zeleni češalj! Izvadio sam ga i pogledao, kako bi bilo da ga slomim, ali neću, čak mi se ni to ne da. Ondje gdje počinje kaldrma, bila je kanta za smeće. U tu sam kantu bacio tvoj zeleni češalj, Nilgun. Nastavio sam ne okrećući se. Sve do bakala. E tu mi je nešto palo na pamet. Kako bi bilo da malo s tobom porazgovaram, bakal-efendija? Nismo li ti rekli da te novine više ne prodaješ? Kakvu kaznu želiš, kaži, da čujem! Možda bi i otvoreno rekao: ja sam komunist, i ta je djevojka komunist, i te joj novine prodajem zato što je to moje uvjerenje. Odjednom mi je bilo žao Nilgun, jer dok je bila mala, bila je tako

dobra curica. Ušao sam k bakalu ljutit:

"Opet ti?" rekao mi je. "Što hoćeš?"

Bilo je drugih kupaca pa sam malo pričekao. Ali - ponovno me je pitao i svi su me pogledali.

"Tko, ja?" rekao sam. "Hoću, kako se zove... češalj, za kosu!" Izvadio je kutiju i pokazao mi ih.

"Može" odgovorio je. "Ti si sin lutrijaša Ismaila, zar ne?" Izvadio je kutiju i stavio je preda me.

"Ona je djevojka maloprije kupila crveni" dodao je.

"Koja djevojka?" odgovorio sam. "Hoću bilo kakav češalj."

"Dobro, dobro" rekao je, "hajde, izaberi koje ćeš boje."

"Koliko su ti ovi?"

Kako su drugi kupci otišli i ostavili me na miru, polako sam pregledao sve češljeve u kutiji. Uzeo sam crveni češalj isti kao tvoj, Nilgun. Dođe 25 lira. Dao sam mu. Izišao sam od bakala misleći kako sad imamo iste češljeve. Pa sam hodao, hodao, i došao do kraja kaldrme. Ona kanta za smeće od maloprije još je uvijek ondje i nitko ne gleda. Gurnuo sam ruku u nju i izvadio ga, nije se zaprljao. Nitko nije vidio, a što da su i vidjeli?! Sad u džepu imam dva češlja, jedan je tvoj, a jedan isti kao tvoj! Bilo mi je zgodno tako misliti. Da je ovo što sam napravio vidio netko od onih momaka, da je bilo tko vidio,

I<,2

em bi me žalio, em bi mi se smijao, budala. Ali nisam valjda pao na to da gledam hoće li mi se te bezdušne, glupe budale smijati: neću valjda zbog toga odustati od onoga što želim?! Ja sam slobodan: lunjam ulicama misleći na tebe.

t«

18.

Skoro će pet. Sunce se odavna spustilo do prozora pljesnive i vlažne podrumske prostorije. Još malo pa ću skupiti torbu i kugu potražiti na otvorenom. Jako sam zbunjen. Maloprije sam pomislio kako sam i nesvjesno uspio besciljno lutati dokumentima. Sad već sumnjam u taj neobični uspjeh... Maloprije povijest je bila fluidna masa sastavljena od nebrojena mnoštva nepovezanih činjenica koje su se u mojoj glavi povezale... Ako otvorim bilježnicu i ponovno preletim

pogledom po svemu što sam napisao, možda ću opet uloviti taj osjećaj. Evo ovako:

čitam rezultate izvanredna popisa provedena u selima koja pripadaju posjedu vezira Ismail-paše na području Čajirove, Eskihisara i Tuzle i kadiluka u Gebzeu; čitam kako se Hizir žalio na Ibrahima, Abdulkadira i njihove sinove jer su mu zapalili kuću i razgrabili stvari; čitam fermane poslane da bi se na obali Eskihisara izgradilo pristanište; čitam kako se selo u blizini Gebzea vrijedno sedamnaest tisuća akči, koje je nekada pripadalo spahiji Aliju, ali je kasnije njemu oduzeto budući da nije išao u vojnu te predano Habibu, treba predati nekomu drugom jer je ustanovljeno da ni Habib nije išao u rat; čitam kako je sluga Isa svome gospodaru Ahmetu uzeo trideset tisuća akči, jedno sedlo, jednoga konja, dva mača i jedan štit i pobjegao nekomu imenom Ramazan pa sad Ahmet Isu tuži, a Ramazan ga štiti; čitam da je umro netko po imenu Sinan pa je došlo do rasprave oko njegova nasljedstva našto je jedan od tužitelja,

154

Čelebioglu Osman, dao da sud popiše sve što je Sinan posjedovao; čitam detaljna svjedočanstva Mustafe, Jakupa i Hudaverdija koja govore o tome kako je konj koji je oduzet od pohapšenih lopova pa stavljen u miralajevu konjušnicu zapravo ukradeni konj Sulejmana, sina Dursuna Gebzelije; čitam to i sve mi se čini kako se u meni opet budi onaj povjesničarski zanos: zadnja četvrtina šesnaestog stoljeća slaže mi se u glavi; sve činjenice četvrtine jednoga stoljeća međusobno nepovezane smještaju se i uvlače među moje moždane vijuge. Dok sam ručao, usporedio sam ih s galaksijom glista koja se u bezgravitacijskom prostoru pruža u beskraj; činjenice-gliste previjaju se u praznini, kao da lunjaju po mome mozgu, ali se jedna s drugom ne povezuju i ne dodiruju. Pomislio sam da mi je glava ucrvani orah. Kao da bi, kad bi mi razbili lubanju pa u nju zavirili, ugledali te crve koji se po njoj motaju!

Ali ni taj zanos nije dugo potrajao. Maglovita se galaksija rasplinula i nestala! A moj tvrdoglavi um od mene već po navici opet očekuje isto: slutim da je potrebno pronaći priču koja će okupiti sve činjenice, izmisliti neku uvjerljivu pripovijest! Da bismo ne samo

povijest, nego vjerojatno i svijet i život mogli vidjeti onakvima kakvi jesu i razumjeti ih, struktura našega mozga trebala bi se promijeniti. Da, taj užitak slušanja priča sve nas zavarava, sve nas vuče u izmišljeni svijet. I to dok svi živimo u krvavom i okrutnom stvarnom svijetu...

Dok sam ručao, na trenutak sam pomislio da sam na to pitanje našao odgovor. Razmišljao sam o priči o onome mom Budaku koji mi se još od jučer mota po glavi. Nakon nekoliko zapisa koje sam jutros pročitao, ta je priča dobila i novu dimenziju: čini mi se da je Budak našao način da se zavuče pod zaštitnička krila nekoga paše u Istanbulu. Sjetio sam se i nekih drugih pojedinosti koje sam izvadio iz knjige onog srednjoškolskog profesora povijesti: sve su to bile činjenice dovoljne da zavaraju pričoljupce i one koji svijet pokušavaju razumjeti posredstvom priča.

Nato sam se dao u planiranje knjige o Budakovim pustolovinama i Gebzeu šesnaestoga stoljeća, knjige koja ne bi imala ni početka ni kraja. Imala bi samo jedno načelo: svi podaci u vezi Gebzea i njegova područja u tome stoljeću u knjigu će biti stavljeni bez ikakva svrsta-

vanja prema važnosti ili vrijednosti. Tako bi se u toj knjizi poredalo sve: cijene mesa i trgovački nesporazumi, otmice djevojaka i ustanci, ratovi i ženidbe, paše i zločini stajali bi u knjizi nevezani jedni s drugima, pokorni i ponizni, baš onako kako stoje u arhivima. A na njima ću izgraditi Budakovu priču, ali ne zato što do nje držim više nego do ostalih, nego zato da oni koji u historiografskim djelima tragaju za pričama i ovdje nadu barem jednu. Moja će knjiga tako nastati iz beskrajna nastojanja na predočavanju. Dok sam završavao s ručkom, možda i pod utjecajem piva, dobrano sam se zanio tim planom, čak mi se učinilo da sam opet osjetio djetinjasti radni zanos kakav me znao obuzimati u mladosti. Ići ću i u Vladin arhiv, govorio sam sam sebi, neću preskočiti ni jedan dokument, svi će podaci, jedan po jedan, posjedati na svoja mjesta. Onaj tko moju knjigu bude čitao od početka do kraja, tjednima i mjesecima, na kraju će pomisliti da i sam vidi ono maglovito kopno koje sam ja naslutio radeći ovdje pa će, poput mene, zadivljen prošaptati: to je povijest; to su, eto, život i

povijest...

Još mi se neko vrijeme pred očima vrtio taj besmisleni plan čije bi izvršenje trajalo trideset godina, ili čak do kraja moga života, ostvarujući se u obliku gluparanja, junačenja, iskvarenih očiju i živčanih bolesti. S uzbuđenjem sam razmišljao o neprojenim stranicama koje ću ispisati. A onda sam osjetio kako cijeli taj uzvišeni prizor - odnosno zavaravanje i idiotarija, baš zato jer mi se na trenutak učinio uzvišenim - polako pada u vodu.

Prije svega, čim počnem na papir stavljati prva slova toga što sam kanio napisati, preda mnom će iskrsnuti prvi problem: što god da ja namjeravao, to što ću napisati, mora imati nekakav početak.

Nadalje, kako god da pisao, činjenice moram posložiti nekim redom. A sve će to htio-ne htio čitatelju nametnuti dojam da tu postoji nekakav red i smisao. I što budem više bježao od toga, sve će mi manje biti jasno odakle da se prihvatim posla i što bi trebao biti moj sljedeći korak. Jer ljudski um će, sklon starim navikama, u svakom redanju tražiti uređenost, u svakom podatku simbol i značenje, a priču koju ja pokušavam iznad svega izdići neprestano će vraćati među činjenice. Beznadan, pomislio sam ovako: nema načina kojim bih povijest, a još manje život, mogao pretočiti u riječi! Kasnije sam pomislio

156

kako bi jedini put za to bio promjena ustroja naših mozгова: da bismo život mogli spoznati, svoje živote moramo promijeniti. Htio sam to još i bolje opisati, ali nisam uspio. Izišao sam iz restorana i vratio se ovamo.

O istom sam razmišljao i čitavo popodne: ne postoji li način da tu knjigu napišem i kod ljudi izazovem učinak kakav bih želio? Da bih u sebi oživio osjećaj za koji mi se činilo da ga nikome neću moći opisati, neprestano sam ponovno prelijetao ono što sam napisao u bilježnicu.

Dok sam čitao, sam sam sebe odgovarao od toga da se dam zani-jeti bilo kojom pričom; neka to bude baš ono što bih htio učiniti u svojoj knjizi: neka ovo čitanje bude samo besciljno lutanje po podacima...

Maloprije sam, eto, bio pomislio da mi je to i uspjelo, ali sad već sumnjam u taj čudni uspjeh. Sunce se još više spustilo, prošlo je pet,

idem, ne dočekavši Rizu izlazim iz ovog pljesnivog podruma, kugu ću potražiti na otvorenom.

Sjeo sam u anadol. Iz kasabe u čijem sam arhivu radio tri dana izišao sam tup i prazan, kao da odlazim iz grada u kojemu sam godinama sjedio dok me on neprestano strugao i praznio. Nešto kasnije s ceste Istanbul - Ankara skrenuo sam prema željezničkom kolodvoru u Gebzeu; spuštao sam se prema Mramornome moru kroz maslinike i pokraj stabala smokava i trešanja. Kolodvor koji miriše na Republiku i birokraciju nalazi se na kraju livade koja se pruža sve do Tuzle. Mislim da bi negdje u toj ravnici trebala biti ruševina jednoga karavansaraja. Parkirao sam auto i stepenicama se spustio na kolodvor. Radnici koji se vraćaju kući, mladići u trapericama, pokrivenne tete, starac koji je zaspao na klupi i žena koja grdi svoje dijete čekaju vlak koji će doći iz Istanbula pa se potom vratiti. Došao sam do kraja perona i sišao na zemljano tlo. Slušajući zujanje električnih žica, hodao sam prugom prelazeći skretnice. I kad sam bio mali, volio sam hodati prugom. I ruševinu sam prvi put vidio kao dijete, prije nekih dvadeset pet godina, čini mi se. Imao sam osam-devet godina, Redžep me izveo u šetnju da tobože idemo u lov. Nosio sam zračnu pušku koju mi je tetak donio iz Njemačke; njom se moglo raniti vrane jedino ako bi se pucalo izbliza, ali ja sam bio jako slab strijelac. S Redžepom sam došao otprilike dovde,

brali smo borovnice i išli uz neki potok. Pred nama se odjednom pojavio nizak zid, a potom i krupno, isklesano kamenje razasuto na povećem prostoru. Pet godina kasnije, jednoga ljeta kad sam već mogao šetati i bez Redžepa, opet sam došao: stao sam i gledao ne pokušavajući oživjeti dijelove zidova i kamenje, ne zamišljajući ništa više od onoga što sam vidio, samo sam promatrao zidove i kamenje. Bio je tu znači i nekakav potok, negdje u blizini pruge, vjetrometina, žabe... Koliko je od toga ostalo? Hodao sam osvrćući se.

Čini mi se da se u jednom pismu na koje sam naišao prošle godine čeprkajući po arhivu, s datumom mnogo kasnijim od onih na sudskim sidžilima i popisnim defterima, govorilo o karavansaraju koji bi se trebao nalaziti negdje na mjestu ruševina. U tom pismu, za

koje sada mislim da je napisano negdje krajem devetnaestog ili čak možda i početkom dvadesetog stoljeća, sa začuđujućom hladno-krvnošću govorilo se o ruševinama koje se nalaze ovdje negdje, i o tome kako bi se njih moglo povezati s epidemijom. Još upečatljivije je bilo to što to pismo nije bilo poslano iz ove zemlje, nego iz neke druge zemlje, točnije, iz neke druge države. Taj sam dojam stekao zbog čudnog imena te države koje se nalazilo odmah uz datum, i zbog jednako neobičnog pečata. Tad sam to pismo brzo pročitao te ga, s trenutačnom rastresenošću, uhodanim pokretom bacio među druge papire, a da nisam zapisao ni datum ni broj dokumenta. Odmah sam se potom, jasno, pokajao te sam želeći još jednom pročitati pismo, sat vremena po svemu prevrtao i sve razbacao, ali ga nisam našao. Po povratku u Istanbul, moje zanimanje za to samo je još više raslo. Po glavi mi se bez prestanka vrtjelo mnoštvo pitanja vezanih uz to gotovo nestvarno pismo. Tko je taj list stavio među ostale dokumente i sidžile s kojima nema baš nikakve veze? U pismu se govorilo o smrtima i zarazama i kugi; jesam li ondje doista pročitao riječi epidemija i kuga, ili sam ih sam onamo smjestio? A tek ta država? Je li moglo postojati takvo što? Tad sam se odjednom bio sjetio ove ruševine. Možda i zato što sam pročitao da su okuženi negdje bili zatvoreni, možda stoga što se govorilo o nekom karavansaraju, ili zato jer se govorilo i o jednom i o drugom; ne znam.

Na koncu sam napokon našao potok: iz njega se širi smrad prljavštine i truleži, ali još uvijek udomljuje žabe. Ne krekeću; kao da su ošamućene otrovom i prljavštinom, miruju jednake mrljama katrana što su se pohvatale po travi i lišću. Kad su čule da se moji koraci približavaju, one življe su s bezočnom lijenošću poskakale u vodu. Vidio sam da potok ovdje skreće i sjetio se da sam nekada davno to već vidio. Sjetio sam se i stabala smokava. Ali nije li ih nekada bilo više? Uto sam ugledao i stražnji zid neke tvornice koji je obrisao moja sjećanja i sve presjekao, a mene vratio u sadašnjost. Samo, nikako ne želim posumnjati da sam takvo jedno pismo prošle godine pročitao.

Ukoliko sve ono što sam pročitao u pismu doista upućuje na nešto što se nekada dogodilo, postoji nada da ću uspjeti izdržati još

nekoliko godina a da ne izgubim vjeru u to što se zove historiografija. Možda čak i duže. Mislim da bih tom kugom mogao opovrgnuti mnoštvo priča. Ne samo uvjerenje kako u 19. stoljeću više nije bilo kuge, nego ću činjenicom da je samo na ovome prostoru postojala posebna država u jednom trenutku uspjeti poništiti nevjerojatno mnogo "povijesnih istina" Tako ću odjednom izmaknuti tlo pod nogama svim onim pričama u čiju se vjerodostojnost vjerovalo kao da su čaša vode ili posuda za cvijeće, a ne plod fikcije. A time će mnoštvo uvjerenih povjesničara uvidjeti da se njihov posao svodi na obično prepričavanje priča pa će se naći u nevjerici jednako kao što se to i meni dogodilo. Ja koji ću nadolazeću teorijsku pomutnju dočekati spreman, toga ću dana svojim tekstovima i napadima oboriti s nogu sve te zbunjene kolege. Stao sam pokraj pruge i pokušao zamisliti taj pobjednički dan, lijep poput sna, ali se nisam uspio pretjerano zanijeti. Slijediti tragove dokaza i pratiti činjenice čini mi se mnogo zabavnije nego dokazivati da je naš posao izmišljanje priča. Kad bih mogao pronaći nekoliko pouzdanih dokaza, s užitkom bih cijeli život mogao posvetiti radu koji bi pokazao da u zadnja četiri stoljeća središte Osmanskog Carstva nije bio Istanbul, nego neko drugo mjesto. Uvijek sam zavidio gospodinu Ibrahimu koji je dvadeset godina svoga života proživio zadovoljno i ispunjeno istražujući poput detektiva tko se, gdje i kada tijekom razdoblja međuvlašća proglasio padišahom i dao iskovati vlastite akče. Električni vlak koji se pojavio negdje u dnu pruge brzo se približio postajući sve većim i većim, prošao i otišao. Koračao sam uz potok razmišljajući o okuženima. Razlog zbog kojega sam se, nakon što sam pročitao ono pismo, sjetio ovoga mjesta možda je i to što mi se čini da sam ondje pročitao kako su zaraženi neko vrijeme bili zatvoreni u nekom karavansaraju. Čudan i nepobitan osjećaj govorio mi je ovako: ukoliko nađem onaj zid i hrpu kamenja, moći ću ih prepoznati kao karavansaraj, ako nađem karavansaraj, moći ću se nastaviti baviti kugom, a dok se njome budem bavio, otkrit ću i tu državu. Kao da je moje povjerenje u historiografiju bilo povezano s tom hrpom kamenja. Nisam bio siguran nije li sve to samo igra koju je ispleo moj um, sklon tomu da prvo stvara

napetosti, da bi se potom, uživajući u čudnom samomučenju, zabavljao rasplećući ih.

Hodam uz stražnje zidove tvornica i radionica po kojima su ispisani politički slogani, krupnim slovima da bi ih se lakše čitalo. Budući da se potok počeo odvajati od pruge, ovdje bi negdje, točno se sjećam, trebalo biti kamenje i ruševine zida. Tu negdje prije ciganske čerge s ove strane ceste za Džennethisar, među ovim potleušicama, hrpama smeća, limenim bidonima i stablima smokve, tu bi negdje trebala biti povijest. Kad su vidjeli da se približavam, galebovi koji su me promatrali s gomila smeća digli su se poput kišobrana ponesenih vjetrom i razletjeli se u pravcu mora. Čujem motore autobusa poslaganih u pokrajnjem dvorištu tvornice predamnom: to su radnici koji se vraćaju u Istanbul, polako ulaze u autobuse. Tamo dalje je most ponad pruge i potoka; gledam gomile željeza ostavljene da trunu, hrpe lima i straćare njime pokrivenne, djecu koja se loptaju, konja i pred njim njegov obrok; konj je vjerojatno ciganski. Nije ovo ono što sam tražio.

Vratio sam se, ali noge su me opet povele istim putevima.

Beznadan poput mačke koja je zaboravila što traži, koračao sam uz zidove, između pruge i potoka, po truloj travi sasušenoj od otrovnih tekućina po njoj prolivenih, uz još uvijek živo grmlje, pokraj malene ovčje lubanje i kosti za koju nije bilo jasno iz kojega je dijela kostura ispala; hodao sam šutajući uz bodljikavu žicu kosti i zahrđalu konzervu. Nema ga. Nema.

Zamišljao sam ljude o kojima govore zapisi u mojoj torbi i dokumenti iz memljiva podruma ne bih li ih smjestio u priču koju zapravo nisu proživjeli; trudio sam se zamisliti kako su ovdje živjeli;

160

uživajući svjestan da su moje nade jalove, primijetio sam čak i to da potok tada nije ovako zaudarao. Kasnije sam ugledao blesavu kokoš veliku kao poveća zgrada koja me motrila sa svoga mjesta, nešto dalje niz potok: Koš-kokoš. Gleda me s ogromnoga reklamnog panoa peradarskog posjeda učvršćenoga željeznim stupovima. Odmah je jasno da je preuzeta iz nekoga stranog časopisa: u kratkim hlačama s tregerima, nastojalo se da bude

simpatična; glupa, ovdašnja, lažna i beznadna. Imanje Koš-kokoš. Glupi pogled koji pokušava biti lukav. Ne gledaj! Htio sam se okrenuti i vratiti, ali ne još.

Prilazim jednoj od stračara u nadi da je možda izgrađena kamenom od karavansaraja. Stražnje dvorište: gredica luka i rublje i jedna mladica, ali zidovi nisu sazidani jakim, isklesanim kamenom, nego slabim, trulim i neživim ciglama, plodom tvorničkoga doba. Zastao sam ondje tupo gledajući u zid stračare, osjećajući da se ono za čime tragam i vrijeme skrivaju; zapalio sam cigaretu i pogledao kako je šibica pala u prazninu, pokraj mojih nogu, u mrtvu travu i sasušene grančice, pokraj razdvojene plastične štipaljke. Hodam. Krhotine boca, štenad koja trči za svojom majkom, trule uzice, čepovi soda-vode, poluživa, iznurena trava, lišće. Pa sam ugledao stablo smokve i zastao ne bi li me na nešto podsjetilo, ali nikakve koristi. U njezinoj sjeni plodovi popadali prije nego što su sazreli, muhe slijeću i odlijeću. Malo dalje dvije krave njuškama lunjaju po travi. Kad je ciganska kobila potrčala, pogledao sam za njom zadivljen, ali je odmah stala; njezino ždrijebe nije stalo, nego je nastavilo, ali se vratilo čim je primijetilo da nje nema. Na obali potoka komadi guma, boce, kutije od boje i među njima papiri i jedna prazna najlonska vrećica. Ništa nije originalno. Pije mi se, znam da ću se uskoro vratiti. Dvije vrane proletjele su mi tik iznad glave ne obazirući se na mene, i otišle, odletjele. Ovo je široka ravan na čijem je drugom kraju preminuo sultan Mehmed Osvajač. Tamo kod Poljoprivredne škole, ondje je preminuo. U stražnjem dvorištu jedne tvornice stoje ogromni sanduci; iz njih su izvađeni raznorazni metalni komadi pa su posklapani i povezani i odvezeni na tržište. Kod kuće ću čitati Evliju Čelebiju. Jedna glupa žaba primijetila me mnogo kasnije od svojih prijateljica. Hop! Blato trule vode! Razgovarat ću s Nilgun. Krhotine keramičkih pločica zemlju su obojile u crveno. Jedna žena u dvorištu svoje stračare kupi rublje. Sve je priča, reći ću. Po čemu to zaključuješ, pitat će. Zastat ću i gledati u nebo. Na leđima mi je još uvijek glupavi pogled one kokoši: Koš-kokoš. Blokovi, cigle i truli zidovi ispisani političkim sloganima. Kamenoga zida nema! Nekada, kad sam bio mali. Zastao sam: kao da sam se odjednom

nečega sjetio, krenuo sam odlučnim korakom, prošao je još jedan vlak, gledao sam ostatke neke gradnje: daske i drvene kalupe, ne, nema, ni među stablima, ni po dvorištima kuća, ni među zahrđalom željeznom ogradom, plastikom, kostima, betonom i žicama. Ali svejedno hodam, jer znam što je ono što tražim.

t6z

19.

osjedali su za stol, u svjetlu blijeđe lampe jedu šuteći. Tiha 1 večera: prvo Nilgun i gospodin Faruk razgovaraju i smiju se, kasnije gospodin Metin ustane i ode i ne progutavši zadnji zalogaj, Gospoda ga upita kamo će i kao odgovor ne dobije ni jednu jedinu riječ pa drugi pokušavaju s njom malo razgovarati: kako ste, Bako, kako ste, kažu, i kako nema ništa drugo što bi se moglo reći, dajte da vas sutra malo provozamo, predlažu, posvuda su izgrađeni apartmani, nove kuće, betonske zgrade, putevi, mostovi, dajte da vam to pokažemo, Bako, govore, ali Gospoda šuti, ponekad malo promumlja, ali u tom mumljanju ne mogu prepoznati riječi jer Gospoda gleda preda se kao da optužuje ono što žvače i mrmlja ne birajući riječi, a ako i podigne glavu, to izgleda kao da je zbog toga što se začudila; začudila se kako to da njima još uvijek nije jasno da ona ne zna ni za što drugo osim za gađenje. Tad još jednom, skupa sa mnom, shvate da je najbolje da šute, ali to opet zaborave pa je srde, a kad se sjete da su je time rasrdili, počnu šaputati, baš kao i sad. "Opet previše piješ" rekla je Nilgun. "Što to šapćete?" pitala je Gospoda.

"Ništa" rekla je Nilgun. "Zašto ne uzmete patlidžana, Bako? Redžep ga je večeras spržio, tako je, zar ne, Redžepe?" "Tako je, gospođice" odgovorio sam.

Da bi pokazala da ne voli da je se zavarava i da sve prezire, Gospoda ih je pogledala kisela lica koje joj je po navici ostalo takvo i kasnije; staračko lice koje zaboravi nad čime se gnuša, ali ne zaboravlja odlučnost da nikada ne zaboravi da se uvijek nad nečime treba gnušati... Šute, a ja čekam dva-tri koraka iza stola. Uvijek isto: večera za kojom se ne čuje ništa drugo osim zveckanja vilica i noževa, pod svjetlom blijeđe lampe oko koje se vrte nepametni noćni leptiri: i dvorište se stiša, ponekad cvrčci, ponekad šuškanje u

krošnjama, a u daljini, tijekom cijeloga ljeta, šarene žarulje po stablima, auti, sladoledi i pozdravljanje ljudi s druge strane zida našega dvorišta... Zimi ni njih nema pa me tama stabala s druge strane zida plaši; tad želim vikati, ne vičem, želim razgovarati s Gospodom, ali ona ne govori, šutim i čudim se kako čovjek može izdržati toliku šutnju i bojim se sporih pokreta njezinih ruku nad stolom; čini mi se da ću vrisnuti: ruke su vam kao podmukli, stari pauci, Gospodo! Nekada je tu bila i tišina gospodina Dogana, poražen, utučen, poput djeteta; još ga je i korila. A prije toga galama gospodina Selahattina, više staračka nego gromoglasna, teško dišući proklinje, proklinjao bi... Ova zemlja, ova prokleta zemlja! "Redžepe!"

Žele voće. Odnio sam prljave tanjure i iznio lubenicu koju sam već izrezao i priredio. Jeli su u tišini, pa sam sišao u kuhinju i priredio toplu vodu za sude, a kad sam izišao, još su uvijek jeli bez riječi. Možda i zato što su napokon shvatili da riječi ničemu ne koriste, možda stoga što ne žele uzalud trošiti dah kao oni u kavani. Ali ima prilika u kojima čovjeka riječi razdragaju, znam. Netko ti kaže zdravo, poslušaj te, i tvoj život, pa onda priča o svom životu, ja poslušam i tako kroz oči jedni drugih vidimo svoje živote. Nilgun lubenicu jede s košticama kako je to činila i njezina majka. Gospoda je prema meni istegnula glavu:

"Odveži!"

"Mogli ste još malo sjediti, Bako" rekao je gospodin Faruk.

"Ja ću je odvesti, Redžepe, nemoj ti ništa..." govorila je Nilgun, ali je Gospoda čim joj je rubac bio odvezan ustala i naslonila se na mene. Išli smo stepenicama. Na devetoj smo zastali.

"Faruk opet pije, zar ne?" pitala je.

"Ne, Gospodo" rekao sam, "zašto tako mislite?"

1&A

"Nemoj ih štititi" reče; ruka sa štapom poletjela joj je sama od sebe, kao da će udariti kakvo dijete, ali ne mene. Pa smo opet krenuli.

"Devetnaest, Bogu hvala!" rekla je i ušla u sobu, pomogao sam joj da legne i pitao je. Voće ne želi. "Zatvori vrata!"

Zatvorio sam, sišao, gospodin Faruk je bocu koju je skrivao stavio na stol, razgovaraju.

"Po glavi mi se motaju čudne misli" rekao je.

"Ono o čemu govoriš svaku večer?" pitala je Nilgun.

"Da, ali nisam ti još uspio sve ispričati!" odgovorio je gospodin Faruk.

"Dobro, hajde, igraj se riječima" rekla je Nilgun. Gospodin Faruk pogledao ju je pretvarajući se da je uvrijeđen. "Glava mi liči na ucrvan orah!" reče zatim. "Molim?!" odgovori Nilgun.

"Da" nastavi gospodin Faruk, "kao da mi u glavi pužu crvi i gliste." Ja sam uzeo prljave tanjure i sišao u kuhinju, perem sude. U crijeva će vam se naseliti crvi i gliste, govorio bi gospodin Selahattin, ako jedete sirovo meso, ako hodate bosi, crvi, je li vam jasno? Tek smo došli sa sela, nije nam jasno. Majka mi je umrla, gospodin Dogan se nad nama sažalio pa nas je doveo ovamo: Redžepe, ti ćeš mojoj majci pomagati u kućanskim poslovima, neka i Ismail živi s tobom, na donjem katu, vi se nastanite u ovoj sobi, a kasnije ću ja u svakom slučaju za vas nešto učiniti, zašto biste vi ispaštali za grijehе onih dvoje, zašto? Ja sam šutio... I na oca ćeš paziti, mnogo pije, hoćeš li, Redžepe? Ja sam opet šutio, nisam čak mogao reći ni dobro, gospodine Dogane. Poslije je, ostavivši nas ovdje, otišao u vojsku. Gospođa je gundala, a gospodin Selahattin bi počesto dolazio pa me ovako ispitivao: Redžepe, kakav je bio život na selu? Reci mi, što rade ondje? Je li bilo džamije, jesi li išao? Što ti misliš, zašto se događa ono što zovu potres? Što stvara godišnja doba? Bojiš li me se, sine, ne boj se, ja sam ti otac, znaš li koliko ti je godina, avaj, čak ni to ne znaš, pa dobro, tebi je trinaest, a tvome bratu Ismailu dvanaest, s pravom se bojiš i šutiš, nisam se mogao vama

i6<

baviti, da, bio sam prisiljen poslati vas u selo, k onim budalama, ali imao sam i ja svoje obaveze, pišem jedno grandiozno djelo, sva su znanja u njemu, jesi li ikada čuo što je enciklopedija? Ah, šteta, ali gdje bi čuo, dobro, dobro, ne boj se, reci, kako vam je majka umrla, kako je dobra žena bila, sva ljepota našega naroda bila je u njoj, je li ti sve rekla, nije li ti sve rekla? Dobro, ti peri sude, a ako vam Fatma učini što našao, odmah dođi gore u moju radnu sobu i reci mi, može li, ne boj se! Nisam se bojao. Prao sam sude, radio, četrdeset godina. Zamislio sam se. Kad sam sude dovršio, poslagao sam ga, i

umorio sam se, skinuo sam pregaču i sjeo, da se odmorim, rekoh, a kad sam se sjetio kavane, ustao sam i izišao među njih. Još uvijek su razgovarali.

"Ne razumijem zašto, nakon što si u arhivu pročitao toliko zapisa i dokumenata, zašto navečer dođeš kući pa nešto tražiš po svojoj glavi!" rekla je Nilgun.

"A u što da gledam?" pitao je gospodin Faruk.

"U činjenice" odgovorila je. "Događaje, njihove uzroke..."

"Ali oni su na papiru..."

"Na papiru su, ali imaju nekakvo pokriće u vanjskom svijetu... Nije li tako?" "Tako je."

"Pa onda piši o njima!"

"Ali kad ih pročitam, oni se ne događaju u vanjskom svijetu, nego u mojoj glavi. Prisiljen sam pisati ono što mi je u glavi. A u glavi su mi crvi."

"Glupost!" rekla je Nilgun.

Nisu se uspjeli dogovoriti. Šute i gledaju u dvorište. Malo žalosni, potišteni, ali kao da su i znatiželjni. Gledaju ne videći, kao da gledaju u svoje misli, ne primjećujući travu u kojoj se skrivaju dvorište, stablo smokve i cvrčci: što vidite u tim mislima? Na kraju ostaju patnja, tuga, nada, radoznalost, očekivanje, uvijek iste stvari, i ako među njih ništa ne stavite, to sam negdje čuo, pamet će vam samu sebe izjesti i uništiti, poput mlinskoga kamena koji sam sebe melje. Onda kažu: poludio! Doktor Selahattin bio je skroman doktor, kad se upetljao u politiku, protjeran je iz Istanbula i zakopao se u knjige i poludio, govorili su. Lazovi, spletkari: ne, nije lud, na svoje sam oči vidio, što

166

je drugo skrivio osim što nakon večere pije i ponekad prevrši mjeru; po cio dan sjedi za stolom i piše. A ponekad bi došao pa sa mnom razgovarao. Svijet je kao ona jabuka na zabranjenom stablu, rekao je jednoga dana, ne berete je i ne jedete jer vjerujete u isprazne laži i bojite se; uberi s grane jabuku znanja, ne boj se, sine Redžepe, gle kako sam je ja ubrao i oslobodio se, hajde, možeš osvojiti svijet; daj reci nešto! Ja sam se uplašio i šutio. Poznajem ja sebe. Ja se šejtana bojim. Ne razumijem kako su i zašto oni taj strah nadvladali. Kako

bi bilo da iziđem pa se malo prošetam, da odem do kavane?

"Kako kao crvići?" pitala je Nilgun, kao da se srđi.

"Jednostavno" odgovorio je gospodin Faruk. "Bezrazložna hrpa događaja. Kad mnogo čitam i razmišljam, glava mi vrvi njima."

"Bezrazložna, ha?"

"Ne mogu ih uvjerljivo povezati" odgovorio je gospodin Faruk.

"Volio bih da taj posao ne pripadne meni, da se činjenice same među sobom povezu, ali to ne ide. Čim pronađem neku uzročnu vezu, odmah mi je jasno da je to moja tvorevina. I tad mi činjenice izgledaju kao crvi i gliste. Motaju se među mojim moždanim vijugama..."

"Dobro, a zašto se to događa?" pitala je Nilgun.

"Slušaj sad ovo" nastavio je gospodin Faruk, "čini mi se da sam danas shvatio ovo: da bismo i život i povijest mogli vidjeti onakvima kakvi jesu, moramo promijeniti poredak u našim mozgovima."

"Kako to?"

"Ne znam kako" odgovorio je gospodin Faruk. "Ali naš mozak nalikuje proždrljivcu koji neprestano traži i guta priče. Moramo se osloboditi te strasti za pričama. Tad ćemo se osloboditi i svijet ćemo vidjeti onakvim kakav jest! Razumiješ li?"

"Ne!"

"Mora postojati način da se to objasni, ali ja ga eto ne nalazim!" zaključio je gospodin Faruk. "Traži i nađi!" odgovorila mu je.

Gospodin Faruk je prvo zašutio, pa iskapio ono što je bilo u čaši i zatim odjednom rekao: "Ostaro sam!"

Šutjeli su: ovoga puta ne zato što se nisu sporazumjeli, nego, čini se, zbog toga što su bili zadovoljni jer su shvatili da je ono oko

167

čega su se složili nemogućnost razumijevanja i sporazuma.

Ponekad dvoje ljudi tako jedno uz drugo šuti, ali se ta tišina svejedno čini razumnijom od razgovora. Kad bih barem i ja imao nekoga takvog, kad bih imao takvoga druga...

"Gospodine Faruk" rekao sam, "idem ja malo u kavanu. Trebate li štogod?"

"Molim?" odgovorio je. "Ne, hvala, Redžepe."

Sišao sam u dvorište, osjetio svježinu trave, a čim sam izišao kroz dvorišna vrata, shvatio sam da neću moći u kavanu. Petak je, gužva je, ne bih mogao podnijeti još jednom istu muku, bolje ne. Svejedno sam hodao, nisam se nikome pokazao, čak ni Ismailu koji prodaje lutriju, išao sam sve do kavane, nisam se približavao njezinu obasjanom izlogu, otišao sam na pristanište, nema nikoga, sjeo sam i razmišljao gledajući kako odsjaj šarenih žarulja svjetluca na vodi; zamislio sam se. Poslije sam ustao, popeo se uzbrdicom i pogledao u ljekarnu: gospodin Kemal je ondje, sjedi promatrajući mlade pustolove koji u svjetlu nasuprotnoga bifea jedu sendviče galameći. Ne vidjevši i ne pozdravivši se ni s kime, brzo sam se vratio kući. Kad sam zatvorio dvorišna vrata, s druge strane galame i stabala, ugledao sam njih pod svjetlom malene i slabe balkonske svjetiljke: jedno sjedi za stolom, a drugo se od stola malo odmaknulo i polako se ljulja na zadnjim nogama stolice koja ga jedva nosi; brat i sestra; kao da se boje pomaknuti se i razgovarati da ne bi rastjerali onaj oblak tužnoga života koji su oko sebe nakupili, kao da nastoje udahnuti još više nesreće. A možda pomalo i zato da ne bi razljutili one prijekorne staračke oči koje lunjaju iza raskriljenih žaluzina. Na trenutak mi se učinilo da sam te oči i vidio, ali one mene nisu: Gospodina sjena, podmukla i okrutna, pojavila se na prozoru, čini se da joj je u ruci štap, sjena je pala na dvorište pa se odjednom povukla, kao da bježi pred grijehom. Tiho sam se popeo balkonskim stepenicama.

"Te stvari koje zoveš pričom, zapravo nisu priča, nego istina!" rekla je Nilgun. "Potrebne su da bi se objasnio svijet."

"Znam ja sve te priče i protupriče" rekao je gospodin Faruk pomalo potišten.

"I?" pitala je. "Nemaš ni ti neku uvjerljiviju priču!"

168

"Pa znam da je nemam" odgovorio je sit života. "Samo - to nije dovoljan razlog da s ushićenjem povjerujem u druge priče."

"Zašto?" pitala je.

"Potrebno je osloboditi se svih priča!" rekao je gospodin Faruk. Vjerojatno se malo zanio.

"Hajte laku noć!" rekao sam. "Ja ću leći."

"Dobro" odgovorila je Nilgun. "Samo ti lezi, ja ću stol rasprijeti sutra ujutro."

"Kasnije dolaze mačke" rekao je gospodin Faruk. "Ja znam, dolaze pred jutro, na mene i ne gledaju, gadure."

Sišao sam u kuhinju, iz frižidera izvadio kajsije, bilo je i malo višanja od jučer, stavio sam ih pokraj njih, oprao ih i odnio gore.

"Gospodo, donio sam vam voća."

Ništa nije rekla. Stavio sam voće na stol, zatvorio vrata, sišao, oprao se, otišao u svoju sobu. Ponekad osjetim da nekako čudno mirišem. Obukao sam pidžamu, ugasio svjetlo, lagano otvorio prozor i legao; glava mi je na jastuku, čekam jutro.

Kad svane, rano ću ustati i hodati. Poslije ću otići do čaršije, možda ću opet sresti Hasana, možda ću vidjeti i koga drugog pa ćemo porazgovarati, možda će me poslušati. Kad bih barem znao lijepo pripovijedati! Tad bi me slušali. Gospodine Faruk, rekao bih tada, previše pijete, ako ovako nastavite, i vi ćete, kao i vaš djed i vaš otac, sačuvao nas Allah, umrijeti od krvarenja želuca. Umro je Rasim, sjetio sam se, sutra u podne ići ću mu na dženzu; po podnevnoj zapari penjat ćemo se onom uzvišicom za tabutom. Vidjet ću Ismaila, zdravo, brate, reći će, zašto nikad ne svратиš k nama? Iste riječi! Sjetio sam se onoga vremena kad su nas majka i otac sa sela vodili doktoru. Zakržljalo uzrokovano batinama koje je dobio kao mali, rekao je doktor, neka što više budu na suncu, rekao je zatim. Noga ovoga manjega mora se mnogo sunčati pa će se možda ispraviti. Dobro, a što sa starijim, pitala je majka. Pažljivo sam slušao: to se više ne da ispraviti, rekao je doktor, on će uvijek biti ovako malen, ali neka pije ove tablete, možda bude kakve koristi. Gutao sam tablete, ali nije bilo nikakve koristi. Malo sam razmišljao o Gospodi i njezinu štapu i podmuklosti, ali - ne misli, Redžepe! Pa sam se sjetio one lijepe crne žene. Svakoga bi jutro u pola deset dolazila bakalu

169

i kasnije kod mesara: opet ona. Ovih je dana nema. Visoka, tanka struka, tamnoputa! I lijepo miriše. Čak i kod mesara. Volio bih s njom porazgovarati: zar vi nemate slugu, gospodo, pa sami obavljate kupovinu, zar vam muž nije bogat? Lijepa je čak i dok

gleda kako stroj melje meso. Nemoj misliti, Redžepe! I moja je majka bila crna. Jadna moja majka! A mi smo, eto, ovakvi ispali. Ja sam opet u kući, eto ti na, još uvijek u ovoj kući. Previše razmišljaš, ne razmišljaj, spavaj! Ujutro ne razmišljam. Da barem mogu zaspati! Polako sam zijevenuo i odjednom sa strahom primijetio: nema ni glasa, mrtva tišina: čudno! Kao zimske noći. Mislím na kakvu priču kad se za zimskih noći uplašim. Opet misli o tome! O onomu iz novina? Ne, o nekoj od priča koje nam je majka znala pričati: jednom davno, jedan je padišah dobio tri sina, ali prije toga uopće nije imao sina pa se jako žalostio i jako ga želio i preklinjao Allaha. Zar ni poput nas, mislio bih ja dok bi majka pripovijedala, zar padišah nije imao barem jednoga ovakvog sina kao što smo mi? Jao, jadan padišah, bilo bi mi ga žao, i još bih više volio majku, Ismaila i sebe. Našu sobu, naše stvari... Kad bih barem imao knjigu s pričama kakve su bile te majčine, i da bude krupnih slova, pa da čitam, čitam, i zaspim dok ih čitam i razmišljam o njima, pa u snu vidim njih i sirotog padišaha. Jesu li sretni? Nekada su svi bili sretni. Čovjek je u snu sretan. A ponekad se i bojiš. A opet, čim svane, taj strah iz sna čini ti se mio, zar ne, zavoliš strah iz snova, nije li tako? Voliš ga kao što voliš razmišljati o lijepoj crnoj ženi koju si vidio kod bakala. Hajde, sad misli na crnu lijepu ženu i lijepo spavaj.

170

20.

Cim je nakon večere otac s listićima zarana otišao na ljetne terase, i ja sam izišao iz kuće ne rekavši majci ni riječ. Kad sam stigao u kavanu, pogledam, svi su došli, tu su i dvojica novih, Mustafa im objašnjava. Sjeo sam ne privukavši ničiju pažnju i poslušao: tako je, rekao je Mustafa, dvije supersile žele podijeliti svijet i Židov Marx laže jer svijet ne usmjerava ono što on zove klasnim sukobom, nego nacionalizam, a najveći nacionalist je Rusija, i k tome je imperijalist. Zatim im je objasnio da je centar svijeta Bliski istok i da je njegov ključ Turska. Onda je rekao kako supersile da bi nas podijelile i probile frontove ujedinjene u borbi protiv komunizma posredstvom agenata ubacuju raspravu "je li ti važnije to da si Turčin ili ti je na prvom mjestu činjenica da si musliman": ti su agenti posvuda, uvlače se među nas, rekao je; da, nažalost, moguće je da ih ima i

među nama. Tad smo malo zašutjeli. Kasnije je Mustafa ispričao kako smo nekada uvijek bili jedinstveni i kako ćemo zbog toga izdajničke, klevetničke i imperijalističke Europljane koji tvrde da kud barbar Turčin prođe, tu trava ne raste, natjerati da pljuju krv, i meni se učinilo kako čujem topot kopita naših konja od kojega u hladnoj zimskoj noći kršćani drhte. Zatim sam se odjednom jako rasrdio jer je jedan od ta dva zelena glupana koji su se tek pridružili pokretu upitao ovo:

"Dobro, a kad bi se i kod nas našla nafta, bismo li i mi tad kao i Arapi zabogatili i razvili se?"

171

Kao da je sve u novcu, kao da je sve materijalno! Ali Mustafa im je strpljivo ponovno objasnio, nisam slušao, to sve znam, nisam ja više nov. Tamo su stajale novine, uzeo sam ih, čitao, pogledao sam oglase u kojima se traže radnici. Poslije im je Mustafa rekao da dodu kasnije. Oni su pak, da bi pokazali kako su naučili da disciplina znači poslušnost do kraja, s poštovanjem pozdravili i otišli.

"Večeras idemo pisati po zidovima?" pitao sam.

"Da" odgovorio je Mustafa. "Sinoć smo pisali, gdje si bio?"

"Kod kuće" rekao sam. "Učio sam."

"Učio si?" pitao je Serdar. "A da nisi uhodio, ha?"

Podlo se nacerio. Ne smetaju meni njegove riječi, ali sam se uplašio da ga Mustafa ne bi ozbiljno shvatio.

"Jutros sam ovoga uhvatio pred plažom" rekao je Serdar, "piljio je u jednu curu. A cura je bogatašica, zaljubljen je u nju. I češalj joj je ukrao."

"Ukrao?"

"Gle, Serdaru" rekao sam, "nemoj za mene govoriti da sam lopov, neće biti dobro!"

"Dobro, što sad, hoćeš reći da ti je ona dala onaj češalj?"

"Da" odgovorio sam, "jasno da mi ga je ona dala."

"Zašto bi jedna takva cura tebi dala svoj češalj?"

"Ne možeš ti to shvatiti, mali moj."

"Ukrao ga je!" reče. "Zaljubio se kreten i ukrao ga!"

Odjednom sam se raspalio. Iz džepa sam izvadio oba češlja.

"Pogledaj" reko, "danas mi je dala i drugi češalj. Još uvijek ne vjeruješ?"

"Daj da vidim" rekao je Serdar.

"Evo ti", rekao sam i pružio crveni češalj. "Nadam se da si jutros shvatio što će se dogoditi ako ga ne vratiš."

"Ovaj je češalj sasvim drugačiji od zelenoga" rekao je. "Ovo nije stvar kojom bi se ona cura češljala!"

"Svojim sam očima vidio da se njime češljala" odgovorih. "I u torbi ima jedan takav!"

"Znači da ti ga nije ona dala" reče.

"Odakle to?" odgovorih. "Zar nije moguće da je kupila dva ista češlja?"

172

"Jadnik" zaključio je Serdar. "Toliko se zaljubio da je izgubio glavu, ne zna što govori."

"Hoćeš reći da ne vjeruješ da ja tu djevojku poznajem?" viknuo sam.

"Tko je ta djevojka?" pitao je odjednom Mustafa. Začudio sam se i pomislio kako to znači da i Mustafa sluša. "Ovaj se zaljubio u jednu malu buržujku!" rekao je Serdar. "Ma hajde?" pitao je Mustafa.

"Voda je došla do grla, kažem ti" nastavio je Serdar. "Tko je ta djevojka?" pitao je Mustafa.

"Jer neprestano krade njezine češljeve!" ubacio se Serdar opet.

"Ne!" rekao sam.

"Što ne?" pitao je Mustafa.

"Ona mi je dala taj češalj!"

"Zašto ti ga je dala?" pitao je Mustafa.

"To ni ja ne znam" odgovorio sam. "Vjerojatno kao poklon."

"Tko je ta djevojka?" ponovio je Mustafa.

"A kad mi je ona poklonila ovaj zeleni češalj" nastavio sam, "i ja sam njoj poželio nešto pokloniti pa sam kupio ovaj crveni. Ali kao što i Serdar kaže, ovaj crveni je, da, nešto lošiji češalj, nije baš kao zeleni."

"Zar nisi rekao da ti je oba češlja ona dala?" pitao je Serdar.

"Tko je ta djevojka, to te pitam!" viknuo je Mustafa.

"Poznavao sam je kao mali" odgovorih sa stidom. "Starija je od mene godinu dana!"

"Ona je iz one kuće u kojoj mu amidža služi" rekao je Serdar.

"A tako?" pitao je Mustafa. "Hajde, da čujem dalje!"

"Tako je" potvrdio sam, "amidža mi kod njih služi."

"I sad ti ta bogatašica svako malo poklanja češljeve?"

"A zašto ne bi?" odgovorih. "Pa kažem da je poznajem!"

"Bitango jedna, zar ti to kradeš, kretenu glupi?" izdera se odjednom Mustafa.

Zaprepastio sam se; mora da su ga svi čuli. Preznojio sam se, zašutio, pognuo glavu i pomislio da barem sad nisam ovdje. Da sam barem kod kuće, nitko mi ne bi smetao: izišao bih u dvorište i

T -7 ->
gledao daleka svjetla, pratio zastrašujuća svjetla na tihim brodovima

koji odlaze u daljinu i zanosio se. "Jesi li ti lopov, da čujem!"

"Nisam. Niti sam lopov niti bilo što slično" odgovorih. Nečega sam se sjetio pa sam se prvo malo nasmijao, a zatim rekao. "Pa dobro" počeo sam, "reći ću istinu! Sve je ovo bila šala. Jutros sam se sa Serdarom našalio: da vidim što će reći, mislio sam, ali me nije shvatio. Ovako: ovaj crveni češalj kupio sam kod bakala. Ako netko želi, neka ode kod bakala i pita ima li još ovakvih. A ovaj zeleni češalj jest njezin. Ispao joj je putem i ja sam ga našao pa sam čekao da joj ga vratim."

"Jesi li ti njezin sluga da je čekaš?"

"Nisam" odgovorih. "Ja sam joj prijatelj. Dok smo bili mali mi smo..."

"Zaljubio se u buržujku, mulac" ubacio se Serdar.

"Ne" rekao sam, "nisam se zaljubio."

"Ako se nisi zaljubio, što je čekaš pred vratima?"

"Zato što" rekao sam, "ukoliko nešto nađem pa ne vratim onome komu pripada, ispada da sam lopov, eto zašto."

"Izgleda da ovaj misli da smo glupi koliko i on" rekao je Mustafa.

"Eto vidiš" ubacio se Serdar, "zaljubio se do ušiju." "Nije točno!" ponavljao sam.

"Umukni, kretenu glupi!" izderao se odjednom Mustafa. "Nema ni stida! A ja sam mislio da će od njega biti čovjeka. Nasjeo sam jer je došao i tražio da mu dam kakav velik posao, zato sam mislio da će od njega biti nešto. Kad ono - on puže pred bogatašicama!"

"Ja nisam takav!"

"Koliko već dana hodaš naokolo kao ošamućen!" nastavio je Mustafa. "Dok smo mi jučer išli u pisanje, jesi li bio pred njezinim vratima?"

"Nisam."

"Još će nas osramotiti svojim lopovlukom!" rekao je Mustafa. "Dosta je bilo: gubi se odavde!"

Malo smo šutjeli. Da sam barem sad kod kuće, pomislio sam, sad bih kod kuće u miru raširio matematiku.

t7/i

"Bestidnik, još uvijek sjedi!" reče Mustafa. "Ja ga više ne želim ovdje!" Gledao sam.

"Ma pusti, nemoj pretjerivati" rekao je Serdar. Gledao sam.

"Nosite ga od mene! Ne želim pred sobom jasnika koji puže pred buržujkama!"

"Oprosti mu!" rekao je Serdar. "Gle, trese se. Ja ću ga naučiti pameti. Sjedni, Mustafa."

"Ne!" rekao je. "Idem!"

I stvarno je krenuo.

"Ne može tako!" rekao je Serdar. "Ti ćeš sjesti!"

Mustafa je ustao, igrao se remenom. Da skočim i odvalim ga jednom, pomislio sam. Da ga ubijem! Ali na kraju svega, ako ne želiš ostati sam, sve ćeš lijepo objasniti pa neka shvate.

"Ja se u nju ne mogu zaljubiti, Mustafa!" rekao sam.

"Vi ćete večeras doći ovamo" rekao je Mustafa drugima. Zatim se okrenuo meni. "Ti se više nikada nećeš pojaviti ovdje. Niti si nas vidio niti čuo, jasno?"

Malo sam razmislio. "Stani!" viknuo sam zatim odjednom i nastavio ne obazirući se na to što mi glas drhti: "Slušaj me, Mustafa! Sad ćeš shvatiti."

"Što?"

"Ja se u nju ne mogu zaljubiti" rekao sam. "Ta je djevojka komunist!"

"Što?!" ponovi.

"Tako je!" rekao sam. "Kunem se, na svoje sam oči vidio."

"Što si vidio?" upita približivši mi se za korak.

"Novine. Čita Republiku. Svaki dan kod bakala kupuje Republiku i

čita. Sjedni Mustafa, da ti objasnim" rekao sam i ušutio ne bi li mi glas prestao drhtati.

"Bitango jedna, kretenu glupi, zar si se ti to zaljubio u komunistkinju?" zagalamio je.

Na trenutak sam pomislio da će me udariti. Da me udario, ubio bih ga.

"Ne", rekao sam. "Ja se u komunistkinju ne mogu ni zaljubiti ni bilo što takvo. Pa dok sam to bio, još nisam znao da je komunistkinja."

"Dok si bio što?"

"Dok sam mislio da sam u nju zaljubljen!" rekao sam. "Daj sjedni, Mustafa, da ti objasnim?"

"Dobro, sjedim" rekao je. "Svjestan si kako ćeš se provesti ako budeš lagao, zar ne?"

"Hajde prvo sjedni i poslušaj me. Ne želim da me krivo shvatiš. Reći ću ti." Pa sam malo zašutio. "Daj mi jednu cigaretu!" rekao sam zatim.

"Jesi li ti to počeo i pušiti?" uletio je Serdar. "Hajde umuknite i dajte ovomu cigaretu!" rekao je Mustafa i napokon sjeo.

Jašar mi je dao cigaretu i nije primijetio da mi se ruke tresu jer je on zapalio šibicu. Uvidjevši da sva trojica čekaju na mene, malo sam razmislio.

"Kad sam je vidio na groblju, molila se" počeo sam. "Zato sam mislio da ne može biti kao druge bogatašice jer je bila pokrivena i kako je sa svojom bakom ruke raširila Allahu..."

"Što priča ovaj, bogati?" rekao je Serdar.

"Šuti!" rekao mu je Mustafa. "Što si ti radio na groblju?"

"Ondje ponekad ostavljaju cvijeće" rekao sam. "Moj otac, kad navečer ide na posao, oni na terasama bolje kupuju ako za kragnu zatakne karanfil. Idi pa pogledaj, kaže mi ponekad."

"Dobro."

"Kad sam toga jutra otišao na groblje zbog cvijeća, vidio sam je na grobu njezina oca. Bila je pokrivena i ruke je raširila na molitvu."

"Laže!" rekao je Serdar. "Curu sam jutros vidio na plažj: bila je gola golcata."

"Nije, bila je u kupaćem" rekao sam. "Ali na groblju još nisam znao

da je takva."

"Dobro, što sad, je li ta djevojka komunist?" pitao je Mustafa. "Ili ti to mene vučeš za nos?"

"Ne" rekao sam. "Tako je. Pa objašnjavam vam, slušajte... Kad sam je ondje vidio onakvu, dok se molila, malo sam se, to priznajem, zbunio. Jer kad je bila mala nije bila takva. Znam ja kakva je ona t76

bila kad je bila mala. Nije bila loša, ali nije bila ni dobra. Ne znate vi njih. I tako, kako sam neprestano razmišljao, na kraju sam se malo pobrkao. Zanimalo me kakva je sad i tako to. Tako sam zbog te znatiželje krenuo za njom i počeo je pratiti, malo i iz zabave..."

"Bijedni, besposleni dangubo!" rekao je Mustafa.

"Zaljubio se, to je!" zaključio je Jašar.

"Šuti!" rekao je Mustafa. "Kako si doznao da je komunist?"

"Dok sam je pratio" rekao sam. "Ne, zapravo, nisam je više pratio. Taj put slučajno je ušla kod bakala gdje sam ja pio Coca-Colu i kupila Republiku. Tako sam shvatio."

"Samo si po tome shvatio?" pitao je Mustafa.

"Ne, ne samo po tome" rekao sam i malo pošutio, a zatim rekao ovo: "Svako je jutro dolazila i kupovala Republiku i nijedne druge novine. Uopće nisam sumnjao. Osim toga, više se ne druži s ovdašnjim bogatašima."

"Svako je jutro kupovala Republiku" rekao je Mustafa, "a ti si to od nas skrivao jer si još uvijek bio zaljubljen u nju i jurio je, je li tako?"

"Nije" odgovorio sam. "Jutros je kupila Republiku"

"Ne laži, razbit ću te" viknuo je Mustafa. "Sad si rekao da je svako jutro kupovala Republiku"

"Svako je jutro išla bakalu i ondje nešto kupovala, ali ja nisam znao što kupuje" rekao sam. "Jutros sam vidio da je to što kupuje Republika"

"Ovaj laže" rekao je Serdar.

"Ne znam" rekao je Mustafa. "Sad će dobiti svoje. Jurio je za djevojkom svjestan da je komunistkinja. Dobro, a što su ovi češljevi? Hoću istinu."

"Reći ću" odgovorio sam. "Jednoga od njih izgubila je dok sam je pratio. Tad sam ga skupio. Znači, nisam ga ukrao... A drugi je češalj

moje majke, kunem se."

"Zašto nosiš uza se majčin češalj?"

Povukao sam još jedan dim i zašutio svjestan da mi ne namjeravaju povjerovati što god da im sad kažem. "Tebe pitam!" izderao se.

"Pa dobro" odgovorio sam. "Ali ionako mi ne vjerujete. Kunem se t-77

da sad govorim istinu. Ovako: ovaj crveni češalj nije od moje majke. Malo prije sam se postidio pa sam rekao da je majčin. Ovaj je crveni češalj ona danas kupila kod bakala."

"Zajedno s novinama?"

"Zajedno s novinama. Možete pitati bakala."

"Pa ti ga je, znači, poslije dala?"

"Ne!" rekao sam. Malo sam zašutio i potom rekao ovo: "Kad je ona otišla, i ja sam si kupio jedan od tih crvenih." "Zašto?" proderao se Mustafa.

"Kako zašto?!" rekao sam. "Pa zar ne razumijete zašto?"

"Ako mu opalim jednu preko usta..." rekao je Serdar.

Da nije bilo Mustafe, pokazao bih mu ja, ali Mustafa se derao: "Zato što si se zaljubio, je li zato, kretenu? Tad si već znao da je komunistkinja! Pa jesi li ti špijun?"

Što god da sad kažem, ovaj mi više neće vjerovati, mislio sam i malo sam šutio, ali se tad toliko izderao da sam odlučio po zadnji put reći što imam pa nek' napokon do kraja povjeruje u to da nisam zaljubljen u komunistkinju. Bacio sam cigaretu na pod i ugasio je zgazivši je, kao da sam posve miran. Crveni češalj uzeo sam od Serdara, malo ga presavinuo i zavrnuo i rekao ovako:

"Evo zašto: da nađeš ovako lijep i jeftin češalj za 25 lira, ni ti vjerojatno ne bi propustio takvu priliku!"

"Ubio te bog, lazove kretenski!" viknuo je Mustafa.

Na to sam odlučio da ću odsad šutjeti kao zaliven. Nemam ja namjeru više razgovarati s vama, gospodo, jasno? Htjeli vi da s vama ostanem ili ne, ja ću ionako uskoro krenuti kući. Sjest ću za matematiku, a onda ću jednoga dana otići na Uskudar i reći dajte mi kakav velik posao: oni u Džennethisar u ne rade ništa drugo osim što jedni druge proglašavaju špijunima, dajte mi kakav velik posao! Ja ionako uskoro idem kući, a sad da pregledam ove novine

koje sam ostavio napola pročitane. Raširio sam ih i ne obazirući se na njih čitam...

"Što ćemo sad, ljudi?" pitao je Mustafa.

"S bakalom koji još uvijek prodaje Republiku!" pitao je Serdar. "Ne" odgovorio je Mustafa. "Ne govorim o bakalu. Što da radimo s ovim glupim komunističkim ljubavnikom, to pitam."

"Oprosti mu," rekao je Serdar. "Nemoj to uzeti za ozbiljno, on se odavna pokajao."

"Što, znači da ga pustimo da bude mamac za komuniste?" izderao se Mustafa. "Odmah će otrčati i sve ispričati djevojci."

"Da ga istučemo?" šapnuo je Serdar.

"Zar komunistkinji nećemo ništa napraviti?" pitao je Jašar.

"Napravimo joj ono što su napravili onoj djevojci na Uskuda-ru."

"A i bakalu treba dati lekciju!" zaključio je Serdar.

Zatim su još razgovarali došaptavajući se i govorili što su komunisti napravili našima u Tuzli i razgovarali o meni kao da sam maloumni kreten i ispričali kako su na Uskudaru djevojku koja je čitala Republiku objesili s broda i još su razgovarali, ali im ja nisam pridavao važnost i nisam ih čak ni slušao; čitao sam novine, i mislio kako ja nisam iskusan vozač s profesionalnom vozačkom koji se hitno traži, nisam teleoperater koji zna engleski, nemam iskustva u radu s aluminijskim žaluzinama, nisam ni ljekarnički šegrt koji se razumije u optiku, nisam elektroinstalater koji je odslužio vojsku i trebao bi se baviti telefonima, ni strojar za rad na traci za proizvodnju hlača, k vragu, ali ja ću svejedno otići u Istanbul i jednoga dana, kad obavim velik posao, da, da, razmišljao sam o tom poslu, a budući da nisam znao o kakvom se točno poslu radi, opet sam poželio pogledati naslovnu stranicu novina, kao da ću među velikim događajima vidjeti svoje ime i posao koji treba obaviti, ali novine su ispreturane, tražio sam naslovnicu i nisam je nalazio, kao da nisu ispreturane samo novine, nego i moja budućnost. Skrivao sam ruke kako ne bi vidjeli da se tresu, kad mi se Mustafa odjednom obratio:

"Tebi govorim, glupane!" izderao se. "Kad ta djevojka ide bakalu?"

"Molim?" odgovorih. "Nakon plaže."

"Idiote! Kako da ja znam kad ona ide na plažu?"

"Na plažu ide oko devet, pola deset."

"Svoje ćeš sranje sam počistiti."

"Dobro" rekao je Jašar, "neka je istuče."

"Ne, neće je istučići!" rekao je Mustafa. "Djevojka te poznaje, je li tako?"

"Naravno!" rekao sam. "Mi se pozdravljamo."

"Kreten!" rekao je Mustafa. "Još se i hvali."

"Pa da" rekao je Serdar, "zato ti i kažem da mu oprostiš."

"Ne, ne!" odgovorio je Mustafa. "Nismo baš dotle došli." Okrenuo se meni. "Slušaj me!" rekao je. "Ja ću sutra biti ondje oko pola deset. Čekat ćeš me! Koji je to bakal? Pokazat ćeš mi! Hoću još i na svoje oči vidjeti da djevojka kupuje Republiku?"

"Svako jutro je kupuje!" rekao sam.

"Prekini!" reče. "Ako je kupi, dat ću ti znak. Tad ćeš prvo otići i istrgnuti joj novine iz ruku. Reći ćeš da komunistima ovdje nema mjesta. Zatim ćeš novine potrgati i baciti ih. Je li jasno?"

Ništa nisam rekao.

"Je li jasno?" ponovio je. "Čuješ li me?" "Čujem" rekao sam.

"Aferim" odgovorio je. "Čak i takvog kretenskog šakala kakav si ti komunistima ću predati samo mrtvog! Oči će mi odsad cijelo vrijeme biti na tebi. Večeras ćeš doći s nama pisati po zidovima. Nema vraćanja kući!"

Poželio sam Mustafu odmah ondje ubiti! Ali na kraju bi samo ti nadrljao, Hasane. Ništa nisam rekao. Tražio sam još jednu cigaretu, dali su mi.

21.

žunejt je odjednom otvorio vrata i u tamu viknuo svi su

I_/ nastavnici manijaci, i dok je stenjao svi nastavnici, svi profesori, Gulnur se gromko nasmijala, napio se, rekla je, leti, vidite li ga, ljudi, govorila je, a Džunejt se derao pederi, ove su me godine potpuno izigrali, nitkovi, odakle vam pravo da se igrate mojim životom, a tad su odjednom dotrčale Funda, njegova starija sestra, i Džeplan, halooo, Džunejt, što to radiš, u ovo doba, gle sad je tri, susjedi, svi spavaju, a Džunejt se izderao nek' i susjedi idu k vragu, pusti me, i susjedi su isti kao i nastavnici, i Džeplan je rekla za tebe više nema ovoga i pokušala iz Džunejtovih ruku uzeti joint, ali joj

Džunejt nije dao i govorio je svatko je povukao po dim, zašto sam sad samo ja kriv, i Funda se, da bi nadglasala užasnu glazbu i buku, iz svega grla proderala pa onda šuti, šuti i ne deri se, je li jasno, i Džunejt se odjednom smirio i kao da je u trenutku zaboravio svu srdžbu i mržnju, počeo se polako njihati u ritmupop-rocka koji mi je probijao uši pa su otišli među žmirkajuće šarene žaruljice koje je Turan postavio ne bi li ovo mjesto sličilo diskoteci, a ja sam pogledao Džeplan, ali nije izgledala pretjerano zabrinuta, bila je lijepa, smješkala se jedva primjetno, i sjetno, i tugaljivo, moj bože, ja ovu djevojku volim, ne znam što trebam učiniti, pomози mi, kako je jadno ovo stanje, zar ću i ja na kraju ispasti isti kao jadni, bezvoljni, bubuljičavi mladi Turci koji jedva da se zaljube, a već misle o ženidbi, zar ću biti poput onih napaljenih iz naše škole: djevojke

poniža-

t8t

vaju, a zatim sjednu i do zore sriču slinave ljubavne pjesme i u dosjeima skrivaju te svoje bijedne osjećaje da bi te ujutro poput pravih muškaraca mogli bez imalo ustezanja uhvatiti za dupe, dosta je, ne misli, Metine, svi mi se gade, nikad neću biti kao oni, ja ću biti hladnokrvni bjelosvjetski bogataš i zavodnik, da, da, u novinama slika s groficom de Rouchfoltien, sljedeće godine privatni i svakodnevni život turskoga fizičara u Americi, časopis Time uhvati me dok u talijanskim Alpama ruku pod ruku šetam s lady tom i tom, a kad s privatnom jahtom dođem na rutu po turskom Sredozemlju pa na prvoj stranici novina Sloboda ugledaš moju ogromnu fotografiju s mojom trećom ženom, lijepom jedinicom meksičkog naftnog milijardera, Džeplan, hoćeš li tada pomisliti ja Metina volim, toga dana, o, bože, kako sam puno popio, i opet sam pogledao Džeplan i dok sam gledao njezino lijepo lice preneraženo od nekoliko dimova jointa, odjednom začuh kako neki iz one poludjele, izbezumljene i sumanute mase muču, moj bože, čujem i da zavijaju, i, ne znam zašto, i meni odjednom dođe da mučem, da se derem i s njima skupa, eto, i ja galamim, prvo mi iz grla pobjegne nerazumljiv glas, a kad sam počeo i s pravim životinjskim mukanjem, Gulnur mi je rekla ti šuti, Metine, ti šuti, nemaš pravo pridružiti se njima, kaže i pokazuje smotanu cigaretu u ruci, ti ne

vučeš, rekla je, a ja sam se nasmijao kao da je to šala i zatim ozbiljno rekao ja sam dokrajčio bocu viskija, jel' jasno, u toj boci viskija ima mnogo više nego u tom vašem pišljivom jointu, osim toga, ja je nisam davao od ruke do ruke, sam sam je dokrajčio, ali nije me slušala, glupane, oprezna kukavico, zašto nisi povukao, ako ništa, stidi se Turana, odakle ti pravo da mu kvariš zadnju noć pred vojsku, govorila je, i ja sam rekao pa dobro i nagnuo se i uzeo cigaretu iz njezine ruke i gle, Džeplan, gle kako i ja uvlačim dim kao i ti, volim te i još sam malo potegnulo i Gulnur je rekla aha, eto tako, i kad sam još malo potegnulo, vratio sam joj je i tad je Gulnur shvatila da gledam tebe, Džeplan, i glasno se nasmijala i rekla gle, Metine, i ova tvoja leti, morat ćeš još mnogo potezati da je stigneš, a ja sam, Džeplan, mislio kako je za tebe rekla "ova tvoja" šutio sam, Gulnur je rekla hoćeš li je srediti, a ja sam šutio, ako je brzo ne uhvatiš, gle, ovdje ću zapisati, Fikret će je smotati, rekla je Gulnur i napravila nekoliko pokreta

182

debelom cigaretom kao da piše, pitala je gdje je Fikret, našto sam ja čašu nagnuo do dna, a kad sam krenuo napuniti čašu da se maknem odande da ne bi bilo kakva zla, Gulnur se opet nasmijala i dok sam u mraku tražio oko sebe bocu, odjednom se ne znam ni ja odakle pojavila Zejnep i zagrlila me govoreći hajdemo plesati, molim te, Metine, gle kako je glazba dobra, i grlila me je, pogledajte, nemojte misliti da ja od jutra do mraka mislim na Džeplan, evo gledajte, plešem s ovom debelom koja se zove Zejnep, ali brzo mi je dojadilo jer je odmah zaklopila oči poput site mačke i počela glumiti nekakvu romantiku, i dok sam smišljao kako da se izvučem, neki su me počeli udarati nogom u dupe, k vragu, ugasili su i svjetla i viču poljubite se, poljubite se, a ja sam odgurnuo tu stvar toplu poput ogromna jastuka i izvukao se, i dok sam tražio onaj viski i čaše, u lice me udario ovoga puta pravi jastuk, pa dobro, zar tako, zamahnuo sam u tamu i čuo da je Turgaj jauknuo, na kuhinjskim vratima nailazim na Vedata i vidim da me gleda kretenskim pogledom i odjednom se nagnu prema meni s riječima kako lijepa stvar, čovječe, zar ne, što je to lijepo, pitam, a on se čudi što ne znam, mi smo se sad zaručili, rekao je i poput dostojanstvena

muža koji zna kako se treba ponašati na Semino rame stavio ruku i rekao baš dobro, zar ne, ma da, baš jako dobro, odgovorio sam, a on je rekao to je divan događaj, zaručili smo se, zar mi nećeš čestitati, i opet smo se poljubili, a Sema samo što nije zaplakala i ja sam se zbunio i baš kad sam htio umaknuti, Vedat me opet uhvatio i još smo se jednom poljubili, bojim se da će ona Engleskinja vidjeti kako se ljubimo pa će pomisliti da smo pederi i sjetim se kako je u školi, u spavaonici, svakome bilo najvažnije nekoga proglasiti pederom, prokleti bili, manijaci, bolesnici, kreteni nastrani, tko nije bio dlakav, bio bi gotov, hvala bogu da sam ja dlakav, jesam li, pa jesam, može se reći da jesam, ako poželim, mogu pustiti i brkove, ne bi mi ni loše stajali, ja sam bradat, doduše, jednom me je životinja Sulejman uhvatio za dupe, ali sam se i ja, dok je spavao, popeo na njega i naplatio mu to tako da sam ga pred cijelom spavaonicom osramotio, jer ako tako ne učiniš, ti te uspaljeni luđaci samelju kao što su učinili i onom jadnom Džemu, divljaci, divljaci, ali smiri se, Metine, zašto se uzrujavaš, sljedeće si godine u Americi, ali pred tobom je još jedna go-

183

dina koju moraš pregrmjeti u ovoj kretenskoj zemlji, i Faruk i Nilgun, ako ja nagodinu ne odem u Ameriku, tad ćete mi i vi platiti, mislio sam i na kraju na svu sreću našao kuhinju i ondje ugledao Huliju i Turana; Hulija je plakala, a Turan je celavu glavu gurnuo pod slavinu, kad me ugledao, uspravio se i odjednom me gadno udario šakom, a kad sam rekao ma gdje su te boce i čaše, rekao je čaše su ondje, ali nije pokazao gdje su, ponovno sam pitao gdje su, eno ondje, odgovorio je, ali opet nije pokazao i dok sam ja tražio otvarajući i zatvarajući ormare, Turan je Huliju zagrlio i ljubili su se grizući se, kao da jedno drugom pokušavaju isisati zube, mislim kako bismo i mi mogli tako, Džeplan, i onda ispuštaju i neke čudnije zvukove i Hulija je, oslobodivši svoja usta od Turanovih, rekla proći će, dušo, proći će, a Turan se odjednom raspalio i rekao što ti znaš o vojsci, vojska je za muške, rekao je i raspalio se još više, tko ne odsluži vojsku, nije muško, riknuo je trgnuvši se iz Hulijina zagrljaja, i još me jednom odvalio u leda, jesi li ti muško, bitango, kaže mi, i još se smiješ, zar ne, zar si toliko siguran u sebe, dobro,

ako je tako, dođi da usporedimo, da vidimo koliko si muško, i dok je otkopčavao dugmad na hlačama, Hulija je vrisnula: što radiš, nemoj, molim te, i on kaže dobro, za dva dana odlazim, ali i sutra navečer ćemo se ovako zabavljati, je li jasno, Hulija je pitala a što ako tvoj otac nešto prigovori, poserem se ja tom primitivcu u usta, viknuo je Turan, dosta je bilo, ako si otac, znaj gdje ti je mjesto, zar ja moram završiti gimnaziju zato što ti to hoćeš, zar me zato šalješ u vojsku, da znaš koliko sam bijesan zbog toga, budalo, daj shvati jednom svoga sina, kakav si ti to otac, od mene neće biti čovjeka i gotovo, je li jasno, auto ti razbijem, pa što, uzet ću i mercedes, gle, kunem se, i njega ću slupati, Hulija, pa nek' shvati, govorio je, a Hulija je jauka-la nemoj, nemoj, Turane, molim te, rekla je i Turan me još jednom udario u leđa pa se odjednom počeo njihati u ritmupop-rocka koji je dopirao iznutra kao da nas je sve zaboravio i polako je nestao u dimu jointa i u glazbi i žmirkajućim bojama, Hulija trči za njim i ja napokon pripremam svoje piće, a onda sam naišao na Turgaja, hajde, kaže mi, dođi i ti, idemo plivati goli, i ja sam se odjednom uzbudio, tko, tko, pitao sam i on se nasmijao, glupane, rekao je, cure ne idu, naravno, ne ide ni Džejljan, ja sam se začudio i pomislio na

184

tebe, Džejljan, kako su to svi odmah shvatili da te volim, kako su shvatili da više ne mislim ni na što osim na tebe, mislio sam, Džejljan, gdje si, u dimu, magli i glazbi, da barem otvore prozore, tražio sam te, Džejljan, gdje si, k vragu, tražio sam te, tražio, i nisam se uspaničio, i tad sam te ugledao kako plešeš i kad sam vidio da je kraj tebe Fikret, smiri se, Metine, nemoj pridavati važnost tomu, i nisam, nego sam otišao i sjeo, pio sam viski i dobrano me ošamutio, razmišljao sam, kad odjednom glazba stade i netko pusti glazbu za kolo, hopa-cupa, hopa-cupa i svi poskakaše kako se to radi na primitivnim, zaostalim svadbama i pohvataše se u kolo, hvatamo se ruku pod ruku, ja te, Džejljan, držim pod jednu ruku i krišom pogledam: kad ono, jasno, Fikret je drži pod drugu ruku i zavrtjeli smo se, moj bože, kako turski!, kao na svadbama mojih tetki i dalekih rođaka, a kad se kolo rastavilo, pretvorili smo se u vlak, vrtimo se po salonu, jedan kraj izlazi na dvorište, izišli smo pa kroz

druga vrata ulazimo i na ramenu osjećam Džejaninu lijepu ruku i pitam se što misle susjedi, ušli su u kuhinju i ondje smo mi ispali iz vlaka, ali Fikret nije i nas smo dvoje ostali, Džejan, i vidjeli da je u kuhinji Sema otvorila frižider i plače gledajući u njega i čuli smo kako joj Vedat kao ozbiljan muž govori hajde, dušo, da te odvedem kući, Sema neprestano gleda u frižider i gleda po njemu plačući, kao da je u njemu ono što ju je rasplakalo, Vedat kaže što će ti mama reći, već je kasno, ja mamu mrzim, više Sema, ali ti si već sad na njezinoj strani, kaže, i kad joj je Vedat rekao barem mi daj taj nož, Sema je odjednom nož koji joj je bio u ruci bacila na pod i ja sam tad, kao da je to posve prirodno i kao da te štitim od opasnosti, ruku stavio na tvoje rame, Džejan, i izveo te iz kuhinje i ti si se na mene naslonila, da, da, nas dvoje zajedno, evo, pogledajte nas, ušli smo u salon, svi galame, skaču i ja sam jako sretan jer si se na mene naslonila, ali se Džejan odjednom trgnula i otrčala, ne znam kamo je otišla, da idem za njom, pomislio sam, ali se odjednom opet nađoh kraj nje, pogledam, svi zajedno plešemo, pogledam, držim je za ruku i zatim pogledam: opet je nema, ali zar je to više važno, sad je sve jasno, jako sam sretan i jedva se držim na nogama i odjednom pomislim kako te više neću vidjeti i tad se jako bojim, Džejan, pomislio sam iz nekog razloga kako te nikada neću moći natjerati da me zavoliš, tražim te beznadan,

i8s

Džejan, gdje si, tebe želim, Džejan, Džejan, gdje si, jako te volim, Džejan, Džejan, gdje si, gdje si, dušo, u ovom užasnom dimu i magli i blještavim bojama i jastucima i udarcima i jaucima i glazbi, tražim te i kao da se vraćam u ono vrijeme dok sam bio mali kad sam mislio kako svatko ima mamu koja ga poljubi kad dode kući, a ja je nemam, i kad sam vikendima u domu bio tako jako sam da mi se samoća gadila, i kad sam u tetinoj kući mislio kako me nitko ne voli, tako se jadan i bespomoćan osjećam i mislim kako svatko ima novaca, a ja nemam pa je zbog toga potrebno da otkrijem velike izume i da se svojom kreativnošću i pameću u Americi obogatim, ali, Džejan, čemu sve te muke i čemu Amerika, živjet ćemo ondje gdje ti želiš, ako želiš, ostat ćemo ovdje, nije ni Turska toliko usrana zemlja, otvaraju se nova mjesta i novi dućani, jednog će dana

prestati i ova nerazumna i beznadna anarhija pa ćemo po istanbulskim dućanima moći naći sve što se prodaje u Europi i Americi, vjenčajmo se, ja sam pametan i sad u džepu imam točno četrnaest tisuća lira, nitko nema toliko, ako želiš, negdje ću raditi i napredovati ili ćemo, ako želiš, zaključiti da novac nije važan, tako je, zar ne, Džeplan, gdje si, zajedno ćemo studirati, gdje si, Džeplan, niste valjda sjeli u Fikretov auto i otišli, nije moguće, ja te jako volim i eto, hvala bogu, vidim te da sjediš sama ondje, u kutu, moja usamljena, malena, jadna, lijepa, moj anđele, što je bilo, što te muči, reci mi, zar te mama i tata rastužuju, želim te pitati zašto si tako beznadna i tužna, ali te ne pitam, nego šutim i kad na kraju progovorim samo da bih nešto rekao, provaljujem najgluplje i najbezličnije riječi, jesi li jako umorna, pitam te samo onako, a ti me ozbiljno shvaćaš, tko, ja, pitaš, da, malo me boli glava, kažeš i ja opet ne nalazim riječi, sjedim dugo ne govoreći ništa i počinjem se raspadati od dosade i glazbe kad se Džeplan odjednom od sveg srca nasmija i gledajući u moje zbunjeno lice reče baš si simpatičan i drag kad si ovakav, Metine, kaži, da čujem, koliko je dvadeset sedam puta sedamnaest, kaže, i ja se odjednom, ne znam zašto, ljutim na sama sebe, i stavljam ruku na tvoje rame i zatim tvoja lijepa glava njišući se pada na moje grudi i naslanja se i ondje osjećam tvoju glavu, nevjerojatna je ta sreća, osjećam miris tvoje kose i tena, a ti kažeš ovdje je užasno zagušljivo, Metine, hoćemo li malo van, i odmah izlazimo, moj bože,

186

nas dvoje zajedno u svoj toj prljavoj graji, eto, izlazimo van i moja je ruka na tvom ramenu i jedno smo se na drugo naslonili, jedno smo drugome oslonac, bježimo od ružne glazbe i rulje kao dvoje jadnih, usamljenih ljubavnika koji su jedno drugome podrška u ovome otrcanom, strašnom i ružnom svijetu, i evo, sve smo ostavili za sobom i zajedno koračamo tihim i praznim i tugaljivim ulicama ispod stabala, i gledamo šarena i tiha svjetla na ljetnim terasama u daljini i razgovaramo s razumijevanjem i dubokom povezanošću, kao par kojemu svi zavide ne samo zbog ljubavi koja ga povezuje, nego i najodanijega prijateljstva, i ja ti kažem kako je vedro vrijeme jako lijepo, a Džeplan kaže kako se svojih roditelja i ne boji baš tako

jako i kako je njezin otac zapravo dobar čovjek mada je pomalo kao pravi Turčin, a ja kažem kako ih nažalost baš ne poznajem i kako su moji roditelji umrli, a Džeplan kaže kako bi voljela obići svijet i studirati novinarstvo i biti novinarka i nemoj gledati na ovo što sam sad, kaže, mi se ovdje uvijek zabavljamo, ništa ne radimo, ali ja ne želim biti takva, htjela bih biti kao ona žena, kako joj je ono ime, ona talijanska novinarka, znaš, ona koja uvijek intervjuira poznate, razgovara s Kissingerom ili s Enverom Sedatom, da, znam da treba biti obrazovan da bi se bilo kao ona, ti si pomalo takav, ali ja ne mogu sjediti za knjigom od jutra do mraka, imam i ja pravo na život, gle, ove sam godine razred prošla bez problema, želim se i zabavljati, ne može se stalno čitati, u našoj je školi bio takav jedan dečko, puno je čitao i na kraju poludio, odveli su ga u ludnicu, što ti misliš, Metine, i ja ne govorim ništa, samo mislim da si lijepa, a ti još uvijek pričaš, o ocu, školi, prijateljima, planovima za budućnost i o tome što misliš o Turskoj i Europi i lijepa si, lijepa si dok ti na lice pada svjetlo uličnih svjetiljki što se probija kroz krošnje, lijepa si dok potežeš dimove tužna lica, kao da si jako zamišljena i zatrpana naj-zapetlijanim životnim problemima, lijepa si dok zabacuješ uvojak s čela, moj bože, toliko lijepa da čovjek odmah s njom poželi imati dijete, odjednom rekoh: kako bi bilo da odemo na plažu, gle kako je lijepa, nema nikoga, mirna, aha, odgovorila je, može, i ušli smo i dok smo hodali po tihom pijesku, Džeplan skida cipele i uzima ih u ruku i hodali smo obalom dok su njezine noge na pijesku odsi-javale svjetlo koje je dolazilo ne znam odakle, ona je i dalje pričala

187

O školi i o onome što želi napraviti u životu, a zatim je onim lijepim nogama zakoraknula u mračnu i tajnovitu vodu i ja sam osjećao kako je i kraj mene i nedohvatna, i dok je zapljuskivala vodu i objašnjavala mi, meni se činila sirova i bezdušna i prokleta i obična i nevjerojatna i ubojita i ništa više nisam vidio osim tih njezinih nogu koje su vodu zapljuskivale poput ribica, govorila je kako bi odsad htjela živjeti kao prava Europljanka, nije me slušala, osjećao sam vlažnu i ljepljivu zaparu i miris alga i mora i miris njezine kože i gledao sam one svježije i živahnije i zavodljive noge misleći kako

smo sami, kad sam odjednom obuven ušao u vodu i zagrlio te: Džeplan, ja te jako volim, što to radiš, rekla je prvo smijući se, volim te, rekao sam i pokušao je poljubiti u obraze, Metine, jako si pijan, rekla je, a onda se vjerojatno uplašila, na silu sam je izvukao na obalu i naslonio se na nju tako da smo se prevrnuli na pijesak i dok se trzala poda mnom i dok mi je ruka tražila i stiskala njezine grudi, ne, rekla je, ne, ne, Metine, što to radiš, zar si poludio, pijan si, ja sam govorio ja te jako volim, a Džeplan je rekla ne, i ja sam ljubio tvoje obraze i uši i vrat i udisao tvoj nevjerojatan miris, a ona me gurnula, i ja sam opet rekao jako te volim, a kad me opet gurnula, poludio sam: odakle ti pravo da me guraš kao da sam zadnji prostak, tad sam je još jače pritisnuo, podigao sam joj suknju i eto: one duge, preplanule, nevjerojatne noge sad su pod mojim prstima, i ono toplo tijelo za koje sam mislio da je daleko i nedostižno sad mi je, eto, među nogama, kao san, ne mogu vjerovati, otkopčao sam i patent na hlačama i još je uvijek govorila ne može i gurala me, zašto, Džeplan, zašto, toliko te volim, još me je jednom gurnula, valjamo se po pijesku kao pas i mačka i prevrćemo i kako glupo, eto, sve je beznadno, valjamo se i ona još uvijek govori ne može, pijan si, dobro, dobro, nisam ja baš takva bitanga, evo, gotovo, puštam te, a što bi bilo da smo se, ali ne, nisam ja silovatelj, samo da te malo poljubim i da shvatiš da te volim, govorio sam, od vrućine se nisam mogao suzdržati, samo to, kako je sve otrcano i besmisleno i glupo, dobro, pustio sam te, nek' se tvoje tijelo izvuče ispod moga, nek' mi se uznemireni penis u hladnom i glupom pijesku spusti a da nije došao na svoje i dobio što je htio, dobro, dobro, puštam te, zatvaram patent

1 licem okrenut u nebo uzaludno gledam u zvijezde, pusti me na
188

miru, može, idi i odmah ispričaj svojim prijateljicama, ljudi, čuvajte se, Metin je pravi čudak, napao me, nasilnik, grubijan, to je ionako otpočetak bilo očito, nije ništa drugačiji od silovatelja čije slike izlaze po novinama, moj bože, plakat ću, Džeplan, pa dobro, i ja ću skupiti svoj kufer i vratiti se u Istanbul, gotova je avantura u Džen-nethisar, da bi se u Turskoj leglo s lijepom djevojkom, potrebno je, znači, biti milijunaš ili je oženiti, dobro, shvatio sam, sljedeće sam

godine ionako u Americi, a do kraja ljeta gimnazijalac daje instrukcije iz matematike i engleskog, izvolite, kreteni, sat 250 lira i dok ja budem cijelo ljeto skupljao novce u tetinoj vrućoj i zagušljivoj kući, ovdje će Fikret i Džejan, ne, o ne, kakva nepravda, djevojke se ne može dobiti novcima nego pameću i nadarenošću i pristalošću, ali pusti, Metine, zar je to važno, pogledaj ove zvijezde, što znače ove blistave zvijezde što tako jako sjaju, u njih gledaju pa recitiraju pjesme, zašto, pitam se, nešto navodno osjećaju, glupost, zbune se pa tu zbunjenost zovu osjećajima, ne, znam ja zašto recitiraju, stvar je u tome da se osvoji žene i zaradi novac, čim dođem u Ameriku, ja ću odmah izbaciti neko jako važno i jednostavno otkriće iz fizike koje nikome nije palo na pamet, pa će to istoga trenutka biti objavljeno u časopisu Annalen der Physik u kojemu je Einstein objavio svoja prva otkrića, i nakon slave i novca koje ću u času zadobiti, naši će me moliti za raketu koju sam otkrio i pokrenuo: hajde, molimo te, daj je i svojim sunarodnjacima pa da Grke zaspemo raketama, preklinjat će me, ali ja tad u svoju vilu u Bodrumu, veću i raskošni-ju i od vile bogatuna Erteguna, nažalost dolazim godišnje samo na tjedan dana, i to na brzinu jer nažalost nemam vremena, a Fikret i Džejan su tad, moj bože, možda već i vjenčani, ali odakle ti to, među njima nema ničega, Džejan, Džejan, gdje si, možda me i ostavila i otrčala pa zadihana prepričava ostalima: zamalo me silovao, ali ne, nisam dala da me obeščasti; ne, nije ona baš takva prostakuša, ali možda je obalom otišla i rekla im, kakva sramota, samo, možda i nije otišla, neću se ispričati, sad sigurno čeka da je preklinjem, ali gdje je sad, podigao sam glavu da pogledam, ali ne mogu ni gledati, naljoskao sam se, kakav jad, ovdje sam na pijesku posve sam, nikoga nemam, a sve zbog vas, mama, tata, zašto ste tako rano umrli, ničiji roditelji nisu svoga sina tako rano ostavili i otišli, da ste mi

rSn

barem, ako ništa, ostavili kakvo dobro nasljedstvo pa bih se tad s tim novcem mogao mjeriti s njima, ali niste ostavili ni novčića, jedino što ste mi ostavili su tromi i debeli brat i sestra zalučena ideologijom, i naravno tu su i ishlapjela baka i njezin patuljak i ona trošna, glupa, vlažna, odurna kuća, a nju ne daju srušiti, ali srušit

ću je ja, vrag je odnio, jasno je meni zašto niste zaradili novaca, kukavice, uplašili ste se života, niste imali hrabrosti za sve one pokvare-nosti koje su potrebne da se nešto zaradi, da bi se novac zaradio, potrebna je hrabrost i vještina i srce i ja sve to imam i bit ću bogat, ali svejedno sam se stužio i zbog vas i zbog sebe i zbog svoje usamljenosti, razmišljao sam o tome, mislio sam i bojao se da ću zaplakati, kad sam iznenada začuo Džeplanin glas: jel'ti to plačeš, Metine, rekla je; znači ipak nije otišla; tko, ja, pitao sam, ma neee, zašto bih plakao, rekao sam, jako sam se zbunio; pa dobro, rekla je Džeplan, učinilo mi se, hajde digni se da se napokon vratimo, Metine, rekla je, dobro, dobro, rekao sam, evo dižem se, ali sam ležao ne mičući se i blesavo gledao u zvijezde i Džeplan je ponovno rekla hajde ustani, Metine, i kad mi je pružila ruku i povukla me, ustao sam, jedva se držim na nogama, zanosim se i gledam u Džeplan, znači to je ta djevojka koju sam maloprije napao, kako čudno, puši cigaretu kao da se ništa nije dogodilo, kako si, pitao sam samo da nešto kažem, dobro sam, odgovorila je, otpala mi je dugmad na bluzi, rekla je, ali ne srdito, pa sam se posramio misleći kako je ona topla i dobra osoba, moj bože, nije mi jasno, što trebam učiniti, malo sam šutio, ljutiš li se na mene, pitao sam, jako sam pijan, nemoj se ljutiti, ne, ne, odgovorila je, nisam se naljutila, takve se stvari događaju, oboje smo pijani, i ja sam se začudio, pa dobro, o čemu razmišljaš, Džeplan, pitao sam, a ona je rekla ni o čemu, baš ni o čemu, hajde da, se vratimo, rekla je i krenuli smo natrag, kad se odjednom nasmijala ugledavši moje mokre cipele i tad sam je poželio ponovno zagrliti, ništa mi nije jasno, tad je Džeplan rekla: ako želiš, idemo k tebi da promijeniš cipele, i ja sam se još više začudio i izišli smo s plaže i bez riječi hodali tihim ulicama, hodali smo i udisali miris cvijeta kozje krvi koji je dopirao iz svježih i mračnih dvorišta, miris sasu-šene trave i zagrijanoga betona, i kad smo došli do vrata našega dvorišta, bilo me je stid zbog jadnoga stanja naše ruševne i trošne kuće i ljutio sam se na mrtva puhala, gledao sam u Bakino svjetlo koje je još uvijek gorjelo, kad odjednom, moj bože, spazih da se brat skljkao za stolom na balkonu, još je sjedio u mraku, njegova tamna silueta se pomaknula, ne spava, znači, ljulja se na zadnjim nogama

stolice u ovo doba noći, ne noći nego jutro, zdravo, rekao sam, da vas upoznam, Džejan, Faruk, moj stariji brat, rekli su drago mi je i osjetio sam odurni alkoholni zadržak iz usta mog brata i da ih ne bih dugo ostavio nasamo, odjurio sam gore i brzo promijenio čarape i cipele, a kad sam se spustio, Faruk je već bio počeo:

Korak po korak uvečer, taj bijedni Naili pristizbe Svijet čitav vrijedan nije ove patnje iščekivanja.

govorio je, jasno, razumjeli ste, od Naila je, ali kad je to odreci-tirao, debeli se uzšepurio poput pijetla, kao da je on to smislio, pa je još i nastavio:

Tako sam opijen da ne mogu pojmiti što je svijet, Tko sam ja, tko je vrčonoša, što je vino rujno.

odrecitirao je i dodao ne znam čije je ovo, to je iz Evlijina Putopisa; Džejan je otvorenih usta gledala u tu osmanlijsku bačvu i pripremala se za dalje slušanje kad sam ja, da brat ne bi nastavio, pitao hoćeš li mi dati ključeve auta, mi idemo, hajte sa srećom, rekao je, hajte sretno, ali pod jednim uvjetom: neka mi lijepa gospođica odgovori na jedno pitanje, da, ja ne uspijevam pojmiti što je svijet pa recite vi, gospođice Džejan - Džejan, zar ne, kako lijepo ime - gospođice Džejan, kažite, molim vas, što je svijet, na što nas to upućuje sve ovo, ova stabla i zvijezde i stol i prazne boce, da, što kažete, pitao je i Džejan ga je pogledala ljupko i srdačno, ali ništa nije rekla, samo mi je uputila sramežljiv pogled koji je govorio "ti to bolje znaš" i ja sam da bih razgovor skrenuo s ove teme i da nas pijani brat pusti na miru rekao: čovječe, i Bakina lampa još uvijek gori, pa smo se na trenutak svi okrenuli i pogledali gore i pomislili na nju, a zatim sam rekao hajde, Džejan, idemo, otišli smo i sjeli u plastični anadol i dok smo, pokrenuvši motor, izlazili, pomislio tot

sam što će Džejan misliti o tom dvorištu koje miriše kao groblje, o staroj kući i pijanom, debelom bratu i o meni, i sav sam se naježio, sigurno misli: da, onaj tko ima takvu kuću, auto i obitelj, noću spopada djevojke na pustoj plaži, ta što bi drugo, ali ne, Džejan, sve ti želim objasniti, moraš me poslušati, mislio sam i skrenuvši krenuo uzbrdicom, kamo ćemo, pitala je Džejan, da se malo provjetrimo, odgovorio sam i ništa nije rekla, i eto idemo i mislio

sam: sad ću joj objasniti, ali kako nisam znao kako da počnem, samo sam sve više gazio po gasu, i kad smo sletjeli nizbrdicom, mučio sam se pitajući se kako bih trebao početi, počela je uzbrdica, pa smo se opet spustili, a ja joj još uvijek nisam počeo objašnjavati, ali sam toliko gazio po gasu da se anadol počeo tresti, ali Džeplan ništa nije rekla, pa dobro, još sam više nagazio, na zavoju se zadnji kraj auta zanio, ali Džeplan opet ništa nije rekla, i izišli smo na cestu Istanbul - Ankara i gledajući vozila koja su prolazila pitao sam, samo da nešto kažem, hoćemo li koje pritisnuti, Džeplan je odgovorila hajde da se vratimo, puno si pio, pa dobro, zar se ti to hoćeš spasiti od mene, ali ako ništa drugo barem me poslušaj, želim ti objasniti, mislio sam, pričat ću ti i ti ćeš me razumjeti, ja sam dobar čovjek, čak i ako nisam bogat, znam ja jako dobro što vi mislite i kojim se pravilima pokoravate, i ja sam kao vi, Džeplan, sve ti to želim reći, ali dok se pripremam izgovoriti, sve mi izgleda užasno otrcano i dvolično i tad jedino mogu još jače nagaziti na gas, pa dobro, ako ništa drugo, barem shvati da nisam nitkov, jer nitkovi se boje, a ja se ne bojim, gle, s ovim trulim autom idem 130 na sat, bojiš li se, možda ćemo i umrijeti, i dalje gazim po gasu i kad uskoro počne nizbrdica, poletjet ćemo i umrijeti, i kad umrem, prijatelji u učeničkom domu meni na spomen organizirat će pokerski turnir, novcem koji skupite od bogate kopiladi barem mi grob pokrijte mramorom, magarci, i još sam jače nagazio, ali Džeplan je i dalje šutjela, i tad sam pomislio kako je smrt sada doista blizu kad odjednom, moj bože!, nasred ceste ugledah kako se neki prešetavaju kao da su na plaži, i kad sam uspaničen stao na kočnicu, auto se kao čamac okrenuo na stranu i počeo kliziti, i dok je išao točno prema njima, oni su se s kantama u rukama rastrčali i auto je još malo klizio pa izletio na njivu, udario u nešto i tad se motor ugasio i čuli smo cvrčke; pitao sam: Džeplan, jesi li se uplašila, jesi li

tq7

dobro, dobro sam, rekla je, zamalo smo ih pregazili, i kad sam vidio da nam prilaze i da su im u rukama kante s bojom, shvatio sam, oni pišu po zidovima, anarhisti, i kako mi se sad nikako nije dalo s trojicom probisvijeta započeti s pričom tipa "dobro je prošlo, zašto ne paziš, čovječe" odmah sam pokušao upaliti auto, ali nije išlo i još

sam jednom pokušao i, hvala bogu, pokrenuo se, i dok sam vozio naprijed-natrag ne bih li auto izvukao na cestu, one su tri bitange dotrčale i počele psovati, zaključaj vrata, Džejan, rekao sam, i dok su nas njihove psovke zasipale, još sam uvijek išao naprijed-natrag i tad je jedan od tih kretena vjerojatno podletio pod auto jer je dreknuo i počeo šakom udarati po stražnjem dijelu, ali zakasnili ste, kreteni, ja sam se izvukao na cestu, eto, hajte doviđenja, mi smo se spasili; malo dalje ugledali smo neke koji su još uvijek pisali po zidovima: Nova mahala bit će komunistički grob, i Turke će spasiti od ropstva i tako to, fino, fino, aferim, ako ništa drugo, barem nisu komunisti, mi smo im brzo umaknuli, jesi li se uplašila, Džejan, pitao sam, ne, rekla je, i htio sam da još malo razgovaramo i događaj prepričamo jedno drugome, ali odgovarala je jednom riječju; u povratku smo zašutjeli i vozili se bez riječi, došli smo i kad sam auto parkirao ispred Turanove kuće, Džejan je izletjela iz auta i potrčala unutra, a ja sam pogledao: autu se i nije ništa posebno dogodilo, da je onaj debeli koji mi dode brat plaću dao da promijeni ove izlizane gume umjesto što je troši na rakiju, ne bi nam se ovo ni dogodilo, hajde dobro, dobro smo prošli, i ušao sam u kuću i ugledao njih, polijegali su po naslonjačima, kaučima i podu, izvaljeni, leže napola ošamućeni, omamljeni, kao da nešto čekaju, smrt ili pokop ili da se nešto važno okonča, ali kao da se boje ne samo toga što ne znaju što čekaju, nego i svih svojih kuća, motora, auta i novaca i stvari, pa su sad beznadni i uprazno čekaju to što ne znaju što je, evo gle, Mehmet jede trešnje i polako i pažljivo iz usta vadi koštice i kao da je to najvažnija stvar koja se na svijetu može napraviti pažljivo ih baca Turgaju na glavu, a Turgaj, ležeći na mokrome podu, uredno psuje svaku košticu koja ga udari i bespomoćno stenje, a ja tad shvaćam da jezero na podu potječe od šmrka koji je kroz prozor provučen u sobu i iz čijega kraja još uvijek kapa, i od prevrnutih boca i od bljuvotine, i vidim da Zejnep spava, a Fafa sledena pogleda prevrće po nekom modnom časopisu, Hulija poljupcima zasipa Turanovu glavu, a on hrče otvorenih usta, a ostali s cigaretom u ustima slušaju Džejan koja prepričava pustolovinu, i ja tad više ne nalazim što bih trebao misliti i što bih, kako, zašto i gdje trebao učiniti, pa se

očajan bacam u jedan od naslonjača shvativši kako je sve ispreturano i kako više ni s čime neću moći uspostaviti vezu; hajde, kaže Fafa podigavši glavu iz časopisa, hajde, ljudi, sunce izlazi, idemo nešto napraviti, idemo na škembe-čorbu, idemo u ribu, hajde, hajde, hajde.

to/i

22.

Jeste li uspješni pročitati registraciju?" pitao je Mustafa. "Bijeli anador, rekao je Serdar. "Da ga još jednom vidim, prepoznao bih ga."

"Jeste li dobro vidjeli one unutra?"

"Momak i cura" rekao je Jašar.

"Jeste li im vidjeli lica?" pitao je Mustafa.

Kako nitko ništa nije rekao, i ja sam šutio: jer Metina sam prepoznao, a što se djevojke tiče, nisam uspio vidjeti jesi li to bila ti, Nilgun. Malo je nedostajalo da nas u ovaj rani sat pregazite... Kad sam potom čuo koje su vam sve psovke upućivali ovi moji, nisam htio dalje razmišljati: ja samo po zidu pišem ogromna slova i obavljam svoju dužnost. Serdar, Mustafa i novi momci sjeli su u jedan kut i puše i više ništa drugo ne rade, ali pogledajte mene, ja još uvijek pišem, pišem po zidovima što će ovaj kraj biti komunistima: grob će biti, grob, nego što!

"Dobro, hajde, dosta je bilo" rekao je Mustafa nešto kasnije. "Sutra navečer nastavljamo." Malo je šutio, a zatim se okrenuo meni:

"Aferim! Dobro si radio!"

Nisam odgovorio; ostali zijevaju.

"Ali sutra ćeš ujutro biti ondje!" dodao je. "Pa da vidim što ćeš s djevojkom..."

Opet nisam odgovorio: kad su se svi razišli, krenuo sam kući čitajući ono što smo napisali i mislio: jesi li ona djevojka kraj Metina u

autu bila ti, Nilgun? Odakle ste se vraćali? Možda im je baka bolesna pa su krenuli po lijek... A možda ste se i vozali dok sunce izlazi, od vas se štošta može očekivati. Što ste radili? Sutra ću te ujutro pitati. Sjetio sam se Mustafe pa sam se uplašio.

Razdanilo se; kad sam stigao, pogledam: u našoj kući svjetlo još uvijek gori. Pa dobro, tata! Zatvorio je prozore, zaključao vrata, i

eno ga ondje spava, ne u krevetu, nego opet na sećiji, jadni šepavac! Prvo mi ga je bilo žao, potom sam se malo razljutio. Pokucao sam po prozoru.

Ustao je i otvorio, izderao se, mislio sam da će me opet udariti, ali ne, odmah je počeo trubiti o tome kako je život težak i koliko je diploma važna; kad počne o tome, ne udara. Slušao sam ga i gledao preda se ne bi li se smirio, ali izgleda da ovo neće prestati ako budem samo slušao. Nakon što sam cijelu noć radio i poslije svega što me je snašlo, ne mogu sad još i tebe slušati: ušao sam, iz frižidera uzeo šaku trešanja i jeo ih kad - vidi vruga! - odjednom zamahnu: izmaknuo sam se pa me udario po ruci tako da su se trešnje i koštice razletjele.

Govorio je i dok sam ih skupljao, a kad je shvatio da ga ne slušam, počeo me preklinjati: sine, sine, zašto ne učiš i tako to. Bilo mi ga je žao, rastužio sam se, ali što ja tu mogu. Kad me je zatim udario u rame, razljutio sam se.

"Udari me još jednom i ja ću iz ove kuće pobjeći!" rekao sam.

"Pa idi, gubi se!" dreknuo je. "Nikad ti više neću otvoriti prozor!"

"U redu" odgovorio sam. "Ja svoje novce ionako sam zarađujem."

"Ne laži!" derao se. "Što radiš u ova doba po ulicama?" Kad se iz sobe pojavila mama, rekao joj je: "Ovaj će, kaže, pobjeći od kuće. Neće se više vratiti."

Glas mu je postao čudan, zadrhtao je, kao onaj drhtaj pred plač i kao samotno zavijanje staroga, napuštenog psa, kao da taj jadni pas od patnje i gladi zavijanjem priziva nekoga koga niti vidi niti poznaje. Dodijalo mi je. Majka mi je očima rekla da se maknem; otišao sam bez riječi. Šepavi je lutrijaš još malo mrmljao i galamio, razgovarali su. Na kraju su, hajde, ugasili svjetlo i ušutjeli.

L

Ja sam pak, dok mi je sunce već udaralo u prozor, otišao i izvalio se na svoj krevet u odjeći. Samo sam se izvalio i gledao u strop, u jednu pukotinu na stropu iz koje, kad pada kiša, kaplje, u tu tamnu crt. Nekada mi je ta pukotina izgledala kao orao; raširio je krila taj stari orao i kao da će dok spavam sletjeti i uzeti me, a ja tad kao da nisam dečko nego djevojčica! Razmišljao sam.

Otići ću k njoj, na plažu, u pola deset, zdravo, Nilgun, reći ću, jesi li

me prepoznala, gle, opet ne odgovaraš i mrštiš se, ali sad više nemamo vremena jer smo nažalost u opasnosti, reći ću, ti si me krivo protumačila, oni su me krivo razumjeli, sad ti moram sve objasniti, reći ću, objasniti ću joj: žele da se na tebe izderem i iz ruku ti uzmem novine i potrgam ih, pokaži im da sve to nema smisla, reći ću, i tad će Nilgun otići Mustafi koji nas izdaleka promatra i objasniti mu kakva je osoba, Mustafa će se posramiti i možda tada Nilgun shvati da je volim i prestane se na mene ljutiti, možda se čak i obraduje, jer u životu je sve moguće i nikada ne znaš...

Još uvijek gledam u krila pukotine na stropu. Slični i na orla i na crnu lunju. Iz nje je nekada i kapalo. Ali nekada jako davno nije je bilo, jer otac tad još nije bio napravio ovu sobu.

Ali tad se ja još nisam ovako jako sramio što nam je kuća mala, što je otac ulični prodavač, a amidža patuljasti sluga. Ne, ne kažem da se nisam nimalo sramio, jer dok još nismo imali bunar pa bih s majkom odlazio na česmu, bojao bih se da ćeš nas ti, Nilgun, vidjeti, jer tad si ti s Metinom počela ići u lov i neko smo vrijeme bili tako dobri prijatelji, kad su se ono i oni s Beševlera vratili u Istanbul - oni iz onih novoizgrađenih kuća koje su bile sve iste, a kasnije ih obrastao bršljan - početkom listopada svi su bili otišli, a vi ste još uvijek bili ovdje, i tad si jedan dan s Metinom i Farukovom starom zračnom puškom, došli ste k nama da zajedno idemo u lov na vrane; preznojili ste se jer ste prevalili našu uzbrdicu i mama vam je dala vode, čiste vode, naše, iz novih, nelomljivih Pašabahče čaša i ti si je popila naskap, ali Metin nije pio, možda zato što je mislio da su naše čaše prljave, ili je mislio da je voda prljava, mama je rekla: ako želite, idite pa si uberite grožđa, djeco, ali kad je Metin pitao, ne, loza nije naša, ali nije važno, od našeg je susjeda, ma kakvi, samo idite i jedite, ali vas dvoje niste htjeli i kad sam pitao hoćeš li da odem i

IQ7

uberem ti, Nilgun, rekla si neću, jer nije naše, ali ti si barem popila vode iz nove čaše, Metin ni to nije htio.

Sunce se još više podiglo; čujem da su ptice po krošnjama počele s cvrkutanjem. Što li Mustafa radi, čeka li i on, leži li, je li zaspao? Razmišljao sam.

Nedugo nakon današnjega dana, samo petnaest godina kasnije, dok jednoga dana radim u svojoj tvornici, ulazi ne tajnica, nego djevojka-muslimanka, moja pomoćnica, ude i kad mi kaže tu su neki idealisti koji vas žele vidjeti, zovu se Mustafa i Serdar; evo odmah, samo da dovršim ovaj posao, kažem i čim sam dovršio posao, dok su me oni čekali, pritisnem automatsko dugme i pozovem, sad ih mogu primiti, neka dodu, kažem; Mustafa i Serdar odmah stanu objašnjavati, a neugodno im je, jasno mi je, naravno, kažem, treba vam pomoć, dobro, uzet ću pozivnica za 10 milijuna, ali te pozivnice ne kupujem jer se suprotstavljam komunizmu, kupujem ih zato što mi je vas žao, jer ja se ne bojim komunista, častan sam, u mojoj trgovini nema prijevara, dajem milostinju u ramazanu i zekat, nijednu godinu nisam preskočio, moje radnike učinio sam malim ortacima, vole me jer sam hrabar, zašto bi se dali zavesti od sindikata i komunista, znaju kao i ja da nam ova tvornica svima daje kruh, znaju i to da se ja ni po čemu ne razlikujem od njih, izvolite, i vi dođite večeras na iftar na koji idem s njima, ja sam kao jedan od njih, zapovijedam sedam tisuća radnika, rekao bih ja, a Mustafa i Serdar bi se jako začudili, shvatili bi kakav sam ja, shvatili bi, zar ne?

Poznat zvuk: Halilov smetlarski kamion penje se uzbrdicom. Ptice su ušutjele. Orao na stropu dodijao mi je, okrenuo sam se u krevetu, gledam u pod. Po podu ide jedan mrav. Mrave, mrave, jadni mrave. Pruživši prst, lagano sam mu dotaknuo leđa; zbunio se. Ima mnogo jačih od tebe, ti to ne znaš, mrave. Pomeo si se, zar ne, trčiš, trčiš, a kad pred tebe opet stavim prst, samo se okreneš i bježiš. Još sam se malo zabavljao, bilo mi ga je žao, smučio mi se; bilo mi je čudno i teško; htio sam razmišljati o dobrim stvarima pa sam se sjetio onoga lijepog pobjedničkog dana o kojemu uvijek mislim.

Toga dana, dok ja trčim s jednoga telefona na drugi prosipajući naredbe, na kraju preuzimam zadnji poziv, halo, je li to grad Tundželi, kažem toga pobjedničkog dana, halo, kako je ondje, u redu tq8

je, glavnokomandirajući, kaže glas iz telefona, ovaj smo kraj počistili, zahvalim pa na kraju još nazovem i Kars, kakvo je stanje kod vas, kažem, gotovo da je sređeno, vodo, kažu, još malo pa ćemo

sve srediti, u redu, kažem, dobro ste obavili svoj zadatak, hvala lijepa, kažem pa poklopivši slušalicu izidem iz ureda i dok s brojnom pratnjom ulazim u veliki salon, na tisuće zastupnika dočekuje me na nogama i s pljeskom, i dok sa zanimanjem čekaju moje obraćanje, ja u mikrofon kažem: prijatelji, Idealistički gromoviti pokret ovoga trenutka ispunio je sve svoje dužnosti, upravo saznajem da smo uništili i zadnja crvena legla u Tundželiju i našem pograničnom gradu Karsu, Idealistički džennet više nije san, prijatelji, i dok im govorim kako u Turskoj više nije ostao ni jedan živi komunist, moj pomoćnik nešto mi šapne na uho, ma dajte, zar tako, kažem, dobro, odmah dolazim, i nakon što prođem beskrajnim mramornim hodnicima, u zadnjoj od sto soba s naoružanim čuvarima i vratima koja se otvaraju jedna na druga ugledam tebe, vezana si za stolicu i pomoćnik mi kaže: sad je uhvaćena, vođo, ova je žena navodno kolovođa svih komunista, kaže mi, a ja odgovaram: odmah je odvežite, ne dolikuje nam da jednoj ženi vežemo ruke, čak ni to; odvežu te i ja kažem ostavite nas same, molim vas, i moj pomoćnik i njegovi ljudi lupe petom o petu i pozdravivši izlaze, i kad zatvore vrata, ja te pogledam, imaš četrdeset godina i još si ljepša, zrela žena, i dok ti nudim cigaretu, pitam te jeste li me prepoznali, drugarice Nilgun, jesam, kažeš sa sramom, prepoznala sam, i nastupi trenutak tišine, a nas dvoje odmjeravamo jedno drugo i ja odjednom kažem: mi smo pobijedili i Tursku nismo prepustili vama komunistima, kaješ li se, da, kažeš, kajem se, pa kad ugledam da ti ruka koju si pružila da uzmeš cigaretu drhti, kažem ti: smirite se, ja i moji prijatelji ženama i djevojkama nikada ne bismo naudili, smirite se, molim vas, mi smo dokraja odani tisućljetnoj turskoj tradiciji i zato se nemate čega bojati, kažem, neću vas kazniti ja, nego će vam presuditi sud povijesti i našega naroda, kažem, a ti odgovaraš kajem se, Hasane, kajem se, a ja kažem kakve koristi od zakašnjeloga kajanja, nažalost nije moguće da postupim prema svojim osjećajima i oprostim vam jer sam prije svega odgovoran pred našim narodom, govorim ja tako i pogledam kad ono: auuu, pa ti se svlačiš, skinula si se i prilaziš

mi, postaješ ista kao one bestidne i nepristojne žene u pornofilmu na koji sam krišom otišao na Pendiku tako da me nitko nije vidio, aman Allah!, i još govoriš da me voliš, pokušavaš me zavarati, ali ja sam kao led, gadiš mi se, odmah sam se pribrao i dok ti zapomažeš, pozovem stražare i kažem im: vodite ovu Katarinu, kažem, nemam namjeru ponoviti pogrešku Baltadžije Mehmet-paše, moj je narod mnogo propatio zbog toga slabog Baltadžije, ali ti su dani gotovi, i kasnije, dok te stražari odvođe, povučem se u neku sobu i možda i plaćem pa, prepustivši se osjećajima, možda odlučim biti stroži prema komunistima iz jednog jedinoga razloga, a taj je stanje u koje su čak i djevojku poput tebe uspjeti dovesti, ali kasnije mi se suze osuše i utješim se misleći kako sam znači godinama uzalud patio i kad se pridružim pobjedničkom slavlju, možda te toga dana i potpuno zaboravim.

Dosta mi je, dosta mi je svih tih glupih snova, okrenuo sam se, s ruba kreveta pogledao sam pod: mrav je otišao, nestao. Kad si pobjegao? Sunce je odskočilo. Odjednom sam se sjetio i izletio iz kreveta. Kasnim.

Ušao sam u kuhinju, nešto sam pojeo i izišao kroz prozor, a da me nitko nije vidio: odoh. Ptice su opet bile na granama, Tahsinovi su uz rub ceste slagali košare s trešnjama. Mnogo kasnije, kad sam stigao do plaže, pogledam: čuvar i prodavač karata su došli, ali Nilgun još nema. Otišao sam do pristaništa i gledao jedrenjake. Jako mi se spavalo, sjeo sam.

Da, sad bih mogao nazvati: halo, u opasnosti ste, gospođice Nilgun, nemojte danas doći na plažu i kod bakala, kažem, nemojte više ni izlaziti iz kuće! Tko sam? Jedan stari prijatelj! Paf!, odlučno ti spustim slušalicu. Bi li shvatila tko sam, bi li shvatila da je volim i da je želim zaštititi od opasnosti?

Ma ne, znam ja da se prema ženama treba lijepo ponašati, kakvo otimanje novina! Žena je bespomoćno stvorenje, s njom se ne smije ružno postupati, kako je moja majka dobra osoba! Ne volim one koji se prema ženama ružno ponašaju; ljudi koji gledajući ženu misle samo kako bi je povalili, to su zli i bubuljičavi uspaljenici, bogataši-materijalisti i pokvarenjaci. Ja znam da treba biti pristojan i uljudan; kako ste, izvolite vi prvi kroz vrata, kad hodaš sa ženom

pa ugledaš vrata, noge ti same od sebe moraju usporiti i ti ćeš se i nesvjesno, s jednom rukom na leđima, nagnuti i otvoriti joj vrata, izvolite, vi prvi, znam ja kako se razgovara sa ženama i djevojkama kao što ste vi, ooo!, vi pušite, i to na ulici, nema veze, slobodno pušite, to je i vaše pravo, nisam ja zaostao, kres!, otprve vam upalim cigaretu upaljačem u obliku lokomotive i sa ženom razgovaram kao i s bilo kojim muškarcem ili prijateljem iz razreda, slobodno, ne pocrvenim, ako poželim i malo se potrudim i s djevojkom mogu razgovarati, a da se ne smetem i ne zarumenim; tad bi se djevojke, kad vide kakav sam, postidjele jer su o meni krivo mislile; ma kakvo trganje novina! Možda Mustafa i nije mislio ozbiljno. Dodijalo mi je more i jedrenjaci, ustao sam, vraćam se na plažu. Mustafa je to rekao samo kao šalu jer i on zna barem toliko da se prema djevojkama ne smije ružno ponašati. Sad kad mi Mustafa kaže: to sam rekao da bih te provjerio, da vidim jesi li doista naučio da disciplina znači poslušnost do kraja! Nema potrebe da zlostavljaš tu djevojku koju voliš!

Kad sam došao do plaže, pogledam, Nilgun je stigla i legla kao i inače. Toliko sam pospan da se čak nisam ni uzbudio. Gledam je kao da gledam u spomenik. Kasnije sam sjeo, Nilgun, tebe čekam. Možda Mustafa i ne dođe, mislio sam. Zaboravio je, odustao je ili je zaspao. Stiže rulja koja žuri na plažu: auti iz Istanbula, u rukama im košare i napuhane lopte: očevi, majke, djeca, odurne, glupe obitelji: svi ste vi krivi, svi ćete dobiti što zaslužujete. Mrzim ih.

Možda i neću to učiniti, mislio sam. Ta ja nisam takav! Tad bi rekli: nije komunistkinji mogao novine ni oteti, a kamoli da ih je potrgao! Nekada je bio idealist, sad je komunist, rekli bi čak; budite oprezni, toga Hasana Karataša iz Džennethisara ne primajte u svoje redove! Ne bih se bojavao, sam bih napravio velike stvari, svi biste vidjeli!

"Halo! Na noge, bitango!"

Prepao sam se! Mustafa! Odmah sam ustao.

"Je li djevojka došla?" pitao je.

"Jest, ondje je" odgovorio sam. "U plavom kupačem." "Ona koja čita knjigu?" pitao je i gadno te pogledao, Nilgun. "Znaš što trebaš učiniti!" rekao je zatim. "Koji bakal?"

Pokazao sam mu i pitao za cigaretu, dao mi je i otišao i čekao izdaleka.

Zapalio sam cigaretu; zagledan u njezin vrh, razmišljao sam čekajući: nisam ja glupan, Nilgun, reći ću, ja sam idealist, imam svoja uvjerenja, jučer smo izlažući se opasnosti pisali po zidovima, gle, čak mi se ni boja s ruku još nije isprala!

"Gle, pušiš! Nije li šteta? Tako si mlad!"

Amidža Redžep! U ruci mu mrežice.

"Prvi put u životu!" rekoh.

"Baci tu cigaretu pa se vrati kući, sinko!" rekao je. "Što sad opet radiš ovdje?"

Bacio sam cigaretu ne bih li ga se riješio. "Imam jednog prijatelja s kojim učim, njega čekam" rekao sam. Nisam ni tražio novaca.

"Otac će doći na dženzazu, zar ne?" pitao je.

Malo je zastao, pa otišao čudno se njišući. Kao konj koji, sam upregnut u kola, ide uzbrdicom: tupa-tapa, tupa-tapa; jadni patuljak.

Malo kasnije pogledam, Nilgun je ušla u more, izišla i dolazi. Otišao sam Mustafi i to mu rekao.

"Ja odoh bakalu" reče. "Ako, kao što si rekao, kupi Republiku, izići ću prije nje i nakašljati se. Znaš što u tom slučaju trebaš napraviti, zar ne?"

Ništa nisam rekao.

"Pazi, ja te gledam, nemoj to zaboraviti!" rekao je i otišao.

Zašao sam u pokrajnju ulicu, pričekao. Prvo je Mustafa ušao bakalu. Odmah nakon njega i ti si ušla, Nilgun. Uznemirio sam se; da čvršće stegnem vezice na tenisicama, rekoh, kad ono ruke mi se tresu. Dok sam čekao, mislio sam: u životu je sve moguće. Onda sam pomislio ovo i kao da sam se uplašio: možda jednoga dana ustanem i pogledam, a more pocrvenjelo; ili se možda sad dogodi potres, Džennethisar se razdvoji, iz plaže prokulja plamen. Naježio sam se.

Prvo je izišao Mustafa, pogledao je prema meni i zakašljao se. Za njim je izišla Nilgun, u ruci joj novine. Gledam u njezina stopala koja se poput vrabaca na zemlju spuste pa dignu; ako misliš da ćeš

me razuvjeriti tim lijepim nogama, varaš se! Odmaknuli smo se od
20z

gužve. Pogledao sam za sobom, nema nikoga osim Mustafe. Kad sam se približio, Nilgun je čula moje korake i pogledala me.

"Zdravo, Nilgun!" rekao sam.

"Zdravo" rekla je i okrenuvši se nastavila.

"Samo malo!" rekao sam. "Možemo li malo porazgovarati?"

Hoda kao da me nije čula. Potrčao sam za njom. "Stani!" rekao sam.

"Zašto ne razgovaraš sa mnom?" Nema odgovora. "Ili si nešto skrivila pa se stidiš?" Ništa od odgovora, hoda. "Zar ne možemo razgovarati kao dvoje civiliziranih ljudi?" Opet nema odgovora. "Ili - zar me ne poznaješ, Nilgun?"

Kad je krenula još brže, shvatio sam da je uzalud ići za njom i galamiti pa sam potrčao do nje. Sad idemo kao dvoje prijatelja, rame uz rame, i ja govorim.

"Zašto bježiš?" kažem joj. "Što sam ti učinio?" Šuti. "Jesam li ti ikada išta našao učinio, kaži, molim te?" Opet ne odgovara. "Reci, zašto ne otvaraš usta?" Opet ništa. "Pa dobro" rekao sam. "Znam ja zašto sa mnom ne razgovaraš; hoćeš li da ti kažem zašto?" Ništa ne govori; ljutim se. "O meni misliš krive stvari, zar ne?" rekao sam.

"Misliš da sam ja takav. Ali griješiš, draga, griješiš, sad ćeš shvatiti zašto griješiš" rekao sam, ali ništa nisam učinio. Jer - bilo me je stid i odjednom sam poželio vikati, valjda zato jer sam se uplašio gluposti! I baš sam tada, k vragu, ugledao ona dva uglađena gospodina koji su nam dolazili ususret.

Pričeka sam da mi se ti snobovi koji čak i po ovoj vrućini hodaju s kravatama i sakoima ne upetljaju u posao. A i zato da ne bi sve krivo shvatili; malo sam usporio, kad pogledah: Nilgun samo što ne trči! Kako je do njezine kuće ostao još samo jedan ugao, i ja sam potrčao. I Mustafa trči za mnom. Kad sam skrenuo za ugao, začudio sam se: otrčala je i uhvatila pod ruku patuljka koji se njiše s mrežicama u rukama. Pomislio sam da odem i oboma im pokažem, ali noge me nisu htjele ponijeti. Stao sam i gledam tako za njima, posve tup. Došao je Mustafa.

"Kukavice" rekao je. "Pokazat ću ti ja."

"Zapravo ću ja njima pokazati!" rekao sam. "Sutra! Sutra ću im

pokazati!"

"Sutra ćeš to učiniti?"

203

Ali htio sam to sad učiniti! Tako bih sad htio učiniti nešto loše: kako bi bilo da i Mustafu odvalim? Da ga udarim, srušio bi se i ostao ondje. Da učinim nešto loše, neka svi shvate: udaram ga po licu da me ne vidi i da nitko ne misli da sam kukavica. Jer ne sviđa mi se da bilo tko o meni misli što želi. Ja sam posve drugačiji, znate li vi to, pogledajte moje šake! Ja sam sad posve drugi, ja nisam ja; toliko sam se rasrdio da mi se učinilo da vidim tu srdžbu koja je iz mene izišla pa se čak i ja bojim toga drugoga. Čak ni Mustafa ništa ne govori jer je shvatio. Zato što ćeš se poslije i ti kajati, shvatio si, zar ne?

U dućanu nije bilo nikoga osim bakala. Kad smo zatražili Republiku, mislio je da hoćemo jednu pa nam ju je pružio, ali kad sam rekao hoćemo sve, shvatio je: i on se, kao i Mustafa, mene prepao i dao sve. Nema kante za smeće, kaže. Novine sam, rastrgavši ih, razbacao, bacao sam ih sve po tri-četiri. Strgnuo sam i potrgao i slike golih žena koje je bakal povješao po vitrini, pokvarene tjednike, grijeh, odurnost, zlo... Znači ja sam taj koji je trebao počistiti svu ovu prljavštinu! Čak se i Mustafa začudio. "Dobro, u redu je, dobro, dosta je bilo!" govorio je. Izveo me od bakala. "Navečer ćeš doći u kavanu!" rekao je. "A sutra ujutro da si ovdje."

Prvo nisam ništa rekao. Kasnije sam, dok je kretao, pitao za cigaretu, dao mi je.

204

23-

edžep je, nakon što je odnio moj pladanj od doručka, otišao u čaršiju. Kad se iz čaršije vratio, kraj njega je bio još netko. Po lakom i tihom koraku, shvatila sam da je to Nilgun. Popela se stepenicama i provirila k meni; kosa joj je bila mokra, plivala je, znači. Otišla je. I zatim sve do podneva nitko više nije navraćao u moju sobu. Ležala sam u krevetu i osluškivala svijet. Prvo sam slušala Nilgun i Faruka koji su dolje razgovarali, a poslije je odurna subot-nja graja s plaže toliko ojačala da ih više nisam mogla čuti.

San mi nije htio na oči; to je taj tvoj džehennem, govorila sam, Selahattine, džehennem koji si zvao džennetom spustio se,eto, na zemlju; slušaj: svi su jednaki, svatko tko da toliko i toliko novaca može ući i leći kraj ostalih, slušaj! Da ih ne bih čula, ustala sam te sam privukla žaluzine i zatvorila prozore. Dugo sam čekala da odručam pa da se prepustim zaboravu popodnevnoga sna. Redžep je okasnio. Išao je na dženzu nekoga ribara. Ni na ručak nisam sišla. Redžep je uzeo pladanj i zatvorio moja vrata. Čekam popodnevni san.

Najljepši je sanak popodnevni sanak, govorila bi moja majka. Nakon ručka sanjat ćeš najljepše snove i biti još ljepša. Pa da. Malo bih se oznojila, opustila; kao da bih se pretvorila u lakoga vrapčića pa prhнула i poletjela. Kasnije bismo otvarali prozor da ude čisti zrak, a ustajali iziđe; zelene grane našega vrta na Nišantašu samo što ne bi ušle u sobu dok bi iz nje izlazili moji snovi. Jer ponekad bih vjerovala da je moj san i nakon što bih se probudila nastavio živjeti. Možda

bude tako i kad se umre: misli mi lunjaju po sobi, među stvarima i čvrsto zatvorenim žaluzinama, vrte se misli i povlače između stola i kreveta i zidova i stropa i ako netko odškrine vrata učini mu se da u zraku vidi sjenku mojih misli. Zatvori vrata, neka se nevinost mojih misli ne okalja, nek' mi se uspomene ne uprljaju i neka moje misli poput anđela lunjaju ovuda sve do sudnjega dana, neka budu ovdje pod ovim stropovima, u ovoj tihoj kući, navodeći vas da se sami sebe stidite. Ali znam što će tada učiniti: ah, Iblisova unučadi, jednom se jedan od njih, i to onaj najmlađi, izlanuo: ova je kuća jako stara, Bako, hajdemo je srušiti pa ćemo umjesto nje izgraditi apartmane. Jer znam ja: ne muči vas to što ste do grla potonuli u grijeh, nego vam je teško gledati da je netko uspio ostati bezgrešan. Tu glupost koju zoveš grijehom i ti bi trebala nadržati, poput mene, govorio bi Selahattin, popij i ti kao i ja malo rakije, barem da okusiš kakva je, zar te nimalo ne zanima, uopće nije štetna, štoviše, korisna je, čovjek se od nje razbistri. Proklet bio! Pa hajde barem jednom reci ovo, Fatma, samo jednom bit će dovoljno, neka grijeh ide na dušu tvoga muža: Allaha nema, kaži, Fatma, hajde. Proklet bio! Pa dobro, onda poslušaj ovo, gle, ovo je najvažnija natuknica moje

enciklopedije, slušaj, tek sam je napisao: čitam ti sažetak natuknice o znanju koja prema novom alfabetu dolazi pod slovom B20, slušaj: Izvor našega znanja je iskustvo... Nijedna informacija koja se ne oslanja na iskustvo i nije njime provjerena, nije utemeljena... Ova rečenica koja je temelj svake znanstvene spoznaje, pitanje Allahova postojanja čini posve izlišnim... Jer to je pitanje koje se ne može dokazati iskustvom... Ontološki je dokaz obična brbljarija!... Bog je samo misao kojom se zabavljaju metafizičari... A ako je tako, u svijetu naših jabuka, krušaka i Fatmi, Allahu nažalost nema mjesta!... Ha, ha, ha! Razumiješ li, Fatma, nema više ni tvoga Allaha ni bilo čega njemu slična! Nemam strpljenja čekati do kraja enciklopedije, tiskaru Istepanu poslao sam pismo, ovo ću prirediti kao posebno izdanje i odmah dati tiskati, ponovno sam pozvao kujundžiju Avra-ma, gle, o tomu sve ovisi: molim te da se u vezi s ovim važnim problemom ne prenemažeš poput mlade djevojke, nego iz kutije izvadi neki vrijedan komad, kunem se da će korist od ovoga imati čitava domovina, a ako je ovi glupi nazadnjaci ne uspiju prodati, otići ću, boga mi moga, i sam je prodavati na Sirkedžiju! Vidjet ćeš: nastat će grabež! Jer znaš i ti koliko sam svojih godina dao da bih napisao ove spoznaje, da bih ih preuzeo iz francuske literature pa ih prenio jezikom koji će narod razumjeti, Fatma, i sama znaš! A ono što me zapravo zanima i nije hoće li oni ovo pročitati ili neće, nego u koje će stanje doći kad pročitaju!

Ali, hvala dragom Allahu, osim njega samoga i možda patuljka, nitko drugi nije pročitao te odurne laži i jedino sam ja s gnušanjem pročitala opis džehennema koji je taj jadnik zaluden šejtanom nazivao "lijepi džennet budućnosti" i jedina sam ja vidjela koliko se zalagao da to što je opisao odmah side na zemlju; nitko drugi to nije pročitao.

Bilo je to sedam mjeseci nakon što je Selahhatin otkrio smrt i tri mjeseca nakon što je umro; moj je Dogan bio u Kemahu; sredinom zime, u kući osim mene i patuljka nikoga nije bilo: te je noći padao snijeg i ja sam zamišljala kako mu je mezar sad sigurno pokriven snijegom, kad sam se odjednom stresla i pomislila da bi bilo dobro zgrijati se. Još sam uvijek naime bježala od onoga vinskoga zadaha

iz njegovih usta pa sam se bila povukla u sobicu gdje su mi se noge sledile dok sam sjedila sama u hladnoći; hladno i sumorno svjetlo svjetiljke nije me zavaralo, snijeg je udarao u prozore, nisam plakala. Htjela sam se zgrijati, popela sam se gore i pomislila kako bih sad mogla ući u onu sobu u koju dok je Selahattin bio živ nikada nisam ulazila, sobu u kojoj nikada nisu prestajali njegovi koraci. Lagano odgurnuvši vrata, ugledala sam ovo: papiri su razasuti posvuda, podlo su polijegali na sve strane, po stolovima, naslonjačima i stolicama, po pretincima i ladicama, leže na knjigama i u knjigama, po podu, na prozorskim daskama, papiri, papiri, ispisani, iscrtani papiri, snopovi papira. Otvorila sam vrata ogromne peći i stala ih trpati u nju. Ubacila sam i šibicu, pa još papira, tekstova i novina, i kako je peć lijepo gutala tvoje grijeh, Selahattine! Tvoji grijesi nestaju, a meni se duša grije! Moje djelo za koje sam dao čitav život: dragi moj grijeh! Da vidimo: što li je šejtan napisao? Dok sam ih trgala i palila, malo sam i čitala: počinju kratkim napomenama: Republika: oblik vladavine kakav je nama potreban... Postoje različite vrste republika. .. De Paset o toj temi u svojoj knjizi... 1342... Ove je godine osnovana u Ankari, tako kažu novine... Dobro je... Samo da je ne skroje prema sebi. Usporedi Danvinovu teoriju s Kur'anom, a prvenstvo znanosti potkrijepi primjerima koje će i maloumni razumjeti... Potres, u cijelosti geološki događaj, pomicanje je Zemljine kore... Žena je muškarčeva nadopuna... Dije se u dvije skupine... Prve su prirodne žene: to su one koje uživaju sve blagodati i darove koje im priroda pruža; prirodne žene koje su opušteno, zdrave, bezbrižne, ne živčane i ne srde se, a velika većina njih potječe iz puka, iz nižih slojeva... Poput žene koju Rousseau nije oženio... Rodila je Rous-seauu šestoro djece; bila je služavka... Žene druge vrste razdražljive su, prohtjevne, otmjene, prisiljene na slijepa vjerovanja, hladne i bez razumijevanja... Kao Marija Antoaneta... Žene ove druge vrste toliko su hladne i odbojne da je veoma mnogo znanstvenika i filozofa toplinu ljubavi i razumijevanja bilo prisiljeno potražiti kod žena iz nižih staleža... Rousseauova je bila služavka, Goetheova pekarica, a komunističkoga učenjaka Manta opet kućna služavka... Imao je s

njom i jedno dijete... Engels ga je preuzeo. Čega bi se tu trebalo stidjeti? To su životne istine... Ima još mnogo primjera... Tako su ti veliki ljudi zbog svojih hladnih žena, mučeći se u nezasluženoj patnji i boli, zatrovali vlastite živote: uzalud su se istrošili ne uspjevši dovršiti neki svoju knjigu, neki filozofiju, neki pak enciklopediju... A djeca koju zakon i društvo smatraju kopiladi, to je tek jad svoje vrste... Promatrajući krila rode, razmišljao sam ovako: je li moguće napraviti cepelin jednak rodi, bez propelera na repu? Avion je sada postao oruđe rata... Osoba imenom Lindbergh prošloga je tjedna uspjela preletjeti Atlantik... U dvadeset i drugoj godini... Svi su sultani idioti... Unitaristički lutak Rešat po gluposti prednjači pred svima... Činjenicu da gušteri u našem vrtu, iako nisu čitali Danvina, svoje repove ostavljaju u skladu s Darvvinovom mišlju, ne treba smatrati čudom, nego pobjedom ljudske misli! Da sam uspio dokazati da je Danvin ubrzao industrijalizaciju, odmah bih napisao kako je neophodno da s islama prijeđemo na kršćanstvo...

Čitala sam, čitala, s gađenjem bacala u peć i grijala se. I ne znam koliko sam pročitala i bacila, kad su se odjednom otvorila vrata: pogledam - patuljak, ali tad je imao tek sedamnaest godina: što to radite, Gospodo, nije li grehota? Ti šuti! Nije li šteta i grijeh? Šuti, ors«

kažem ti! Nije li grijeh? Još uvijek ne šuti! Gdje je moj štap? Ušutio je. Ima li još papira, jesi li što sakrio, kaži mi istinu, mali, je li ovo sve? Šuti! Znači da si nešto sakrio, ti nisi njegov sin, ti si kopile i nemaš prava ni na što, je li ti jasno, daj mi ih, sve ću te papire ja popaliti, brzo ih donesi, gle još mi uvijek ponavljaš nije li šteta! Gdje mi je štap? Krenem na njega. Podlac, sletio je stepenicama tupkajući. Odozdo viče: kod mene nema ničega, Gospodo, kunem se, ništa nisam skrio! Pa dobro! Ništa nisam rekla. U ponoć sam mu odjednom uletjela u sobu, probudila ga i izbacila van, pretražila sam svaki kutak njegove sobe koja ima tako čudnu zaduhu, razbacala njegov dječji krevet, čak i maleni madrac: da, doista nema više papira.

Ali svejedno uvijek strepim. Sigurno je negdje nešto skrio, mora da mi je barem kakav listić promaknuo pa ga je Dogan, sin svoga oca,

našao i dao objaviti, jer neprestano mi je dolazio zapitkujući: majko, gdje je ono što je otac napisao? Ne čujem te ja, sinko. Ta godinama je pisao, gdje su njegovi spisi, majko? Ne čujem, sine. Draga mama, pitam te za očevu nedovršenu enciklopediju? Ne čujem. Možda je imala kakvu vrijednost, otac je čitav život za nju dao, jako me i zanima, majko, hajde daj mi njegove zapise! Ne čujem te, dijete drago. Možda bismo je mogli negdje i objaviti, to je bila i očeva želja, jer, gle, približava se obljetnica 27. svibnja, priča se da će vojska opet izvesti udar. Ne čujem ja tebe, moj Dogane. Nakon toga opet ćemo se vratiti kemalizmu, ako ništa drugo, mogli bismo barem objaviti neke zanimljive dijelove iz enciklopedije: gdje god da su, izvuci ih i daj mi ih, majko! Moje uši tako slabo čuju... Ta gdje su ti papiri, moj bože, tražim, tražim i ništa, nema ih, ostali su samo oni čudni alati u vešeraju. Ne čujem. Što si učinila, majko, s knjigama i papirima, nisi ih valjda bacila? Šutim. Potrgala si ih, popalila, pobacala, zar ne? Pa zaplače. Kasnije se prihvati rakije. I ja ću pisati, i ja, kao i otac: gle, sve se opet pogoršava, treba učiniti nešto što će zaustaviti sve to zlo i glupost, ne mogu ni ti ljudi biti toliko nepametni i zlonamjerni, i među njima sigurno ima dobrih, majko, ministra poljoprivrede poznajem iz škole, bili smo zaljubljeni u istu djevojčicu, ali smo bili jako dobri prijatelji, bio je generacija iza mene, ali smo u gimnastičkoj grupi bili zajedno, bacaio je kuglu, bio je jako debeo, ali je imao zlatno srce, sad mu pišem opširan izvještaj; a i sadašnji

209

zamjenik predsjednika glavnoga štaba, general taj i taj, dok sam ja u Zileu bio kajmakam, bio je ondje kapetan, jako je dobar čovjek, izgarao je ne bi li bilo nekakve koristi za domovinu, i njemu ću poslati jedan primjerak ovoga izvještaja, majko, ti ne znaš, ali toliko su nepravedni da... Dobro, ali zašto bi za to ti bio odgovoran, sine? Ako nešto ne poduzmem, i ja ću biti odgovoran, eto zašto, majko, pa da ne bih bio odgovoran, barem ću sjesti i napisati ovo.. .Jadniji si i od svoga oca, i od oca si veća kukavica!... Nisam, majko, majko, nisam, da sam bio kukavica, i ja bih se njima bio pridružio, na meni je bio red da budem valija, ali dovde mi je došlo, majko, znaš li što rade onim jadnim seljacima? Ta mene to i ne zanima, sine! Tamo po

pustim brdskim vrhuncima... Moj me rahmetli otac naučio da znatiželja ničemu ne koristi! Puštaju da žive i bez liječnika i bez učitelja... A ja tebe, nažalost, nisam uspjela naučiti to što sam od oca naučila, moj Dogane! I da bi jednom godišnje za sitne pare pokupovali ono što proizvedu... Nažalost, na tebe nisam uspjela prenijeti baš ništa od svoga! I kasnije ih ostave u onome strašnom mraku i zaborave... Pa bi i dalje objašnjavao, a ja ne bih slušala, nego bih se povukla u svoju sobu i mislila: kako čudno: kao da ih netko tjera da ne budu kao ostali i da spokojno žive između posla i svoga doma! Mislila bih: taj koji ih na to tjera sad gleda koliko se patim i podlo se smije! Zgadilo mi se, pogledala sam na sat. Tri je, ali još ne mogu zaspati, čujem buku s plaže. Kasnije sam pomislila na patuljka i zadrhtala.

Možda je mome Doganu tada sa sela poslao pismo pa ga tako ražalostio i obmanuo, mislila sam. A možda je Doganu to rekao i njegov otac. Samo, činilo se da Selahattin u to vrijeme više nije bio sposoban vidjeti bilo što osim svoga pisanja. U ljeto nakon što je diplomirao, Dogan se počesto stao za njih raspitivati: zašto su Redžep i Ismail otišli, majko? Onda je jednoga dana nestao. Kad se tjedan dana kasnije vratio, kraj njega su bili oni, obojica na pragu djetinjstva: patuljak i šepavac, izmučeni i u dronjcima! Zašto si ih uzeo sa sela i doveo ovamo, sine, što će oni u našoj kući, rekla sam. Znaš ti dobro zašto sam ih doveo, majko, odgovorio je i obojicu ih smjestio u sobu u kojoj sad živi patuljak. Šepavac se kasnije dočepao novaca od bisera koje je moj Dogan prodao, pa se pokupio, ali ne

210

daleko: svake godine kad idemo na groblje, pokazuju mi njegovu kuću na uzvišici. Uvijek me zanimalo zašto je patuljak ostao. Zato što se stidio, kažu, jer se bojava izići među ljude. Spasio me kućnih i kuhinjskih poslova, ali mi se uvijek gadio. Nakon što je moj Dogan otišao, ponekad bih čula kako bi Selahattin patuljka stisnuo u kakav kut: kazuj mi, sine, govorio bi Selahattin, kakav je bio život na selu, jeste li mnogo propatili, jesu li i tebe tjerali da klanjaš namaz, reci mi, vjeruješ li u Allaha, pričaj mi, kako ti je majka umrla? Kako je bila dobra žena, posjedovala je svu ljepotu našega naroda, samo što

sam ja nažalost morao dovršiti enciklopediju. Patuljak bi šutio, a ja ne bih izdržala pa bih pobjegla u sobu i pokušavala zaboraviti, ne bi išlo, sjećala bih se svega gušeći se od gađenja: kako je bila krasna žena, lijepa kao naš narod, kako dobra žena, kako dobra žena! Ne, samo je bila grešnica, Selahattine: obična služavka. S mužem je zbog krvne osvete pobjegla sa sela u Gebze, a kad je on otišao u vojsku i kad se čamac ribara kod kojega ju je ostavio prevrnuo te se taj utopio, ja sam je toliko puta vidjela ondje kod ruševine pristaništa: jadna, krmeljiva, uboga, tko zna čime se uzdržava, i kako je tada prijašnji kuhar iz Geredea bezočno napao Selahattina riječima vi ne vjerujete u Allaha, ali pokazat ću vam ja i sve tako, Selahattin ga je potjerao i u kuću doveo tu odurnu krmeljivku: što da radimo, Fatma, nema drugoga; nemam ništa protiv, rekla sam ja, a kad je ona vrlo brzo svladala sve poslove, kad je smotala prvu sarmu, Selahattin je rekao kako vješta žena, Fatma, i ja sam još tada shvatila što nas čeka i odmah mi se sve zgadilo i mislila sam: kako čudno, kao da me je majka na ovaj svijet donijela da budem svjedokom tuđim krivicama i grijesima i gnušam se, mislila sam. Gadilo mi se, da: za hladnih zimskih noći, dok bi mu iz usta kuljao odurni rakijski smrad, Selahattin bi mislio da spavam pa bi tiho sišao stepenicama i dok bi ga u sobi u kojoj sad živi patuljak čekala žena koja će ga kasnije roditi, moj Bože, kakvo poniženje, tiho bi otišao, a ja bih gledala i gnušala se; kasnije je da bi bio mirniji i da bi se s njom mogao, kako je ono u enciklopediji često govorio, "slobodno i nesputano" zabavljati, sagrađio onu kolibu kod današnjega kokošinjca, a ja sam samo gledala i gnušala se: dok bi usred noći, pijan kao zemlja, izlazio iz svoje sobe i odlazio onamo,

•jtt

ja bih sjedila ukočena, držeći u rukama pletivo i igle, i pitala se što sad ondje rade.

Sigurno tu ženu tjera da učini ono što ja nisam htjela, mislila bih; da bi je obeščastio, prvo joj daje da pije, pa je nagovara da govori da Allaha nema, Allaha nema, govori da bi razdragala šejtana, nema, nema, ja se grijeha ne bojim, nema, Allaha nema! Pokaj se, Fatma, ne misli! Nekada bih tiho otišla u stražnju sobu pa bih, gledajući grešna i mutna svjetla iz kolibe, mrmljala: sad su ondje, eno ondje,

sada... Možda sad ljubi svoju kopilad, objašnjava im gdje sve nema Allaha, možda se i smiju ili možda... Ne misli, Fatma, ne misli! Vratila bih se u sobu posramljena njegovim nedjelima, uzela bih igle i pletivo za Doganov prsluk pa bih čekala i ne bih morala dugo čekati: nakon sat vremena čula bih kako Selahattin izlazi iz kolibe, malo potom čula bih kako tetura stepenicama jer se više nije trudio da ga se ne čuje, i dok bi se penjao, ja bih malko odškrinuta vrata svoje sobe i kroz taj uzani razmak sa zanimanjem, strahom i gađenjem pratila šejtana sve dok ne bi ušao u radnu sobu.

Jednom je, vukući se stepenicama, na trenutak zastao: pogledao je i vidio da su moja vrata odškrinuta te se, spazivši moje oči, prepao, a ja sam htjela prikućiti vrata i povući se u sobu, ali bilo je kasno jer je Selahattin već počeo galamiti: što si gurnula nos kroz ta vrata pa me gledaš, plašljiva zvjerko! Zašto svake noći viriš kroz ta vrata? Kao da ne znaš kamo idem i što radim!... Htjela sam zatvoriti vrata i pobjeći, ali nisam mogla pustiti kvaku: kao da ću, ako je pustim, i ja postati sudionicom grijeha! Kasnije se još više razgalamio: ničega se ja ne stidim, Fatma, ničega! Nije me briga za one bijedne strahove i vjerovanja kojima je tvoj mozak opleten kao paučinom: ja sam nadržastao sve gluposti i krivnje i grijeha ovoga Istoka, razumiješ li me, Fatma? Uzalud me gledaš: stvarima nad kojima ti uživaš gnušati se i optuživati ih, ja se ponosim! Proteturao je nekoliko stepenica pa se opet izderao prema vratima koja sam još uvijek držala jedva primjetno otvorenima: hvalim se i onom ženom i djecom koju mi je rodila!... Ta je žena vrijedna, časna, poštena, otvorena i lijepa! Ne živi poput tebe, vječno u strahu od krivnje i grijeha, jer nije, kao ti, naučila kako se drži vilicu i nož, i kako se izigrava pristojnost! Čuj što ću ti sad reći, dobro me poslušaj! Glas mu više nije bio prijeko-

212

ran, nego sablažnjiv; među nama su bila vrata čiju sam kvaku po navici držala i slušala ga: nema tu ničega zbog čega bismo se trebali stidjeti, gaditi ili optuživati, Fatma, mi smo slobodni! Drugi su ti koji nam oduzimaju slobodu! Ovdje osim nas nema nikoga drugog, Fatma, znaš i sama da živimo kao da smo na pustom otoku. Poput Robinsona, prokletstvo zvano društvo ostavili smo u Istanbulu i

onamo ćemo se vratiti samo onoga dana kad svojom enciklopedijom budem protresao cijeli Istok! Slušaj sad: dok postoji mogućnost da ovdje živimo uživajući u slobodi, daleko od krivnje i grijeha i stida, zašto sve uništavaš tim glupim vjerovanjima i otrovom morala, kao da si o njima ovisna? Ako ne želiš biti slobodna nego nesretna, to je tvoja stvar, ali zar je ispravno da i druge unesrećuješ tim svojim izborom, zar je pravedno da i drugi pate zbog tvojih glupih vjerovanja i moraliziranja? Gle, čuj što ću reći: sad dolazim iz one kolibe, nema potrebe da se to skriva, znaš da dolazim od služavke i od svoje djece, Redžepa i Ismaila; u Gebzeu sam im bio kupio peć, ali nikakve koristi, oni se ondje tresu od hladnoće, i ja više ne mogu na to pristajati, da se oni ondje tresu zbog tvojih besmislenih vjerovanja, slušaš li me?

Shvatila sam i uplašila se: poslušala sam i ono što je izgovorio kroz plač, zapomažući, udarajući šakama po vratima, ali sam i dalje šutjela. Malo potom čula sam kako se odvukao u svoju sobu stenjući, a nešto kasnije sam se i začudila jer sam čula kako pijan hrče mirno i spokojno, začudila sam se i do jutra razmišljala. Padao je snijeg, gledala sam kroz prozor. Ono o čemu sam razmišljala i što sam shvatila objavio mi je za doručkom.

Doručkovali smo i ona nas je žena posluživala i kasnije se, baš kao što sad patuljak čini, spustila u kuhinju i povukla se kao da joj je dosta služenja, kad Selahattin otpoče: ti govoriš da su kopilad, ali i oni su ljudi, šapnu. Govorio je nevjerojatno plahim i pristojnim glasom, kao da mi odaje tajnu ili za nešto moli. Jadna djeca, smrzavaju se u onoj kolibi, jedan ima tek dvije, a drugi tri godine: odlučio sam ih zajedno s njihovom majkom smjestiti u ovu kuću, Fatma! U malu sobu više ne stanu. Smjestit ću ih u ovu pokrajnju sobu. Ne zaboravi da su oni zapravo moja djeca. Nemoj se tome suprotstavljati svojim nesuvislim uvjerenjima! Ja sam šutjela i mislila. Kad se spustio na

ručak, ponovio je to glasno i dodao: ne mogu više podnijeti da leže na onim ležajima na podu i zamataju se onim krpama za koje misle da su pokrivači. Kad sutra odem u Gebze u mjesečnu nabavku... Znači sutra ide u Gebze, pomislila sam ja! A popodne sam ovako razmišljala: možda će za večerom reći da ćemo odsada i sjediti za

istim stolom. Zar ionako ne ponavlja da smo svi jednaki? Ali to nije rekao. Popio je svoju rakiju, rekao da će sutra u Gebze i bez ustručavanja ustao i izišao. Odmah sam se popela gore i otrčavši u stražnju sobu gledala za njim: po snijegu koji je na mjesecini svjetlucao, posrćući je napredovao prema grešnome svjetlu kolibe: idi, vraže, idi, sutra ćeš vidjeti svoje! Sve dok se nije vratio, promatrala sam snijegom pokriveno dvorište obasjano mjesecinom, a jedno mi je oko neprestano bilo na blijedoj, prljavoj lampi.

Vraćajući se, ovoga je puta ušao u moju sobu i rekao mi u lice: dvije je godine otkako mi je, da bih se od tebe razveo, potreban sud, i uz to dvije godine otkada, da i hoću, ne mogu uzeti još jednu ženu: nemoj si uzalud umišljati da se radi o nečemu drugom! Među nama nije ostalo ništa drugo osim onoga glupog sporazuma koji zovu ženidbom, Fatma! Povrh toga, prema uvjetima koji su vrijedili kad smo taj sporazum sklopili, ja te s dvije riječi mogu otpustiti ili pokraj tebe mogu uzeti neku drugu, samo što za time nisam osjetio potrebu dok je bilo vrijeme. Razumiješ li? Još je govorio i ja sam slušala. Kasnije se s riječima da će sutra u Gebze odvuкао u svoju sobu i tamo se skljojao. Ja sam razmišljala promatrajući snijegom pokriveno dvorište, cijelu sam noć razmišljala.

Ali dosta je bilo, Fatma, ne razmišljaj više! Pod jorganom sam se uznojila. Priča li im patuljak, pomislila sam. Djeco, kaže im, vaša nas je Baka onim štapom... Uplašila sam se, nisam htjela misliti, htjela sam spavati, ali ne mogu spavati dok do mene dopire subotnja graja s plaže!

Povukla sam jorgan do čela, svejedno čujem i sad mi je jasno, mislila sam, sad mi je jasno kako su lijepe one puste zimske noći: dok je noćna tišina moja, a sve leži skamenjeno i mirno, uho spustim u meku tamu jastuka pa zamišljam pustu tišinu svijeta dok mi se svijet polako javlja odnekud ispod moga jastuka, polako, polako, kao da taj glas dolazi iz tla i izvan vremena; Selahattin je sljedećega

zla

dana otišao u Gebze. Koliko je Sudnji dan bio daleko tada! U kući sam bila sama. Koliko su daleko bili mrtvaci koji u grobovima ne trunu! Kao što sam namjeravala, uzela sam svoj štap, sišla

stepenicama i izišla na dvorište. Kako su daleko bili ključajući džehenemski kazani i patnje mučenja! Ostavljajući trag u snijegu što se topio, brzo sam se uputila u gnijezdo grijeha koje je onaj šejtan nazivao kolibom. Kako su daleko bili šišmiši, čegrtuše i leševi! Stigla sam do kolibe, pokucala na vrata, malo pričekala: bijedna, prosta žena, nepametna sluškinja, odmah je otvorila. Crknuti štakori, sove, džini! Odgurnuvši je, ušla sam unutra: znači ovo je tvoja kopilad; pokušala mi je zadržati ruku! Usmrđjele vode, žohari, smrtni strahovi! Nemojte, Gospođo, nemojte, ta što su djeca kriva! Tamnoputo roblje, crnci, zahrđale rešetke! Nemojte udarati djecu, mene udarajte, oni nisu krivi! Moj Bože, bježite djeco, bježite! Nisu mogla pobjeći! Trulež, crkotine, kopilad! Nisu mogla pobjeći, udarala sam po njima i tada - zar ti to na mene podižeš ruku, zar tako?!, udarila sam i po njihovoj majci, a kad je i ona pokušala mene udariti, navalila sam još jače i na kraju jasno da je pala ta žena za koju si govorio da je tvoja vrijedna, snažna i stamena žena, Selahattine, ona se srušila, ne ja! Tad sam promotrila to gnijezdo grijeha koje već pet godina stoji na rubu dvorišta i koje si zvao kolibom, gledala sam slušajući glasove rasplakane kopiladi. Drvene žlice, limeni noževi, polomljeni i odbijeni tanjuri iz kompleta moje majke, i, gle, Fatma, ovdje su čak i oni čitavi za koje si mislila da su se zagubili, sanduci korišteni kao stolovi, krpe, rastrgana platna, cijevi za peći, ležaji na zemlji, zgužvane novine nagurane pod vrata i prozore, dragi Bože, kakav užas!, prljavi, ružni dronjci, hrpe papira, sagorjele šibice, zahrđao, slomljen vatralj, cjepanice u limenim kantama, prevrnute stare stolice, zasuni, prazne boce od rakije i vina, po podu krhotine stakla i - moj Bože! - krv i kopilad koja još uvijek plače, meni se zgadilo, a kad je Selahattin te večeri došao kući, malo je plakao te ih deset dana nakon toga odveo u ono daleko selo.

Dobro, Fatma, govorio je, neka bude što ti kažeš, ali to što si učinila, nije ljudski, manjemu si slomila nogu, a s većim ne znam točno što je, sav je modar, bit će da je preživio šok, na sve ovo pristajem zbog enciklopedije i šaljem ih u to daleko selo, našao sam

2ts

i nekoga bijednog starca koji je pristao djecu usvojiti jer sam mu dao

popriličan novac, opet ću vrlo skoro morati pozvati Židova, ah, što da radimo, za iskupljenje naših grijeha, dobro, dobro, ne počinji opet, ti si bezgrešna, samo zbog mojih grijeha, ali nakon ovoga nemoj da bi pitala zašto toliko pijem, pustit ćeš me na miru, ti ćeš raditi u praznoj kuhinji, ja sad idem gore raditi, a ti mi se gubi ispred očiju prije nego što pobjesnim, zatvori se u svoju sobu, legni u svoj hladni krevet pa cijelu noć preleži sama kao ćuk, zagledana u strop i budna do jutra.

Još uvijek ležim i ne mogu zaspati. Čekam noć: da dode noć kad ćete svi polijegati i spavati pa nećete imati snage za grijeh! Tad ću, kad ostanem sama, doticati, mirisati, kušati, slušati i misliti: vodu, vrč, ključeve, breskvu, kolonjsku vodicu, tanjur, stol, sat... Da je sad noć, sve bi te stvari stajale ovdje za mene, kao i ja sama, u praznini, stajale bi oko mene slobodne i s razumijevanjem, tiktakale bi i pucketale u noćnoj tišini, kao da se, zijevajući zajedno sa mnom, čiste od krivnje, grijeha i prljavštine. Tad bi i vrijeme bilo vrijeme i one bi mi bile bliže, a i ja bih sama sebi tada bila bliža.

216

24.

Gledao sam, gledao u čudne i zanimljive stvari pa se trgnuo i probudio te se, shvativši da je to što sam gledao bio san, ražalostio. U snu mi se prikazao starac u pelerini koji se oko mene uzvrtio dozivajući me: "Faruk, Faruk" Vjerojatno mi je trebao reći tajnu povijesti, ali me prije nego što mi to kaže malo mučio. Ja koji iz nekoga razloga vjerujem da sve mora imati svoju cijenu, na to sam mučenje pristao ne bih li što doznao; bilo me je stid, mislio sam: hajde da još malo stisnem zube pa da to doznam, ali je poniženje postalo toliko da sam se probudio okupan u znoju. Sad čujem graju s plaže i buku automobila i motora koja dopire s druge strane dvorišnih vrata. Ni dugi popodnevi san ničemu nije koristio: sinoć sam cijelu noć pio pa sam još uvijek mamuran. Još nije bilo vrijeme da nastavim s pićem, ali sam ustao.

Izišao sam iz sobe. Kuća je tiha. Sišao sam stepenicama, ušao u kuhinju: uhvativši po navici ručku frižidera, osjećao sam isto iščekivanje: nešto novo, nekakvo oduševljenje, neočekivanu pustolovinu. Da mi se barem u životu takvo što posreći pa da

zaboravim onaj arhiv, priče i povijest. Otvorio sam frižider; sve blista, kao da sam pogledao u kujundžijski izlog: posudice, boce, boje, rajčice, jaja, trešnje - hajde, zavarajte me! Ali oni kao da mi ovo govore: ne, ti se više ni nama ne možeš zavarati, ti se zavaravaš uživajući u odustajanju od svijeta i u pretvaranju da ga se odričeš! A kasnije taj užitak i patnju nadopuniš pićem i pustiš se. Boca s rakijom je poluprazna; da odem

217

do bakala i kupim novu? Zatvorio sam frižider i odjednom ovako pomislio: kako bi bilo da i ja učinim kao oni, kao moj djed i otac, da sve ostavim pa se ovamo zatvorim, da svaki dan odem do Gebzea i sjednem za stol pa se dam u pisanje teksta od milijardi riječi, bez kraja i konca, o onome što se zove povijest? Da to učinim ne zato da bih svijet popravio, nego zato da opišem što je?

Digao se hladan vjetar. Pogledao sam: i oblaci su se približili. Stiže gadan južnjak. Gledajući kroz zatvorene žaluzine, mislio sam kako Redžep sad u svojoj sobi spava. Nilgun je sjela tamo kod kokošinjca; izula je sandale i tabane spustila na zemlju. Malo sam besposlen lunjao po dvorištu. Poput djeteta koje ne zna što bi sa sobom, poigrao sam se pumpom na zdencu; razmišljao sam o svojoj mladosti i djetinjstvu. Kad sam nešto kasnije ponovno počeo misliti na svoju ženu, rekao sam: hajde da barem nešto pojedem, pa sam ušao. Ali umjesto da odem u kuhinju, popeo sam se stepenicama i vratio u svoju sobu; jesu li moje misli vrijedne toga da ih se slijedi i za njih živi, promrmljao sam tupo zagledan kroz prozor. Mogu li smisliti išta za što bi se isplatilo živjeti? Da ne bih više razmišljao, bacio sam se na krevet, nasumce otvorio Evliju Čelebiju i počeo čitati.

Opisivao je svoje putovanje po zapadnoj Anadoliji: Akhisar, kasabu na Mramornome moru, pa neko malo selo i toplice u kasabi: od vode iz toplica čovjek zablista kao da se uljem mazao, kaže, a koristi i gubavcima ako je piju četrdeset dana. Pa sam pročitao kako je jedan bazen dao popraviti i očistiti da bi zatim s užitkom ušao u njega. Još sam jednom pročitao o veselju koje mu je priuštio bazen i Evliji pozavidio na užitku koji ne zna za krivnju i grijeh te se poželio i sam naći na njegovu mjestu. Kasnije spominje i datum

popravka jednoga stupa nad bazenom. Nakon svega toga, na konju je prešao rijeku Gediz i otišao. Sve je to napisao tako divno uravnoteženo, ne ustručavajući se ni pred čime, sigurno i spokojno; poput bubnjara koji nesputano i razdragano udara u svoj bubanj. Zatvorivši knjigu, pitao sam se kako mu je to pošlo za rukom, kako je uspio tako sretno povezati svoj život i pisanje, kako je mogao na sebe gledati tako izvana, kao da promatra nekoga drugog. Da sam ja takvo što pokušao napisati, da sam recimo to pokušao objasniti u pismu nekomu prijatelju, niti bih mogao biti toliko jednostavan, 218

niti toliko radostan: i sebe bih u to umiješao, moj zbrkani i vinovni um zabašurio bi golotinju činjenica. Sve bi se pomiješalo: ono što bih učinio ispreplelo bi se s mojim namjerama, a činjenice s mojim stavovima te bih, ne uspjevši s predmetima ostvariti onu izravnu i stvarnu vezu kakvu je Evlija ostvarivao, mučio samoga sebe ribajući nosom samo po površinama.

Otvorivši knjigu, još sam jednom čitao o gradovima Turgutluu, Nifu i Uludžakliju, i o tamošnjem posve drugačijem svijetu: "Razapevši naš čador uz jednu izvorsku vodu, od planinskih pastira kupismo ugojeno janje te ga, ispekavši ga, pojedosmo u radosti i spokoju." To je, eto, to: i razonoda i užitak bili su jednostavni koliko i vanjski svijet. A svijet je bio mjesto koje treba prikazivati i u kojemu treba živjeti sa svime stvorenim, spokojno, možda katkad s oduševljenjem ili vedrom tugom; nije to mjesto gdje bi se u bijesu i srdžbi kritiziralo, nešto mijenjalo ili živjelo u pohlepi.

Kasnije mi je palo na pamet da se Evlija možda pretvarao kako bi zavarao čitatelja. Možda je i on bio isti kao ja, ali je znao dobro pisati, odnosno dobro lagati. Možda je i on stabla i ptice, kuće i zidove vidio istima kakvim ih ja vidim, ali mi je vještim perom zamazao oči. Ali ne, nisam se u to uspio uvjeriti: nakon što sam još jednom pročitao, zaključio sam da se ne radi o vještini, nego o svijesti. Evlijina svijest o svijetu, stablima, ljudima i kućama bila je posve drugačija od moje. Pa me zainteresiralo kako je to moguće i kako to da je njegova svijest bila takva. Kad se dobrano napijem pa se ražalostim i pomislim na ženu, ponekad mi se dogodi da zaspim te, sanjajući mučne i neizdržive snove, beznadan nekoga dozivam.

Sad sam mislio s istim beznađem: ne bih li i ja mogao biti poput njega, ne bih li mogao nešto učiniti da moje misli i moj mozak nalikuju njegovima, ne bih li se i ja poput njega mogao upustiti u opširno opisivanje svijeta u svoj njegovoj jednostavnosti?

Zatvorio sam knjigu i bacio je na stranu. Hrabrio sam se govoreći si: i ti to možeš; ako ništa drugo, možeš barem pokušati svoj život s oduševljenjem posvetiti tome poslu. Ovako: s opisom ću početi od prve točke na kojoj se prepleću svijet i prošlost. Kao što je on zapisao koliko je tko u Manisi imao posjeda i od koliko akči, koliko je imao zijameta, timara i vojnika, i ja ću nizati činjenice.

7 to

Te me činjenice ionako čekaju u arhivu. Arhivske ću dokumente prenijeti na papir s istim onim spokojem s kojim je Evlija govorio o starim građevinama, narodnim običajima i navikama. Dok o njima budem pisao, ni ja, kao ni on, neću dodavati svoje sudove. I jednako kako je on znao zabilježiti da je neka džamija pokrivena crijepom ili limom, i ja ću dodati ovakav ili onakav detalj o nekoj činjenici. Tako ni moja povijest kao ni Evlijin Putopis neće biti ništa doli beskrajn opis činjenica. Budući da sam toga svjestan, i ja ću, kao i on, ponekad zastati te, sjetivši se da na svijetu postoje i druge stvari, na jedan papir napisati

priča

i činjenice čitatelju podastrijeti lišene one ugodne, zabavne fiktivne strane koja čovjeka nuka na strast i uzbuđenja. Ako netko jednoga dana pročita ono što napišem - a toga će biti mnogo više od Evlijinih 6000 stranica - u njima će maglovitu gromadu povijesti koja postoji u mojoj glavi vidjeti onakvom kakva jest. Na papiru će sve stajati prirodno, kao u Evlijinim rukopisima, kao kakvo drvo, ptica ili kamen, a čitatelj će bez imalo naprezanja naslutiti da iza svake riječi leži činjenica. Tako ću se riješiti i onih crvi povijesti za koje mislim da mi se motaju među moždanim vijugama. Onoga dana kad doživim to izbavljenje, možda ću otići pa zaplivati u moru. Užitek koji ću u moru osjetiti bit će jednakovrijedan užitku koji je Evlija osjetio u bazenu, govorio sam sam sebi, kad se odjednom prenuh: neki je auto bezobzirno zatrubio. Taj odurni i prodorni "suvremeni" zvuk koji prekida snove i briše uspomene

posve me je izbacio iz takta.

Skočio sam iz kreveta, sjurio stepenicama i izišao na dvorište. Vjetar je ojačao, oblaci su se približili: stiže kiša. Zapalio sam cigaretu, prošao dvorište, izišao na ulicu, hodam. Evo, sad mi pokažite što želite pokazati, vi zidovi, prozori, auti, balkoni, životi na balkonima, plastične lopte, klompe, plastični simiti, japanke, boce, kreme, kutije, košulje, ručnici, torbe, noge, suknje, žene, muškarci, djeco, kukci: pokažite mi svoja neraspoložena i izmorena lica, preplanula ramena, majčinske grudi, nepovjerljive tanke ruke, nespretne poglede, pokažite mi sve boje i površine jer ja samoga sebe pokušavam zaboraviti trljajući nosom o njih, želim poletjeti, želim sebe zaboraviti gledajući neonska svjetla, reklame od pleksiglasa, političke slogane, televizore, slike golih žena zakucane na zidove, dućančiče, novinske slike i otrcane oglase; hajde, pokažite mi, pokažite...

Dosta je bilo! Stigao sam do pristaništa! Uzaludan zanos: samoga sebe zaludujem! Znam da sve to potajno volim, da iskreno žudim za svime što smatram bezdušnim i bezličnim i da sam i ja dio svega za što bih volio vjerovati da mi je odurno. Ponekad se uvjerim kako bih volio živjeti dvjesto godina ranije ili kasnije, ali to je laž: svjestan sam da volim čak i ovaj odurni zanos površnosti. Obožavam reklame za soda-vodu i sapun, veš-mašine i margarine. Stoljeće u kojemu živim stavilo mi je naočale koje sve iskrivljuju, osjećam da ne vidim stvarnost, ali k vragu, svejedno volim ono što vidim. Jedan se jedrenjak polagano približava pristaništu njišući se na valovima koji još nisu ojačali. Njišući se, kao da ne zna da je ono što ga njiše uzburkana svijest: blago njemu! Idem prema kavani. Gužva. Vjetar podiže rubove stolnjaka na stolovima koji su vani, ali guma kojom su stolnjaci stegnuti spašava stvar tako da majke, očevi i djeca u miru mogu piti svoje čajeve i sokove. S mukom spuštaju jedra koja uživaju u vjetru. Bijelo se platno, dok ga spuštaju, trza poput uhvaćena goluba koji beznadno lepeće krilima, ali uzalud: na kraju su, eto, jedro spustili. Kako bi bilo da zaboravim igru o tome što je povijest? Da uzmem svoju bilježnicu i čitam je pa se pokorno zavaram arhivskim uspomenuama? Nema praznoga stola. Otišao

sam i kroz izlog pogledao u kavanu. Ima kartaša, ima praznih stolova. Redžep dolazi ovamo! Gledaju, u rukama im karte, spustili su ih, kao da su se umorili pa se odmaraju. Jedan je karte pokupio, miješa ih. Dok sam odsutno gledao kako ih miješa, odjednom mi je nešto palo na pamet, živnuo sam: da, da, jedan snop karata sve može riješiti!

Vraćam se kući i razmišljam. Ovako:

Sve one zločine i lopovluke, ratove i seljake, paše i spletke i sve činjenice koje spavaju u tišini arhiva popišat ću jednu po jednu na papire veličine karata. Potom ću taj strašni snop, koji će se sastojati od stotina, ne, od milijuna papira, promiješati kao da miješam karte, samo što će to, naravno, biti mnogo teže, promiješat ću ga posebnim strojevima, strojevima za lutriju koji se koriste s bilježničkim spokojem, i predati ga u ruke čitatelju! Evo, reći ću zatim, nijedan od ovih nema veze s ostalima, nema tu prije i poslije, ispred ili iza, uzroka i posljedice: izvolite, mladi čitatelju, evo vam povijesti i života, čitajte ih kako god želite! Sve samo postoji, sve što postoji, ovdje je, ali nema priče koja bi ih sve povezala. Ako želite, vi im smislite priču. Tad će mladi čitatelj tužan pitati: zar nema priče, zar baš nikakve priče nema? Dat ću mu za pravo, naravno, reći ću, razumijem vas, mladi ste, potrebna vam je priča kako biste mogli u miru živjeti vjerujući kako ćete svijet moći uhvatiti za jedan kraj pa ga odvući kamo želite; zbog vjere u moral potrebna vam je priča koja sve objašnjava, inače u vašoj dobi čovjek poludi; u pravu ste, reći ću te ću u snop od milijun papira kao da umećem džokera umetnuti papire na kojima će pisati

priča

i na kojima će priča biti napisana. Dobro, a što je smisao svega, pitat će svejedno mladi čitatelj. Kakav zaključak pruža sve ovo? Što treba činiti? U što vjerovati? Što je ispravno, što krivo? Za što se treba boriti u životu? Što je život? Odakle treba početi? Što je bit svega? Kakav zaključak iz toga proizlazi? Što da radim? Što da radim? Što da radim? Ma k vragu sve, ne mogu više. Vraćam se.

Dok sam prolazio pokraj plaže, sunce se odjednom skrilo za oblake i masa ljudi koja je pokrivala pijesak ostala je bez svoga cilja. Počeo sam zamišljati da oni ne leže na pijesku, nego na ledenjaku i da se

ne sunčaju, nego pokušavaju zagrijati ledenjak, poput kokoši koje sjede na jajima. Ali znam ja zašto sam tako mislio: zato da prekinem lanac uzročne povezanosti i riješim se moralnog impulsa primoranosti. Ako to na čemu leže nije pijesak nego ledenjak, ja sam nevin, slobodan, sve mogu učiniti i sve je moguće. Hodao sam. Izišlo je sunce, ušao sam kod bakala i zatražio tri piva. Dok mi je šegrt boce stavljao u vrećicu, jednoga sam niskog, ružnog starca širokih usta iz nekog razloga pokušao usporediti s Edwardom G. Robinsonom. Za divno čudo, čak mu je i nalikovao. Upravo nevjero-

22z

jatno: imao je šiljast nos poput njega, sitne zube i na obrazu madež. Ali glava mu je bila kao tikva i bio je brkat. Eto, to je ta beznadna sociologija nerazvijene zemlje: po čemu se sve konkretna forma koja nam je dostupna razlikuje od originalne forme čija je kopija? Po ćelavoj glavi, brkovima, demokraciji i industriji. Nađemo se oči u oči s lažnim Edwardom G. Robinsonom. Odjednom nam se, recimo, počne povjeravati: znate li vi, moj efendija, kakva je muka čitav život provesti kao blijeda kopija nekoga drugog? Moja žena i djeca povazdan gledaju u pravoga G. Robinsona pa mi broje sve moje strane koje njemu ne sliče, kao da sam ja za to kriv! Kako mogu biti kriv što sličim njemu, recite mi, tako vam Allaha, ne može li čovjek ostati kakav jest? I da taj čovjek nije bio poznati glumac, što bi onda bilo, kakvu bi mi tad manu našli? Našli bi nekoga drugog pa bi te optuživali što njemu ne sličiš, pomislio sam. Tako je, u pravu ste, efendija, da niste i vi možda kakav sociolog ili profesor? Nisam, docent sam. Stari je Robinson uzeo svoj sir i teškim korakom izišao. A ja sam uzeo boce, vraćam se kući i mislim kako je sad dosta. Vjetar koji se dobrano razmahao kupaće kostime obješene na balkonima bez razloga mota oko uzica za rublje. Jedan prozor uzaludno udara.

Otišao sam kući, boce stavio u frižider; dok sam ga zatvarao, šejtan mi nije dao mira pa sam jednu čašu rakije sasuo u prazan želudac kao da pijem lijek i otišao k Nilgun. I ona je čekala mene da idemo u šetnju, kaže. Vjetar se igra njezinom kosom i stranicama knjige. Rekao sam da se u mahali nema što vidjeti. Odlučili smo ići autom.

Popeo sam se po ključeve, uzeo sam i moju bilježnicu, iz kuhinje skupio bocu vode, rakiju i piva, ni otvarač nisam zaboravio. Vidjevši što sam uzeo, Nilgun me je pogledala kao da će me prekoriti; otrčala je i vratila se noseći tranzistor. Auto je stenjao i zakašljavao se. Polako smo prošli kroz gomilu koja je izlazila s plaže; dok smo izlazili iz mahale, tamo daleko udario je grom, nije ga se čulo. Zvuk je stigao mnogo kasnije.

"Kamo ćemo?" pitao sam ja kasnije. "U karavansaraj onih tvojih okuženih" odgovorila je, "u kužnu državu." "Nisam siguran postoji li takvo mjesto" rekao sam. "Pa dobro" odgovorila je, "otići ćeš i provjeriti pa ćeš biti siguran." "Biti siguran" mislio sam, kad je dodala: "Nije valjda da se bojiš biti siguran?" "Kužne noći i rajski

2.2.x
dani" promrmljao sam. "Zar ti to čitaš roman?" začudila se. "Znaš što" počeo sam oduševljeno, "ta misao o kugi sve mi je zanimljivija. Noćas sam se sjetio da sam jednom pročitao da u pozadini onih događaja kad je Cortez s onako malom vojskom porazio Asteke pa zauzeo Mexico-City stoji kuga. Kad je u gradu izbila kuga, Asteci su zaključili da je Corteza poslao bog." "Baš zanimljivo" rekla je, "i ti ćeš sad ovdje otkriti kugu pa je povezati s drugim događajima i time se baviti." "A ako takvo što ne postoji?" "E - onda se nećeš time baviti." "A što ću ako to neću?" "Radit ćeš ono što i inače radiš. Baviti ćeš se poviješću." "Bojim se da to više ne mogu." "Zašto ne želiš vjerovati da ćeš biti dobar povjesničar?" "Zato što čovjek u Turskoj ne može napraviti ništa dobro." "Ma hajde." "Da, shvati to, takva je eto ova zemlja. Daj mi rakiju." "Ne može. Pogledaj kako su lijepa ova mjesta. Krave. Krave tete Džennet." "Krave!" viknuh odjednom. "Krave! Glupa stvorenja! Vrag ih odnio!" Glasno sam se nasmijao, ali vjerojatno usiljeno. "Tražiš razlog da se naločeš, zar ne?" pitala je Nilgun. "Tražim. Daj mi rakiju, hajde!" "Zašto se bez razloga hoćeš napiti?" pitala je. "Nije li šteta?" "Zašto bi bila šteta? Po čemu se razlikujem od svih ostalih koji loču?" "Načitani ste, gospodine!" podsmjehnula se. "Zapravo bi to htjela reći ozbiljnim glasom, ali nemaš hrabrosti, nije li tako?" "Tako je" odgovorila je, ovaj put odlučno. "Tako je. Zašto bi se bez razloga napijao?" "Pa nije bez razloga" odgovorio sam. "Kad se napijem, bit ću sretan. Bit ću onaj

pravi ja." "I sad si onaj pravi" rekla je sumnjičavo. "Čovjek koji upravlja sobom i neprekidno se propituje u Turskoj ne može izdržati, poludi, u to nema sumnje! Da ne bi poludio, čovjek u Turskoj mora piti. Nećeš li mi dati rakiju?" "Evo ti je!" "Ha, tako! I uključi svoj tranzistor!" "Voliš izigravati starijeg brata." "Ne izigravam" rekao sam, "takav sam! Ja sam Turčin!" "Kamo ćeš?" "Prema gore" rekoh s iznenadnim oduševljenjem, "na mjesto s kojega ćemo sve to najbolje vidjeti. Sve skupa..." "Što to sve?" "Ako sve vidim odjednom, možda..." "Možda?" pitala je Nilgun, ali ja sam ušutio.

Šutio sam, šutjeli smo, uzbrdicom smo prošli pokraj Ismailove kuće. Skrenuo sam na put za Daridžu te prošavši ispred groblja izišao na stari, zemljani put koji zalazi za tvornicu cementa; uzbrdicu koju su kiše razorile prošli smo drmusajući se. Kad smo stigli

224

na vrh, kiša je počela rominjati. Prednji kraj anadola okrenuo sam prema panorami; parkirali smo se poput mladeži koja iz Džennethisara noću autima ovamo dolazi ljubiti se i zaboraviti da živi u Turskoj; pogledali smo: obala koja se od Tuzle do Džennethisara pruža krivudajući, tvornice, ljetna odmarališta, bankarski kampovi, izgubljeni maslinici, stabla trešanja, poljoprivredna škola, livada na kojoj je preminuo Osvajač, tegljač na moru, stabla, kuće, sjene - sve je to nestajalo u kiši koja je polagano nadolazila od tuzlanskoga rta. Vidjeli smo nemirni bijeli trag pljuska na moru koji se sve više približavao. U čašu sam nasuo i ono što je ostalo na dnu boce rakije i popio. "Uništiti ćeš si želudac!" rekla je Nilgun. "Što misliš, zašto je mene žena ostavila?" pitao sam. Nastupio je kratak tajac nakon kojega je Nilgun opreznim glasom, ustručavajući se, rekla ovo: "Ja sam mislila da ste vi ostavili jedno drugo." "Nismo, samo je ona mene ostavila. Zato što nikako nisam mogao dospjeti do onoga što je ona htjela... Vjerojatno je shvatila na što ću spasti." "Ma nije baš tako!" "Tako je, tako!" odgovorio sam. "Pogledaj kišu!" "Ne razumijem." "Što? Kišu?" "Ne" odgovorila je Nilgun posve ozbiljno. "Znaš li ti tko je bio Edward G. Robinson?" "Tko?" "Glumac čiji sam falsifikat vidio u Turskoj. Dosta mi je dvostrukoga života. Razumiješ li me?" "Ne." "Ako budeš pila,

shvatit ćeš me. Zašto ne piješ? Misliš da je piće znak poraza, zar ne?" "Ne, ne mislim tako." "Znam da misliš, misli. A ja se predajem..." "Ali ti se još nisi ni pokušao boriti" rekla je Nilgun. "Predajem se jer ne mogu živjeti dva života. Ponekad mislim da su u meni dvije osobe; osjećaš li se i ti tako?" "Ne!" odgovorila je. "Nikad to nisam doživjela." "Meni se događa" rekao sam. "Ali sad sam konačno odlučio, više mi se neće događati. Bit ću jedna osoba, cjelovit, zdrav čovjek. Volim prepune hladnjake koje pokazuju na televiziji, reklame za tepihe, moje studente koji dignu prst pa pitaju: profesore, možemo li početi odgovarati od drugog pitanja?, novinske magazinske stranice, momke koji piju i ljube se, oglase za narodna učilišta i reklame za kobasice koje vise po autobusima - sve to volim. Razumiješ li me?" "Malo" rekla je tužnim glasom. "Ako to ne možeš slušati, šutjet ću." "Ne, zanimljivo je." "Stiže gadna kiša, zar ne?" "Da." "Napio sam se." "Premalo si popio da bi bio pijan." Uzeo sam jednu bocu piva, otvorio je i nagnuo. "Dobro, što misliš sad dok sve gledaš ovako odozgor?" pitao sam je. "Ali ne vidi se sve..." odgovorila je razdragana. "A kad bi mogla vidjeti sve? U Pohvali ludosti pročitao sam ovako nešto: kad bi netko mogao otići na mjesec pa pogledati na svijet i u jednom trenutku vidjeti sve, sav ovaj pokret, što bi mislio?" "Možda bi pomislio da je zbrkano." "Da" rekao sam i odjednom se nečega sjetio: "/ ova utvara od misli nejasnom se čini." "Čije je to?" "Nedimovo!" odgovorio sam. "Tahmis na Nešatijev ga-zel. Ostalo mi je u sjećanju dok sam ga onako bez veze čitao." "Hajde još malo recitiraj!" "Ne znam ja baš mnogo toga. Sjećanje mi je izbrisano! Ionako sad čitam Evliju. Što misliš, zašto nismo kao on?" "Molim?" "Taj momak nije podvojen. Uspijeva biti svoj. Meni to ne uspijeva. A tebi?" "Ne znam." "Ah" rekao sam, "kako si oprezna! Umreš od straha kad trebaš napraviti makar i jedan korak izvan svojih knjiga. Svaka čast, vjeruj, vjeruj! I oni vjeruju, vjeruju... Ali jednoga dana neće vjerovati. Gle, i tvornica je sad pod kišom. Kako je čudno mjesto ovaj svijet!" "Zašto?" "Ne znam... Jesam li ti dosa-dan?" "Ma ne." "Da smo barem povelili i Redžepa!" "Ne bi došao." "Da, stidi se." "Jako ga volim!" rekla je Nilgun. "Chops!" "Što?" "Podli patuljak iz jednog Dickensova

romana..." "Baš si okrutan." "Jučer me je vjerojatno htio pitati nešto u vezi povijesti Uskudara." "Što te pitao?" "Ma nije me ni uspio pitati! Čim je spomenuo Uskudar, sjetio sam se Evlije Čelebije: 'Taj Uskudar, iskrivljeni oblik od stara kuća²¹, jedna je nenatkrivena tamnica'^ rekao sam ja." "A što je on rekao?" "Vjerojatno je razumio ono 'stara kucaj pa se posramio i ušutio, Chops! Ali znaš što mi je poslije, danas pokazao?" "Jako si okrutan." "Listu koju je napisao naš djed!" "Naš djed?" "Popis stvari kojih je kod nas, u Turskoj, nerazumno mnogo i nerazumno malo." Pružio sam se i izvadio je iz bilježnice. "Odakle je ispao taj papir?" "Pa kažem ti, dao mi ga je Redžep!" odgovorio sam i počeo čitati. "Znanost, šeširi, slike, trgovina, podmornica.. ." "Molim?" "To je lista onoga čega je kod nas premalo..." "Znaš onog Hasana, Redžepova nećaka?" "Ne znam!" "Mene taj Hasan prati." "Da pročitam listu?" "Govorim ti da me prati!" "Zašto bi te pratio? Podmornica, buržoazija, slikarstvo, vodena para, šah, zoološki vrt." "Ni meni nije jasno. .." "Kad ti to izlaziš iz kuće da bi te mogao pratiti? Tvornice, profesori, disciplina. Nije li to smiješno?" "Smiješno je!" "Nije, tragično je." "Nije važno. Svaki put kad se vraćam s plaže, Hasan mi je za petama." "Valjda bi se htio družiti." "Da, tako je rekao." "Vidiš? Onda me sad slušaj: čovjek je prije bog zna koliko godina razmišljao o našim nedostacima i imenovao ih, pogledaj .""Ali dosadno mi je to!" "Što? Zoološki vrt, tvornice, profesori - ja bih rekao da profesora sad već imamo sasvim dovoljno - zatim disciplina, matematika, knjige, principi, kaldrma, tu je drugom olovkom dopisao strah od smrti i svijest o Ništavilu, pa konzerve, sloboda..." "Dosta!" "I tu bi još trebalo dodati civilno društvo. A možda je i zaljubljen u tebe." "Moguće." "A ono čega je kod nas do nerazumne mjere previše jest ovo: ljudi, seljaci, činovnici, muslimani, vojnici, žene, djeca.. ." "Meni to nije smiješno..." "...kava, protekcija, lijenost, bezobrazluk, mito, mrtvilo, strah, nosači.. ." "Taj čovjek nije čak bio ni demokrat!" "... minareti, šerefe, mačke, psi, gosti, drugovanja i poznanstva, stjenice, zakletve, bitange, prosjaci.. ." "Dosta!" "... češnjak, luk, sluge, zanatlije. .. Svega toga ima previše, kaže.. ." "Dosta!" "... dućančići, imami..." "Izmišljaš!" "Ne izmišljam. Evo pogledaj!" "Ali pisano je arabicom." "Redžep mi je to dao danas: evo ti, čitaj, rekao je, to mu

je dao naš djed, kaže." "Zašto ti je dao?" "Ne znam." "Pogledaj kišu! Nije li to zvuk aviona?" "Jest." "Po ovakvome vremenu!" "Kako je sjajna stvar taj avion!" "Da!" "Da smo barem sad u njemu!" "Meni je dosta, hajde da se vratimo." "I kad ono: padne!" "Idemo natrag!" "Avion padne, mi umremo, i postoji drugi svijet!" "Meni je dosta, čuješ li me?" "A na drugom svijetu mene pitaju za račun: zašto nisi obavljao svoju dužnost? A što je ono bila moja dužnost? Jednostavna: ljudima pružiti nadu!" "Točno!" "Da, i sestra me je bila podsjetila da mi je to dužnost. Ali ja sam se napijao." "Ne, pretvarao si se da si pijan." "Jesam, jer nisam mogao izdržati." "Ako hoćeš, ja ću voziti." "Znaš li voziti?" "Pa jednom si mi prošle godine pokazao..." "Zar sam ja prošle godine bio na ovome svijetu?" "Redžep nas sigurno čeka." "Chops. I on me čudno gleda." "Sad je dosta." "I žena mi je uvijek ponavljala isto: sad je dosta, Faruk!" "Ne vjerujem da si toliko pijan." "U pravu si: ni u što ne treba vjerovati. Idemo na groblje!" "Hajdemo natrag, put je sav u blatu." "Sad kad zaglavimo i godinama ostanemo ovdje u blatu." "Ja idem." "Što?" "Vratit ću se pješice." "Ne lupetaj!" "Pa hajde, vratimo se, ako je tako!" "Kaži mi što misliš o meni!" "Jako te volim!" "Dalje?" "Ne želim da toliko piješ." "Još?" "Zašto si takav?" "Što to znači?" "Hoću kući!" "Misliš da ja nisam zabavan, zar ne? Stani, sad ću te zabaviti. Gdje mi je bilježnica? Daj je! Sad slušaj: kod kasapa Halila izvagana je govedina vrijedna 21 akču i ustanovilo se da nedostaje 120 drahmi. Datum: 13. zilhidže 1023. Što to sad znači?" "Jasno je što znači!" "Sluga Isa svome je gospodaru Ahmetu ukrao 30 tisuća akči, jedno sedlo, jednoga konja, dva mača i jedan štit te pobjegao nekomu koji se zove Ramazan." "Zanimljivo!" "Zanimljivo? Što je tu zanimljivo?" "Ja idem van, idem natrag!" "Želiš li ostati sa mnom?" "Molim?" "Ne, ne mislim ovdje, u autu, nego, sad sam jako ozbiljan, slušaj me: nemoj u Istanbulu živjeti s tetom i njezinima, doseli se k meni, Nilgun! Imam jednu ogromnu praznu sobu, užasno sam sam." Nastala je tišina. "O tome nikada nisam razmišljala" rekla je. "I?" "Pitam se bi li se teta žalostila." "Pa dobro" rekao sam odjednom. "Vraćamo se." Upalio sam motor i uključio brisače.

25-

Budući da su zaključili da su se sinoć sjajno zabavili te su i večeras namjeravali učiniti isto, sjedili smo kod Turanovih. "Hoće li tko čokolade?" pitao je Turgaj. "Ja!" javila se Zejnep.

"Čokolade!" rekla je Gulnur. "A ja ću puknuti!" Skočila je na noge, srdita. "Zašto ste večeras svi ovakvi? Zapravo znam: zato što ste tromi, zato! Nema ovdje zabave!"

U teškoj glazbi koja bi trebala biti tugaljiva, među šarenim žaruljama, uzvrtjela se sva živčana, a onda nestala.

Zejnepina su usta bila puna čokolade. "Poludjela je!" Glasno se nasmijala.

"Ma nije" odgovorila je Funda, "i ja se dosađujem." "To je sigurno od kiše!"

"Kako bi bilo lijepo po ovoj kiši krenuti na noćnu vožnju... Hajde, ljudi, idemo!"

"Neka barem stave neku drugu glazbu" rekla je Funda. "Imala si, rekla si, onu jednu staru ploču, Elvisa Preslevja..."

"Onu Best of Elvisa" pitala je Džejan.

"Da! Hajde, donesi je da je slušamo!"

"Po ovoj kiši?"

"Imam ja auto!" uletjeh odjednom. "Odvest ću te." "Ma pusti..."

2.2q

te volim!""Dalje?""Ne želim da toliko piješ""Još?""Zašto si takav?"

"Što to znači?" "Hoću kući!" "Misliš da ja nisam zabavan, zar ne?"

Stani, sad ću te zabaviti. Gdje mi je bilježnica? Daj je! Sad slušaj: kod

kasapa Halila izvagana je govedina vrijedna 21 akču i ustanovilo se

da nedostaje 120 drahmi. Datum: 13. zilhidže 1023. Što to sad

znači?""Jasno je što znači!""Sluga Isa svome je gospodaru Ahmetu

ukrao 30 tisuća akči, jedno sedlo, jednoga konja, dva mača i jedan

štit te pobjegao nekomu koji se zove

Ramazan. ""Zanimljivo!""Zanimljivo? Što je tu zanimljivo?" "Ja idem

van, idem natrag!" "Želiš li ostati sa mnom?" "Molim?" "Ne, ne

mislim ovdje, u autu, nego, sad sam jako ozbiljan, slušaj me: nemoj

u Istanbulu živjeti s tetom i njezinima, doseli se k meni, Nilgun!

Imam jednu ogromnu praznu sobu, užasno sam sam." Nastala je

tišina. "O tome nikada nisam razmišljala" rekla je. "I?" "Pitam se bi li

se teta žalostila." "Pa dobro" rekao sam odjednom. "Vraćamo se."
Upalio sam motor i uključio brisače.

25-

Budući da su zaključili da su se sinoć sjajno zabavili te su i večeras namjeravali učiniti isto, sjedili smo kod Turanovih. "Hoće li tko čokolade?" pitao je Turgaj. "Ja!" javila se Zejnep.

"Čokolade!" rekla je Gulnur. "A ja ću puknuti!" Skočila je na noge, srdita. "Zašto ste večeras svi ovakvi? Zapravo znam: zato što ste tromi, zato! Nema ovdje zabave!"

U teškoj glazbi koja bi trebala biti tugaljiva, među šarenim žaruljama, uzvrtjela se sva živčana, a onda nestala.

Zejnepina su usta bila puna čokolade. "Poludjela je!" Glasno se nasmijala.

"Ma nije" odgovorila je Funda, "i ja se dosađujem." "To je sigurno od kiše!"

"Kako bi bilo lijepo po ovoj kiši krenuti na noćnu vožnju... Hajde, ljudi, idemo!"

"Neka barem stave neku drugu glazbu" rekla je Funda. "Imala si, rekla si, onu jednu staru ploču, Elvisa Preslevja..."

"Onu BestofElvisF pitala je Džeplan.

"Da! Hajde, donesi je da je slušamo!"

"Po ovoj kiši?"

"Imam ja auto!" uletjeh odjednom. "Odvest ću te." "Ma pusti..."

"Hajde idi i donesi tu ploču, Džeplan, pa ćemo je lijepo slušati" ponavljala je Funda.

"Hajde, diži se, mala, idemo po ploču" rekao sam. "Dobro, mala" nasmijala mi se Džeplan.

I tako smo nas dvoje, Džeplan i ja, ostavivši za sobom one nesretnike da polagano trunu u onoj tugaljivoj i otrcanej glazbi, izišli iz kuće i otrčali do bratova anadola. Zajedno smo krenuli promatrajući kapi kiše koje su klizile s lišća, mokru cestu obasjanu starim i obamrlim automobilskim svjetlima, tamu i brisače koji su škripili i cviljeli.

Auto sam zaustavio pred njezinom kućom. Kad je Džeplan izišla iz auta, gledao sam njezinu narančastu suknju dok se trčeci udaljavala obasjana farovima. Kasnije, kad su se po kući popalila svjetla, pokušavao sam si predočiti kako Džeplan prelazi iz sobe u sobu i što

sve ondje radi. Kasnije sam ovako razmišljao: kako je čudno to što se zove ljubav! Kao da uopće ne živim u sadašnjosti! S jedne se strane nikako ne mogu zasititi razmišljanja o budućnosti, a s druge nebrojeno puta prelazim preko svega što je u prošlosti učinila i rekla. Da stvar bude gora, čak nisam ni siguran je li to baš ta stvar koju oni bestidnici napuhuju i zovu ljubav. Ali kao da je to važno! Nek' samo napokon prestanu besane noći u kojima tražim hladnu stranu jastuka da rashladim usijane obraze i misli! Malo potom Džeplan je dotrčala s pločom u ruci i sjela u auto.

"Svađala sam se s mamom!" rekla je. "Derala se: kamo ćeš u ovo doba?"

Malo smo šutjeli. Prošao sam pokraj Turanove kuće ne zaustavivši auto. "Kamo ćemo?" pitala je Džeplan uznemirena i sa sumnjom.

"Tamo se gušim od dosade!" rekao sam svjestan da sam kriv. "Ne želim se onamo vratiti! Idemo se malo provozan, može li, Džeplan, ne mogu više, malo ćemo se i nadisati svježeg zraka, idemo se malo provozati!"

"Dobro, ali brzo ćemo se vratiti, čekaju nas."

Zašutio sam. Polako sam vozio kroz sporedne ulice, pristojan i zadovoljan. Gledajući blijeda svjetla ljudi koji s malenih balkona svojih malenih kuća promatraju kišu koja polako prestaje i drveće, zamislio sam - ah, koji sam ja jadnik! - zamislio sam da ćemo i nas dvoje biti takvi, da ćemo se vjenčati, čak i da ćemo imati djecu! Kas-
210

nije, kad je došlo vrijeme da se vratimo, opet sam izveo djetinjariju i umjesto da se vratim Turanovima, krenuo sam iz mahale i udario uzbrdicom što sam brže mogao. "Što radiš?" pitala je.

Prvo ništa nisam odgovorio; vozio sam ne mičući pogleda s ceste, poput koncentrirana vozača autoutrka. Kasnije sam rekao da moramo natočiti goriva, potpuno svjestan da mi je laž i više nego prozirna. Izgledao sam si užasno otrcano.

"Ne može, idemo natrag!" rekla je. "Čekaju nas!"

"Htio bih malo s tobom ostati nasamo i razgovarati, Džeplan."

"O čemu?" otrešla se.

"Što misliš o onome sinoć?"

"Ništa! Takve se stvari događaju, oboje smo bili pijani."

"I to je sve što imaš reći?" bio sam uporan. Još sam jače nagazio na gas. "To je sve, znači?"

"Hajde, Metine, vratimo se, sad je već sramota."

"Ja nikada neću zaboraviti prošlu noć!" rekao sam beznadno, gađeći se samome sebi, svjestan kakve bljutave gluposti izgovaram.

"Pa dobro, puno si popio, nemoj više tako!"

"Ne, ne zbog toga!"

"Nego zašto?" pitala je nevjerojatno nezainteresirana.

U sve većem očaju, moja je ruka uhvatila njezinu koju je spustila na sjedalo. Malena joj je ruka bila vruća. Nije ju istrgnula, kako sam se bojao.

"Ne, idemo natrag!"

"Volim te!" rekoh sa stidom.

"Idemo natrag!"

Učinilo mi se da ću zaplakati i još sam joj jače stisnuo ruku i iz nekog razloga pomislio na svoju mamu koje se uopće ne sjećam i uplašio sam se da će mi krenuti suze i htio sam je zagrliti, kad odjednom kriknu: "Pazi!"

Zaslijepio me par snažnih, okrutnih svjetala koji je išao na nas; odmah sam smotao nadesno. Pokraj nas je poput vlaka protutnjao jedan dugi kamion, trubeći ružno i prodorno. Kako sam u panici gazeći po kočnici zaboravio stati na kvačilo, plastični se anadol stresao i zastao i motor je umuknuo. Čuli su se samo cvrčci.

2.31

"Jesi li se uplašila?" upitah.

"Hajde, idemo odmah natrag, kasnimo!" odgovorila je.

Okrenuo sam ključ, ali se motor nije pokrenuo. Uzrujao sam se i pokušao ponovno, ali nije išlo. Izišao sam iz auta i pokušao ga pokrenuti gurajući ga, ali se opet nije upalio. Ravnim dijelom puta, do nizbrdice, gurao sam ga toliko dugo da sam dušu ispustio.

Zatim sam sjeo u auto, ugasio svjetla da se akumulator ne pokvari i pustio ga nizbrdicom: počeo se spuštati u tišini.

Ubrzavao je; slušali smo dopadljiv zvuk kotača na mokrom asfaltu i napredovali nizbrdicom poput broda koji se na otvorenome moru probija kroz mrklu tamu. Nekoliko sam puta pokušao pokrenuti motor, ali nije išlo. Kad je negdje daleko sijevnulo, nebo je bljesnulo

žutom svjetlošću pa smo ugledali neke koji su pisali po zidovima. Uopće nisam kočio; prošli smo zavoj i spustili se sve do željezničkog nadvožnjaka i još dalje, do benzinske stanice na cesti za Ankaru, i ništa nismo govorili. Kad smo došli do benzinske, izišao sam iz auta i otišao u trgovinu. Probudio sam prodavača koji je kunjao nalegnut na stol i rekao mu da mi je starter otkazao i da se i kvačilo pokvarilo; pitao sam ima li tu koga tko se razumije u anadol.

"Nije važno da se razumije u anadol" rekao je. "Pričekaj malo." Začuđen sam pogledao u Mobil-Oilovu reklamu na zidu: manekenka koja je u ruci držala kantu ulja nevjerojatno je sličila Džeplan. U auto sam se vratio potpuno smeten.

"Volim te, Džeplan!"

Pušila je, na rubu živaca.

"Kasnimo!"

"Volim te, kažem!"

Vjerojatno smo jedno u drugo gledali posve zatupljeno. Izišao sam iz auta, krenuo brzim koracima kao da sam se nečega sjetio i pobjegao odande. Povukao sam se u jedan mračni kutak i promatrao je izdaleka. Obasjavalo ju je iritirajuće svjetlo neonske svjetiljke koja je žmirkala, bila je sjenka koja puši cigaretu, zaledila je sve moje misli; bojao sam se, znojio sam se, vidio sam kako počesto zasvijetli crveno dugme njezine cigarete. Bit će da sam ondje tako, gledajući je i osjećajući se kao pokvareni bijednik, proveo gotovo pola sata.

232

Poslije sam otišao do kioska, kupio čokoladu koju najviše reklamiraju na televiziji, vratio se u auto i sjeo kraj nje.

"Gdje si bio, brinula sam se" rekla je. "Kasnimo."

"Kupio sam ti poklon, gle!"

"Ah, s bademima! Te ne volim..."

Još sam joj jednom ponovio da je volim, ali mi te riječi nisu zvučale samo ružno, nego i beznadno; posve prazno; još sam jednom pokušao, a onda mi je glava pala na njezinu ruku koja joj je ležala u krilu. Nekoliko sam puta, kao da nešto otimam, poljubio tu njezinu nemirnu ruku koja se trzala, i dok sam joj brzo govorio iste prazne i

sramotne riječi, ruku sam joj uzeo među dlanove i činilo mi se da sam u ovo beznađe i poraz toliko potonuo zato što nisam mogao ras-poznati je li slani okus na njezinoj ruci od znoja ili od suza! Nakon što sam je još nekoliko puta poljubio i protisnuo one besmislene riječi, uspravio sam se i okrenuo se da udahnem svježega zraka.

"Vidjet će nas!" rekla je.

Opet sam izišao i otišao i promatrao neku gastarbajtersku obitelj koja je u svoj auto točila benzin. Lice mi je gorjelo. Neonska svjetiljka nad pumpama bila je valjda pokvarena, svaki se čas gasila i palila. Čovjek se može roditi i kao bogataš i kao siromah, to je pitanje sreće i čovjeka obilježi za sav život, mislio sam. Ja više nisam htio, ali noge su me opet ponijele onamo, i u autu je opet započela ista uzaludna budalaština.

"Volim te!"

"Hajde, vratimo se, Metine, ako boga znaš!"

"Ostanimo još malo, Džejan, molim te!"

"Da me stvarno voliš, ne bi me nasilu držao navrh ovog brda!"

"Stvarno te volim!"

Pa sam tražio druge riječi koje bih mogao izgovoriti, prave riječi koje bi me mogle predstaviti onakvim kakav jesam, ali što sam više razmišljao, kao da sam sve više shvaćao: riječi nas ne razotkrivaju, nego nas još više skrivaju! Dok sam se u toj bezizlaznosti osvrtao, ugledao sam nešto na stražnjem sjedalu, uzeo i pogledao: nekakva bilježnica, mora da ju je moj pijani brat zaboravio. Pošto sam je malo pregledao u svjetlu neonske svjetiljke, dao sam je Džejan da ne pukne od dosade i srdžbe i rekao joj neka je čita. Malo je čitala 23.3.

"Jesi li se uplašila?" upitah.

"Hajde, idemo odmah natrag, kasnimo!" odgovorila je.

Okrenuo sam ključ, ali se motor nije pokrenuo. Uzrujao sam se i pokušao ponovno, ali nije išlo. Izišao sam iz auta i pokušao ga pokrenuti gurajući ga, ali se opet nije upalio. Ravnim dijelom puta, do nizbrdice, gurao sam ga toliko dugo da sam dušu ispustio. Zatim sam sjeo u auto, ugasio svjetla da se akumulator ne pokvari i pustio ga nizbrdicom: počeo se spuštati u tišini.

Ubrzavao je; slušali smo dopadljiv zvuk kotača na mokrom asfaltu i napredovali nizbrdicom poput broda koji se na otvorenome moru probija kroz mrklu tamu. Nekoliko sam puta pokušao pokrenuti motor, ali nije išlo. Kad je negdje daleko sijevnulo, nebo je bljesnulo žutom svjetlošću pa smo ugledali neke koji su pisali po zidovima. Uopće nisam kočio; prošli smo zavoj i spustili se sve do željezničkog nadvožnjaka i još dalje, do benzinske stanice na cesti za Ankaru, i ništa nismo govorili. Kad smo došli do benzinske, izišao sam iz auta i otišao u trgovinu. Probudio sam prodavača koji je kunjao nalegnut na stol i rekao mu da mi je starter otkazao i da se i kvačilo pokvarilo; pitao sam ima li tu koga tko se razumije u anadol.

"Nije važno da se razumije u anadol" rekao je. "Pričekaj malo." Začuden sam pogledao u Mobil-Oilovu reklamu na zidu: manekenka koja je u ruci držala kantu ulja nevjerojatno je sličila Džeilan. U auto sam se vratio potpuno smeten.

"Volim te, Džeilan!"

Pušila je, na rubu živaca.

"Kasnimo!"

"Volim te, kažem!"

Vjerojatno smo jedno u drugo gledali posve zatupljeno. Izišao sam iz auta, krenuo brzim koracima kao da sam se nečega sjetio i pobjegao odande. Povukao sam se u jedan mračni kutak i promatrao je izdaleka. Obasjavalo ju je iritirajuće svjetlo neonske svjetiljke koja je žmirkala, bila je sjenka koja puši cigaretu, zaledila je sve moje misli; bojao sam se, znojio sam se, vidio sam kako počesto zasvijetli crveno dugme njezine cigarete. Bit će da sam ondje tako, gledajući je i osjećajući se kao pokvareni bijednik, proveo gotovo pola sata.

232

Poslije sam otišao do kioska, kupio čokoladu koju najviše reklamiraju na televiziji, vratio se u auto i sjeo kraj nje.

"Gdje si bio, brinula sam se" rekla je. "Kasnimo."

"Kupio sam ti poklon, gle!"

"Ah, s bademima! Te ne volim..."

Još sam joj jednom ponovio da je volim, ali mi te riječi nisu zvučale

samo ružno, nego i beznadno; posve prazno; još sam jednom pokušao, a onda mi je glava pala na njezinu ruku koja joj je ležala u krilu. Nekoliko sam puta, kao da nešto otimam, poljubio tu njezinu nemirnu ruku koja se trzala, i dok sam joj brzo govorio iste prazne i sramotne riječi, ruku sam joj uzeo među dlanove i činilo mi se da sam u ovo beznađe i poraz toliko potonuo zato što nisam mogao ras-poznati je li slani okus na njezinoj ruci od znoja ili od suza! Nakon što sam je još nekoliko puta poljubio i protisnuo one besmislene riječi, uspravio sam se i okrenuo se da udahnem svježega zraka.

"Vidjet će nas!" rekla je.

Opet sam izišao i otišao i promatrao neku gastarbajtersku obitelj koja je u svoj auto točila benzin. Lice mi je gorjelo. Neonska svjetiljka nad pumpama bila je valjda pokvarena, svaki se čas gasila i palila. Čovjek se može roditi i kao bogataš i kao siromah, to je pitanje sreće i čovjeka obilježi za sav život, mislio sam. Ja više nisam htio, ali noge su me opet ponijele onamo, i u autu je opet započela ista uzaludna budalaština.

"Volim te!"

"Hajde, vratimo se, Metine, ako boga znaš!"

"Ostanimo još malo, Džeplan, molim te!"

"Da me stvarno voliš, ne bi me nasilu držao navrh ovog brda!"

"Stvarno te volim!"

Pa sam tražio druge riječi koje bih mogao izgovoriti, prave riječi koje bi me mogle predstaviti onakvim kakav jesam, ali što sam više razmišljao, kao da sam sve više shvaćao: riječi nas ne razotkrivaju, nego nas još više skrivaju! Dok sam se u toj bezizlaznosti osvrtao, ugledao sam nešto na stražnjem sjedalu, uzeo i pogledao: nekakva bilježnica, mora da ju je moj pijani brat zaboravio. Pošto sam je malo pregledao u svjetlu neonske svjetiljke, dao sam je Džeplan da ne pukne od dosade i srdžbe i rekao joj neka je čita. Malo je čitala grizući usne, a zatim je tu bilježnicu iz povijesti odjednom bacila na stražnje sjedalo. Kad je došao mlađahni mehaničar, auto sam gurnuo pod svjetlo i u drečavoj svjetlosti ugledao Džeplanino prazno i nemilosrdno lice.

Mnogo kasnije, nakon što sam s tim dečkom pregledao motor i

nakon što je on otišao po neki dio koji mu je trebao, opet sam se okrenuo i vidio da Džejanino lice sja istim okrutnim i nezainteresiranim sjajem. S čudnom željom za patnjom, pokušavajući kazniti i sebe i nju, pomislio sam: ovako znači izgleda mladost jasnoga stvorenja zvanog kućanica! Ali k vragu: ja je i unatoč tome volim! Malo sam se udaljio od pokvarenoga anadola, pod kišom koja je opet počinjala prevrtio sam zbrkane misli o ljubavi i prokleo pjesnike i pjevače jer uzdižu taj katastrofični i razarajući osjećaj. Ali kasnije sam s gađenjem pomislio kako i taj osjećaj ima jednu svoju stranu na koju se čovjek želi naviknuti i zavoljeti je; kao da želim smrt neke osobe koju sam izbliza poznao i volio samo da bih vidio što će biti poslije, ili da želim da neka kuća izgori i sruši se samo da bih mogao uživati dok to budem promatrao, i k tome osjećam krivnju zbog takve nastrane želje. Jasno mi je da se s vremenom sve više zatrpavam u osjećaj katastrofe. Nisam mogao izdržati Džejanin srditi i optužujući pogled pa sam se prvo udaljio od auta, a poslije se zajedno s mehaničarom zavukao pod auto. Dok sam ondje kraj mehaničarskog šegrta ležao u prljavoj i masnoj tami natkrivenoj autom, osjećao sam da je Džejan 50 cm iznad mene i jako daleko od mene. Mnogo kasnije auto se zatresao te sam s mjesta na kojemu sam ležao kraj glave ugledao Džejanina dražesna stopala koja su se iz auta spustila na tlo i one lijepe duge noge. Crvene cipele s potpeticama malo su tamo-amo poigrale pa se uznemirile i postale nestrpljive da bi na koncu srdito i odlučno nekamo krenule. Nakon što su mi u vidokrug ušli i njezina narančasta suknja i široka leđa, shvatio sam da ide prema trgovini. Kako mi je odmah bilo jasno o čemu se radi, brzo sam se izvukao ispod auta, šegrta doviknuo "Popravi to brzo!" i potrčao. Kad sam ušao u trgovinu, Džejan je gledala u telefon na stolu, a pospani prodavač u Džejan. "Nemoj ti, Džejan" rekao sam. "Ja ću telefonirati!" "Sad si se sjetio?" odgovorila je. "Jako smo zakasnili. Sigurno su se zabrinuli, tko

234

zna što su pomislili... Dva su sata..." Ona je i dalje gundala i hvala bogu da se pumpama približio jedan auto pa je prodavač izišao iz trgovine te sam se spasio od još veće sramote; otvorio sam imenik i

odmah našao broj Turanovih. "Jako si nepromišljen, nisam mislila da si takav" govorila je Džejan dok sam okretao broj, "imala sam posve krivo mišljenje o tebi." A ja sam joj opet rekao da je volim i ne misleći baš ništa, s vjerom i nemirom, dodao i "Želim te oženiti!" ali riječi više ništa nisu mijenjale: Džejan je stala kraj žene na reklami koja joj nalikuje i samo srdito gledala; ne u mene, nego u telefon u mojoj ruci. Ne znam jesam li se bojao mržnje na njezinu licu ili njezine tajnovite sličnosti s manekenkom na Mobil-Oilovoj reklami. Ali sad sam već bio spreman na zastrašujuću katastrofu. Malo kasnije netko je podignuo slušalicu i - vrag ga odnio! - odmah sam prepoznao Fikretov glas. "Jesi li ti?" pitao sam. "Zovemo da ne biste brinuli što je s nama!" U isto sam se vrijeme pitao zašto je među svim onim ljudima koji su kod Turana baš on morao podići slušalicu. "Tko ste vi?" upita odjednom Fikret. "Pa ja sam: Metin!" "Ma dobro, znam da si ti, ali tko je s tobom?" "Džejan!" rekoh posve zbunjeno. Na trenutak sam čak pomislio da su se njih dvoje udružili pa se sad zabavljaju na moj račun, ali Džejanino je lice bilo prazno, samo je neprestano zapitkivala tko je na telefonu. "Ja sam mislio da si ti Džejan odvezao kući!" rekao je Fikret. "Ne" odgovorio sam, "mi smo ovdje zajedno, na benzinskoj. Ništa ne brinite, zato zovemo. Hajde, vidimo se!" "Tko je to, s kim razgovaraš?" ponavljala je Džejan. "Daj mi tu slušalicu!" Ali joj je nisam davao, nego sam pokušavao odgovorima pokriti Fikretova ružna pitanja. "Što radite vi na benzinskoj?" "Mali kvar" rekao sam i brzo dodao: "Evo nas odmah! Vidimo se!" Međutim, Džejan se tad proderala ne bi li je se i s druge strane čulo: "Čekaj, stani, neka ne poklopi, tko je to?" Baš sam krenuo spustiti slušalicu, kad je Fikret svojim hladnim i prodornim glasom rekao ovako: "Izgleda da bi Džejan htjela sa mnom razgovarati!" Nisam imao hrabrosti poklopiti mu, na tren sam se pogubio, slušalicu sam predao Džejan i izišao iz trgovine u mračnu i prljavu kišu, osjećajući katastrofu i poniženje. Malo sam hodao, ali nisam se mogao suzdržati pa sam pogledao u osvjetljenu prostoriju, u Džejan koja je među policama, reklamnim plakatima i kantama Mobil-Oila navlačeći kosu razgovarala na telefonu, i pomislio sam kako ću čim odem u Ameriku sve ovo zaboraviti, ali sad više nisam želio ići u Ameriku. Ljepša je od svih

djevojaka koje sam ikada upoznao i vidio!, promrmljao sam proklinjući dok je Džeplan razgovarala prebacujući težinu s jedne lijepe noge na drugu, zanoseći se od nervoznih pokreta. Ukočio sam se i čekao ondje, pod kišom, kao da se beznadan i pomiren spremam za izdržavanje kazne koja će mi biti dosuđena. Malo kasnije Džeplan je poklopila slušalicu i izišla ozarena:

"Fikret odmah dolazi!"

"Ne! Tebe ja volim!"

Otrčao sam do auta i javio se šegrtu: vikao sam i govorio mu da ću mu, ako auto odmah popravi, dati sve novce koje imam u džepu!

"Sad ću, sad ću" odgovorio je šegrt, "ali ovo će te kvačilo opet ostaviti na cesti!"

"Neće! Samo neka proradi!"

Nakon što je još malo radio, rekao mi je da pritisnem starter.

Uzbuđen, sjeo sam u auto i pritisnuo starter, ali nije proradio. Opet je nešto pročeprkao i ponovno mi rekao da pritisnem starter, i opet nije proradio. Nakon što se to nekoliko puta ponovilo, vjerojatno sam se posve izbezumio od napetosti, srdžbe i beznađa.

"Džeplan, Džeplan, nemoj me ostaviti, ne idi, molim te!"

"Ti si se previše uzrujao" rekla je.

Kad je malo zatim na benzinsku stigao Fikretov alfa-romeo, sabrao sam se i izišao iz auta.

"Hajde, idemo mi odmah odavde, Fikrete!" rekla je Džeplan. "Što je s anadolom?" pitao je Fikret.

"Sad će proraditi" odgovorio sam. "Bit ću ja u Džennethisaru prije njega, Džeplan! Ako hoćeš, možemo se i utrkvati!"

"Može" reče Fikret izazivajući. "Idemo se utrkvati!"

Džeplan je otišla i sjela u Fikretov alfa-romeo. Brzo sam pritisnuo starter, i, hvala bogu, auto se pokrenuo. Šegrtu sam prvo dao jednu od tisuću lira, potom još jednu. Aute smo postavili jednoga kraj drugog, spremne za utrku.

"Pripazi, Fikrete" rekla je Džeplan, "Metin je jako živčan."

"Do Turanovih! Jedan, dva..." izbroja Fikret, i kad je rekao tri, naši

su auti zaškripili i poletjeli kao strijele, hajde, da vidimo, dobro je, do kraja sam nagazio na gas, ali kako je on prije mene krenuo, već je

na početku bio prvi, ali još i bolje, jer ja sam mu duga svjetla uperio u potiljak i trubim, čak ni s ovim trulim anadolom ne odvajam se od njega; ne bih te ja nikada ostavio samu s njim! Kod nadvožnjaka sam mu se još više približio i dok smo ulazili u zavoj pred uzbrdicom, umjesto da usporim, ja još jače gazim po gasu jer, jest da je to možda bljutava i smiješna misao, ali sad znam da moram biti spreman i na smrt ako želim djevojku poput tebe natjerati da me zavoli, ali pogledaj ti tu nepravdu, ti si u autu toga plašljivca, i dok je ulazio u zavoj, taj je kukavica, gle, Džeplan, zakočio, zasvijetlila su mu crvena svjetla i kad sam mu htio doći slijeva, još me i izigrao, ne dopušta mi da prođem, vidiš li, moj bože, nema većeg jasnika od mene, mislio sam, kad sam se odjednom jako začudio: alfa-romeo je usporio, a kad je nakon toga dodao gas, naprosto se, da, pretvorio u raketu, i dok je nevjerojatnom brzinom napredovao uzbrdicom, njegova crvena svjetla koja su se sve više smanjivala, u dvije su minute, eto, jednostavno nestala! Moj bože! Gazio sam po gasu koliko god sam mogao, ali kako mi je auto trom, uzbrdicom smo išli kao brza kočija, tresući se po rupama, stenjući, vrag ga odnio, počeo je i škripati i stražnji su kotači opet prestali slušati motor, zbog prokletoga kvačila, i kad sam ga ugasio da mi još i motor ne izgori, ostao sam ondje, tako, nasred uzbrdice, ja u tišini, sam i bez ikoga i kao zadnja budala. I opet su tu bili samo cvrčci, vrag ih odnio.

Nakon što sam nekoliko puta pokušao pokrenuti motor, shvatio sam da je jedini način da dođem do njih taj da auto odguram do vrha brda pa do druge strane ravnice i pustim ga da se spusti do Džennethisara. Krenuo sam gurati, psujuć; kiša je stala. Nije prošlo dugo, a ja sam već krepavao od umora; nisam se dao boli u leđima, nego sam nastavio gurati. Kad je kiša opet počela rominjati, bol u leđima postala je neizdrživa. Povukao sam ručnu kočnicu i s gađenjem šutnuo auto. Kasnije sam pun nade mahao nekom autu koji je dolazio uzbrdicom, ali je taj trubeći prošao, nije se zaustavio. Kad je negdje daleko zagrmjelo, opet sam počeo gurati. Sad su mi već išle suze na oči, toliko su me boljela leđa. Da bih zaboravio na bol, gurao sam i mislio na njih s gađenjem.

Kad sam kasnije vidio koliki sam komadić puta prešao uz toliku

muku, zavrtjelo mi se u glavi, počeo sam trčati cestom, kiša je ojačala; da bih išao prečicom, spustio sam se u trešnjike, zašao u vinograde, ali kako da trčim kroz taj mrkli mrak i blato! Slezena i leda toliko su me boljeli da sam se pognuo i jedva disao, cipele su mi propadale u blato; čuo sam da se udaljeno zavijanje ukletih pasa koji su prijeteći lajali dobrano približilo pa sam se vratio. Da ne bih još jače prokisao, ušao sam u auto, sjeo, i glavu naslonio na volan: volim te.

Malo kasnije vidio sam da se nizbrdicom spuštaju tri osobe živo razgovarajući; sretan sam izletio iz auta nadajući se pomoći. Ali kad su se sjenke približile, sjetio sam se tko su i premro od straha: onaj ogromni nosio je kantu s bojom, drugi je bio brkat, treći u jakni.

"Što ti radiš ovdje po ovom mraku?" pitao me brkati.

"Auto mi se pokvario. Hoćete li mi pomoći pogurati?"

"Jel' ti to misliš da smo mi konji ili sluge tvoga oca, ha? Gurni auto prema dolje."

"Samo malo, samo malo!" ubacio se onaj u jakni. "Sad sam vas prepoznao, gospodine, sjećate li se nas, jutros ste nas zamalo pregazili!"

"Molim? Aha, da! A to ste bili vi? Oprosti, prijatelju!"

"Ah, oprosti, srce, jutros sam te zamalo pregazila!" nastavio je momak u jakni, kao da ne oponaša mene, nego kakvu ženu. "A da si nas pregazio, što bi onda bilo, ha?"

"Hodajte, momci, pokisnut ćete!" rekao je brkati.

"Ja ostajem ovdje s ovim" rekao je onaj u jakni. Otišao je i sjeo u auto. "Hajde, ljudi, dođite i vi!"

Nakon kraćeg premišljanja, i brkati i onaj s kantom sjeli su na stražnja sjedala. A ja sam sjeo za volan, kraj momka u jakni. Vani je kiša lijevala kao iz kabla.

"Ne smetamo, zar ne, srce?" pitao je momak u jakni.

Odgovorio sam mu osmjehom.

"Aferim! Sviđa mi se ovaj momak, zna što je šala, pravi je dečko! Hajde, kaži nam kako se zoveš!" Rekao sam.

228

"Jako mi je drago, gospodine Metine. Ja sam Serdar, ovo je Mustafa, a ovoga kretena zovemo 'šakal! A zapravo se zove Hasan."

"Pazi, opet ćeš nastradati!" rekao je Hasan.

"A što sam krivo rekao?" pitao je Serdar. "Zar nije red da se upoznamo? Nije li tako, gospodine Metine?"

Pružio mi je ruku. Kad sam i ja pružio njemu, uhvatio mi je ruku i počeo je iz sve snage stiskati. Učinilo mi se da će mi na oči krenuti suze, pa sam i ja, ne znajući što bih drugo, stisnuo njegovu. Tad mi je ruku pustio.

"Aferim! Jak si, ali nisi jači od mene!"

"U koju školu ideš?" pitao me Mustafa.

"U Američku gimnaziju!"

"U buržujsku gimnaziju, ha?" rekao je Serdar. "Naš se šakal zaljubio u jednu od tvojih buržujki!" "Ne počinji opet!" rekao je Hasan.

"Stani, stani! Možda ti ovaj pokaže pravi put. I on je jedan od njih. Nije li tako? A čemu se ti smiješ?" "Ničemu!" rekao sam.

"Znam ja zašto se smiješ!" rekao je Serdar. "Smiješ se ovom jadniku jer se zaljubio u bogatašku kći. Nije li tako, bitango?" "I ti si se smijao" odgovorio sam.

"Pa što ako sam se smijao?!" izderao se. "Ja sam mu prijatelj, ako se i smijem, ne ismijavam ga, ali ti ga ismijavaš! I što je tu smiješno, magarče jedan, zar se ti nikada nisi zaljubio?"

Još me je vrijeđao i psovao mi, a kako ja ništa nisam rekao, još se više raspalio i počeo prevrtati po autu, otvorio je pretinac ispred sebe, čitao dokumente derući se iz svega grla i smijući se kao da je to što na njima piše smiješno, pa kad je još doznao da auto nije moj nego moga brata, ponižavao me i zatim odjednom upitao:

"Što vi radite s tim autima i s djevojkama noću?"

Nisam odgovorio. Prljavo sam se cerekao kao da sam jedan od onih sramotnih pokvarenjaka.

"Bestidnici! Ali imate pravo, svaka čast! Je li ti ona koja je jučer bila s tobom djevojka?"

"Ne" odgovorio sam uznemirivši se. "Nije."

"Ne laži!" rekao je Serdar.

Malo sam promislio. "To mi je sestra!" rekao sam. "Baka nam je bolesna, tražili smo lijek."

"Zašto ga niste kupili u ljekarni na uzbrdici preko puta plaže?" "Bila je zatvorena."

"Lažeš! Ta je svake noći otvorena. Nije valjda da znaš da je taj ljekarnik komunist?" "Ne znam."

"A što još znaš, osim što se znaš vozati s bogatašicama?" "Znaš li ti tko smo mi?" pitao me Mustafa. "Znam" odgovorio sam. "Idealisti."

"Aferim!" rekao je Mustafa. "A za što se mi borimo, znaš li i to?"

"Za nacionalizam i tako to."

"Što znači to 'i tako to' nitkove jedan?"

"Ovaj dečko vjerojatno nije Turčin!" ubacio se Serdar. "Jesi li ti Turčin, bitango, jesu li tvoji Turci?" "Turčin sam!"

"A što je onda ovo?" pitao je Serdar pokazujući ploču koju je Džejlan zaboravila. "Best of Elvis" proslovkao je. "To je ploča" odgovorio sam.

"Ne pravi se pametan, skupljat ćeš zube!" odgovorio je Serdar. "Što radi ploča ovog pedera u autu jednoga Turčina?"

"Mene to ne zanima" rekao sam. "Sestra je tu ploču zaboravila u autu."

"Hoćeš reći da ti uopće ne ideš u diskoteke i na takva mjesta?" "Jako sam malo išao!"

"Jesi li protiv komunizma?" pitao me Mustafa. "Jesam!"

"A zašto si protiv?" "Pa znaš zašto..."

"A neee, ne može tako... Ništa ja ne znam. Ti ćeš reći, a mi ćemo naučiti..."

"Izgleda da je ovaj momak jako šutljiv" rekao je Serdar. "Samo bi šutio."

"Jesi li ti kukavica?" pitao me Mustafa. "Ne bih rekao!"

zao

"Ne bi rekao, jeste li ga čuli?" nastavio je Mustafa. "Mudrac! Ako nisi kukavica, zašto se ne boriš protiv komunista kad si već protiv njih?"

"Pa nije bilo prilike" odgovorio sam. "Vi ste prvi idealisti koje sam upoznao."

"E, i što misliš o nama?" pitao je Serdar. "Jesmo li ti se svidjeli?"

"Jeste."

"Onda si naš! Hoćeš da i tebe skupimo sutra navečer kad krenemo u pisanje?"

"Naravno, dođite po mene..."

"Umukni, varalice kukavička! Čim se od nas izvučeš, otrčat ćeš u policiju, jel' tako?"

"Lakše malo, Serdare" rekao je Mustafa, "nije on loš dečko. Gle, sad će od nas uzeti pozivnice!"

"Priređujemo večer u Sportsko-izložbenoj dvorani. Hoćeš li doći?"

"Doći ću!" odgovorio sam. "Pošto je?" "Je li itko spominjao novce?"

"Nema veze, Serdare. Kad već hoće platiti, neka dečko plati. Barem će nam pomoći."

"Koliko komada želite, gospodine?" pitao me je Serdar uljudno. "Za 500 lira."

Iz novčanika sam što sam brže mogao vadio 500 lira.

"Je li taj novčanik od zmijske kože?" pitao je Mustafa.

"Nije!" 500 lira sam u panici pružio Serdaru. Nije uzeo novac. "Da vidim ja tu zmijsku kožu!"

"Nije zmijska, kažem!"

"Ma daj mi da malo pogledam taj novčanik!"

Dao sam mu novčanik pun novca koji sam skupio radeći cijeli jedan mjesec po ljetnoj žegi.

"Aferim!" rekao je Serdar. "Nije ovo zmijska koža, ali je pravi novčanik, tko bi to očekivao..."

"Daj mi da ga vidim, ja se u to razumijem" rekao je Mustafa. Uzeo je novčanik i prerovao ga. "Trebalo li ti ovaj adresar? Ne treba... Koliko mnogo poznanika imaš, i svi imaju telefonske brojeve... Kad netko ima tako mnogo poznanika, nije mu potrebna osobna da se drugima predstavlja, ja ću je uzeti... 12 tisuća lira! Jel' ti to otac daje toliki novac?"

"Ne, sam sam ga zaradio" odgovorio sam. "Dajem instrukcije iz engleskog i matematike."

"Gle, Šakal, ovaj je baš za tebe!" rekao je Serdar. "Hoćeš li i njemu dati instrukcije? Besplatno, jasno..."

"Hoću" odgovorio sam i u tom trenutku shvatio koji je Hasan taj Hasan kojega zovu Šakal...

"Aferim!" rekao je Mustafa. "Ja sam ionako odmah shvatio da si ti dobar momak. A za ovih 12 tisuća lira možeš kupiti točno 24 pozivnice. Pa ćeš ih podijeliti prijateljima."

"Ostavite mi barem jednu tisuću" govorio sam.

"Pazi, nemoj nas ljutiti!" izderao se Serdar.

"Ne, ne, on se ne žali: ovih 12 tisuća daješ nam svojom voljom, zar ne?" pitao me Mustafa.

"Tebe pita, bitango!"

"Dosta je, Serdare, nemoj dečka žalostiti!"

"A što je ova bilježnica?" Serdar je na zadnjem sjedalu našao Farukovu bilježnicu, otvorio je i počeo čitati. "Jedno selo u okolici Gebzea vrijedno sedamnaest tisuća akči koje je nekada pripadalo spahiji Aliju da bi kasnije, budući da nije išao u vojnu, bilo njemu oduzeto i predano Habibu... Što je ovo, ne da se čitati! Velijeva tužba protiv Mahmuta jer nije mogao isplatiti mazgu koju je kupio..."

"Što je to?" pitao je Mustafa.

"Brat mi je povjesničar" odgovorio sam.

"Jadnik!" rekao je Serdar.

"Hajde idemo, kiša staje" rekao je Mustafa.

"Barem mi osobnu vratite!" viknuo sam.

"Što znači to 'barem! bitango?" pitao je Serdar. "Zar smo ti učinili nešto loše? Da čujem!" Spreman učiniti još nešto loše, gledao je po autu. Uzeo je Farukovu bilježnicu. "Odsad ćeš auto voziti polako i nećeš misliti da su svi sluge tvoga oca! Jadnice bijedni!"

Zalupio je vratima i otišao skupa s ostalom dvojicom. Kad sam vidio da su se dovoljno udaljili, izišao sam i anadol počeo gurati uzbrdo.

242

26.

Dobru smo lekciju dali onom jadniku!" zaključio je Serdar. "Ali ti pretjeruješ" rekao je Mustafa. "Što ako ode na policiju?"

"Neće" odgovorio je Serdar. "Zar nisi vidio, plašljiv je kao zec!"

"Zašto si uzeo ploču i onu bilježnicu?"

Tad sam ja vidio, Nilgun: skupa s tvojom pločom koju si ti zaboravila u autu, Serdar je uzeo i Farukovu bilježnicu. Kad smo stigli do donje mahale, zastao je pod svjetlom ulične svjetiljke i pogledao naslovnici ploče.

"Zato što mi se smučilo što misli da su svi sluge njegova oca, zato sam uzeo!"

"Nisi dobro postupio" rekao je Mustafa. "Nepotrebno si ga izazvao."
"Ako hoćete" ubacio sam se ja, "dajte mi ploču, odnijet ću je natrag u auto."

"Čovječe, ovaj je stvarno malouman!" rekao je Serdar.

"Aha, da, još i ovo" rekao je Mustafa, "nećeš više nikada za Hasana pred drugima govoriti da je malouman i šakal, jasno?"

Serdar je ušutio. Hodali smo nizbrdicom šuteći: s 12 tisuća lira u Mustafinu džepu možeš kupiti čakiju sa sedefnim drškom koju sam vidio na Pendiku, ili zimske kožne cipele s gumenim potplatom, mislio sam. Ako još malo dodaš, možeš kupiti čak i pištolj. Kad smo došli do kavane, zastali su.

"Dobro" rekao je Mustafa, "da se sad razidemo..." "Nećemo li još pisati?" pitao sam ja.

"Nećemo" odgovorio je Mustafa. "Opet će padati, pokisnut ćemo. Neka boje i četke večeras budu kod tebe, Hasane. Može li?"

Ova će dvojica krenuti nizbrdo svojim kućama, a ja ću natrag uzbrdo, a $12.000 : 3 = 4.000$ lira. Tu su još i Nilgunina ploča i bilježnica.

"Što je bilo?" pitao je Mustafa. "Što si tako zašutio? Idemo: razlaz!"
Pa se trgnuo kao da se nečega sjetio. "Aha" rekao je, "uzmi, Hasane, evo ti cigarete i šibice pa ćeš zapaliti."

Mislio sam da ne uzmem, ali me tako pogledao da sam uzeo.

"Nećeš zahvaliti?" pitao je.

"Hvala."

Okrenuli su se i otišli. Malo sam gledao za njima: i za 4.000 lira mnogo se toga može kupiti! Prošli su kroz svjetlo pred pekarnicom i nestali. "Mustafa!" viknuo sam odjednom i čuo da su koraci stali.

"Što je?" odazvao se.

Na trenutak sam stao, pa potrčao za njima. "Mustafa, mogu li ja dobiti onu ploču i bilježnicu?" rekao sam hvatajući zrak.

"Što ćeš s njima?" pitao je Serdar. "Zar ćeš ih stvarno odnijeti natrag?"

"Ništa drugo ne želim" rekao sam. "Dajte mi ih, meni je to dosta."

"Daj ih ovome" rekao je Mustafa.

Serdar mi je dao oboje. "Stvarno si malouman" rekao je.

"Šuti!" rekao mu je Mustafa. Okrenuo se meni: "Vidi, Hasane" rekao

je, "odlučili smo da se ovih 12.000 potroši za ovdašnje potrebe, nemoj krivo shvatiti. I nama će ionako jako malo pripasti. Ovih petsto što tebi pripada ako hoćeš, možeš odmah uzeti."

"Neću" odgovorio sam, "neka sve ide za Društvo, neka se sve potroši za borbu. Ja za sebe ništa ne želim!"

"Ali ploču ćeš uzeti!" dreknuo je Serdar.

Tad sam se zaprepastio i uzeo 500 lira koje su mi pripale i stavio ih u džep.

"U redu" rekao je Serdar. "Sad više nemaš prava na ovih 12.000.1 ne dao ti Bog da to pred bilo kime spomeneš!"

"Neće" rekao je Mustafa. "Nije on glup koliko ti misliš. Pravi je džin, samo što to ne pokazuje. Vidiš kako se vratio da uzme što mu pripada."

"Podlac!" dodao je Serdar.

"Hajde, razlaz" rekao je Mustafa, pa su otišli.

Malo sam gledao za njima i čuo da razgovaraju. Možda se i šale na moj račun. Još sam malo gledao, pa sam zapalio cigaretu, okrenuo se s bojama i četkama u jednoj i pločom i bilježnicom u drugoj ruci i krenuo uzbrdicom. Sutra ću ja ujutro na plažu i ako Mustafa dode, vidjet će, a ako ne dode i ne vidi, navečer ću mu reći: ja sam jutros išao dočekati djevojku, Mustafa, reći ću, ali ti nisi došao: shvatit će da sam naučio što je disciplina; nek' sve ide k vragu!

Nakon što sam još malo išao uzbrdicom, iznenadio sam se čuvši Metina kako galami: tamo, ispred mene, negdje u beskrajnoj tami, Metin sam psuje. Približio sam se koračajući polako po mokrom asfaltu, pokušao sam ga vidjeti, ali sam samo čuo kako strašno psuje, kao da je preda mnom netko komu su vezane i ruke i noge.

Kad sam začuo i čudan zvuk plastike, začudio sam se i povukao se uz rub ceste; ugledavši ga, shvatio sam da nogom udara po autu.

Udara ga psujući kao srdit jahač koji udara svoga hirovita konja, ali auto ne daje očekivani odgovor pa kao da ga zbog toga još više tuče. Razmišljao sam o čudnim stvarima. Mogao bih sad čak otići i Metina istući! Mislio sam o olujama, smrtima, potresima. Ostavim ovo što mi je u rukama i odjednom navalim na njega: zašto me nisi prepoznao, zašto si me zaboravio? Tako je to: oni su važni, ti ga poznaješ, pratiš izdaleka što radi, znaš cijeli njegov život, a on te

čak i ne poznaje i živi svoj život, a da nikad i ne pomisli na tebe. Znat će oni jednoga dana za mene, doznat će! Ostavio sam bijednika nek' udara po svom autu. Da me ne bi vidio, prošao sam kroz blatni vinograd, i dok sam izlazio na cestu, tek sam tad shvatio: mislio sam da psuje zbog novca koji je izgubio i zbog pokvarenog auta, kad ono - nije to, nego neka djevojka! Psuje neprestano ponavljajući onu riječ kojom se oslovljavaju žene koje same sebe prodaju. Ja se ponekad te riječi bojim, te su žene jako gadne, ne volim to, zaboravim. Hodam.

Možda on to govori o tebi, Nilgun, možda o nekoj drugoj. Žene me ponekad plaše. Kako je to samo ružna riječ! Teško ih je razumjeti, kao da su pune mračnih misli koje ne možeš razumjeti, s jedne su strane tako zastrašujuće da, ako se prepustiš, možeš biti siguran da će te snaći nesreća: nešto poput smrti, ali je na glavu stavila plavu mašnu i još se i smješka, gadura! Kad je nebo tamo daleko zasjalo žutom svjetlošću, uplašio sam se munje. Oblaci, mračne oluje, misli koje ne mogu razumjeti! Kao da smo svi robovi nekoga koga ne poznajemo, ponekad se pokušamo buniti i suprotstaviti se, ali se poslije bojimo: pogodit će nas munjom, gromom i tko zna kakvim sve nesrećama! Tad zaključim da mi je dovoljno živjeti u mirnom svjetlu naše kuće, i ne misleći na pobunu, u neznanju. Ja se grijeha bojim! Kao i moj jadni otac lutrijaš.

Kad sam vidio da svjetlo u našoj kući još uvijek gori, kiša je opet počela sipiti. Približivši se prozoru, vidio sam da ne spava ne samo otac, nego ni mama. Što li je taj šepavac o meni napričao mojoj majci da sad jedna ne može spavati? Sigurno je bakal nešto rekao, pomislio sam. Debeli bijednik, odmah je sve dojavio. Ismaile, rekao je, tvoj je sin jutros došao u moj dućan, rekao je, potrgao i razbacao novine i časopise i prijetio, tko zna s kim se on spetljao, pobjesnio je! Koliko sam ti za to dužan, pitao je sigurno moj otac lutrijaš koji ne zna ni za što drugo osim za novce, koliko te je oštetio, i sigurno je zaludu i dao novce za te ništavne novine! Ali nije zaludu, ne: dao ih je zato da bi navečer mogao mene izludjeti; ukoliko me uspije naći, naravno. Nikako nisam mogao odlučiti da li da udem ili ne pa sam ondje stajao. Pogledao sam kroz prozor, gledao sam majku i oca. Kasnije, kad je počela kiša, otišao sam i boje, Nilguninu ploču i

Farukovu bilježnicu stavio na dasku svoga zatvorenog prozora, stao ondje pod zid i razmišljao promatrajući kišu. Jako je padala. Mnogo kasnije, kad je kiša već lijevala kao iz kabla i nakon što sam se sjetio Metina, oluci koje je otac svojom rukom postavio nisu više bili dovoljni za kišu koja se slijevala s krova; oprezno sam se navirio unutra i vidio kako moja sirota majka razmješta plastična korita za rublje i lavore i skače tamo-amo pod stropovima iz kojih kapa. Na koncu se sjetila i moje sobe jer i između orlovih krila na stropu također kaplje. Upalila je svjetlo, preklopila moje šilte. Gledao sam. Kasnije, kad je kiša stala, shvatio sam da nisam mislio ni o njima

246
ni o drugima, nego sam cijelo vrijeme mislio na tebe, Nilgun! Sigurno sad ležiš u svom krevetu, možda te je kiša i probudila, gledaš kroz prozor, a kad zagrmi, prepadneš se i razmišljaš. Ujutro, kad kiša stane i iziđe sunce, doći ćeš na plažu, ja ću te čekati i na kraju ćeš me vidjeti, razgovarat ćemo i objasniti ću ti, sve ću ti prepričati: duga, jako duga priča: život: volim te.

Razmišljao sam i o drugim pričama: čovjek može biti netko posve drugi, samo ako vjeruje. Mislio sam na daleke zemlje, tračnice kojima se ne vidi kraja, afričke šume, Saharu, zaleđena jezera, pelikane iz udžbenika za zemljopis, lavove, bizone koje sam vidio na televiziji, hijene koje ih pritisnu pa rastrgaju, slonove iz filmova, Indiju, Indijance, Kineze, zvijezde, svemirske ratove, sve ratove, povijest, našu povijest, svu snagu naših bubnjeva i strah nevjernika dok ih slušaju: čovjek može biti netko posve drugi, da. Nismo roblje: pregazit ću sve strahove i pravila i granice, gazit ću prema svome cilju, zastave će se vijoriti: mačevi, noževi, pištolji, vlast! Ja sam novi čovjek, nisam ono što sam prije bio, ja više nemam uspomena, imam samo budućnost! Uspomene su za roblje, otupljuju ih. Neka oni spavaju, mislio sam.

Mislio sam, a kako sam znao da neću imati dovoljno snage da sve zaboravim, bilježnicu nisam ostavio na prozorskoj dasci, uzeo sam i ploču i krenuo. Sad kao da sam, budući da sam krenuo u tamu kojoj se vidi kraj, kao da sam krenuo prema mjestu koje više nije nepoznato, nego se samo nejasno vidi. Nizbrdicom se slijeva kišnica. Miriše kiša. Prvo da još jednom, posljednji put pogledam na

donju mahalu, mislio sam: da zadnji put vidim svjetla, uređena, umjetna dvorišta, uredni, bezdušni beton, ravnodušne, grešne ulice dok pod svjetilkama nikoga nema, da posljednji put, odlučan da se ne vratim sve do dana pobjede, pogledam i onaj jedan prozor, mislio sam. Nilgun, možda ne spavaš, stojiš na prozoru i promatraš kišu pa kad munja bljesne i sve obasja plavom svjetlošću, možda ćeš me i vidjeti kako pod ovom strašnom kišom usred noći mokat do kože stojim kao kip i gledam u tvoj prozor. Ali kao da sam se uplašio, nisam otišao. Jer kad sam krenuo prema dolje, sjetio sam se: sad bi dolje njihovi čuvari počeli: sinko, što radiš ovdje u ovo doba, rekli bi, hajde, tornjaj se, nisu ova mjesta za tebe! Pa dobro!

247

Okrenuo sam se i pokraj svoje kuće prošao kao pokraj kakve strane mahale, pospan, i krenuo prema gore. Svjetlo mojega oca i majke još je uvijek gorjelo. Kako je jadno blijedo, siromašno svjetlo naše kuće! Nisu me vidjeli. Kad sam prešao i ravnicu i počeo se spuštati, odjednom sam se začudio: Metin je još uvijek u mraku i uz psovke i jauke gurao svoj auto. A ja sam bio siguran da je dosad već otišao. Stao sam i gledao ga kao da je nekakav čudan čovjek u čudnoj zemlji u koju sam prvi put stupio; kao da sam se bojao, ali kako volim znatiželju i strah, promatrao sam ga izdaleka. Kasnije mi se učinilo da plače, do mene je dopro prigušen glas koji kod čovjeka probudi sažaljenje. Sjetio sam se našega djetinjeg prijateljstva, a budući da sam zaboravio da ovakvi žive od toga da ljude optužuju, bilo mi ga je žao i prišao sam mu.

"Tko je to?"

"Ja sam" rekao sam. "Metine, maloprije me nisi prepoznao, ja sam Hasan!"

"Na kraju sam te prepoznao!" odgovorio je. "Jesi li mi to donio novac?"

"Ja sam sam!" rekao sam. "Zar želiš da ti se novac vrati?" "Ukrali ste mi dvanaest tisuća!" izderao se. "Zar ne znaš?" Ništa nisam rekao. Malo smo šutjeli. "Gdje si?" viknuo je zatim. "Daj izidi da ti vidim lice!" Ploču i bilježnicu spustio sam na suho mjesto i približio se. "Nećeš li mi vratiti novac?" pitao je. "Izlazi!" Kad sam se približio, ugledao sam njegovo znojno i nesretno lice: pogledali smo se.

"Ne" rekao sam, "novac nije kod mene."

"Zašto si onda došao?"

"Jesi li ti to maloprije plakao?"

"Nisi dobro čuo" rekao je. "Od umora... Zašto si došao ovamo?"

"Kako smo bili dobri prijatelji dok smo bili mali!" rekao sam. "Ako želiš, pomoći ću ti" dodao sam odmah, ne čekajući da on nešto kaže.

"Zašto?" rekao je prvo. Zatim je rekao: "Dobro, onda guraj!"

Naslonio sam se i gurnuo. Kad se auto pomaknuo s mjesta i krenuo uzbrdicom, kao da sam se razveselio više od njega. Čudan je to

248

osjećaj, Nilgun. Ali kad sam kasnije vidio koliko smo malo prešli, ni meni nije bilo lako.

"Što je bilo?" pitao je Metin. Povukao je ručnu!

"Čekaj! Da se malo odmorimo!"

"Hajde" odgovorio je, "zakasnit ćemo."

Opet sam se upeo, ali nismo daleko stigli. Kao da nije stvar na

kotačima, nego ogromna stijena! Malo sam se odmorio i

namjeravao se još malo odmoriti, ali je Metin spustio ručnu. Gurao sam da se auto ne bi vratio, gurao sam, ali sam na kraju stao.

"Što je bilo?" pitao je. "Zašto ne guraš?"

"Zašto ti ne guraš?"

"Ja više nemam snage!"

"Kamo to moraš stići u ovo doba?"

Nije odgovorio. Samo je gledao u svoj sat i psovao. Ovaj je put i on upro zajedno sa mnom, ali auto ni makac! Kao da mi auto guramo prema gore, a on nas prema dolje, i tako stojimo na mjestu. Na kraju smo ga uspjeli pogurati nekoliko koraka, ali više nisam mogao, odustao sam. Počela je kiša, ušao sam u auto. I Metin je došao i sjeo kraj mene.

"Idemo!" rekao je.

"Sutra ćeš ići kamo si namjerio! A sad da malo razgovaramo!" "O čemu?"

Malo sam pošutio. "Kako čudna noć!" rekao sam zatim. "Bojiš li se munje?"

"Ja ne!" odgovorio je. "Hajde, pogurajmo ga još malo!" "Ni ja se ne bojim" rekao sam. "Ali se čovjek prepadne kad pomisli, zar ne?"

Ništa nije rekao.

"Hoćeš li cigaretu?" rekao sam, izvadio kutiju i ponudio ga.

"Neću!" odgovorio je. "Hajde, idemo malo gurati!"

Izišli smo, gurali smo koliko smo mogli i ušli natrag kad smo prokisli do kože. Opet sam ga pitao kamo je krenuo, a kad me je umjesto da odgovori pitao zašto me zovu "šakal" rekao sam mu: "Pusti ih! Oni su luđaci."

"Ali hodaš naokolo s njima" rekao je. "Zajedno ste me opljačkali."

1AQ

Kako bi bilo da mu sve ispričam, pomislio sam tad; da mu sve kažem, ali kao da nisam znao što je to sve; ne zato što mi sve to nije bilo u glavi, nego zato jer nisam znao odakle da počnem; jer kao da bi, kad nađem početak, trebao najprije kazniti grešnika koji je počinio prvi grijeh, a kako sad nikako nisam bio raspoložen za zločin, nisam htio ni misliti o tom prvom grešniku. A znam ja da prvo trebam početi odande, Nilgun! Sutra ću ti ujutro ispričati. Ali zašto da čekam do jutra, sad, mislio sam, da, sad ćemo Metin i ja ovaj anadol zajedno odgurati pa ćemo se zajedno spustiti nizbrdicom i čim stignemo do vaše kuće, Nilgun, Metin će te probuditi i tad, dok me u tami budeš slušala odjevena u bijelu spavaćicu, ja ću ti odmah sad reći u kakvoj si opasnosti: misle da si komunist, lijepa moja, dođi da zajedno pobjegnemo, hajdemo, oni su posvuda, i kako su samo jaki, ali svejedno na svijetu sigurno postoji mjesto gdje ćemo moći zajedno živjeti, ja vjerujem, vjerujem da postoji mjesto...

"Hajde da poguramo!"

Izišli smo i gurali pod kišom. Malo kasnije on je odustao, ali ja sam gurao jer sam vjerovao, kao da mi je to dalo još više snage, ali kako sam već rekao, preda mnom, činilo mi se, kao da nije bio anadol, nego stijena. Kad mi je ponestalo snage, odustao sam, ali me Metin gledao optužujući me. Kad sam se pred kišom zavukao u auto, rekao mi je ovako: "Kažeš za njih da su luđaci, ali se povlačiš s njima. Onaj novac nisu mi uzela samo njih dvojica: sva trojica ste mi ga uzeli!"

"Mene za njih nije briga! Nitko meni ne treba!"

Nije se činilo da se uplašio, i dalje me gledao kao da me okrivljuje.

"Od tih 12 tisuća ja nisam uzeo ni pare, Metine!" rekao sam zatim.

"Kunem se!"

Ali nije izgledao kao da je povjerovao. Htio sam ga zgrabiti i zadaviti! Ključ stoji na svome mjestu. Da barem znam voziti, ah! Koliko je putova na svijetu, kakvih sve dalekih zemalja ima, kakvih gradova, kakvih mora!

"Hajde izlazi i guraj ovo!"

Ne razmišljajući, izišao sam na kišu koja je pljuštala i gurnuo.

250

Metin nije gurao, stavio je ruke na bokove i gledao me kao kakav gospodin. Umorio sam se, odustao, ali on nije povukao ruku.

"Umorio sam se!" rekao sam gotovo derući se da nadglasam kišu i da me čuje.

"Nisi" odgovorio je, "još možeš gurati!"

"Pustit ću ga!" viknuo sam. "Vratit će se!"

"Tko će mi platiti za onaj novac?"

"Ako ne budem gurao, otići ćeš u policiju, ha?"

Nije odgovorio pa sam još malo gurao i leđa su me toliko boljela da sam mislio da ću se prepoloviti. Na koncu je ipak povukao kočnicu. Ušao sam u auto. Mocar kao miš. Zapalio sam cigaretu, a kad je nebo odjednom bljesnulo nevjerojatnom svjetlošću i grom udario tu preda mnom, ušutio sam.

"Jesi li se uplašio?" pitao je Metin.

Šutio sam. Opet je pitao. Šutio sam.

"Ovdje je udario" uspio sam izgovoriti kasnije. "Evo tu."

"Nije" rekao je. "Udario je jako daleko, možda čak u more, ne boj se."

"Neću više gurati."

"Zašto?" pitao je. "Zato što si se uplašio? Glupane! Neće više udariti tako blizu. Nisu li vas to naučili u školi?" Ništa nisam rekao.

"Kukavice!" viknuo je: "Jadni i plašljivi neznalice!" "Ja se vraćam kući" rekao sam. "Dobro, a što će biti s mojih 12 tisuća?"

"Pa nisam ih ja uzeo!" viknuo sam. "Kunem se, kad ti kažem..." "To ćeš sutra objašnjavati nekom drugom" rekao je. "Policiji ćeš objašnjavati..."

Uvukavši glavu među ramena, opet sam izišao; kad sam počevši

gurati shvatio da smo pri kraju uzbrdica, razveselio sam se. Metin je izišao iz auta, ali mu se više nije dalo čak ni pretvarati se da gura kako bi mene bodrio. Samo je s vremena na vrijeme ponavljao "hajde, hajde" kao da će me to ojačati; kasnije je psovao tko zna kojoj ženi za koju govori da je kurva, ali kao da nije bila samo jedna, nego da ih je bilo više jer je govorio pokazat ću ja vama. Ja sam prestao gurati jer nisam ja, kako je ono Serdar rekao, pa da, nisam ja sluga!

2SI

"Hoćeš da ti platim?" rekao je ovaj put Metin. "Dat ću ti koliko god želiš. Samo sad ovo guraj."

Gurao sam zato što smo došli do kraja uzbrdica. Kad su bolovi u leđima postali neizdrživi, zastao sam da mi srce i pluća dođu k sebi i nahvataju se zraka, ali je on i dalje galamio, psovao i zavijao. Dat će mi tisuću lira, kaže! Još sam malo pogurao, zadnjim snagama. Dvije tisuće, rekao je. Pa dobro, opet sam se upeo i nisam pitao koje ti to novce meni obećavaš kad ti moji nisu ostavili ni pare. Kad smo izišli na ravnicu, stao sam da predahnem, ali se on opet srdio i uzvrtio: psovao je i više se nije preda mnom ustručavao. Pomislio sam da bi uskoro opet mogao početi šutati auto. Ali je kasnije napravio nešto još čudnije, uplašio sam se: lice je okrenuo kiši, psuje u mračno nebo, kao da Njemu psuje. Uplašio sam se čak i onoga što sam pomislio pa sam dalje gurao da ne mislim. Kad je nebo, koje je nad brežuljkom jako nisko, zamumljalo i opet zasjalo plavom svjetlošću, i kad je opet tako ružno zagrmjelo dok mi se nevjerojatna plava kiša niz kosu i čelo slijevala u usta, ja sam gurao, gurao; da ne bih vidio munje koje su bile sve češće, moj Bože, zatvorio sam oči i uvukavši glavu među ramena lice okrenuo zemlji i gurao kao rob: ja sam bijednik koji je zaboravio sve svoje misli, nitko mene ne može kriviti i kažnjavati jer sam se pokorio i nisam ni svjestan što su krivnja i grijeh. Gurao sam trčeći, osjećajući čudan polet kako je auto ubrzavao. Metin je sad sjeo u auto, držao je volan, kroz otvoren prozor čuo sam da još uvijek psuje zavijajući, zvučao je kao muž i žena koji i ne znaju zašto su se posvađali, kao stari kočijaš koji psuje svojim konjima, ali kao da i Njemu psuje. Kao da nije On onaj koji nas udara gromovima! Što misliš da si ti? Ja neću biti ortak ničijim psovkama! Stao sam, više ne guram.

Ali auto je svejedno neko vrijeme sam od sebe napredovao. Gledao sam kako se polako udaljava, kao da gledam kakav tih i strašan mračni brod koji sam od sebe plovi. I kiša se stišala. Gledajući auto koji je sam od sebe išao, ovako sam mislio: kao da nas je On odvajao jednoga od drugog kako kazna ne bi i mene pogodila, samo - auto se, nakon što je još malo išao, zaustavio. Nebo je bljesnulo i vidio sam da je Metin izišao.

"Gdje si?" viknuo je zavijajući. "Dolazi ovamo, guraj!"

252

Nisam se pomaknuo.

"Lopove!" viknuo je u tamu. "Pokvareni lopove! Bježi, hajde, bježi!"

Malo sam postajao na svom mjestu. Drhtao sam od hladnoće. Pa sam potrčao k njemu.

"Zar se ti ne bojiš Allaha?!" proderao sam se.

"A ti, zašto kradeš ako ga se bojiš?" odgovorio je.

"Ja Ga se bojim!" rekao sam. "A ti gledaš gore i psuješ! Dobit ćeš jednog dana što si zaslužio!"

"Glupane zatupljeni!" vikao je. "Maloprije si premro kad je zagrmjelo, zar ne? Kad sijevne, bojiš se sjena stabala i groblja i oluje, zar ne? A takva ljudina! U koji razred ideš? Neznalice! Da ti ja kažem: Allaha nema! Jasno? Hajde sad, guraj ovo! Dat ću ti dvije tisuće, kažem ti!"

"I kamo ćeš poslije?" pitao sam. "Vašoj kući?"

"I tebe ću povesti" rekao je. "Odvest ću te kamo god želiš, samo da auto napokon krene nizbrdo!"

Upro sam, Nilgun. A on je uskočio u svoj auto i ovaj put nije psovao kao da se srdi, nego poput kočijaša koji po navici psuje svojim konjima. Kad je auto ubrzao, pomislio sam da će uskoro početi nizbrdica i da će se auto upaliti pa mi je na pamet palo ovo: i Metinu je dosta svega, sve mu se gadi! Sjest ću u auto, upalit će grijanje, zgrijat ćemo se. Pa ćemo i tebe uzeti i zajedno krenuti u daljine, ili ćemo zapaliti za neko drugo mjesto. Ali kad se auto počeo spuštati, motor je šutio, napredovao je i čuo se samo čudan zvuk kotača na mokrom asfaltu. Tad sam potrčao i stigao ga da uskočim unutra, ali - vrata su se zaključala.

"Otvori mi!" vikao sam. "Otvori, Metine, vrata su se zaključala!"

Otvori da i ja udem!" Ali vjerojatno me nije čuo jer je i dalje srdit psovao. Udarajući po staklima, trčao sam pokraj njega što sam brže mogao, stenjući i gubeći dah, ali ta je plastična stvar malo potom prošla pokraj mene i otišla. Svejedno sam galameći trčao za njim, no, niti je stao auto, niti Metin. Tiho upalivši svjetla, obasjao je vinograde i voćnjake i spustio se do dolje zavijajući na zavojima, a ja sam trčao za njim sve dok mi nije nestao iz vida. Tad sam stao i pogledao.

Razmišljao sam.

Čeljusti su mi se toliko tresle da su mi zubi škrgutali, i tad sam se sjetio: tvoja je ploča, Nilgun, ostala čak ondje, s druge strane brda. Krenuo sam natrag, uzbrdicom sam trčao natraške ne bih li se ugrijao, ali nije pomoglo jer mi se košulja slijepila uz tijelo. Noge su mi gazile po potočićima. Kad sam pak došao do mjesta gdje sam je, koliko sam se sjećao, ostavio, i nisam je našao, počeo sam trčati.

Nebo je zasjalo pa je zagrmjelo, ali nisam se tresao od straha, nego od hladnoće. Ostao sam bez daha i opet osjetio bol u leđima. Trčao sam gore-dolje, na svakom koraku zastajao i gledao tresući se, ali je nisam našao.

Ni sam ne znam koliko sam puta prošao uzbrdo i nizbrdo dok u svitanje ploču nisam našao. Posrćući od umora i drhtavice, na kraju sam shvatio da sam glupu ploču i bilježnicu sto puta vidio, ali sam pokraj njih prolazio misleći da su samo sjenka; pomislio sam da se netko mnome poigrava: to mora biti netko tko sve skriva, a meni namjenjuje robovski život. Htio sam cipelom zdrobiti lice američkog pедера Best of Elvisa. Ionako se toliko smočilo da se nije raspoznavalo. Neka sve propadne, neka sve propadne! Ali nisam ga zdrobio, tebi ću ga dati!

Uzbrdicom je išao prvi auto dana, Halilov smetlarski kamion, straga ga je obasjavalo rumenilo izlazećeg sunca, a ja sam s ceste skrenuo u vinograde. Izišao sam na put za groblje i skrenuvši kod kraja zida nastavio kozjom stazom kojom sam kao mali prolazio s majkom. Imam ja tu jedno svoje staro mjesto, između stabla badema i smokve.

Nakupio sam grančica, bilo je teško naći suhих. Ali kad sam iz Farukove bilježnice istrgnuo nekoliko listova, uspio sam zapaliti

vatru. Krenuo je prozirni plavkasti dim koji nitko neće primijetiti. Skinuo sam košulju, pa i hlače, i samo što nisam zagazio u vatru u tenisicama, i tako sam stajao. Bilo mi je ugodno zgrijati se. S užitkom sam promatrao svoje tijelo posve golo u plamenu koji se dizao odozdo: ja se ničega ne bojim! Gledao sam kako mi penis stoji tamo, u plamenu. Kao da je moje tijelo bilo tijelo nekoga drugog muškarca: preplanulo, zdravo, kao čelik, kao strijela! Mislio sam: ja sam muškarac, sve mogu, bojte me se! Nek' mi se dlake odime, meni ništa ne može biti! Nakon što sam još malo tako stajao, maknuo sam se od

214

plamena da bih dodao nešto na vatru, tražio sam grančice, puhnuo je hladan vjetar, dupe mi se smrznulo i tad sam se sjetio ovoga: nisam ja žena, kažem im, nisam peder: uplašit će se. Nakon što se vatra ponovno rasplamsala, ušao sam u nju i razmišljao gledajući u svoj penis: razmišljao sam o svemu što bih mogao napraviti, o smrti, strahu, vatri, drugim zemljama, oružju, bijednicima, robovima, zastavi, zemlji, šejtanu, pobuni, džehennemu.

Kasnije sam navlaženu kartonsku omotnicu ploče osušio držeći je kraj vatre. Osušio sam i odjeću, obukao sam se. Razmišljajući o njima i o svemu, legao sam na jedno suho mjesto.

Odmah sam zaspao. Kad sam se probudio, sjećao sam se da sam sanjao, ali se nisam sjećao što sam sanjao. Nešto vruće, čini mi se. Sunce je dobrano odskočilo. Odmah sam ustao i potrčao. Možda više nema vremena. Čini mi se da sam malo zbunjen.

Dok sam se s tvojom pločom u ruci brzo spuštao pokraj naše kuće, obilazili su me odurni auti s nedjeljnom ruljom koja grni na plažu. Nitko me iz kuće nije vidio: niti se pojavila mama, niti otac. Navukli su zastore. Tahsinovi su žurno skupljali trešnje da se ne ucrvaju nakon kiše. Kad sam stigao do mahale, razmijenio sam 500 lira; ovdje su dućani nedjeljom otvoreni. Uzeo sam jedan tost i čaj. Dok sam ga pio, iz džepa sam izvadio češljeve i pogledao ih: jedan je zelen, drugi crven. Allah sve vidi.

Sve ću reći. Kad sve bude rečeno, krivnja i grijeh bit će razotkriveni. Ništa neće ostati nejasno. Shvatit ćeš i tko sam ja, Nilgun. Reći ćeš pa ti si netko posve drugi; nisam rob. Pogledajte me, radim što

želim, u džepu mi ostatak od 500 lira, svoj sam gospodar, gospodin. Idete na plažu, u rukama vam napuhane lopte, torbe, na nogama čudne klompe, kraj vas muževi, djeca, kako ste svi bijedni! Ne razumijete! Gledate, ali ne vidite, mislite, ali ne znate! Ne shvaćaju tko sam ja, ne znaju tko ću biti, jer su bjedniji i od slijepaca: odurni su! Odurna rulja koja grne na plažu, koja gazi za užitkom! Mene je, znači, moralo dopasti da sve ove izvedem na pravi put! Pogledajte me: ja imam tvornicu! Pogledajte me: ja imam korbač: ja sam gospodin, ugledni gospodin! Pogledao sam natrpanu plažu kroz žičanu ogradu i kad u toj gužvi vas, gospođice Nilgun, nisam vidio, tad sam se sjetio. Jer ni Mustafa nije došao, pomislio sam. Hodao sam, idem vašoj kući. Došao je neki gospodin, reći će patuljak kad me vidi, želi vas vidjeti, gospođice Nilgun. Ah, tako, reći ćeš ti, je li fin, ako je tako, uvedite ga u salon, Redžep-efendija, sad ću doći. Dok sam hodao, osvrtao sam se misleći: moguće je da je izišla iz kuće pa ćemo se putem sresti, ali nisam na vas naišao, gospođice. Kad sam došao do vaših dvorišnih vrata, zastao sam i pogledao: u dvorištu nije bilo auta za koji sam već zaboravio tko ga je ono noću po kiši gurao uzbrdo kao glupi i bijedni rob. Gdje je anadol? Zamišljen sam prošao kroz dvorišna vrata i nisam krenuo prema velikim vratima sa stepeništem, nego sam se poput pristojna gospodina koji nikoga ne želi uznemiravati uputio prema kuhinjskim vratima. Sjetio sam se smokvine hladovine i zidnoga kamenja. Kao san. Pokucao sam na kuhinjska vrata, malo pričekao: jeste li vi u ovoj kući sluga, Redžep-efendija, reći ću, ova ploča i ovaj češalj pripadaju vjerojatno lijepoj gospođici koja u ovoj kući stanuje, nekada sam je poznavao, nema veze, nije to sad važno, reći ću, došao sam ih predati, ništa drugo ne želim. Bit će da je amidža Redžep otišao u čaršiju, nema ga u kući, pomislio sam nakon što sam još malo čekao. Možda u kući nema nikoga! Kao san, da!

Stresao sam se.

Kad sam pritisnuo kvaku, kuhinjska su se vrata polako otvorila. Prošao sam kuhinju nečujan kao mačka. Mirisalo je po ulju, sjetio sam se. Nikoga nema, a kako su mi na nogama gumene tenisice, nitko me ne čuje dok se penjem stepeništem smotanim oko velikoga ćupa. Ja sam sjenka koja lunja u snovima i mislio sam da mi se čini

da je ovo san jer sam neispavan, jer kad sam udahnuo, sjetio sam se: unutrašnjost njihove kuće znači ovako miriše, kao prava kuća. Ja sam došao, reći ću.

Kad sam došao na gornji kat, polako sam otvorio jedna od vrata. Pogledao sam i odmah prepoznao odurno tijelo: evo Metina, pokrio se čaršavom i spava! Dužan mi je dvije tisuće lira, pomislio sam, i rekao je da Allaha nema. Da ga ugušim, nitko ne bi primijetio.

Zastao sam, promislio: ostali bi tragovi prstiju. Oprezno sam privukao vrata i kroz otvorena vrata ušao u drugu sobu.

Po bocama na stolu i ogromnim hlačama na razbacanom krevetu, shvatio sam da je to Farukova soba. I odande sam izišao i kad sam bez razmišljanja otvorio druga vrata, zadrhtao sam jer mi se učinilo

216
da sam na zidu ugledao svoga oca: kako čudno, otac mi je bio bradat, kao da me iz okvira gledao srdit i razočaran i govorio mi: ah, ti si nažalost pravi glupan. Uplašio sam se. Začuvši promukao i starački ženski glas, shvatio sam tko je i na zidu i u sobi. "Tko je to?" Svejedno sam vrata otvorio i pogledao: spazivši naborano lice i ogromne uši utonule u zgužvanim čaršavima, odmah sam zatvorio vrata.

"Redžepe, jesi li to ti, Redžepe?"

Tiho potrčavši, došao sam do zadnje sobe; dok sam pred vratima stajao tresući se, opet sam začuo onaj glas:

"Redžepe, jesi li to ti? Tebi govorim, Redžepe, tko je to bio?"

Zato sam odmah uletio u sobu i začudio se: ni vas nema u sobi, gospođice Nilgun! Otkrio sam pokriveni krevet i pomirisao ga pa ga odmah pokrio da ne bih ostavio kakav trag, jer onaj je starački glas opet viknuo, kao da me upozorava da ništa ne diram:

"Tko je to, pitam! Tko je to tamo, Redžepe?"

Izvadio sam spavaćicu ispod jastuka i pomirisao je: mirisala je po lavandi i po Nilgun. Pa sam je složio kao da je nisam mirisao i vratio pod jastuk i pomislio da ostavim ploču i češalj: evo tu, tu ću ih ostaviti, na tvome krevetu, Nilgun. Kad ovdje nađeš češljeve, shvatit ćeš, Nilgun: koliko je već dana kako te pratim, volim te. Ali nisam ih ostavio: da sam ih ostavio, kao da bi sve završilo; govorio sam: pa dobro, neka završi, ali glas je opet vikao:

"Redžepe, tebi govorim, Redžepe!"

Odmah sam izašao iz sobe jer sam po sporom, staračkom lupkanju shvatio da njihova baka sigurno ustaje iz kreveta. Dok sam jurio niz stepenice, čuo sam da je otvorila vrata: štap udara u pod kao da će ga probiti.

"Redžepe, kažem, Redžepe!"

Skrenuo sam i uletio u kuhinju, a kad sam izlazio, zastanem: ne mogu otići, a da baš ništa ne napravim. Na štednjaku je posuda pod kojom gori jako tih plamen. Okrenuo sam dugme i pojačao ga do kraja. Okrenuo sam i drugo dugme. Izišao sam, mislio sam: nije išlo po planu.

Razmišljajući kako se nikome neću dati, brzo sam hodao; kad sam 9C-7

došao do plaže, ovaj sam vas put ugledao, gospođice Nilgun, kako sam i pretpostavljao, kroz žicu, u gužvi, ondje ste! Da vam napokon dam ovu ploču i češalj pa da ovaj posao završi! Ja se nikoga ne bojim. Brisala se. Znači da ste maloprije bili u moru. Mustafe nema, nije došao. Mislio sam.

Počekao sam još malo, a onda otišao bakal. Bilo je i drugih kupaca.

"Daj mi jednu Republikul" rekao sam.

"Nemam je!" odgovorio je bakal crven kao rak. "Više je ne prodajemo."

Ništa nisam rekao. Nakon što sam malo pričekao, i vi ste, gospođice Nilgun, eto došli s plaže i kao i svako jutro zatražili: "Jednu Republiku, molim!"

Ali je bakal rekao: "Nemamo je. Ne prodajemo je više."

"Kako to?" pitala si ti, Nilgun. "Pa jučer ste je prodavali!"

Kad je bakal vrhom nosa pokazao na mene, ti si me pogledala, Nilgun: pogledali smo se: jesi li shvatila, jesi li shvatila, jesi li me shvatila? Pomislio sam kako ću ti sad kao fin gospodin sve strpljivo i polako objasniti. Izišao sam, ploča i češljevi su spremni, čekam. Malo potom i ti si izašla. Sve, sve ću ti sad objasniti, shvatit ćeš me.

"Možemo li malo porazgovarati?" pitao sam.

Začudila se, na trenutak zastala i pogledala me: ah, to lijepo lice!

Mislio sam da će i progovoriti, zbunio sam se, ali ona nije stala!

Potrčala je kao da je ugledala šejtana. Odmah sam krenuo za njom,

sustigao je i ne obazirući se ni na koga rekao:

"Molim te stani, Nilgun! Barem me jednom poslušaj!"

Odjednom je stala. Kad sam joj lice vidio izbliza, začudio sam se!

Kakva li je to boja očiju!

"Dobro" rekla je. "Kaži odmah što hoćeš!"

Kao da sam sve zaboravio: ničega se nisam mogao sjetiti, kao da smo se tek upoznali pa se i nema što reći. Na kraju sam sa zadnjom nadom pitao:

"Nije li ova ploča tvoja?"

Pružio sam ploču, ali je nije ni pogledala!

"Ne!" rekla je. "Nije moja!"

2<8

"Tvoja je, tvoja je to ploča, Nilgun! Dobro pogledaj! Ne razaznaje se jer se navlažila. Maloprije sam je posušio!"

Pogledala je pognuvši glavu. "Ne, to nije moje!" rekla je. "Ti si mene s nekim zamijenio!"

Krenula je, ali sam potrčao i uhvatio je za ruku.

"Pusti me!" viknula je.

"Zašto mi svi lažete?"

"Pusti me!"

"Zašto bježite od mene? Nećeš me čak ni pozdraviti. Što sam ti ja našao učinio, reci, molim te! Znaš li ti što bi ti oni dosad napravili da mene nije bilo?" Galamio sam.

"Koji oni?" pitala je.

"Zašto lažeš? Tobože ne znaš? Zašto čitaš Republiku? Umjesto da mi pošteno odgovori, osvrtala se naokolo beznadno tražeći očajnim očima pomoć. Ja sam joj svejedno sa zadnjom nadom, uhvativši je za ruku, pristojno rekao ovo: "Ja te volim, znaš li?"

Odjednom mi se otela, poletjela i pokušala pobjeći, ali nije ni vjerovala da će mi uspjeti pobjeći! Potrčao sam i u dva je koraka opet u onoj gužvi lijepo uhvatio za nježni zglob, kao kad mačka skoči na miša. Čekaj malo! Dosad je bilo lako. Drhtala je. Htio sam je poljubiti, ali sad sam pristojan i neću se okoristiti prilikom dok ona preda mnom stoji svjesna svoje krivnje: znam se ja suzdržati. Gle, nitko ti od ovoga mnoštva ne pokušava pomoći jer znaju da si kriva. E, pa sad mi lijepo objasni, gospođice, zašto si bježala od

mene, kaži mi, što sve motate iza mojih leđa, reci pa nek' čuje i sva ova rulja i nek' se nitko više ne usudi napadati me pretvarajući se da je krivo shvatio. Je li Mustafa tu? Čekao sam njezinu riječ kao da će sad u trenutku prestati sve klevete i beskrajni strah onoga nevjerojatnog sna, kad je odjednom viknula:

"Pusti me, luđače fašistički!"

Eto: tako je priznala da se udružila s ostalima. Ja sam se prvo zaprepastio, a zatim je odmah odlučio na licu mjesta kazniti pa sam je i kaznio udarajući je iz sve snage.

27-

Cim sam shvatio da je onaj koji je udarao pa pobjegao Hasan, a djevojka koja je ležala na zemlji Nilgun, ovako sam rekao: što si stao, trči, Redžepe, trči! Ispustivši mrežice, potrčao sam, trčao sam i stigao.

"Nilgun" rekao sam, "Nilgun, srećo, kako si?" Šćućurila se kao da leži u svom krevetu, glavu uzela među ruke pa se okrenula asfaltu i drhti. Samo je stenjala, kao da je ne boli tijelo, nego da se grči od duševne boli pa se u tome stanju nije sjetila zazvati pomoć.

"Nilgun, Nilgun" rekao sam i nesvjesno je uhvatio za ramena.

Još je malo drhtala i plakala. Poslije više nije stenjala, nego je sa srdžbom i gnušanjem, kao da nekoga kori, a pomalo i kao da se s kajanjem žali, stisnula šaku i počela udarati po asfaltu. Uhvatio sam je za ruku.

Kad sam je uhvatio, Nilgun kao da je shvatila i vidjela nešto što do tada nije zamijetila: ugledala je one koji su se sjatili oko nas izvukavši se iz kutova po kojima su se skrivali, one koji su galamili i dovikivali, i one koji su se u gužvi istežali gurajući svoje znatiželje i plašljive glave ne bi li nas još bolje vidjeli ili još nešto dobacili: to je vidjela i činilo se da se postidjela. Spremna ustati, okrenula se meni. Ugledao sam njezino krvavo lice. Moj Bože! Jedna je žena vrisnula.

"Nasloni se na mene, srećo, nasloni se."

260

Ustala je, naslonila se. Dao sam joj svoju maramicu.

"Idemo odavde, idemo kući." "Jesi li dobro?"

"Stigao je taksu" rekao je netko, "uđite."

Razmaknuli su se, sjedali smo, netko je dodao moje mrežice i

Nilguninu torbu, a jedno je dijete reklo: "Ovo je tetino" i pružilo nekakvu ploču.

"U bolnicu?" pitao je taksist. "U Istanbul?"

"Hoću kući!" rekla je Nilgun.

"Hajdemo prije barem do ljekarne" rekao sam ja.

Ništa nije odgovorila. Putem do ljekarne šutjela je, tresla se i gledala ukočeno i nezainteresirano u maramicu koju je počesto primicala oku da provjeri koliko se oporavilo.

"Ovako drži glavu" rekao sam i namjestio joj glavu uhvativši je za kosu.

U ljekarni opet nije bio gospodin Kemal nego njegova lijepa žena, slušala je radio.

"Gospodina Kemala nema?" pitao sam.

Ugledavši Nilgun, žena je vrisnula. Ustrčala se po ljekarni i u isto vrijeme postavljala pitanja, ali je Nilgun sjela i šutjela. Na kraju je i žena gospodina Kemala zašutjela i vatrom i lijekovima počela čistiti rane na Nilguninu licu. Ja sam se okrenuo, nisam gledao.

"Gospodina Kemala nema?"

"Ja sam ljekarnica!" odgovorila je. "Što će ti on? On je gore! Jao, lijepa moja, čime su te to tako izudarali?"

Kroz vrata koja su se tad otvorila ušao je gospodin Kemal.

Ugledavši Nilgun, na tren je zastao, a onda opet pogledao s takvom strašću kao da je oduvijek to očekivao. "Što je bilo?" upitao je.

"Udarili su me" odgovorila je Nilgun. "Istukli su me."

"Moj Bože!" zavapila je ljekarnica. "Što se to s nama zbiva, što se to zbiva..."

"S kim to 'nama'?" pitao je gospodin Kemal.

"Tko god da je to učinio..." rekla je žena.

"Fašisti" promrmljala je Nilgun.

"Ti šuti, sad šuti" rekla joj je žena. "Šuti, šuti."

Ali je gospodin Kemal tu riječ čuo i trgnuo se. Kao da je čuo ili se

16t
sjetio neke ružne riječi. Odjednom se pružio prema radiju: "Zašto taj radio toliko navijaš?" viknuo je na ženu.

Kad je radio utihnuo, kao da se ljekarna odjednom ispraznila pa su na površinu isplivali bol i stid i krivnja. Nisam htio razmišljati.

"Nemojte ga gasiti" rekla je Nilgun. "Možete li ga upaliti?"
Gospodin Kemal uključio je radio i ja nisam razmišljao. Svi smo šutjeli.

"A sad odmah u bolnicu!" rekla je žena dovršivši svoje. "Da ne bi došlo do unutarnjeg krvarenja, ne dao Bog. I po glavi ju je jako izudarao, da ne bi bilo što s mozgom..."

"Je li Faruk kod kuće, Redžepe?" pitala je Nilgun.

"Nije" odgovorio sam, "odvezao je auto na popravak."

"Sjednite u taksi i odmah idite" rekla je žena. "Imaš li uza se novaca, Redžepe?"

"Ja ću dati" govorio je gospodin Kemal.

"Ne" rekla je Nilgun. "Sad hoću kući." Dok je ustajala, jauknula je-

"Stani" rekla je žena, "dat ću ti injekciju protiv bolova."

Kako se Nilgun nije protivila, odvela ju je straga. Ja sam s gospodinom Kemalom šutio. Gledao je kroz izlog, u ono što svake noći gleda do jutra: izlog bifea preko puta, reklamni plakat Coca-Cole, svjetiljku i doner.

"Došao sam u ponedjeljak navečer i kupio aspirin" rekao sam samo da bih nešto rekao. "Spavao si. To si jutro išao u ribu, čuo sam."

"Posvuda je" rekao je. "Ne da čovjeku mira gdje god da pobjegne."

"Što to?" "Politika."

"Ne znam" rekao sam.

Pa smo još malo gledali van. U gomilu koja je išla prema plaži. Pa su došle. Kad sam se okrenuo i pogledao, ugledao sam Nilgunino lice: jedno joj je oko bilo napola zatvoreno, oba su joj obraza bila modra. Žena gospodina Kemala rekla je da bismo trebali odmah u bolnicu, Nilgun nije htjela, ali je ona opet to ponovila i svome mužu
262

rekla "Pozovi taksi" no Nilgun je rekla "Neću" Uzela je svoju torbu.

"Hodat ćemo pa ću doći k sebi. Začas ćemo biti kod kuće."

Ovi su i dalje ponavljali svoje, a ja sam uzeo svoje mrežice i zamotuljke i uhvatio Nilgun pod ruku. Oslonila se na mene lako, kao po urođenoj navici. Otvorili smo vrata, zvonce je ciknulo, izlazimo.

"Jesi li ti revolucionarka?" pitao je gospodin Kemal.

Nilgun je ranjenom glavom potvrdno kimnula; činilo se da se

gospodin Kemal pokušao suzdržati, ali nije uspio.

"Po čemu su to shvatili?"

"Po novinama koje sam kupovala kod bakala."

"Aha!" rekao je gospodin Kemal odahnuvši, ali još više sa stidom, no tad ga je odjednom uhvatio još jači stid jer je istoga trenutka njegova lijepa žena rekla:

"Eto vidiš! Nisam li ti ja govorila, Kemale..."

"Ti šuti!" izderao se na nju. Činilo se da ne bi mogao podnijeti još veću sramotu.

Nilgun i ja izišli smo na sunce.

"Samo se ti nasloni na mene, srećo" rekao sam. "I daj mi svoju torbu."

Glavnu smo aveniju prešli a da nas nitko nije vidio, ušli smo u nasuprotnu ulicu; hodali smo između dvorišta i balkona na kojima su visjeli raznobojni kupaći kostimi i ručnici. Bilo je onih koji su još doručkovali, ali nisu gledali u nas. Pa je prošao jedan dečko na biciklu i pogledao nas: ne zato što je ona bila ranjena, nego zbog toga što sam ja patuljak, činilo mi se; shvatio sam to po njegovu pogledu. Kasnije nas je zaobišla malena curica koja je na nogama imala peraje; Nilgun se nasmijala.

Kad sam se i ja nasilu nasmijao, Nilgun je rekla: "Pa ti imaš zube!" i bilo me je sram i još sam se više nasmijao, ali smo potom zašutjeli i ona je plakala; mislio sam kako sigurno ne želi da se primijeti da plače, nisam je gledao, ali kad se počela tresti, odlučio sam je utješiti.

"Nemoj plakati, dušo, hajde, nemoj plakati." "Kako uzalud..." govorila je. "Kako glupo, ni za što.. .Ja sam glupa, jednom dečku..."

263

"Ne plači, ne plači."

Zastali smo: pogladio sam je po kosi. Kasnije sam se sjetio: čovjek ponekad poželi biti sam kad plače. Pustio sam je. Gledao sam ulicu. Jedno nas dijete s balkona s druge strane ulice gleda sa znatiželjom i strahom. Misli da sam je ja rasplakao. Nešto kasnije Nilgun se primirila, zamolila me da joj dam njezine sunčane naočale; u torbi su, rekla je; izvadio sam ih i dao joj. Stavila ih je.

"Baš ti lijepo stoje" rekao sam, nasmijala se.

"Jesam li ja lijepa?" pitala je, i prije nego što je dočekala odgovor dodala: "Je li moja mama bila lijepa? Kakva je bila, Redžepe?"

"I ti si lijepa, i majka ti je bila lijepa."

"Kakva je bila moja mama?"

"Bila je dobra žena" odgovorio sam.

"Kako dobra?"

Mislio sam: ni od koga ništa nije tražila, nikome nije bila na teret, i kao da nije znala zašto živi; kao sjena; i kao mačka, govorila bi Gospoda; ali i smijala bi se, kao sunce, ali ponizno. Dobra, da: čovjek se pred njom nije morao ustručavati.

"Dobra kao ti" rekao sam.

"Jesam li ja dobra?"

"Jasno da jesi."

"Kakva sam bila kad sam bila mala?"

Mislio sam: u dvorištu biste se tako lijepo igrali. Mali brat i sestra.

Gospodin Faruk bio je velik, nije se s vama igrao. Trčali biste pod stablima, bili ste znatizeljni. Pa bi i on dolazio i igrao se s vama.

Niste ga izdvajali. Ja bih slušao kroz kuhinjski prozor: Hoćemo li se igrati žmire? Hajdemo izabrati! Ti biraj, Nilgun: En ten tini, savaraka tini... A onda odjednom: "Zar ti to znaš francuski, Nilgun?" pitao bi Hasan.

"I kao mala bila si takva" rekao sam.

"Kakva to?"

Pa kad bih skuhao, ja bih iznutra viknuo: Gospodo, jelo je gotovo, a Gospoda bi otvorila prozor i viknula njima dolje: Nilgun, Metine, hajdete jesti, gdje ste, opet ih nema, Redžepe, gdje su; ondje su, Gospođo, kod smokve, rekao bih i Gospođa bi gledala, gledala, a kad bi ih kroz smokvinu krošnju spazila, viknula bi: ama zar opet s
264

Hasanom, Redžepe, koliko sam ti puta rekla da to dijete ne dovodiš ovamo, zašto dolazi, nek' sjedi kod svoga oca, govorila bi Gospoda našto bi se raskrilile još jedne žaluzine i kroz prozor sobe u kojoj je nekada radio njegov otac provirila bi glava gospodina Dogana: što je bilo, majko, što će se dogoditi ako se zajedno igraju; što je tebi, rekla bi Gospođa, sjedi u toj svojoj sobi kao i tvoj otac i piši svoje gluposti, ti i ne primjećuješ, ali ova djeca rastu sa služinačkom

djecom, govorila bi Gospoda; aman, majko, pa što je u tome loše, odgovarao bi gospodin Dogan, lijepo se igraju kao braća i sestre. "Ah, Redžepe, tebi se riječi moraju kliještima čupati iz usta..."

"Molim?"

"Pitala sam te o mom djetinjstvu!"

"Ti i Metin tako ste se lijepo igrali, pravi brat i sestra!"

Kakva braća, rekla bi Gospođa, Bože sačuvaj, odakle ti to, svi znaju da ova djeca nemaju drugoga brata osim Faruka, jednako kao što ni moj Dogan nije imao brata, to su tobože Doganova braća, tko izmišlja te klevete, zar ću se nakon svoje osamdesete baviti tim lažima, zar su tvoj rod i rod jednoga patuljka i jednoga šepavca isti? Ja bih slušao, šutio bih: kad bi zatim oboje zatvorili prozore i povukli se, ja bih izišao, hajde, Nilgun, rekao bih, hajde, Metine, gledajte, baka vas zove, jelo je gotovo. Dok bi se oni penjali gore, on bi ostao u kakvu kutu.

"I s Hasanom smo se igrali!"

"Da, da!"

"Sjećaš li se?"

I dok biste vi gore - Gospođa, gospodin Dogan i Faruk koji bi se u zadnji trenutak odnekud stvorio i Metin i ti - dok biste jeli, ja bih njega našao u kutku gdje bi ostao, Hasane, Hasane, dozvao bih ga, jesi li gladan, sinko, hajde, dobro je, dođi. Došao bi za mnom tih i preplašen, posadio bih ga u svoju malu stolicu i pred njega stavio pladanj s kojega i sad jedem. Pošto bih odozgor spustio tanjur s ćuftama, salatu, grah i breskve i trešnje koje čak ni Faruk ne bi uspijevaio dokrajčiti jedući ih i puneći džepove, stavio bih pred njega; dok bi jeo: Što tata radi, Hasane? Ništa, lutriju! Kako mu je noga, boli li ga, žali li se? Ne znam! Kako si ti, kad ćeš u školu? Ne znam! Nagodinu, nije li tako, milo? Šutio bi, gledao bi me sa strahom,

26c

kao da me prvi put vidi. A kad je gospodin Dogan umro i kad je krenuo u školu: U koji ćeš ti razred najesen, Hasane? Šuti. U treći, nije li tako? Pa ćeš učiti i biti velik čovjek! A što ćeš kasnije? Nilgun se odjednom zaniжела i povukla me.

"Što je bilo?" pitao sam. "Da sjednemo?"

"Boli me slabina" rekla je. "I po tome me je udarao."

"Hoćeš li da pozovemo taksi?" pitao sam.

Nije odgovorila, hodali smo. Opet smo izišli na aveniju, prošli između auta parkiranih na obali i kroz nedjeljnu gužvu koja je stigla iz Istanbula. Dok smo prolazili kroz dvorišna vrata, pogledao sam i ugledao auto.

"Došao je brat, gle" rekla je Nilgun.

"Da" rekao sam. "Odmah ćete za Istanbul u bolnicu."

Ništa nije rekla. Ušli smo kroz kuhinjska vrata. Začudio sam se: plin sam ostavio otvoren, a drugo kolo gori najjače što može. Odmah sam ih u strahu pogasio. Nilgun sam odveo gore. Gospodina Faruka ondje nije bilo. Pomogao sam Nilgun da legne na sećiju i za leđa joj stavljao jastuke kad sam čuo da odozgor doziva.

"Ovdje sam, Gospođo, ovdje sam, evo me" viknuo sam.

Stavio sam Nilgun jedan jastuk i pod glavu. "Jesi li dobro?" pitao sam. "Sad ću poslati gospodina Faruka."

Popeo sam se. Gospoda je izišla iz svoje sobe, stoji navrh stepenica sa štapom u ruci.

"Gdje si bio?" pitala je.

"Pa u čaršiji..." odgovorio sam.

"Kamo ćeš?"

"Samo časak" rekao sam. "Uđite vi u sobu, sad ću ja."

Pokucao sam na vrata gospodina Faruka, nije se javio. Ušao sam ne čekajući, ležao je na krevetu i čitao.

"Auto su odmah popravili, Redžepe" rekao je. "Metin je noćas ostao na cesti ni za što."

"Gospođica Nilgun je dolje" rekao sam, "čeka vas."

"Mene?" odgovorio je. "Zašto?"

"Redžepe" viknula je Gospoda, "što radiš ondje?"

"Nilgun je dolje" rekao sam. "Hajde, idite vi malo dolje, gospodine Faruk."

266

Zbunio se. Gledao me u lice. Ostavivši knjigu, ustao je. Pa je izišao.

"Evo me, Gospodo" rekao sam. Izišao sam. "Zašto tu stojite?" pitao sam. "Uхватite me pod ruku da vas odvedem u krevet. Ovdje ćete se nahladiti. A i umorni ste."

"Podlac!" rekla je. "Opet nešto lažeš. Kamo je Faruk išao?"

Kroz otvorena vrata ušao sam u Gospodinu sobu.

"Što radiš ondje?" viknula je. "Ne prevrći!"

"Prozračit ću, Gospodo" odgovorio sam. "Ništa ne diram, ta vidite da ništa ne diram."

Ušla je u sobu. Ja sam rastvorio žaluzine.

"Hajde, ležite" rekao sam.

Legla je i poput malena djeteta jorgan povukla sve do nosa; kao da je na trenutak zaboravila, kao da je zaboravila na gađenje i gnušanje:

"Što je bilo u čaršiji? Što si vidio?" upitala je s djetinjom znatiželjom.

Prišao sam, ispravio rubove jorgana, uzeo jastuk i izlupao ga.

"Nema ništa" odgovorio sam. "Čovjek više ništa lijepo ne može vidjeti."

"Tvrdooglavi patuljak" rekla je. "To sam i ja znala, nisam te to pitala."

Lice joj se zgrčilo od mržnje i prezira, ušutjela je.

"Kupio sam svježega voća, da donesem, hoćete li?" pitao sam.

Šutjela je. Zatvorio sam njezina vrata, sišao sam. Faruk i Nilgun odavna su počeli razgovarati.

28.

Nakon što mi je opisala ljekarnicu i njezina muža, i kako je uz Redžepovu pomoć stigla do kuće, ja sam ponovno htio pitati kako je bilo.

"Nije to ništa, Faruk" rekla je Nilgun kao da mi je pročitala na licu.

"Kao kad te cijepe."

"Ali cjepivo očekuješ" rekao sam. "K vragu, ali prije nego što te cijepe, na koži osjetiš drhtaj igle. Razumiješ li me?"

"Da, ali taj osjećaj dolazi na kraju" rekla je. "U zadnjem trenutku."

"A poslije?"

"Poslije sam se pokajala, eto. Ljutila sam se sama na sebe. Jer nisam uspjela nekako srediti toga glupana. Tako uzalud..." "Je li glupan?"

"Ne znam" odgovorila je. "Dok je bio mali, nije bio takav, bio je dobro dijete. Ali kasnije, ove godine, mislila sam da je glup, glup i naivan. A dok me je tukao, ljutila sam se na sebe što nekako nisam uspjela izbjeći to smiješno stanje."

"A kasnije?" rekao sam oklijevajući.

"Kasnije sam shvatila da su stvari odavna izmakle mojoj kontroli. Ionako sa svakim udarcem misliš kako je to udarac i kako si dobio još jedan. Vjerojatno sam se i derala. Baš nitko nije prišao da mi pomogne. Zašto te to zanima, Faruk, zašto te toliko zanima?"

"Na licu mi se vidi da me jako zanima, zar ne?"

268

"Ti si kao ljudi koji uživaju u patnji" rekla je. "Kao očajnici. Kao bolesnici koji i sami žele umrijeti, pa kad im umre netko blizak, odmah pokušavaju doznati najtužnije sitnice; što će ti to?"

"Jer sam takav" odgovorih s čudnim užitkom.

"Nisi takav" rekla je. "Samo želiš vjerovati da si beznadan slučaj."

"Ma hajde?"

"Tako je. Bez ikakve potrebe izigravaš očajnika." "Pa dobro: na što ti misliš kad kažeš nada?" Nilgun se malo zamislila.

"Čovjek izgubi zanimanje" zaključila je. "A nema nikakva razloga da ga izgubi: eto, to je to."

Još je malo promislila, pa dodala: "Nada je ono što čovjeka drži na nogama. Ono što ga drži na nogama da ne umre. Ovako nekako: znaš kako ono čovjek ponekad dok je mali misli što bi bilo da ja sad umrem... Tad me obuzme nešto kao pobuna, a ako o tom osjećaju malo promisliš, na koncu shvatiš o čemu se radi: zanima te što će biti nakon tebe, a ta je znatiželja neizdrživa, strašna stvar."

"Nije to znatiželja, Nilgun!" rekao sam. "To je čista ljubomora. Zamišljaš kako će se poslije tebe zabavljati, biti sretni, zaboraviti te i lijepo nastaviti sa svojim životima, i zbog toga svima zavidiš."

"Nije tako" odgovorila je. "Radi se o znatiželji. A ti se odričeš te znatiželje koja čovjeka štiti od smrti, pretvaraš se da te ništa ne zanima."

"Nije točno!" rekao sam ljuteći se. "Samo me jednostavno ne zanima."

"Pa da čujemo zašto te ne zanima!" rekla je s čudnom sigurnošću.

"Jer znam" odgovorio sam. "Uvijek iste stvari: ista priča." "Uopće nije tako."

"Tako je, tako" odgovorio sam. "Samo što ti to ne želiš prihvatiti da ne bi izgubila svoju vjeru."

"Ovo moje ne zove se vjera" rekla je Nilgun. "A kad bi i bilo vjera, ja

ne vjerujem zato što ne znam, nego zato što znam."

"A ja ne znam, eto!" odgovorio sam.

Malo smo šutjeli.

"Ako je tako, što su sve one riječi koje čitaš po knjigama i arhivu?" upitala je Nilgun kasnije. "Ti se samo želiš ponašati kao da ne znaš."

"Zašto bih bez ikakva razloga takvo što želio?"

Tad je odjednom učinila nešto od čega mi je laknulo: ne nalazeći izlaza, raširila je ruke pokazavši dlanove; to je bila časna predaja kojom je potvrdila da ne može objasniti razlog koji se skriva negdje jako duboko. Osjetio sam nešto neobično: slobodan sam. Ali sam iz nekoga razloga sam sebi bio mučan. U meni postoji štošta što je lažno i dvolično, ali se skriva. Ovako sam razmišljao: čovjek sebe poznaje do određenoga stupnja, a nakon toga, što god da pokušao, dode do točke na kojoj zapne i počne s brbljanjem koje nema pokrića. Redžep je ušao u sobu. Odjednom sam ustao:

"Hajde, Nilgun!" rekao sam sa sigurnošću za koju nisam znao odakle mi je došla. "Vodim te u bolnicu!"

"Ufff" odgovorila je poput djeteta. "Neću."

"Ne izmišljaj! Ljekarnik je u pravu. Što ako dođe do krvarenja?"

"Ljekarnica, ne ljekarnik! I neće biti nikakvoga krvarenja."

"Hajde, Nilgun, dosta je!"

"Neću. Ne sad."

Tako smo počeli razgovarati ne zato da bismo došli do nekakva zaključka, nego, činilo se, zato da bismo riječi uprazno suprotstavljali jedne drugima, i da bismo tim sukobljavanjem dokazali bezizlaznost njihova značenja. Ja bih rekao jedno, ona drugo: činilo mi se da sam i ja mogao sad reći to drugo, pa bi ona rekla ono prvo, i tako sam uvidio da riječi ništa ne mijenjaju i ne koriste ničemu osim što na taj način ovdje trošimo i riječi i vrijeme. Na kraju je Nilgun zaključila da joj se spava. Lijepo se opružila na divanu na koji je bila naslonjena:

"Hajde mi malo pričaj o povijesti!" rekla je sklapajući oči.

"Kako?"

"Čitaj mi iz bilježnice." "Hoće li ti san dobro doći?"

Spokojno se nasmiješila, poput djevojčice koja se u krevetu sprema

za priču mada je ne želi. Pomislivši kako će one priče napokon nečemu koristiti, radosno sam potrčao u svoju sobu, ali u torbi 270

bilježnice nije bilo. Zapuhan, pregledao sam ladice, ormar i kufer, pa zatim i druge sobe, ušao sam čak i u Bakinu sobu, ali prokletu stvar nisam uspio naći. Kad sam malo promislio, sjetio sam se da je moguće da sam je sinoć, nakon što sam s Nilgun gledao kišu, pijan ostavio na zadnjem sjedalu u autu, samo, ni ondje je nije bilo. Dok sam se penjao da ponovno pretražim sobe, vidio sam da je Nilgun zaspala; zastao sam i pogledao je: lice joj je izgledalo kao beživotna bijela maska obojena modrom i crvenom bojom. Mračni otvor njezinih otvorenih usta podsjećao je na otvore na spomenicima koji kod čovjeka bude iščekivanje i stravu. Vidjevši da se Redžep približava, izišao sam na dvorište s osjećajem krivnje. Svoje ogromno tijelo smjestio sam u ležaljku na kojoj je Nilgun ovaj tjedan čitala i ostao tako.

Mislio sam na fakultetske hodnike, gradski promet, košulje kratkih rukava, vlažnu ljetnu zaparu, podnevne objede koji se jedu po teškome vremenu, i na riječi. U kući sad kapaju dobro zategnute slavine, sobe mirišu po prašini i knjigama, u hladnjaku metalne boje margarin plastična okusa, bijel i tvrd kao kamen, čeka neko neodređeno vrijeme. I prazna soba će, znači, ostati prazna! Htio sam piti, spavati. Kasnije sam ovako razmišljao: ovo se dogodilo njoj koja je najbolja od nas! Pa sam ustao, ponovno tiho ušao i promatrao izranjavano tijelo koje je spavalo. Došao je Redžep. "Vodite je u bolnicu, gospodine Faruk!" rekao je.

"Nećemo je sad buditi" odgovorio sam.

"Zbog toga?"

Slegnuo je ramenima i otišao u kuhinju gegajući se. A ja sam opet izišao na sunce i sjedio kod kokošinca zajedno s glupim kokošima. Mnogo kasnije došao je Metin; nedavno se probudio, ali oči mu nisu bile pospane, razbudile su se od zanimanja za ono što se dogodilo. Rekao mi je: Nilgun mu je ispričala. Dok je sad meni pripovijedao to što mu je rekla Nilgun, ubacio je i ono što se njemu dogodilo: pričao je o tome kako su mu jučer oteli dvanaest tisuća lira, kako se auto pokvario i o kiši za koju je rekao da je bila

nevjerojatna. Kad sam ga pitao što je u to doba noći ondje radio sam, na trenutak je zašutio pa odgovorio čudnim pokretom.

! >-7t

"Imao sam jednu bilježnicu" rekao sam tad ja, "moguće je da sam je zaboravio u autu, jesi li je vidio? Nestala je." "Nisam!"

Pitao je kako sam pokrenuo auto da ga odvezem mehaničaru. Kad sam odgovorio da je proradio čim sam ga s Redžepom malo pogurao, nije mi vjerovao, otrčao je i pitao Redžepa, a kad je i on ponovio isto, psovao je svoju zlu sreću kao da je on, a ne Nilgun, onaj koji je danas nepravedno nastradao. Kasnije me je podsjetio na nešto o čemu nikako nisam htio misliti: je li itko išao na policiju? Odgovorio sam da nitko nije išao i vidio da se Metinovo lice zgrčilo kao da mu se zgradila naša tromost; kasnije je, čini se, zaboravio na nas jer sam mu s lica pročitao da se sjetio neke teže patnje. Ušao sam; vidjevši da se Nilgun probudila, uzalud sam joj govorio o bolnici i krvarenju; misleći da sam dužan, podsjetio sam je i na smrt ne izgovorivši tu riječ; vidjevši da se ne boji, pokušavao sam je zaplašiti ne bi li rekla može, idemo, ali to nije rekla.

"Neću sad" rekla je. "Možda poslije ručka."

Kako se Baka nije spustila, za ručkom sam bez ustručavanja pio, pretvarajući se da ne osjećam krivnju koju nam je Redžep svima pokušavao nametnuti. Ali prema Redžepovim pokretima koje sam promatrao dok je Metin opet govorio o njima, učinilo mi se da upravo on najviše osjeća krivnju: kao da je nesretan jer je kriv i kriv zato što je nesretan. Ali nije bilo baš tako. Kao da smo svi bili izvan stvari: toga smo bili svjesni, ali nismo znali što je ono u čemu bismo trebali biti. Onaj koji je bio unutar stvari, bio je Hasan koji je sad tko zna gdje: mi smo ga optuživali, a pomalo i žalili. Pred kraj ručka pala mi je na pamet čak i ova neizdrživa misao: da mu Nilgun nije rekla "luđače fašistički" možda se ovo i ne bi ovako odigralo.

Vjerojatno sam bio dobroano pijan. Kasnije mi se iz čista mira po glavi stao motati ovaj prizor: jednom davno pročitao sam u novinama kako je negdje na obali Bospora, vjerojatno na Tarabji, jedan gradski harmonika-autobus sletio u more skupa s putnicima koji su se u njemu zatekli. Kao da sam i ja sad eto u tom autobusu, potonuli smo na dno mora, ali svjetla u autobusu još uvijek gore,

svi prestravljeno gledaju kroz prozore, ali je tama smrti koja nadire unutra privlačna poput lijepe i opuštene žene; čekamo.

272

Nakon ručka, Nilgun sam još jednom spomenuo bolnicu, rekla je da ne želi ići. Otišao sam u svoju sobu, legao, otvorio Evliju Čelebiju. Čitajući sam zaspao.

Kad sam se točno tri sata kasnije probudio, srce mi je nekako čudno udaralo. Nikako se nisam mogao uspraviti i ustati iz kreveta; kao da je na mene sjeo nevidljiv slon koji mi je i ruke i noge pritisnuo uz krevet. Činilo mi se da bih ponovno mogao zaspati, samo da sam sklopio oči, ali sam se lijepom snu i sanjarijama odupro i prisilio se da ustanem. Neko sam vrijeme glupavo stajao nasred sobe; kasnije sam ovako promrmljao: što je to što se zove vrijeme? Što to ja očekujem kao spas? Bilo je blizu pet, sišao sam.

I Nilgun je odspavala; sad je bila budna te je, i dalje ležeći na divanu, gledala u knjigu koju je držala u rukama.

"Ionako sam uvijek željela ovako biti bolesna" rekla je. "Da bih se mogla izležavati i uživati čitajući knjige koje želim."

"Nisi ti bolesna" rekao sam, "tvoje je stanje mnogo teže. Diži se, vodim te u bolnicu."

Nije ustala. Čitala je "Očeve i sinove" po drugi put. Poput knjiškoga crva, ne obraćajući pažnju na mene, rekla je da želi čitati. Izborio sam se za priliku za razgovor pa sam joj pokušao nametnuti strah od smrti, ovoga puta izgovorivši i samu riječ, ali se ona smješkala i ponavljala kako i ne pomišlja da je takvo što moguće jer, kako je rekla, ne misli da ju je baš toliko istukao. Kad se vratila knjizi koju je držala, malo sam postajao ondje čudeći se što te natečene, pomodrijele oči ipak mogu čitati.

Kasnije sam otišao gore i motao se po sobama tražeći bilježnicu, ali je nisam našao. Mučilo me pitanje jesam li u nju zapisao što o kugi. I u dvorište sam se spustio tražeći bilježnicu, ali kao da sam zaboravio da je tražim. I kad sam izišao na ulicu, držao me isti osjećaj: lunjao sam, ali kao da nisam bio posve bez cilja: vjerojatno sam još uvijek vjerovao da ću nešto naći.

Na ulicama i plaži nema jučerašnje živosti. Pijesak je mokr, sunce ne grije, a prljavo i bezbojno Mramorno more miruje. Pozatvaranim

suncobranima vlada beznađe koje podsjeća na smrt: kao kad se jedna nedozrela civilizacija priprema da podlegne okrutnim, razornim vjetrovima daleke oluje koja nadolazi s tko zna kojih neznanih

27*.

strana. Prošavši između automobila koji danu na izmaku vraćaju njegovu toplinu, hodao sam sve do kavane na početku pristaništa. Ondje sam sreo jednog starog prijatelja iz mahale: sad je zreo čovjek, oženio se, kraj njega su čak i žena mu i dijete; razgovarali smo: da, te beznadne riječi...

Svojoj je ženi rekao da sam ja jedan od prvih ovdašnjih stanovnika. U ponedjeljak navečer sreli su Redžepa, rekao je. Kad je pitao za Selmu, nisam rekao da smo se rastali. Pa je prepričavao naše dogodovštine iz mladosti: sve sam ih pozaboravljao. Sjeli bismo u čamac i pili do jutra i slično. Spomenuo je naše prijatelje, prepričavao što rade. Sreo je njihovu majku: Ševket se oženio, a Orhan piše roman, rekla mu je. Pitao me imam li djece. Pitao je i za fakultet, pričao o ubojstvima; nije šaputao, ali je izgledao kao da šapće: priča se da su jutros i ovdje napali jednu djevojku, tko zna zašto su je istukli. Dogodilo se usred gužve. Svi su gledali, ali se nitko nije upleo: napokon su i naši ljudi naučili ne upletati se - uplašiti se pa ne pomoći. Zatim je rekao da bi volio da se i u Istanbulu vidimo, iz džepa je izvadio posjetnicu i dao mi je. Dok je ustajao, vidio je da gledam u posjetnicu; pojasnio mi je: ima jednu radionicu, ne može se baš reći da je tvornica: proizvodi lavore, kablove i korpe; da, jasno da od plastike.

Vraćajući se kući, svratio sam bakalnu i kupio malu rakiju; Nilgun sam spomenuo bolnicu, a zatim sjeo piti. Nilgun je rekla "Ne, neću ići" i Redžep ju je čuo, ali me je svejedno prijekorno pogledao. Možda ga i zato nisam zamolio da mi priredi mezu. Otišao sam i sve si sam priredio u kuhinji. Sjeo sam i opustio se kako bi mi se riječi i prizori mogli slobodno vrtjeti po glavi. Mislio sam kako su pobjeda i poraz samo riječi: stigne te ona u koju vjeruješ. I u romanima tako ponekad napisu: osjećam da se sve približava kraju. Možda u Orhanovu romanu postoji takva rečenica. Dok je Redžep pripremao stol, nisam se maknuo s mjesta, nisam se dao njegovim

optužujućim pogledima. Kad su, nakon što se smračilo, doveli Baku, bocu sam skrio. Kasnije ju je Metin, ne obazirući se ni na što, izvadio i počeo piti. Činilo se da je Baka nije primjećivala: žalila se mrmljajući, kao da moli. Poslije ju je Redžep odveo gore. Mi smo šutjeli.

"Hajde, idemo u Istanbul" rekao je Metin. "Sad, odmah!"

274

"A što je s onim da ćeš ovdje ostati do sredine ljeta?" pitala je Nilgun.

"Odustao sam" odgovorio je. Malo je šutio. "Dosta mi je, idemo odmah natrag!"

"Zar ih ne voliš?" pitala je Nilgun. "Koga?"

"Svoje stare prijatelje."

"Ti moraš odmah ići, zar ti to nije jasno, Nilgun?" rekao je. "Tu nema šale!"

"Pa sutra idemo" odgovorila je Nilgun.

"Ja više ne mogu izdržati ovdje" nastavio je Metin. "Faruk, ti ostani ako hoćeš. Ali meni daj ključeve auta da odvezem Nilgun." "Nemaš ni vozačke!" rekla je Nilgun.

"Moraš ići, kako ne razumiješ" odgovorio joj je. "Što će biti ako se što dogodi? Gle, Faruk nije sposoban ni za što. Ja ću voziti."

"I ti si pijan koliko i on" rekla mu je.

"Zar ne želiš ići?" pitao ju je. "Zašto ne želiš ići?"

"Večeras smo ovdje" zaključila je Nilgun.

Ušutjeli su. Nastao je dugi tajac. Smjestivši Baku u krevet, Redžep je sišao i pospremao stol. Vidio sam da Metin razmišlja: kao da je ušao u oblak prašine pa se zgrčio i zadržao dah. Potom se odjednom opustio.

"Ja večeras nisam ovdje" rekao je. Ustao je i otišao gore, kao da ga goni posljednja nada. Malo zatim sišao je počešljan i u drugoj odjeći, i otišao bez riječi. Miris losiona poslije brijanja osjećali smo i dok je bio na dvorišnim vratima.

"Što je ovome?" pitala je Nilgun.

Kao odgovor, odrecitirao sam joj jedan Fuzulijev dvostih, malo ga izmijenivši:

Opet se zaljubio u jednu lijepu, svježu ružu
Koja će ga navijeke

prijevarom voditi u svađe...

Nilgun se nasmijala. Šutjeli smo. Kao da više nismo imali o čemu razgovarati. I dvorištem je vladala nevjerojatna tišina, dublja i mračnija od tišine nakon kiše. S ružnom znatiželjom počeo sam proučavati masku na Nilguninu licu. Kao da je prekrivena modrim pečatima. Redžep je još uvijek hodao od stola do kuhinje.

Razmišljao sam o povijesti, o izgubljenoj bilježnici, o drugim stvarima. Postalo je neizdrživo. Nesvjesno sam ustao.

"Dobro, da" rekla je Nilgun, "malo prošetaj pa ćeš doći k sebi."

Nisam to namjeravao, ali sam krenuo.

"Čuvaj se" viknula je za mnom. "Puno si popio."

Izlazeći kroz dvorišna vrata, pomislio sam na svoju ženu. Kasnije sam mislio na Fuzulija, na njegovu čežnju za patnjom. Baš me zanima jesu li divanski pjesnici svoje pjesme pisali u dahu, ili su satima sjedili nad papirom, šarajući i ispravljajući... Mislio sam na to da bih se nečime zabavio; shvatio sam da se kući neću moći brzo vratiti. Na ulicama pustoš nedjeljne večeri, kavane i ljetne terase bile su poluprazne, neke od šarenih žarulja po stablima ne gore; možda ih je pogasila jučerašnja oluja. Blatnjavi tragovi bicikala koji su prošli kroz jezerca uz rub kaldrme po asfaltu su iscrtali nerazumljive krivulje. Razmišljajući o godinama kad sam vozao bicikl, o svojoj mladosti, pa opet o svojoj ženi, o povijesti, pričama, o Nilgun koju trebam odvesti u bolnicu i Evi i j i Čelebiji, doteturio sam sve do hotela. Ondje sam, osim zujanja fluorescentne svjetiljke koja je obasjavala iritantan pano od pleksiglasa, začuo i neku otrcanu glazbu. Dugo sam stajao neodlučan. Osjećao sam i krivnju i nedužnost. Uvijek sam se čudio tipovima koji uživaju u osjećaju odgovornosti, nimalo mi se nije dopadala moja savjest koja me svakoga časa pokušavala uhvatiti u krivnji, moralnost me je izluđivala: kao fotografi koji tijekom utakmice izluđuju golmane čekajući iza gola! U bolnicu ćemo ujutro, mislio sam na kraju. Kroz pokretna vrata ušao sam u hotel i poput pasa koji njuškajući traže kuhinju, ja sam se osluškujući, prošavši po tihim tepisima i između konobara, stepenicama spustio do izvora glazbe; otvorio sam jedna vrata: za stolovima sjede pijani strani turisti, i muškarci i žene, pred njima boce, na glavama im fesovi, galame. Shvatio sam:

bila je to jedna od onih "orijentalnih noći" kakve u Turskoj stranim turistima priređuju noć prije povratka. Na širokoj pozornici neki je sramotni orkestar proizvodio metalnu buku. Doznajući od konobara

276

da trbušni ples još nije počeo, sjeo sam za jedan od stolova straga i s nelagodom naručio rakiju.

Nakon što sam popio dvije čaše, počela je živahna i jeftina glazba; prepoznavši zveckanje, pogledao sam i uz rub pokretnoga svjetlosnog konusa koji je lunjao po polumraku ugledao kako se njiše meso preplanule plesačice; nisam mogao odvojiti oči od njezina blještavog nakita: kako se brzo kretala, činilo se da joj se iz grudi i stražnjice rasipa svjetlost. Uzbudio sam se.

Nesvjesno sam ustao. Konobar je donio drugu čašu. Sjeo sam i mislio kako ne pleše samo plesačica, nego svi mi. Plesačica je igrala s namjerom da se predstavi kao istočnjačka žena-objekt, a turisti koji provode zadnju noć na Istoku vidjeli su je onako kako su željeli. Kad je svjetlosni konus krenuo po stolovima, gledao sam lica Njemica: nisu bile začuđene, ali je moguće da su se željele čuditi, smješkale su se, polako se ostvarivalo ono što su čekale; gledajući plesačicu, mislile su kako one nisu "takve"; slutio sam da su zbog toga sigurne, udružile su se u savez sa svojim muževima; osjećao sam da su nas, sve nas, uvijek vidjeli "takvima"; do vraga: ponižavali su nas baš kao domaćice koje naređuju svojim služavkama sigurne da su jedno i jednake sa svojim muževima! Odjednom sam se osjetio nevjerojatno poniženim, poželio sam pokvariti tu prljavu igru, ali znao sam da ništa neću učiniti: uživam u porazu i izludenosti.

Glazba je postala žešća; kad je bubanj, skriven negdje na pozornici, bez mnogo muke nadvladao svu buku, plesačica je stolovima okrenula stražnjicu i zatresla je njišući se, poput živčane ruke koja maše da rashladi lice. Da bi pokazala da je to učinila preko volje, odmah se okrenula i isprsil se pred nama ljuti ta i ponosna.

Svjetlosni konus na njezinu je licu pokazao neočekivanu pobjedu i samouvjerenost, i meni je laknulo. Tako je: ne može se nas baš tako lako poraziti; još uvijek možemo nešto učiniti, još uvijek smo sposobni držati se na nogama.

Evo: plesačica ih sad izaziva; potukla je i poglede strankinja koje svako malo ostaju bez daha, i ono njihovo znanstveno odmjeravanje. Većina muške publike pod fesovima ionako se raspojasala: ne gleda-

2.77

ju je više kao ženu-objekt, smekšali su se, zaboravili su se, ponašaju se kao da se ponižavaju pred ženom vrijednom poštovanja.

Obuzela me neobična sreća: uzbudilo me glomazno, ali okretno tijelo plesačice. Kao da smo se svi budili iz sna. Gledajući preplanulo meso oko njezina pupka koje se svjetlucalo od znoja, mislio sam kako bih se sada mogao svega prihvatiti; mrmljao sam: idem se sad odmah vratiti kući, pa ću Nilgun odvesti u bolnicu, a zatim ću se predano i savjesno posvetiti povijesti, prošlim i stvarnim pričama; vjerujući u prave i zdrave događaje, ja to mogu učiniti, odmah sad, odmah to mogu učiniti.

Plesačica je zatim, kao da poniženje želi otvoreno pokazati, među njima počela birati one koji su joj zapeli za oko te ih za ruku izvoditi na sredinu: nagovara ih da zajedno s njom plešu trbušni ples, moj bože! A Nijemci prvo nevjesto šire ruke i polako se njišu, prijateljima upućuju poglede pune stida i istovremeno im očima poručuju kako imaju pravo i na zabavu; ali k vragu, igra, to je sve igra: nepotrebno se pokušavam obmanuti.

Kad se malo potom plesačica upustila u ono što sam sa strahom iščekivao, zaključio sam da sam još jednom pogubio sve nade: majstorski izabравši jednoga od njih koji joj je izgledao kao najveća budala i najodaniji dobrovoljac, počela ga je svlačiti. Debeli je Nijemac, smješkajući se prijateljima i nevjesto zamahujući trbuhom, krenuo skidati košulju: više nisam mogao izdržati, glava mi je pala na stol. Nek' se izbriše sva moja svijest, neka ne ostane ni traga od moje prošlosti, neka ne ostane traga ni od moje budućnosti i očekivanja: to želim. Hoću se riješiti svega što se isplelo u mojoj glavi i slobodno hodati svijetom koji izvan toga postoji, ali već znam da si to neću uspjeti dopustiti, da ću uvijek biti podvojen i da ću vrteći se među izmišljotinama i strukturama kojih mi je glava puna, na ovom prokletom i prljavom mjestu, u ovoj ružnoj glazbi, jako dugo ostati.

Ponoć je odavna prošla, ali još uvijek čujem njihovo lupkanje pa me zanima: što rade dolje, zašto ne poliježu i tihu noć ne prepuste meni? Ustala sam iz kreveta, otišla do prozora i pogledala dolje: eto, Redžepovo svjetlo još uvijek obasjava dvorište: što radiš tamo, mali? Uplašila sam se! Podmukao je: čim me pogleda, već mi je jasno da je sve na meni odmjerio, da je proučio svaki pokret mojih ruku i da nešto kuha u onoj velikoj glavi. Kao da mi sad i noći žele zatrovati i zaprljati moje misli. Sjetivši se, prepala sam se: da se ne bih mogla skriti u čistu nevinost svojih misli kako bih se očistila od dnevne prljavštine, nego da bih patila kao i on, Selahattin je jedne noći došao u moju sobu: sjetivši se, opet sam se uplašila, zadrhtala, naježila se: rekao je da je otkrio smrt. Opet sam pomislila na to, a kad sam se još više uplašila, povukla sam se od mraka s druge strane prozora: moja sjena koja je padala na dvorište nestala je, brzo sam se vratila u krevet, zavukla se pod jorgan i sjećala se: bilo je to četiri mjeseca prije njegove smrti: vani je puhao sjeverac, kroz prozore je fijukalo. Navečer sam se povukla u sobu i legla u svoj krevet, ali kako nada mnom Selahattinovi koraci nikako nisu prestajali, a i zato što sam se bojala oluje i žaluzina koje su tako čudno udarale o zid, nikako nisam mogla zaspati. Tad sam začula korake: sve bliže i bliže: premrla sam od straha! Kad su se moja vrata otvorila, srce mi je iskakalo iz grudi; mislila sam: nakon tolikih godina eto ga opet noću u mojoj sobi! Ušavši, Selahattin je neko

vrijeme stajao na pragu: "Ne mogu spavati, Fatma!" Kao da nije pijan, kao da nisam vidjela koliko je za večerom popio! Ništa nisam rekla. Ušao je posrćući. Oči su mu sjale kao vatra: "Ne mogu spavati, Fatma, jer sam otkrio nešto strašno! Noćas ćeš me slušati. Neću dopustiti ni da se s pletivom povučeš u drugu sobu. Strašnu sam stvar otkrio, moram to nekome ispričovijedati!" Patuljak je dolje, Selahattine, i jedva čeka da mu pripovijedaš, mislila sam, ali ništa nisam rekla jer mu je lice postalo tako čudno i odjednom je stao šaptati: "Otkrio sam smrt, Fatma, nitko toga ovdje nije svjestan,

smrt sam na Istoku prvi ja otkrio! Sad, maloprije, ove noći." Zastao je, činilo se da se na trenutak prepao svoga otkrića, ali nije govorio kao da je pijan. "Slušaj, Fatma! Ovo znaš: slovo 'O' sam završio, makar i mnogo kasnije nego što sam namjeravao. Sad pišem slovo 'O'; kao što znaš, na red je došla natuknica o smrti²²." Znala sam, dakako, jer za doručkom, ručkom i večerom ni o čemu drugome nije govorio. "Međutim, nikako je nisam mogao napisati: danima već hodam gore-dolje po sobi i razmišljam zašto je ne mogu napisati. Jer, kao i druge natuknice, i ovu sam namjeravao od njih preuzeti; mislio sam kako onome čemu su se oni domislili i napisali nemam što dodati, ali mi nije bilo jasno zašto se te natuknice nikako ne mogu prihvatiti. .." Nasmijao se. "Možda zato što sam razmišljao o vlastitoj smrti, zato što svoju enciklopediju još nisam dovršio i zato što sam se približio sedamdesetoj, zar tako misliš?" Ništa ja ne govorim. "Ne, Fatma, nije tako, ja sam još mlad, još nisam priveo kraju ono što sam zacrtao! Osim toga, nakon ovoga otkrića osjećam se nevjerojatno mlad i čio: toliko je toga što se mora napraviti u svjetlu ovoga otkrića, toliko toga da mi još sto godina ne bi bilo dovoljno!" Odjednom je zagalamio: "Sve, sve, svi događaji, pokreti, život, sve je zadobilo posve novo značenje! Sad sve vidim potpuno drugačije. Nakon što sam tjedan dana proveo hodajući po sobi a da ni jednu jedinu riječ nisam uspio napisati, ovo mi se otkriće odjednom, prije dva sata, objavilo u punom sjaju! Prije dva sata po prvi put na Istoku ja sam, prvi sam ja otvorio oči i ugledao Ništavilo, Fatma! Znam, nije ti jasno o čemu se radi, ali razumjet ćeš: slušaj me!" Slušala sam, ali ne zato što sam htjela razumjeti, nego stoga što ništa drugo nisam mogla učiniti, a on je koračao gore-dolje kao da je u

280

svojoj sobi. "Tjedan je dana kako hodajući po sobi razmišljam o smrti i pitam se zašto su oni toj temi u svojim enciklopedijama i knjigama posvetili toliko mjesta. Na Zapadu je samo o smrti napisano na tisuće knjiga, umjetnička djela da i ne spominjemo. Zašto toliko preuveličavaju tako jednostavnu temu, mislio sam i planirao kako ću je ja u svojoj enciklopediji veoma sažeto iznijeti; ovako sam namjeravao napisati: Smrt je krah organizma! Tako sam,

nakon toga kratkog medicinskog uvoda, namjeravao opovrgnuti sve one misli o smrti koje nalazimo u legendama i svetim knjigama, jednu po jednu, a zatim, nakon što sa zadovoljstvom pokažem da su te svete knjige ionako postvarali krađući jedni od drugih, dodati još i grub sažetak kojim sam planirao ismijati pogrebne obrede i tradicije raznih naroda. Moguće je da sam taj posao pokušao ograničiti i zato da bih enciklopediju što prije dovršio, ali sam zapravo tek sad shvatio što je pravi razlog: nisam bio svjestan da sam tu temu omalovažavao zato što sve do prije dva sata nisam znao što je smrt pa sam se ponašao kao običan Istočnjak, Fatma; prije dva sata uvidio sam ovo: ono do čega godinama nisam uspijevaio doprijeti, prije dva sata ugledao sam promatrajući u novinama slike mrtvaca. Strašna stvar! Slušaj! Nijemci su, piše, ovoga puta napali Harkov, ali pustimo to, to sad nije važno! Nego, dok sam prije dva sata zamišljen promatrao slike mrtvaca, dok sam ih gledao s neustrašivošću koju sam osjećao dok sam četrdeset godina ranije na medicini promatrao trupla, odjednom mi je u glavi sijevnulo, kao da me je poput malja po glavi udario užas sam: ovako sam pomislio: Ništavilo! Da, Ništavilo! Postoji nešto što se zove Ništavilo i ove su jadne ratne žrtve sad popadale u zdenac Ništavila, tako dubok da mu nema kraja. Bio je to strašan osjećaj, Fatma, i sad ga osjećam: ovako sam mislio: budući da Allaha i dženneta i džehennema nema, nakon smrti postoji samo ništa: postoji samo ono što zovemo Ništavilo. Posve prazno Ništavilo! Ne vjerujem da ćeš ti to sad odmah razumjeti. Ni ja to nisam znao do prije dva sata, ali nakon što sam jednom otkrio to što se zove Ništavilo, shvatio sam, Fatma, razmišljajući sam produbio i shvatio strahotu smrti i Ništavila! Nitko to na Istoku ne uvida. I zbog toga mi već stoljećima, već tisućljećima pužemo, ali ni sad ne smijemo brzati, polako ću ti sve objasniti; teret toga otkrića noćas

281

ne bih mogao sam podnijeti!"Trzao se, mahao je i rukama i nogama kao u mladosti. "Jer sam u jednom trenutku uvidio zašto je sve takvo kakvo jest: zašto smo mi ovakvi, a oni onakvi. Shvatio sam zašto je Istok Istok, a Zapad Zapad, kunem se, Fatma, da sam to shvatio, preklinjem te, sad me pažljivo slušaj, i ti ćeš shvatiti."

Objašnjavao je kao da ne zna da ga nikada nisam slušala. Pričao je kao za prvih godina, iskreno i pažljivo, glasom nepametna, ostarjela učitelja koji podučava maleno dijete, glasom koji je nastojao biti srdačan i nježan, ali je mogao biti samo uzbuđen i grešan: "Sad me pažljivo slušaj, Fatma! Nećemo se sad mrštiti, dogovoreno? Kažemo da Allaha nema - to sam dosad već toliko puta ponovio - jer se njegovo postojanje ne može dokazati, a to znači da su sve religije, budući da se temelje na božanskom postojanju, isprazno pjesničko brbljanje. Jasno da prema tome ne postoje ni džennet ni džehennem o kojima te religije trabunjaju. A ako nema dženneta i džehennema, nakon smrti nema života. Pratiš me, zar ne, Fatma? Ako nakon smrti nema života, životi pokojnika u trenutku smrti nestaju u potpunosti, tako da od njih ništa ne ostaje. A sad da to promotrimo i sa stajališta pokojnika: gdje je nakon smrti pokojnik koji je prije smrti živio? Ne govorim sad o tijelu: gdje je on kao svijest, kao osjećaj, um? Nigdje je: on ne postoji, nije li tako, Fatma, on je u nečemu čega nema, potonuo je u ono što zovemo Ništavilo; niti više koga vidi, niti se kome ukazuje. Je li ti sad jasna, Fatma, strahota toga što zovem Ništavilo? Što više razmišljam, sve me veći užas obuzima: moj Bože, kako je čudna, kako zastrašujuća ta misao! Kad si je pokušam predočiti, prolaze me trnci! I ti si to predoči, Fatma: zamisli nešto u čemu nema ničega: neka ne bude ni glasa, ni boje, ni mirisa, ni dodira, zamisli nešto što nema nikakve osobine i nije praznina, Fatma: ne uspijevaš si predočiti nešto što ništa neće obuhvaćati i neće se ni vidjeti ni osjetiti, ne uspijevaš, zar ne? Samo crna tama kojoj nema kraja i koja i ne zna da je crna tama! Ono što zovemo smrt i od toga je mračnije, a Ništavilo je ono što nas čeka s druge strane! Bojiš li se, Fatma? Dok naša tijela trunu u odurnoj i ledenoj tišini zemlje i dok trupla ratnih žrtava - njihova tijela izbušena ranama veličine moje šake, njihove smrskane lubanje i mozgovi razasuti po tlu, njihove oči koje cure i rastrgana usta puna krvi - dok

282

zaudaraju među betonskim ruševinama, njihova svijest, ah, i naša svijest, nestaje u beskrajnoj tami Ništavila; poput slijepca koji se i ne znajući što ga je snašlo strmoglavluje u bezdan, ne, ne poput toga,

još gore: kao ništa; prokleta bilo, kad se toga sjetim, obuzima me užas, ne želim umrijeti, kad pomislim na smrt, dođe mi da se pobunim, da se suprotstavim, moj Bože, kako neizdrživa stvar, nezaustavljivo propadaš u beskraj tame i znaš da tomu nema ni početka ni kraja i da ćeš nestati u tami, tako nestati da se više nikada, nikada nećeš vratiti i nikada više bilo što osjetiti: svi ćemo potonuti u Ništavilo, Fatma, nestanak će nas dovde prekriti! Ne bojiš li se, ne želiš li se tomu suprotstaviti; moraš se bojati, moraš u sebi probuditi strah, ove te noći neću pustiti prije nego što u tebi probudim pobunjenički strah pred smrću: slušaj: slušaj: dženneta nema, džehennema nema, Allaha nema, nema nikoga tko te promatra i štiti i kažnjava te i oprašta ti tvoje grijeh: nakon smrti, u to ništa u kojemu nema nikoga, spustit ćeš se kao da silaziš na dno tamnoga mora iz kojega nikada više nećeš izići; gušit ćeš se u tihoj samoći iz koje nema povratka; dok ti tijelo bude trunulo u hladnoj zemlji, lubanja i usta ispunit će ti se zemljom baš kao kakav lonac za cvijeće, meso će ti pootpadati i rasuti se kao sasušen gnoj; kostur će ti se sasuti u prah poput komada ugljena, ući ćeš u močvaru gdje će ti sva kosa do zadnje vlasi otpasti, svjesna da nemaš pravo makar i pomisliti na nadu da ćeš se ikada više vratiti; nestat ćeš u samoći, u ledenome blatu, Fatma, razumiješ li?"

Uplašila sam se! U strahu sam glavu podigla s jastuka i pogledala sobu. Nekadašnji svijet, sadašnji svijet: ali moja soba i moje stvari spavaju. Preznojila sam se. Htjela sam nekoga vidjeti, s nekime porazgovarati, dotaknuti. Odozdo sam začula lupkanje pa sam se zapitala što se zbiva. Odmah sam ustala, požurila do prozora: Redžepovo svjetlo još uvijek gori. Pomislila sam: podli patuljak, služavkino je kopile! Sa strahom sam se sjetila hladne zimske noći: prevrnutе stolice, polomljeno staklo, tanjuri, odurni dronjci, krv: zadrhtala sam, valjda sam se uzrujala. Gdje mi je štap? Uzela sam ga i udarila u pod, pa sam još jednom udarila, pa sam viknula: "Redžepe, Redžepe, brzo dodi gore!"

Izišavši iz sobe, otišla sam do početka stepenica.

28*.

"Redžepe, Redžepe, tebi govorim, gdje si?"

Gledam dolje: u svjetlu koje odande dopire ima sjena, miču se na

zidu: znam da ste ondje. Još sam malo vikala i napokon ugledala da je jedna sjena krenula prema meni.

"Dolazim, Gospodo, dolazim" rekao je: sjena je bivala sve manja i manja da bi se na kraju ukazao patuljak sam. "Što je bilo?" pitao je. "Što želite?"

Ne ide gore.

"Zašto ti ne spavaš u ovo doba?" pitala sam. "Što radite dolje?"

"Ništa" odgovorio je. "Sjedimo."

"U ovaj sat?" nastavila sam. "Ne laži, odmah ću te prozreti. Što im govoriš?"

"Ništa im ne govorim" rekao je. "Što je sad opet s vama? Zar opet razmišljate? Ne razmišljajte! Ako ne možete spavati, uzmite novine, pregledajte svoj ormar, provjerite jesu li vam haljine na mjestu, jedite voća, nemojte opet misliti na njih!"

"Ti se ne miješaj!" rekla sam. "Pozovi ih gore, neka dođu!"

"Tu je samo gospođica Nilgun" odgovorio je. "Gospodina Faruka i Metina nema."

"Nema ih?" pitala sam. "Vodi me dolje da vidim. Što si im ispričao?"

"Što to želite da im ispričam, Gospođo, ta ne razumijem vas!"

Napokon se popeo stepenicama. Mislila sam da će prići meni, ali uletio je pravo u moju sobu.

"Ne diraj mi po sobi!" viknula sam. "Što radiš tamo?"

A patuljak ondje stoji. Odmah sam požurila za njim. Odjednom se okrenuo, približio se, uhvatio me za ruku; začudila sam se, ali - dobro. Dodirnuo me, odveo me u krevet: pomogao mi je da legnem, pokrio me toplim jorganom: tako je, ja sam malena djevojčica, nevina sam, zaboravila sam. Ja sam ležala, on je izlazio.

"Breskvu ste malo zagrizli i ostavili" rekao je. "To su najbolje breskve, a vama nisu dobre. Da donesem kajsije, hoćete li?"

Izišao je i otišao: ja sam ostala sama. Dok me je natkrivao isti strop, ležala sam na istome krevetu; u vrču je bila ista voda, a na stolu ista čaša, četka, kolonjska vodica, tanjur i sat, a ja sam ležala i razmišljala kako je to što se zove vrijeme tako čudno, kad sam se

284

odjednom stresla: shvatila sam da ću opet misliti na ono što je Selahattin one noći otkrio, bilo me je strah. Ovako je govorio šejtan:

"Možeš li pojmiti veličinu toga otkrića, Fatma? Ove sam noći otkrio onu tanku graničnu crtu koja dijeli njih od nas! Istok i Zapad ne dijele odjeća, strojevi, kuće, namještaj, proroci i vlade i tvornice, ne! Sve je to samo posljedica; njih od nas dijeli ova malena činjenica: oni su spoznali bezdani ponor koji se zove smrt, spoznali su Ništavilo, a mi o toj strašnoj činjenici nemamo pojma! Kad pomislim da nevjerojatno velika razlika potječe od ovako malena i jednostavna otkrića, dode mi da poludim! Ne razumijem kako se u tisuću godina na ogromnome Istoku nije pojavila barem jedna osoba koja bi to shvatila. Ako pogledaš na izgubljeno vrijeme i život, i ti sad već možeš vidjeti kakav su zamah zadobili glupost i tromost, Fatma! Ali ja ipak vjerujem u budućnost jer sam, eto, učinio prvi korak: jednostavan, ali i korak na koji se čekalo stoljećima: ove sam noći ja, Selahattin Darvinoglu, na Istoku otkrio smrt! Razumiješ li što govorim? Tako me tupo gledaš! Jasno, jer samo onaj tko poznaje tamu, može znati što je svjetlost, samo onaj tko zna Ništavilo, zna i što znači postojati. Mislim o smrti, dakle postojim! Ne! I sva ona mrtva puhala po Istoku postoje, postojiš i ti i to pletivo u tvojim rukama, ali o smrti nemate pojma! Prema tome, istina se ovako treba izraziti: mislim o smrti, dakle ja sam Zapadnjak! Ja sam prvi Zapadnjak koji se pojavio na Istoku, prvi Istok koji je postao Zapad! Jesi li razumjela, Fatma?" Odjednom je zagalamio: "O, Gospode, i ti si poput njih, ti si slijepa!" Uzdahnuvši kao da će zaplakati, zakoraknuo je prema prozoru i ja sam, kako čudno, pomislila da će prozor otvoriti pa skočiti van, u oluju: ponesen zanosom zbog otkrića zadobit će krila i poletjeti, mislila sam, s tim će uzbuđenjem nekoliko puta zamahnuti i potom, shvativši istinu, pasti i umrijeti; no, Selahattin je samo stajao u sobi i s gađenjem i očajem gledao u prozor kao da iza zatvorenih i mračnih stakala nazire cijelu domovinu i taj svoj Istok: "Bijedni slijepci! Spavaju! Zavukli su se u svoje krevete, pokrili se jorganima, mirno spavaju spokojnim snom svojih gluposti! Cijeli Istok spava. Robovi! Podučit ću ih smrti i izbaviti ih iz toga ropstva! Ali prvo ću tebe spasiti, Fatma: slušaj me, shvati me i kaži da se smrti bojiš!" I tako me opet preklinjao kao i dok

me je nagovarao da kažem da Allaha nema: opet me je zastrašivao, pokušavao me zavarati vještim riječima i uvjeravao me lomeći mi prste dok mi je nabrajao svoje dokaze. Nije me uspio uvjeriti. Kad mu je dodijalo pa je zašutio, sjeo je na stolicu nasuprot meni i tupo gledao po stolu, a žaluzina je još uvijek udarala o zid. Kasnije je, ugledavši sat koji je kraj mene stajao, prestravljen skočio kao da je spazio škorpiona ili zmiju i povikao: "Moramo ih stići, moramo ih stići! Brže, brže!" Zgrabio je sat i bacio ga na moj pokriveni krevet galameći: "Među nama je možda i tisuću godina, ali možemo ih stići, Fatma, stići ćemo ih jer nam više ništa njihovo nije skriveno, sve smo doznali, znamo i što je najdublja istina! Tu ću istinu odmah objaviti kao brošuru, odmah ću osvijestiti naše bijednike! Idiote! Još uvijek ne znaju da imaju samo jedan život; što više razmišljam o tome, sve sam ludi! Žive spokojno ne osjećajući sumnju ni nad čime, pojma nemaju o postojanju vlastita života, poslušno i zadovoljno žive misleći da je svijet skrojen po njihovoj mjeri! Ja ću im pokazati! Natjerat ću ih da kleknu pred strahom od smrti! Shvatit će tko su, naučit će bojati se i gaditi se sami sebi! Jesi li ikada vidjela muslimana koji se u pravome smislu sam sebi gadi, jesi li ikada vidjela Istočnjaka koji se nad sobom zgraža? Ta oni od sebe ništa i ne očekuju, ne znaju se odvojiti od stada; samo se pokore toku za koji i opet ne znaju što je, a onoga tko želi nešto drugo, smatraju nastranim i ludim! Naučit ću ih da se boje ne samoće, nego smrti, Fatma! Tad će biti sposobni ostati sami: neopisive patnje samovanja bit će im draže od zatupljena spokoja mnoštva! Tad će vidjeti da u centar svijeta moraju staviti sebe! Neće se više ponositi time što su cijeloga života ostali isti, nego će se toga stidjeti; propitivat će se, ali sad se više u tome neće oslanjati na Allaha, nego i opet samo na sebe! Sve će se to ostvariti, Fatma, probudit ću ih iz onoga sretnog i spokojnog, zaglupljujućega, tisućljetnoga sna! Srca ću im ispuniti neizdrživim, izluđujućim užasom nad strahom od smrti! Sigurno ću to učiniti, ako bude potrebno, učinit ću to udarajući ih batinom po glavama, kunem se da će tako biti!" Kasnije je kratko zašutio, kao da ga je umorila vlastita srdžba; zastao je zadihan: činilo se da se pomalo stidi, a pomalo i boji toga silnoga straha koji će proširiti, ali

kasnije je opet počeo: "Slušaj me, Fatma: ako taj strah u sebi

2.86

ne osjećaš, možeš ga izazvati logičnim promišljanjem. Život kojim živimo nama Istočnjacima ne dopušta da taj strah osjetimo. Kad je tako, a mi ćemo taj strah dosegnuti logikom, i to čak i bolje nego oni, pa ćemo na taj način postati poput njih. Da bi bila poput njih, dovoljno je da me poslušáš i pratiš logičku nit moga promišljanja. Slušaj me!" Ali - nisam ga više slušala. Neka me prepusti samoći noći pa da s lijepim snom dočekam jutro.

Kad me još jednom omelo lupkanje odozdo, digla sam glavu iz topline jastuka. Čujem kako patuljak tapka po kući, kao da po meni hoda. Što li radiš, mali, što li im pripovijedaš? Kasnije sam čula da su dvorišna vrata zalupila, uplašila sam se i prepoznala korake: Metin! Gdje li je bio do ovih sati? Čula sam da je glasno ušao kroz kuhinjska vrata, ali se nije popeo gore. Mislila sam: dolje su, sad su svi dolje i patuljak im pripovijeda. Uplašila sam se: gdje mi je štap, da vas sve uhvatim na djelu, rekoh, ali nisam ustala iz kreveta. Kasnije sam čula da koraci idu uz stepenice pa mi je laknulo, ali sam potom shvatila da su koraci nekako čudni: kao da se šejtan pijan vraća u svoju sobu. Umjesto da pred mojim vratima skrenu i odu, zastali su; kad mi je netko pokucao na vrata, htjela sam viknuti kao da se budim iz ružna sna, ali nisam.

U sobu mi je ušao Metin. "Kako ste, Bako?" rekao je. Tako je čudan! "Jeste li dobro?" Nisam odgovorila, ne gledam. "Dobro ste, Bako, kako biste bili nego dobro, ništa vama nije, ništa vam ne može biti." Shvatila sam: pijan je! Kao i njegov djed! Sklopila sam oči. "Nemojte spavati, Bako! Nešto ću vam reći!" "Nemoj! "Nemojte sad spavati!" Spavam i čujem kako se približava mome krevetu. "Hajde da srušimo ovu staru kuću, Bako!" Odavna sam ja to znala. "Da ovu kuću srušimo, pa na njezinu mjestu izgradimo veliki apartman. Ulagáč će polovinu dati nama. Bit će dobro za sve nas. Vi ništa ne znate." Tako je, ništa ja ne znam. "Svima nam treba novaca, Bako! Ako se ovako nastavi, uskoro se u ovoj kući neće moći pokrivati ni kuhinjski troškovi!" Naša kuhinja, mislim ja: dok sam bila mala, naša je kuhinja mirisala po karanfilu i cimetu. "Ako se nešto ne učini, uskoro ćete ovdje s Redžepom gladovati. Nitko se neće

pobrinuti. Faruk je sad svaki dan pijan, Nilgun je komunist, jeste li to znali?" Udisala bih miris cimeta; u to vrijeme još ništa nisam znala,

78-7

nisam znala ni to da je, da bi me voljeli, potrebno sve znati. "Dajte odgovorite! Za vaše dobro! Zar me ne čujete?" Ne čujem jer nisam ovdje, u snu sam i sjećam se: kuhali bismo džem, pili bismo limunadu, pili bismo šerbe. "Odgovorite, Bako, molim vas odgovorite mi!" Pa bih išla Šukru-pašinim kćerima: zdravo, Turkan, Šukran i Nigan, zdravo! "Zar ne želite? Zar je bolje gladovati i smrznavati se u ovoj trošnoj kući, nego stanovati u lijepom i toplom apartmanskome stanu?" Došao je do ruba moga kreveta, trese moj madrac s drškama od mesinga kako bi me zaplašio. "Probudite se, Bako, hajde otvorite oči, odgovorite mi!" Ne otvaram oči i drmusam se: kasnije, kad sjednem u kočiju da idem k njima. Tika-taka, tika-taka. "Oni misle da vi ne želite da se ova kuća sruši. A i njima treba novaca. Što mislite, zašto je Faruka žena ostavila? Zbog novca! Ljudi više ne misle ni o čemu drugom osim o novcu, Bako!" Još uvijek me trese. Tika-taka, tako bi se njihala kočija. Konjski repovi... "Bako, odgovorite!" Tjerali bi muhe. "Neću vam dati da spavate ako mi ne odgovorite." Sjetila sam se, sjetila sam se, sjetila sam se. "I meni treba novaca, više nego svima ostalima, razumijete li me? Jer ja..." Sjeo je na rub moga kreveta, moj Bože. "Nisam takav da bih se poput njih zadovoljio malim. Gadi mi se ova idiotska zemlja! Ići ću u Ameriku. Treba mi novaca. Shvaćate li?" S gađenjem sam udahнула smrad alkohola koji me iz njegovih usta udarao u lice i shvatila. "Sad ćete meni reći 'da,' pa ćemo njima reći da i vi želite apartman. Recite 'daj Bako!'" Nisam rekla. "Zašto to ne možete reći? Zato što ste vezani za svoje uspomene?" U moje uspomene ne diraj. "Sve ćemo stvari prenijeti u taj apartmanski stan! Vaš ormar, sanduke, šivaću mašinu, tanjure, prenijet ćemo. Bako, i vi ćete biti zadovoljni, razumijete li?" Razumijem koliko su lijepe one puste zimske noći: dok je noćna tišina moja, a sve spava kao da se nikada neće probuditi! "Objesit ćemo i ovu djedovu sliku. Vaša će soba biti ista kao ova. Molim vas, odgovorite!" Nisam odgovorila! "Moj bože, zbog toga što je jedno pijano i tromo, drugo komunist, a ova

ishlapjela, ja..." Nisam čula! "Neću zbog toga cijeli život proživjeti u zatvoru tih budala, to ne!" Uplašila sam se i njegovu hladnu ruku osjetila na svome ramenu! Plačni se glas približio, preklinjao je zapuhujući me alkoholom, sjećala sam se: nema dženneta, nema džehennema, tijelo će ti u ledenoj tami zemlje ostati samo. I dalje

288
je preklinjao. Oči će ti se ispuniti zemljom, crvi će ti izjesti crijeva, meso će ti pootpadati."Bako, molim vas!"Po mozgu će ti juriti mravi, po plućima ti puzati puževi, srce će ti u zemlji vrvjeti glistama. Tad je odjednom zastao. "Zašto su moji majka i otac umrli, a vi još živite?" pitao je. "Kakva je to pravda?" Mislila sam: obmanuli su ga. Mislila sam: patuljak im dolje pripovijeda! Mislila sam, ali mi ništa drugo nije padalo na pamet. Plakao je; učinilo mi se da mu je ruka krenula prema mome vratu! Pomislila sam na svoj grob. Legao mi je na krevet, još uvijek je plakao. Zgadio mi se. Nije bilo lako ustati, ali sam ustala, obula papuče i uzevši štap izišla iz sobe, otišla do početka stepenica i viknula:

"Redžepe, Redžepe, brzo dođi gore!"

2»q

30.

Sjedili smo dolje Nilgun i ja. Čim sam čuo da Gospoda viče, skočio sam i potrčao stepenicama. Gospoda je stajala na vratima svoje sobe.

"Brže, Redžepe!" vikala je. "Što se to događa u ovoj kući? Odmah mi reci!"

"Ništa" odgovorio sam zadihani.

"Ništa, kažeš" rekla je."Ovaj je pobjesnio! Pogledaj!"

Vrhom štapa pokazala je na sobu, s gađenjem, kao da pokazuje krepana miša. Ušao sam: Metin je potrbuške legao na Gospodin krevet, glavu zario u vezeni jastuk, tresu se.

"Samo što me nije ubio!" rekla je Gospoda. "Što se zbiva u ovoj kući pitam te, nemojte skrivati preda mnom!"

"Ništa" odgovorio sam."Nije li sramota, gospodine Metine, hajde ustanite."

"Kako ništa? Tko je zaludio ovoga? Odmah ćeš me odvesti dolje!"

"Pa dobro" rekao sam."Gospodin Metin je malo popio, Gospodo!"

Eto, to je sve. Mlad je, popije, ali nije naviknut, ta i sami vidite. Nisu li mu i otac i djed bili takvi?"

"Dosta!" graknula je. "Ti šuti! Nisam te to pitala!"

"Hajde, gospodine Metine!" rekao sam. "Dođite da vas odvedem u vaš krevet!"

Ustao je posrćući; dok je izlazio iz sobe, čudno je pogledao sli-

ku svoga djeda na zidu. Kad je ušao u svoju sobu, činilo se da će zaplakati:

"Zašto su moji mama i tata rano umrli?" pitao je. "Zašto, Redžepe, daj reci!"

Dok sam mu pomagao da skine odjeću i legne, zaustio sam da kažem nešto s "Allah" kad me odgurnu:

"Kakav Allah?! Glupi patuljak! Sam ću se rasprijeti, ništa ne brini." Ali umjesto da se rasprijeti, uzeo je nešto iz svoga kufera. Krenuvši van, zastao je, nekako čudno rekao "Idem u zahod" i otišao.

Gospoda je galamila, izišao sam.

"Vodi me dolje, Redžepe. Da sama vidim što ondje rade."

"Ništa ne rade, Gospodo" rekao sam. "Gospođica Nilgun čita, gospodin Faruk je izišao."

"Kamo hoda u ovo doba? Što si im ispričivijedao? Ne laži!"

"Ne lažem" odgovorio sam. "Dođite da vas smjestim u krevet." Ušao sam u njezinu sobu.

"U ovoj se kući nešto zbiva... Ne ulazi mi u sobu, ne diraj!" viknula je pa je i sama za mnom požurila u sobu.

"Dođite, Gospodo, ležite u krevet da se ne umorite" govorio sam joj kad sam začuo da Metin viče i prepao se. Odmah sam izišao iz sobe.

Metin mi se približio teturajući. "Vidi" rekao je odjednom, kao pravi pijanac. "Pogledaj što se dogodilo, Redžepe!" S ljubavlju je gledao u krv koja mu je curila iz zapešća. Porezao se, ali ne duboko, gotovo da se samo ogrebao.

"Je li ljekarna sad otvorena?" pitao je.

"Otvorena je" odgovorio sam. "Ali dajte da vam prije dam vate, gospodine Metine!"

Odmah sam sišao. Vadio sam vatu iz ormara.

"Što se događa?" pitala je Nilgun ne dižući glavu s knjige.

"Ništa!" odgovorio je Metin. "Porezao sam ruku."

Dao sam mu vatu; dok ju je pritiskao, Nilgun je došla i pogledala.

"Nisi posjekao ruku, nego zapešće" rekla je. "Ali nije to ništa. Kako ti je to uspjelo?"

"Nije ništa?" pitao je Metin.

"Što ima u tome ormaru, Redžepe?" pitala je Nilgun.

"Nije ništa, kaže!" rekao je Metin. "Ali ja idem u ljekarnu." "Sitnice, gospođice" odgovorio sam.

"Nema li baš ništa od moga oca i djeda?" pitala je. "Što su pisali?"

Malo sam razmislio. "Da Allaha nema" odgovorio sam.

Nilgun se nasmijala, lice joj se proljepšalo. "Kako znaš?" pitala je.

"Jesu li ti govorili?"

Ništa nisam rekao. Zatvorio sam ormar. Čuvši da Gospođa viče, popeo sam se, opet je odveo u krevet i ponovio joj da dolje nema ničega. Rekla mi je da promijenim vodu u vrču. Kad sam odnio novu vodu pa se spustio, Nilgun je opet čitala. Kasnije sam čuo lupkanje u kuhinji. Gospodin Faruk bio je s vanjske strane vrata, iz nekog razloga nije ih uspio otvoriti. Ja sam ih otvorio.

"Ta nisu zaključana" rekao sam.

"Popalili ste sva svjetla" rekao je. U lice mi je puhnuo težak zadah rakije. "Što je bilo?"

"Vas čekamo, gospodine Faruk" rekao sam.

"Zbog mene!" rekao je. "Zbog mene, znači. Da ste barem otišli taksijem. A ja sam gledao trbušni ples."

"Ako mislite na gospođicu Nilgun, njoj nije ništa" rekao sam.

"Nije joj ništa? Ne znam" rekao je, ali se činilo da se zbunio. "Dobro je, zar ne?"

"Dobro je. Nećete ući?"

Ušao je. Pa se okrenuo, pogledao u tamu, u blijedu svjetiljku s druge strane dvorišnih vrata, na tu stranu, kao da želi da mu ovo bude zadnji dolazak. Otvorio je frižider, izvadio bocu. Činilo se da je zbog težine boce izgubio ravnotežu: zakoraknuo je unatrag i srušio se u moju stolicu. Jedva je disao, kao astmatičar.

"Uništavate se, gospodine Faruk" prekorio sam ga. "Nitko ne pije toliko."

"Znam" odgovorio je mnogo kasnije. I ništa drugo nije rekao. Sjedio je i bocu držao u krilu zagrlivši je, poput djevojčice koja drži najdražu lutku.

"Hoćete li da vam skuham čorbu?" pitao sam. "Već je spremna, samo ću je zakuhati."

"Može" odgovorio je, još malo posjedio pa odteturao.

292

Kad sam im odnio čorbe, i Metin je stigao. Na ranu su mu zalijepili uski flaster.

"Ljekarnik je pitao za tebe, Nilgun!" rekao je. "Začudio se kad je čuo da nisi išla u bolnicu."

"Da" mrmljao je Faruk. "Još nismo zakasnili, još stignemo."

"Što to govoriš" rekla je Nilgun. "Ništa se neće dogoditi."

"Ja sam gledao trbušni ples" rekao je Faruk. "Skupa s glupim turistima s fesovima."

"Kako je bilo?" upitala je Nilgun razdragano.

"Gdje li je moja bilježnica?" pitao je zatim Faruk. "Ako ništa drugo, mogao bih iz nje izvuci nešto o povijesti."

"Mrtva puhala... Zbog vas" počeo je Metin.

"Zar se ti to želiš vratiti u Istanbul, Metine?" pitao ga je Faruk. "I Istanbul je isti!"

"Obojica ste pijani. Nijedan ne može voziti" rekla je Nilgun.

"Ja ću voziti" viknuo je Metin.

"Ne, večeras ćemo ostati ovdje, ovako bratski" zaključila je Nilgun.

"Sve su to priče!" rekao je gospodin Faruk. Malo je pošutio, zatim dodao: "Priče koje nemaju baš nikakva razloga..."

"Nije tako! Svaki put ću ti ponoviti: sigurno imaju nekakav raz-log!"

"Svaka ti čast! Doista ponavljaš, ne daš se..." "Šutite, dosta je bilo!" rekao je Metin.

"Da smo se rodili u nekoj zapadnjačkoj obitelji, kakvi bismo bili?" pitao je Faruk. "Naprimjer da smo se rodili u nekoj francuskoj obitelji. Bi li se Metinu to dopalo?"

"Ne bi" odgovorila je Nilgun, "on hoće Ameriku."

"Zar tako, Metine?"

"Pssst! Šutite!" odgovorio je Metin. "Spavat ću." "Gospodine Metine, nemojte tu spavati" ubacio sam se ja, "na-hladit ćete se." "Ti se ne

miješaj."

"Hoćete li da i vama donesem čorbu?"

"Ah, Redžepe" rekao je gospodin Faruk. "Redžepe, Redžepe."

"Donesi!"

Spustio sam se u kuhinju, i njemu sam priredio. Kad sam je odnio gore, i gospodin Faruk se opružio, na drugi divan. Razgovarao je s Nilgun gledajući u strop, smijali su se. Metin je gledao u ploču koja mu je bila u ruci.

"Kako lijepo!" rekla je Nilgun. "Kao prijateljstvo iz učeničke spavaonice."

"Nećete li otići gore?" pitao sam ja, kad začuh Gospodu.

Popeo sam se. Dugo mi je trebalo da je smirim i smjestim u krevet. Htjela je sići, dao sam joj breskvu. Kad sam zatvorivši njezina vrata sišao dolje, gospodin Faruk je klonuo: čudno je hrkao, iz dubine; zvuk je podsjećao na starce koji su mnogo propatili.

"Koliko je sati?" šapnula je Nilgun.

"Pola četiri" rekao sam. "Zar ćete i vi ovdje spavati?"

"Da."

Popeo sam se gore. Obišao sam sve tri sobe, uzeo pokrivače i spustio ih. Nilgun je zahvalila, pokrio sam i gospodina Faruka.

"Ja neću" rekao je Metin. Zamišljen je gledao omotnicu ploče, kao da gleda televiziju. Kad sam se približio, vidio sam: ploča od jutros.

"Ugasi svjetlo" rekao je.

Kako gospođica Nilgun ništa nije rekla, ugasio sam golu žarulju koja visi sa stropa, ali sam ih svejedno mogao vidjeti. Jer je nejakom svjetlo ulične svjetiljke u sobu ulazilo kroz žaluzine i padalo na dva brata i sestru koji su ondje ležali, kao da je trebalo naglasiti Farukovo beznadno hrkanje, i kao da je mene htjelo podsjetiti da se čovjek, dokle god odnekud dopire svjetlo, makar i slabašno, i dokle god ne zavlada potpuna tama, ne smije bojati. Kasnije sam začuo isprekidanu i odlučnu zriku nekoga cvrčka, ne izvana, odnekud izbliza. Htio sam se bojati, ali kao da nisam mogao, jer sam vidio kako se ponekad netko od njih pomakne, i mislio sam kako lijep mora biti san braće i sestara u istoj sobi, dok vas pokriva jorgan tame i spokojnoga, tužnoga hrkanja. Zato što tada ni u snu nisi sam, čak ni za hladnih zimskih noći ako tako spavaš, nećeš drhturiti

spavajući u samoći. Kao da su gore u sobi ili u sobi kraj tvoje majka ili otac ili njih oboje, čuju tvoje lupkanje i čekaju te; razmišljajući o tome, kao da se izgubiš u perju mirnoga sna. Tad sam se sjetio Hasana; iz nekoga razloga bio sam siguran da se sad negdje trese od straha.

Zašto si to učinio? Zašto si to učinio? Mislio sam i govorio sam sebi kako ću ondje malo posjediti kako bih još razmišljao i gledao njihova tijela koja bi se ponekad jedva primjetno promeškolljila, razmišljat ću o pričama i sam ih sebi pričati sve iznova i iznova, ne, ne malo, sjedit ću do jutra, bojat ću se, smjestit ću se u toplo srce straha, kad me prenu Nilgun:

"Reždepe, jesi li ti to još uvijek tu?"

"Što ste rekli, gospođice?"

"Zašto nisi legao?"

"Krenuo sam."

"Lezi, Redžepe, hajde. Meni nije ništa."

Otišao sam, popio mlijeka i pojeo malo jogurta i nakon toga legao, ali nisam mogao odmah zaspati. Vrteći se u krevetu, mislio sam kako oni ondje, braća i sestra, u istoj sobi zajedno spavaju, pa sam se sjetio smrti, pa sam se sjetio gospodina Selahattina prije nego što je umro. Ah, sine moj, tvojim i Ismailovim obrazovanjem nisam se, nažalost, mogao baviti, rekao je. Onaj čovjek kojega su vam predstavili kao oca pošto su vas odveli na selo upropastio vas je, tu sam, jasno, i ja malko kriv, dopustio sam da vas Fatma onamo pošalje, rekao je, bio sam slab, ali nisam htio Fatmu rasrditi, troškove koji su mi potrebni za znanost još uvijek Fatma namiče, njezin je i kruh koji jedete, kao i zlo koje trpite, rekao je, ali rastužuje me to što su vam oni idioti na selu glave zakrečili strahovima. Sad vas, nažalost, više ne mogu odgajati i od vas izgraditi slobodne ljude koji će misliti svojom glavom i sami donositi odluke, jako je kasno, ne samo zato što se drvo savija dok je mlado, nego je kasno i stoga što sam ja jednom nogom u grobu; više se ne mogu zadovoljiti time da prosvijetlim i spasim jednu-dvije osobe, milijuni jadnih muslimana lunjaju mračnim podzemljem, milijuni omamljenih, bijednih robova koji čekaju svjetlo moje knjige! A vremena je, ah, tako malo! Zbogom, moj siroti, tihi sine, da ti barem

dam posljednji savjet, slušaj me, Redžepe: budi otvoren i slobodan, vjeruj samo u sebe i svoju pamet, je li jasno? Riječi, mislio sam ja šuteći i kimao glavom. Uberi s rajskoga stabla jabuku znanja, Redžepe, bez straha je uberi, možda ćeš se tada grčiti u patnjama, ali bit ćeš slobodan, a kad svi budu slobodni, na ovom ćeš svijetu izgraditi pravi raj,

2QC

iskonski raj, jer se tada ničega nećeš bojati. Riječi, mislio sam ja, riječi, glasovi koji nestaju tek što se razlegnu, riječi... Zaspao sam misleći na riječi.

Mnogo nakon svitanja, probudio sam se jer mi je netko pokucao po prozoru. Bio je Ismail. Odmah sam otvorio vrata. Pogledali smo jedan drugoga s krivnjom i strahom, činilo se. "Hasan uopće nije dolazio ovamo, zar ne, brate?" pitao je plačnim glasom. "Nije" odgovorio sam. "Uđi, Ismaile." Ušao je u kuhinju, zastao je kao da se boji da će nešto polomiti. Malo smo šutjeli. "Zašto je to učinio, Redžepe, jesi li što čuo?" pitao je, ovaj put bez ustručavanja, činilo se. Ništa nisam rekao, ušao sam u svoju sobu, skinuo sam pidžamu; dok sam oblačio košulju i hlače, čuo sam ga kako iz kuhinje govori: "Učinio sam što god je poželio" počeo je kao da razgovara sam sa sobom. "Nije htio biti šegrt kod berbera. Pa dobro, govorio sam, onda uči. Ali nije ni učio. Hoda s njima, doznao sam, neki su ga vidjeli pa su mi rekli, ide sve do Pendika, nasilu skupljaju novac od zanatlija!" Malo je pošutio. Mislio sam da će plakati, ali kad sam se vratio u kuhinju, nije plakao. "Što oni kažu?" pitao je oklijevajući. "Ovi gore. Kako je gospođica?" "Sinoć je govorila dobro sam, sad spava" odgovorio sam. "Ali nisu je vodili u bolnicu. Morali bi je odvesti u bolnicu." Ismail se razvedrio, činilo se. "Možda i nije toliko da bi morala u bolnicu" rekao je. "Možda je i nije toliko izudarao." Malo sam šutio, a potom rekao: "Ja sam vidio, Ismaile, vidio sam dok ju je udarao kako ju je udarao!" Postidio se kao da je on to učinio, spustio se u moju malenu stolicu, mislio sam da će zaplakati, sjeo je.

Malo kasnije, kad sam čuo lupkanje odozgor, pristavio sam vodu za čaj i otišao Gospodi.

"Dobro jutro" rekao sam. "Hoćete li doručkovati dolje ili ovdje?"

Rastvorio sam žaluzine.

"Ovdje" odgovorila je. "Zovi ih da ih vidim."

"Svi spavaju" rekao sam, ali dok sam silazio, vidio sam da se Nilgun probudila.

"Kako si?"

Presvukla se, sva je bila u crvenom.

"Jako dobro, Redžepe" rekla je. "Ništa mi nije."

Ali njezino lice nije tako govorilo: jedno joj se oko potpuno zatvo-
296

rilo, rane pokrivene krastama izgledale su kao da su još više natekle i pomodrjele.

"Ići ćete ravno u bolnicu!" rekao sam.

"Je li se Faruk probudio?" pitala je.

Sišao sam. Ismail je još uvijek sjedio onako kako sam ga ostavio.

"Jučer nam je u kuću došla policija" rekao je nešto kasnije. "Nemojte ga skrivati, rekli su. Što bih ga ja skrivao, rekoh, ja ću ga kazniti prije države, rekoh." Šutio je, čekao je da ja nešto kažem, a kako nisam, činilo se da će opet zaplakati, ali nije. "Što kažu?" pitao je. Ne dobivši odgovor, zapalio je cigaretu. "Gdje ću ga naći?" Ja sam rezao kruh da ga zapečem. "Ima društvo, idu u kavanu, kažu" rekao je. "Poveo se za njima, zato je to učinio. Ništa on ne zna!" Osjetio sam da me gleda. Rezao sam kruh. "Ništa on ne zna!" ponovio je. Izrezao sam kruh.

Kad sam otišao gore, i gospodin Faruk se probudio. Nilgun ga je slušala, vesela.

"Tako sam se našao u naručju anđela povijesti!" govorio je gospodin Faruk. "Zagrlio me kao kakva raznježena baka, govorio mi je sad ću ti, evo, otkriti tajnu povijesti."

Nilgun se zahihotala, a Faruk nastavio:

"Ama kakav san! Uplašio sam se, probudio se, ali nije to bilo ni blizu buđenju: želiš se probuditi, a sve dublje propadaš u san. Gle ovu zgužvanu krpu, ispala mi je iz džepa."

"Jao" iznenadila se Nilgun, "fes!"

"Fes, nego što! Jučer su ih nosili turisti dok su gledali trbušni ples. Bog zna što sam radio. Sad sam ga našao u džepu. Kako li se tu našao?"

"Hoćete li da vam odmah donesem doručak?" pitao sam ja. "Može, Redžepe" odgovorili su.

Jer se, rekli su, u Istanbul žele vratiti prije nego što ih uhvati trgovačka gužva u prometu. Sišao sam u kuhinju, kriške kruha stavio na vatru, zakuhao jaja i vadio sve drugo za doručak. "Ti bi mogao znati" rekao je Ismail. "Uvijek samo sjediš ovdje, a opet na kraju o svemu znaš više, Redžepe!" Malo sam promislio. "Znam koliko i ti, Ismaile!" rekao sam. Rekao sam mu da sam ga vidio kako puši. Ismail je pogledao kao da je izigran, zbunjen. "Kamo bi otišao" rekao je potom s nadom. "Jednog će se dana odnekud pojaviti. Što se sve

dogođa svaki dan, koliko ljudi izgine, ovo bi mogli i zaboraviti."

Malo je pošutio. "Bi li mogli zaboraviti, brate?" pitao je potom.

Nalio sam čaj i stavio pred njega. "Hoćeš li ti zaboraviti, Ismaile?" pitao sam. Popeo sam se.

"Probudili su se, Gospođo" rekao sam. "I vas očekuju dolje. Hajde, siđite pa s njima doručkujte, zadnji je dan."

"Pozovi ih!" rekla je. "Imam nešto što im moram reći. Neću da vjeruju u tvoje laži."

Sišao sam ništa ne rekavši. Postavljao sam trpezu, i Metin se probudio. Faruk i Nilgun se šale i smiju, Metin tiho sjedi. Kad sam sišao dolje, Ismail je opet počeo: "Hasan već dvije noći nije došao kući. Jesi li to znao?" Pažljivo me gledao. "Nisam" odgovorio sam.

"Nije ga bilo ni one noći kad je padala kiša?" "Ne" odgovorio je.

"Krov je prokišnjavao, kiša je u potocima nosila sve oko kuće. Cijele smo noći sjedili, čekali; nije došao." "Sigurno se, kad je kiša počela, nekamo zavukao" rekao sam ja. Pogledao me još pažljivije. "A

ovamo nije dolazio?" pitao je. "Nikako nije dolazio, Ismaile!"

odgovorio sam, ali sam poslije promislio i sjetio se kola na štednjaku. Odnio sam gore čajeve, kruh i jaja. Pa mi je palo na pamet:

"Hoćete li mlijeka, gospođice Nilgun?"

"Neću" odgovorila je.

Da sam ga barem skuhao i odnio pred nju bez pitanja. Sišao sam u kuhinju. "Hajde, Ismaile" rekao sam, "popij taj čaj." Ponudio sam mu doručak, narezao kruha. "Jesi li rekao, Redžepe?" Nisam čak ni

odgovorio, malo ga je bilo stid, počeo je u tišini jesti, kao da se pokušava ispričati. Odnio sam gore Gospodin pladanj.

"Zašto još nisu došli gore?" pitala je Gospođa. "Zar im nisi rekao da ih zovem?"

"Rekao sam, Gospođo... Sad doručkuju. Jasno da će prije polaska doći da vam poljube ruku."

Odjednom je s podmuklom brzinom digla glavu iz jastuka: "Što si im noćas govorio?" upitala je. "Odmah priznaj, neću laži!"

"Što to želite da im kažem, ta ne razumijem vas!"

Nije odgovorila. Uhvatilo ju je gađenje. Ostavio sam njezin pladanj, sišao.

298

"Da sam barem uspio naći moju bilježnicu" rekao je gospodin Faruk.

"Gdje si je zadnji put vidio?"

"U autu. Kasnije je Metin uzeo auto, ali je nije vidio." "Nisi je vidio?" pitala je Nilgun.

Zajedno su pogledali u Metina, ali im čak nije ni odgovorio. Sjedio je poražen, kao dijete koje je dobilo batine: dijete koje su istukli i k tome mu zabranili da plače; u ruci mu je bio kruh, ali kao da i nije znao da je to kruh, gledao ga je posve odsutno pa se zatim, činilo se, poput pogubljena starca teškom mukom prisjetio da je to što drži isti onaj kruh premazan maslacem i džemom koji je nekada davno jeo te ga, da bi se prisjetio tih prošlih, lijepih dana odjednom s nadom zagrizao, ali je istoga trena zaboravio na pobjedničku nadu, zaboravio je zalogaj u svojim ustima i zastao kao da među čeljustima drži kamen, i ostao tako. Ja sam ga gledao i mislio.

"Metine, tebi govorimo!" viknula je Nilgun.

"Nisam vidio vašu bilježnicu!"

Sišao sam, Ismail je zapalio još jednu cigaretu. Uzeo sam kruh koji je iza njega ostao i počeo doručkovati. Ništa nismo govorili, gledali smo kroz otvorena vrata van, u dvorište, u tlo po kojemu su skakutali vrapci. Sunce je ušlo unutra, obasjalo je naše bespomoćne ruke. Hajde da nešto kažem, pomislih kasnije, jer mi se opet učinilo da će zaplakati. "Kad se izvlači lutrija, Ismaile?" "Sinoć je bilo izvlačenje!" Pa smo začuli dugu buku i škripu: Nevzatov je

motor prošao i otišao. "Idem ja sad" rekao je Ismail. "Sjedni" rekao sam. "Kamo ćeš? Pa ćemo, kad oni odu, razgovarati." Sjeo je. Ja sam otišao gore.

Gospodin Faruk završio je s doručkom, zapalio je cigaretu. "Nekako ćeš valjda izdržati s Bakom, Redžepe" rekao je. "Mi ćemo te ponekad nazvati. A do kraja ljeta sigurno ćemo još jednom doći."

"Bit će mi drago."

"Ako se, ne daj bože, nešto dogodi, odmah nazovi. I ako ti što bude trebalo... Samo, ti se nisi navikao na telefon, zar ne?"

"Prvo ćete u bolnicu, zar ne?" rekao sam. "Ali nemojte odmah ustajati. Donijet ću vam još po jedan čaj."

"Može."

Sišao sam. Nalio sam im čaj i odnio. Nilgun i Faruk već su bili počeli.

"Jesam li ti govorio o teoriji s kartama?" pitao je Faruk.

"Jesi" odgovorila je Nilgun. "Rekao si mi i da svoju glavu uspoređuješ s orahom, pa ako ga netko razbije i pogleda, među tvojim vijugama ugledat će crve povijesti. A ja sam tebi rekla da je sve to lupetanje. Ali su mi sve te priče bile i zabavne."

"Točno. Sve su to zabavne, besmislene priče."

"Nije tako" rekla je Nilgun. "Nije mi to izgledalo baš toliko uzaludno."

"Ratovi, pljačke, zločini, paše, silovanja..." "Ništa od toga nije uzaludno." "Varalice, epidemije, trgovci, svađe: život..." "I ti znaš da sve to ima neki razlog."

"Znam li?" pitao je Faruk. Pa je zašutio, uzdahnuo. "Zabavne, besmislene priče, ah!"

"Meni se povraća" rekla je Nilgun.

"Hajde da napokon krenemo" rekao je Metin.

"Zašto ti ne ostaneš, Metine?" pitao je Faruk. "Kupao bi se. Što ćeš u Istanbulu?"

"Moram zaraditi novce koje nisam uspio zaraditi zbog vas dvoje mlitavaca!" odgovorio je. "Cijelo ljeto ću kod tete davati instrukcije, 250 lira sat. Jasno?"

"Uplašio si me!" našalio se Faruk.

Ja sam sišao u kuhinju. Pitao sam se što bi Nilgun bilo dobro za

želudac. Ismail je odjednom ustao. "Ja odoh" rekao je. "Hasan će malo lunjati pa će na kraju opet doći kući, zar ne, Redžepe?" Promislio sam. "Doći će!" odgovorio sam. "Kamo bi otišao, doći će, ali ti sjedni, Ismaile!" Nije sjeo. "Što kažu oni gore?" pitao je. "Da im se odem ispričati?" Odjednom sam se zbunio, razmišljao sam. "Sjedni, Ismaile, nemoj ići" ponavljao sam kad smo odozgor začuli buku. Gospođin štap, udara o pod. Jesi li se sjetio? Zastali smo i pogledali gore. Pa je Ismail sjeo. Štap je još nekoliko puta udario, kao da udara po Ismailovoj glavi. Začuli smo onaj istrošeni, nejak, ali neumorni starački glas.

"Redžepe, Redžepe, što se dolje događa?"

2.00

Popeo sam se.

"Ništa se ne događa, Gospođo" rekao sam, ušao u njezinu sobu i smjestio je u krevet. Rekao sam joj da će sad doći u njezinu sobu. Pitao sam se da li da njihove kufere pospuštam dolje, do auta. Na kraju sam uzeo Nilgunin kufer i polako ga spustio. Dok sam silazio, mislio sam kako će Nilgun sad reći zašto si ga spustio, Redžepe, ali čim sam vidio da je legla na divan, shvatio sam da sam zaboravio da joj nije dobro. Bilo je to kao nešto što nisam želio pa sam namjerno zaboravio: jer, istoga sam trenutka vidio i da povraća. Stao sam držeći kufer, i Metin i Faruk su zbunjeni gledali: Nilgun je odjednom, ne pustivši glasa, glavu okrenula na stranu: kad sam vidio što iz nje izlazi, sjetio sam se, ne znam zašto, jaja. Dok je Nilgun povraćala, ja sam se trčeći i u strahu spustio u kuhinju da nađem štogod što bi joj moglo biti dobro za želudac. Zato što joj jutros nisam dao mlijeka, mislio sam, kako sam to mogao zaboraviti, zbog mene. Ali ni mlijeko nisam kupio. Gledao sam zbunjen u Ismaila koji je nešto govorio. Pa sam se sjetio i potrčao. Kad sam ponovno stigao gore, Nilgun je bila mrtva. Nisu mi oni rekli da je umrla, shvatio sam čim sam je vidio, ali ni ja nikome nisam rekao da je umrla. Gledali smo s krivnjom u njezino zeleno lice i mračna, opuštена usta, kao da su lice i usta mlade djevojke koja se odmara jer smo je mi nepromišljeno zamorili. Žena gospodina Kemala koju je Metin dovezao deset minuta kasnije, ona je rekla da je mrtva. Od krvarenja u mozgu, rekla je. Svejedno smo,

čekajući ne bi li možda ustala i prohodala, još dugo s nadom gledali u Nilgun.

im

31.

Podigao sam s njega kutiju od boje i malo pričekao ne bi li glupi jež iz bodlji gurnuo onu malenu i smiješnu njušku da se malo zabavim. Ali nije ju gurnuo. Bit će da se opametio. Nakon što sam još malo čekao, dodijao mi je te sam ga pažljivo uhvatio za jednu bodlju i podigao glupoga ježa u zrak. Boli, ha? Ispustio sam ga: lupio je o zemlju kao lopta i prevrnuo se. Kako je bijedan stvor taj glupi jež, žalim te, gadiš mi se, dosta mi te je.

Pola osam je, čitav je jedan dan kako se ovdje skrivam; već je šest sati kako se zabavljam s ovim ježom kojega sam našao usred noći. Kako je nekada bilo mnogo tih ježeva, ovdje, tamo niže, kod nas, noću bi ulazili u dvorište, majka i ja odmah bismo ih prepoznali po šuškanju, kad mu u lice zapališ šibicu, ukoči se kreten! Pa staviš na njega kakav kabao i zarobiš ga do jutra. Svi su oni otišli, ostao je samo ovaj: zadnji, smušeni ježu, muka mi je od tebe! Dok sam palio cigaretu, došlo mi je da ga zapalim, da zapalim ne samo ježa, nego sve ovo, trešnjike, zadnja stabla masline, sve. Da vam tako na najbolji način kažem zbogom, ali nije vrijedno, mislio sam. Nogom sam ježa prevrnuo na leđa, sad činite što vam volja. Ja odoh, u ustima mi cigareta da zaboravim da sam gladan.

Hajde da skupim svoje stvari, rekoh: kutija cigareta - još ih je sedam ostalo, dva češlja, šibice; kutiju od boje ostavio sam kraj glupoga ježa, ali sam Farukovu bilježnicu iz povijesti uzeo, nikad ne znaš, makar nije ni za što, manje će sumnjati u nekoga tko naoko-

302

lo hoda s bilježnicom; ukoliko im, jasno, to bude važno pa krenu za mnom. Prije nego što sam krenuo, rekoh: da zadnji put bacim pogled na to moje staro mjesto između badema i smokve, dolazio sam i kao mali, kad bi mi dozlogrdila i kuća i sve. Pogledao sam zadnji put i krenuo.

Prošavši kozji put, da sad zadnji put izdaleka pogledam i na našu kuću i na donju mahalalu, rekoh. Eto, tata, zbogom, kad dođe dan da se kao pobjednik vratim ovamo, ionako ćeš to vjerojatno pročitati i

u novinama, tad ćeš shvatiti koliko si bio nepravedan prema meni; nisam ja taj koji bi bio običan berber. Zbogom, mama, možda ću ionako prvo tebe spasiti toga škrtog lutrijaša. Pa sam pogledao bogate i besmislene zidove i krovove onih grešnih kuća; vaša se kuća odavde ne vidi, Nilgun; odavna ste dojavili policiji, zar ne; zasad zbogom.

Na groblju nisam zastao, samo sam slučajno prošao i prolazeći zamišljen pročitao kao da čitam spomenike s kojima nemam nikakve veze: Gul i Dogan i Selahattin Darvinoglu, pisalo je, Fatiha za njihove duše. Pročitao sam i osjetio se iz nekog razloga jako sam, kriv i bespomoćan; da ne bih zaplakao, pružio sam korak.

Netko bi me mogao vidjeti i prepoznati, kakav pametnjaković koji je čuo što se dogodilo i tako to: zato se nisam spustio asfaltom kojim su jurili za Istanbul gdje će jedni druge potkopavati, nego sam skrenuo u voćnjake i njive. Vrane koje su se navadile na trešnje i višnje razletjele su se iz krošanja kad sam naišao, znaju da su nešto skrivile. I Atatiirk je nekada sa svojim bratom išao u lov na vrane, jesi li to znao, tata? Noćas sam usred noći skupio svu hrabrost i pogledao u našu kuću, kroz prozor: sva su svjetla gorjela, nitko nije govorio ugasi, grehota je, a tata je glavu držao u rukama; izdaleka nije bilo jasno je li plakao ili gundđao. Tad sam pomislio: znači, netko mu je javio, možda je bila i policija. Kad sam si opet predočio svoga oca u tome stanju, bilo mi ga je žao; malo je nedostajalo da se osjetim i krivim.

Kako se ondje kod donje mahale okupila znatiželjna hrpa besposlenih danguba koji gledaju prolaznike i tko je tko i tko što radi, ja nisam prošao onuda. Na mjestu gdje je Metin jučer zapeo sa svojim automobilom, sišao sam s asfalta i kroz voćnjake krenuo ravno

30,

prema dolje. Spustivši se do pruge, do drugog sam se kolodvora uputio pokraj Poljoprivredne škole. Da se pitalo moga oca i da na prijemnom ispitu nisu pitali stvari koje nas nisu učili, mene bi dali u tu Poljoprivrednu školu jer je blizu naše kuće, i ja bih sljedeće godine ispao diplomirani vrtlar. Čim se ima diploma, moj tata kaže: nije vrtlar nego činovnik, pa da, činovnik je jer ima kravatu, ali po

meni to je samo vrtlar s kravatom. Oni i ljeti idu u školu. Samo gledaj: sad će zazvoniti, pa trči za nastavnikom da ti u laboratoriju pokaže da paradajz ima sjemenke. Pristavi uspaljenici, bijednici! Kad sve to vidim, jako mi je drago što se preda mnom pojavila ta djevojka: da me zbog nje nije snašlo sve što me je snašlo, možda bih i ja pristao na to da u životu budem vrtlar s kravatom, ili berber koji ima vlastitu radnju. K tome, jasno, da bi od berberskog šegrta postao majstor berber, deset ćeš godina igrati kako svira ne samo otac, nego i berber. Malo sutra!

Tamo kod tvornice kablova stoje radnici, čekaju pred rampom istom kao što su one koje zaustavljaju aute dok prolazi vlak, čak je i obojena u crveno i bijelo, ali radnici ne prolaze kroz nju, nego se pokorno tiskaju kroz uzana vrata pokraj nje, a dok kraj vratarske kućice nekamo guraju kartice koje su im u rukama, vratari ih odmjeravaju kao zatvorski čuvari. K tome, tvornica je sa svih strana okružena bodljikavom žicom. Da, to što se zove tvornica, zapravo je moderni zatvor i jadni robovi od osam ujutro do pet popodne u njemu troše svoje živote da bi strojevi bili zadovoljni. Kad bi moj otac mogao naći kakvu vezu, odmah bi me ispisao iz škole i ubacio među te radnike, čak bi se i radovao misleći kako ću ja čitav život provesti za nekakvim strojem, uvjeren da mu se sin snašao da bolje ne može. A ovo je skladište tog zatvora koji se zove tvornica: po praznoj buradi naši su ispisali što će učiniti komunistima.

Kasnije sam promatrao teret koji je dizalica podigla s nekog broda u tvorničkome pristaništu. Kako velik teret! Kako se čudno njiše u zraku! I sad će taj brod, nakon što ga isprazne, krenuti tko zna kamo! Stao sam i malo gledao brod, ali poslije, kad sam ugledao da dolaze radnici, nisam htio da pomisle da sam besposleni lotalica. Uхватili su vezu i dokopali se posla, pa bi sad mogli misliti da su bolji od mene. Dok sam prolazio pokraj njih, odmjerio sam ih: i nema neke

304

razlike među nama; od mene su malo krupniji i odijela su im čista. Da moje tenisice nisu blatne, ne bi se ni znalo da sam lotalica. I zaboravio sam na ovu česmu ovdje. Prvo sam se lijepo napio vode, loše mi je sjela na prazan želudac, ali nema veze. Pa sam obrisao

blato s tenisica. Nek' mi nestane s cipela to crveno blato proklete zemlje, nek' se spere odurna prljavština prošlosti, mislio sam, kad netko priđe.

"Može P samo malo, zemljak, da popijem vode" reče.

Maknuo sam se. Bit će da je radnik. Ovakva vrućina, a on u jakni. Skinuo ju je, pažljivo je presložio i stavio sa strane. I zatim, umjesto da pije vode, počeo hrakati. Znači, ako si snalažljiv, em ćeš naći posao, em ćeš, kad se hoćeš useknuti, reći da bi pio vode, samo da bi drugome preoteo red. Je li ovaj završio osnovnu? U džepu jakne ima novčanik, viri. I dalje je šmrkao, naljutio sam se: odjednom sam iz džepa njegove jakne zgrabio novčanik i čak ga odmah stavio u svoj stražnji džep. Nije gledao, nije vidio, jer je još uvijek hrakao. Na kraju je, da bi se opravdao, popio malo vode, a ja sam rekao:

"Hajde, zemljak, dosta je, imam i ja posla."

Maknuo se. "Ejvala" rekao je hvatajući zrak. Uzeo je jaknu, obukao ju je, nije primijetio. Dok sam ja spokojno prao svoje tenisice, otišao je prema tvornici. Nisam čak ni pogledao za njim. Kad sam lijepo počistio blato s tenisica, više ga se nije ni moglo vidjeti. A ja sam brzim koracima krenuo na drugu stranu, prema kolodvoru. Toliko je vruće da su cvrčci počeli s pjesmom. Sustigao me vlak, u njemu oni koji u ponedjeljak ujutro žure na posao, svi složeni kao sardine, prošli su gledajući me. Ovaj sam propustio, čekat ću sljedeći vlak. Došao sam do kolodvorskih perona i, kao i svi ostali, kao netko tko je za poslom, s bilježnicom u rukama hodao sam zamišljen, nisam ni pogledao dvojicu policajaca. Otišao sam ravno u tamošnji bife.

"Tost s tri kriške kašara" rekao sam.

Pružio je ruku u vitrinu i prvo u pecivo ugurao kriške kašara koje su virile van. Kašar izvuku iz peciva pa to tako stave u vitrinu da pomisliš kako je i pecivo puno kašara. Svi ste snalažljivi i svi mislite da ste pravi ljudi jer ste snalažljiviji od mene. Dobro, a što ako ja nisam takav duduk kakvim me vi smatrate, a što ako sam i

305

od vas snalažljiviji: što ako vam upropastim sve vaše igre? Nečega sam se sjetio.

"Daj mi jedan žilet i ljepljivo" rekao sam i na mramorni pult bifea spustio 100 lira.

Skupio sam kusur i sve što mi je prodavač dao i otišao. Opet nisam pogledao policajce. Po ovakvim kolodvorima zahodi su na kraju perona. Unutrašnjost zaudara kao crkotina. Zaključao sam vrata, iz stražnjega džepa izvadio novčanik: pogledam: naš snalaž-1 jivi radnik ima jednu od tisuću lira, dvije od petsto i zajedno sa sitnišima ima dvije tisuće sto dvadeset pet lira. U drugom odjeljku novčanika našao sam, kako sam i pretpostavljao, karticu. Karticu socijalnog osiguranja. Ime mu je Ibrahim, prezime Šener, ime oca Fevzi, ime majke Kamer, Trabzon, selo Surmene i tako to. Fino. Sve sam nekoliko puta pročitao i naučio napamet. Zatim sam iz džepa izvadio svoju učeničku iskaznicu, prislonio je na zid, pažljivo žiletom izrezao svoju fotografiju i izvukao je. Noktom sam ogulio karton s poleđine. Sliku Ibrahima Šenera odlijepio sam sa socijalne kartice, a kad sam ljepilom na njezino mjesto stavio svoju sliku, ja sam postao Ibrahim Šener. Dosad je bilo lako. Socijalnu karticu Ibrahima Šenera stavio sam u svoj novčanik, a njega u svoj džep. Pa sam izišao iz zahoda i otišao u bife.

Tost mi je bio gotov. Jeo sam ga uživajući jer mi već dva dana u želudac nije ušlo ništa osim trešanja i zelenog paradajza iz vrtova. Popio sam i jedan ajran i pogledao što bih još mogao pojesti, pun sam novaca. Ima keksa, čokolada, ali nije mi do toga. Naručio sam još jedan tost, dobro ga zapeći, rekao sam, ništa nije odgovorio. Rame mi je naslonjeno na pult bifea, neprimjetno sam okrenut prema kolodvoru, sve mi je ravno, ni zbog čega ne brinem. Samo sam se jednom malo okrenuo, pogledao sam prema česmi, ide li tko prugom, ali nikoga nije bilo. Naš je snalažljivi radnik mislio da je pametan, ali još uvijek nije primijetio da mu je novčanik dobio noge. Možda je i primijetio, ali nije pomislio da sam ga ja mogao uzeti. Kad mi je prodavač pružio tost, zatražio sam i novine: "Slobodu1".

Uzeo sam ih, otišao, tamo su postavili klupu, sjeo sam ne obazirući se ni na koga, jedem tost i čitam.

306

Prvo sam pogledao koliko je ljudi jučer ubijeno. U Karsu, Izmiru, Antaliji, u ankarskoj četvrti Balgat... Istanbul sam preskočio i ostavio ga za kraj. Naših je otišlo 12, njihovih 16. Pa sam pogledao

imena iz Istanbula, nema je, Izmit se čak i ne spominje. Zatim sam, uzbuđen, pogledao mjesto kojega sam se najviše bojao, ali ni među ranjenima nije bilo Nilgun Darvinoglu. Pa sam sve još jednom pročitao: nema, da. Možda je nema u ovim novinama, pomislio sam; otišao sam pa sam kupio i Naciju. Ni tu je nije bilo među ranjenima. Ionako napisu samo imena ranjenih, imena onih koji su ih ranili baš i ne pišu. Nije važno, da mi je bilo stalo do toga da svoje ime vidim u novinama, bio bih ili kurva ili nogometaš. Novine sam, zamišljen, presložio; ušao sam, idem do šaltera, znam ja kamo sam se zaputio.

"Za Uskudar" rekao sam.

"Vlak ne ide za Uskudar" prozbori mudrijaš-prodavač. "Zadnja stanica je Hajdarpaša."

"Ta znam, znam!" odgovorih. "Daj mi za Hajdarpašu." Opet ne daje. Što sad hoćeš, Bog te ubio?! "Puna ili učenička?"

"Nisam ja više učenik!" rekao sam. "Ja se zovem Ibrahim Šener."

"Baš me briga kako se zoveš" odgovorio je, ali kad me pogledao u lice, vjerojatno se uplašio, ušutio je i pružio kartu.

Razljutio sam se. Nikoga se ja ne bojim. Izišao sam, pogledao, u dnu pruge nikoga nema. Na klupu na kojoj sam maloprije sjedio uvalili su se neki drugi snalažljivci. Mislio sam da odem pa ih dignem, da kažem: tu sam ja sjedio, ali nije sad vrijeme za to, samo bi vidio: sva bi se ova rulja udružila protiv tebe. Osvrtao sam se da vidim ima li koje drugo mjesto na koje bih mogao sjesti, kad mi koljena klecnuše: gledaju me policajci!

"Zemljak, imaš li sat?" upita me jedan od njih.

"Tko, ja?" odgovorih. "Imam ja sat, da."

"Koliko je?"

"Što, sati? Osam i pet" rekoh.

Ništa nisu rekli, otišli su razgovarajući među sobom. I ja sam nastavio svojim putem, ali kamo da idem? Hajde dobro, tamo je prazna klupa, otišao sam i sjeo. Kasnije sam i ja, kako to rade i rad-

307
nici koji ujutro putuju na posao, zapalio cigaretu, raširio novine i začitao se. Nakon što sam dovršio domaće vijesti, s pažnjom i oprezom ljudi koji imaju ženu, djecu i hrpu odgovornosti, pročitao

sam i vijesti iz svijeta: ako se Brežnjev i Čarter potajno dogovore da podijele Tursku, sve mogu učiniti, mislio sam. Moguće je da ih je u Tursku poslao papa, mislio sam dalje, kad kraj mene netko sjede: protrnuo sam.

Ne spuštajući novine, pogledao sam ga krajičkom oka. Ima ogromne ruke, naborane kao čaršav, i debele prste; spustio ih je, umorne, na hlače starije od mojih. Pogledao sam mu i lice, shvatio sam: siroti, stari radnik, krepan od posla. Bilo mi ga je žao. Ako za nekoliko godina ne umreš, ako se dokopaš mirovine, cijeli će ti život proći ni za što, ali nije njemu do toga, uopće ne izgleda kao da mu je krivo, mirno gleda one koji čekaju s druge strane, gotovo da je i veseo. Tad sam pomislio: nije valjda da nešto sprema, možda se i s onima sporazumio, možda svi, svi koji su na stanici, gledaju kako da me smotaju. Zadrhta sam. Ali stari je radnik odjednom tako zijevnuo da sam shvatio da sam prava budala. Zašto bih se ja bojavao, nek' se oni mene boje! To me je smirilo.

Pomislio sam kako bi bilo da mu sve ispričam, možda čak odnekud poznaje moga oca, ja sam sin onoga šepavog lutrijaša, sad idem u Istanbul, na Uskudar; mogao bih mu pričati o Nilgun, o našim dečkima, čak i o onome što misle o meni, ali gle, ove novine koje držim u rukama zasad ne pišu, znaš što, meni se ponekad čini da nam se sve ovo događa zbog nekih koji se nama poigravaju, ali ja ću jednoga dana tako nešto izvesti da će se i ta igra izjaloviti, da, sad ne znam što je to što ću učiniti, ali znam da ću vas sve jako iznenaditi, razumiješ li? I ove novine tad će pisati, i ovi neznalice koji čekaju vlak i svakoga su jutra sretni jer imaju nekakav posao, a nemaju pojma što se u svijetu zbiva, i oni će shvatiti, malo će se začuditi, čak će me se i uplašiti, i mislit će: znači mi nismo svjesni, znači sve je uzalud, a mi nismo svjesni. Kad dode taj dan, o meni će govoriti ne samo novine, nego i televizije, shvatit će, svi ćete shvatiti.

Zanio sam se. Dolazi vlak, bez žurbe sam presložio novine, spokojno ustao. Pogledao sam bilježnicu iz povijesti punu Farukova rukopisa, malo sam je čitao. Gluposti! Povijest je za roblje; priče ,08

za mrtva puhala, bajke za glupu djecu; povijest je za glupe, jadne,

kukavice! Nisam je čak ni pokidao. Bacio sam je na dno koša pokraj klupe. Poput ljudi koji ne misle o onome što rade, poput svih, cigaretu sam ravnodušno bacio na zemlju, i jednako tako, kao svi vi, bez razmišljanja zgazio opušak. Otvorila su se vrata vagona: stotine glava koje u mene gledaju iz vagona: ujutro idu na posao, navečer se vraćaju s posla, ujutro idu na posao, navečer se vraćaju s posla, jadnici, ne znaju, ne znaju! Doznat će! Ja ću ih naučiti, ali ne sad; sad, dobro je, i ja, kao i svi vi koji imate posla i ujutro idete na posao, kao svi vi, pogledajte, ulazim u natrpani vlak, guram se među vas.

Unutrašnjost vagona ispunjena je toplinom ljudi koji se neprestano miču, vlažna i topla! Bojte me se, odsad me se bojte!

ino

32.

Ležala sam u krevetu i čekala. Čekala sam jer će prije nego što pođu u Istanbul doći da mi poljube ruku, doći će za koji časak da me pozdrave, da sa mnom porazgovaraju i poslušaju me; zato sam glavu spustila u jastuk i čekala, kad se odjednom začudih: sva buka koja je dopirala odozdo najednom stade! Ne čujem korake iz sobe u sobu, ne čujem zatvaranje vrata i otvaranje prozora, ni njihove riječi koje odzvanjaju na stepenicama i nada mnom: bojim se.

Ustala sam iz kreveta, uzela štap i nekoliko puta udarila u pod, ali se podli patuljak pravio gluh. Nakon što sam još malo udarala po podu, pomislila sam da će možda i drugi čuti pa se neće moći pretvarati da me ne čuje, polako sam izišla iz sobe, stala na početku stepenica i opet počela:

"Redžepe, Redžepe, brzo dođi gore!" Ništa.

"Redžepe, Redžepe, tebi govorim!"

Kako je čudna i zastrašujuća ta tišina. Pohitala sam u sobu, hladno mi je po nogama, prišla sam prozoru, gurnula žaluzine, pogledala dolje: u dvorištu netko usplahireno žuri prema autu, prepoznala sam ga, to je Metin, sjeo je u auto i odjurio ostavivši me, moj Bože, tako zbunjenu. Gledajući kroz prozor, u strahu sam nizala najcrnje misli, ali nije dugo potrajalo jer se Metin odmah vratio brzo kako je i otišao i opet me začudio: iz auta je zajedno s njim izišla i jedna žena te su zajedno ušli unutra: vidjevši torbu koju je držala i dugi

šal,

310

prepoznala sam je: to je ljekarnica; kad bi me proglasili bolesnom, dolazila bi s tom velikom torbom koja bi više pristajala muškarcima te bi, da bi mi se umilila i da bi mi što lakše zabila svoju otrovnu iglu, govorila što je slade mogla, smješkajući se: gospodo Fatma, imate temperaturu, zamarate svoje srce ni za što, dajte da vam dam jednu injekciju penicilina pa će vam biti lakše, zašto odbijate, ta vi ste doktorova žena, pogledajte: ovdje vam svi žele samo najbolje. Upravo u to zadnje nikada ne bih povjerovala, i na koncu, nakon što bih malo zaplakala, ostavili bi me na miru s mojom temperaturom i pokupili se, a ja bih tad mislila: nisu ti uspjeli otrovati misli pa su se sad okomili na tvoje tijelo, budi oprezna, Fatma.

Oprezna sam, čekam u strahu. Ali ništa se nije dogodilo. Koraci nisu krenuli stepenicama kako sam očekivala, tišina koja je dolazila odozdo nije se prekinula. Nakon što sam još malko pričekala, pred kuhinjskim vratima začula sam lupkanje i ponovno požurila k prozoru. Ljekarnica se s torbom u ruci vraća, sad je sama: lijepa žena tako čudno napreduje dvorištem, mladenačkim, živim korakom: zagledala sam se, bila mi je zanimljiva: na nekoliko koraka od dvorišnih vrata odjednom stade, spusti na zemlju svoju torbu i iz nje nešto izvuče: veliku maramicu; brišući nos maramicom, dade se u plač. Tako mi je bilo žao te lijepe žene: kaži mi, što su ti učinili, reci mi, ali ona se pribrala, zadnji put maramicom obrisala oči, uzela torbu i ode. Prolazeći kroz vrata, okrenula se i pogledala kuću, ali mene nije vidjela.

Ja sam, zabrinuta, stajala na prozoru, kao svijeća. Tako me zamorila ta briga da sam se razljutila na njih: idite napokon, idite, iziđite iz mojih misli, ostavite me samu! Ali još uvijek ne dolaze, i još se uvijek odozdo ne čuje baš ništa. Otišla sam do kreveta. Ne brini, Fatma, sad će oni opet početi s onom ružnom bukom, uskoro, opet će početi bestidno veselje i lupkanje. Uvukla sam se u krevet, mislila: sad će doći, nakon što protutnje stepenicama, Faruk, Nilgun i Metin ući će mi svaki čas u sobu, pognuti se do moje ruke, i tad ću misliti ravnodušno, sa srdžbom i zavišću: kako su čudne te njihove

kose što se spuštaju do moje ruke! Mi idemo, Bako, idemo mi, reći će tad, ali uskoro ćemo opet doći, Bako, vidimo da se vi dobro držite, dobro ste, još se i više čuvajte, ne brinite za nas, idemo.

Nastat će

3ii

čudna tišina, vidjet ću kako me pažljivo gledaju: pažljivo, s ljubavlju, sažaljenjem, pa i čudnom radošću. Tad ću znati da misle na moju smrt, shvatit ću da zamišljaju kako ću umrijeti, a ja ne volim da me sažalijevaju, pa ću se možda čak i pokušati našaliti - ako me ne razljute opominjući me da budem dobra prema Redžepu - možda ću se tad s njima i našaliti: znate li vi kako ovaj moj štap boli, reći ću možda, zašto niste obukli kratke hlače, pitat ću, sad ću vas za uši prikovati za zid, reći ću možda, ali znam, te ih riječi neće ni mrvicu nasmijati, samo će ih podsjetiti na iste bezdušne i besmislene riječi koje kod pozdravljanja napamet izgovaraju, i nakon što malo posute, upitat će me:

"Mi idemo, Bako: recite, kome ćemo u Istanbulu prenijeti vaše pozdrave?"

Tako će pitati, a ja ću zastati zbunjena i usplahirena, kao da to pitanje nisam očekivala. Pomislit ću na Istanbul, na sve što sam u Istanbulu prije sedamdeset godina ostavila, ali se, nažalost, neću moći zavarati jer znam: znam da ste ondje do grla potonuli u grijeh o kojemu je Selahattin u svojoj enciklopediji pisao i kojega je priželjkivao. Ali ponekad me zanima. Kad me za hladnih zimskih noći ne uspiju zgrijati sjećanja i peć koju je patuljak aljkavo podložio, poželim čak biti među njima, poželim se naći u svijetloj, toploj, radosnoj sobi pa se tako zanesem, ali ne!: ja grijeh ne želim! Ako iz glave nikako ne uspijem izbiti veselje te tople i svijetle sobe, na koncu, usred zimske noći, ustanem iz kreveta, otvorim ormar pa iz kutije u kojoj stoje polomljene igle moje mašine i računari za struju, ispod mosura i pokraj kutije za bisere, izvadim i pogledam: ah, kako žalosno, svi ste pomrli pa su za vama cijelom svijetu objavili, a ja sam iz novina izrezala i sačuvala, pogledajte, pogledajte vaše osmrtnice: Preminula: Semiha Esen, kći rahmetli Halita Džemila, glavnog direktora Uprave Tvornice šećera; Preminula: poštovana gospođa Muruvvet, članica Upravnoga tijela - silna stvar! - trebalo

bi dodati i da je bila gluplja od svih; Preminula: Nihal, jedinica rahmetli gospodina Adnana - on je bio od bogataša staroga kova - sjetila sam te se, Nihal, kako ne bih, gle, udala si se za jednoga trgovca duhanom, imala si troje djece i, mašallah, jedanaestero unučadi, ali ti si zapravo voljela Behlula, samo što je on volio onu pokvarenicu Bihter, ne misli, Fatma, gle, evo još jedne, ta je i posljednja, prije nekih deset godina vjerojatno: Preminula: poštovana gospoda Nigan Işikçi, kći ministra vakufa i ambasadora u Parizu rahmetli Šukru-paše i sestra rahmetli Turkan i Šukran, avaj, draga Nigan, pročitam tako da si se i ti zanavijek smirila, i dok stojim nasred hladne sobe s osmrtnicama u ruci, shvatim kako u Istanbulu nije ostao nitko od mojih, pa pomislim: svi ste se obreli u džehen-nemu koji je Selahattin priželjkivao na zemlji i u svojoj ga enciklopediji opisao, svi ste potonuli u istanbulskim grijesima: mrtvi ste, zakopani među betonskim apartmanima, tvorničkim dimnjacima, u smradu plastike i među odvodnim cijevima, kako strašno! Kad na to pomislim, čudan me strah umiri, u hladnoj zimskoj noći poželim toplinu jorgana pa se vratim u krevet te umorna od misli poželim zaspati, poželim zaboraviti: doista izgleda da ja u Istanbulu nemam nikoga koga bih pozdravila, da. Neka dodu, nek' me pitaju: ovaj se put neću smesti i začuditi, nego ću im odmah tako odgovoriti; čekam ih, ali odozdo se još uvijek ništa ne čuje. Ustala sam iz kreveta, pogledala u sat na stolu, deset je sati! Ta gdje su? Otišla sam i kroz prozor gurnula glavu: auto stoji na mjestu gdje ga je Metin i ostavio; kasnije sam se sjetila: više ne čujem ni pjesmu cvrčka koji već tjednima stoji ondje kod kuhinjskih vrata: strah me je tišine! Malo sam mislila na ljekarnicu koja je maloprije bila tu, ali je ni s čime nisam uspjela povezati, pa sam se opet sjetila da im patuljak pripovijeda, okupio ih je pa im šaptom opisuje grijeh i zločin: odmah sam izišla iz sobe, otišla do početka stepenica te, udarajući štapom o pod, poviknula: "Redžepe, Redžepe, odmah dodi gore!" Ali sad sam iz nekoga razloga znala da neće doći, znala sam da uzalud udaram po podu i uzalud mučim staračko grlo, ali svejedno sam još jednom viknula, a dok sam vikala, uhvatilo me nešto tako čudno, zadrhtala sam: kao da su, krišom od mene, otišli da se

nikada više ne vrata, i ja sam u ovoj kući ostala sama samcata! Malo sam se uplašila i opet viknula da bih zaboravila, ali me nelagoda još jače zahvatila. Kao da na svijetu nikoga nije ostalo, ni čovjeka, ni ptice, ni podmuklih pasa, kao da nema čak ni cvrčaka koji bi me svojom pjesmom podsjetili na toplinu i vrijeme: vrijeme je stalo i jedino

sam ja ostala, i moj prestravljeni glas eto još jednom uprazno viče, a štap mi uzalud udara u pod, i kao da me nitko ne čuje: samo ostavljeni naslonjači, stolice, stolovi pokriveni teškom prašinom, pozatvarana vrata, beznadne stvari koje pucketaju same sa sobom: tvoja smrt, Selahattine! Moj Bože, uplašila sam se i pomislila kako će se i moje misli, kao i stvari, ukočiti, bezbojne i bezmirisne poput komada leda, a ja ću do vječnosti ostati ovdje, u ovoj tišini. Tad sam se odjednom sjetila kako bih dolje mogla naći i vrijeme i pokret, pa sam se prisilila i sišla četiri stepenice, ali kad mi se zavrtjelo u glavi, prepala sam se: tu je još petnaest stepenica, ne možeš sići, Fatma, past ćeš! Vratila sam se u strahu, ali polagano: dok sam se penjala, leda okrenutih strašnoj tišini, htjela sam se razveseliti i zaboraviti: sad će oni doći da ti poljube ruku, Fatma, ne boj se!

Kad sam stigla do vrata svoje sobe, nisam se bojala, ali se nisam ni razveselila: Selahattin je sa svoje slike na zidu u mene gledao da bi me zastrašio, ali ja više ništa nisam osjećala, kao da ni miris ni toplinu ni okus ni dodir više nisam osjećala. U sedam sitnih koraka stigla sam do svoga kreveta, sjela na rub te se opustila i naslonila na pročelje kreveta: zagledana u tepih na podu, vidjela sam kako su moje misli prazne i uvijek iste; bilo mi je teško: ja i moja prazna misao stojimo još uvijek u praznini. Kasnije sam se lijepo ispružila, a dok sam glavu spuštala u krevet, pitala sam se je li vrijeme, stižu li, ulaze li u sobu da mi poljube ruku; zbogom, Bako, zbogom, Bako, jesi li spremna? Još se uvijek ništa nije čulo ni sa stepeništa ni odozdo, a kako sam se bojala da me opet ne uhvati znatiželja, mislila sam da nisam spremna, mislila sam kako moram čekati i jednako kako to činim za hladnih zimskih noći, vrijeme moram podijeliti na kriške, kao da je naranča: pokrila sam se jorganom i čekala.

Znam da će mi, dok tako čekam, doći kakva misao pa me zabaviti.

Koja li će doći? Željela bih da mi moja svijest pokaže što je u njoj, što je s unutarnje strane, poput rukavice okrenute naopak: da napokon kažem: ti si znači, odrasla, Fatma, vanjska ti je strana ista kao unutarnja, kao da se gledaju u ogledalu. Da se začudim, da zaboravim, da se zabrinem: ako je s vanjske strane to da me neprestano dolaze gledati, da me za večeru stepenicama spuštaju dolje i da mi, evo sad, dolaze ljubiti ruku, što li je s nutarnje strane, pitam

3U

se ponekad. Moje srce koje neprestano kuca, misli poput papirnatih brodova na vodi tekućici, i što još? Čudna stvar! Ponekad se u polusnu, u tami, zbunim, pa se prepustim ugodnome nemiru: kao da sam preokrenuta: što je bilo unutra, sad je vani, a ono izvanjsko sad je unutra, a ja u tami ne mogu raspoznati koja sam od tih dviju strana. Ruku pružim tiho kao mačka pa upalim svjetlo, dotičem hladne željezne šipke kreveta pa se pokušavam snaći, ali me hladno željezo ponese i spusti u hladnu zimsku noć: gdje sam? Mislim da čovjek ponekad čak ni to ne može znati. Znači, ako čovjek koji je sedamdeset godina proživio u istoj kući čak ni u to nije siguran, ja i opet zaključujem kako ta stvar koja se zove život i za koju mislimo da je trošimo kako nam volja, mislim i zaključujem da je ta stvar čudna i nerazumljiva i nitko čak ni za svoj život ne može znati zašto je protekao tako kako je protekao. Samo gledaš i čekaš i dok on - a da nitko ne zna zašto - ide malo na jednu, malo na drugu stranu, ti razbijaš glavu nižući mnoge misli o tome na koju će stranu i dok se tako baviš tim čudnim mislima koje nisu ni krive ni prave, a pogotovo nisu konačne, putovanje završi: gotovo je, Fatma, hajde izlazi! Prvo spustim jednu, pa drugu nogu, i iziđem iz kočije. Zakoraknem jednom-dvaput, pa se okrenem i pogledam kočiju. Je li to bila ta stvar koja nas je vozala drmusajući nas? Jest, kažu. Kad dode kraj, ja ću znači tako misliti: to je bilo to, ništa ja nisam shvatila, ali bih voljela iznova početi. Samo - to ne može! Hajde sad, reći će, sad smo ovdje, s druge strane, ne možeš ponovno sjesti u nju, ne možeš krenuti ispočetka. I kad kočijaš pucne bičem i krene sa svojim konjima, ja gledam za njima i poželim zaplakati: znači ne mogu opet krenuti, majko, znači nema još jednom! Ali kasnije uporno

mislim kako bi čovjek morao moći iznova početi, jednako kao što mislim i da bi djevojčica, ukoliko to želi, cijeli život morala moći ostati bezgrešna djevojčica, mrmljam kako bi čovjek morao dobiti priliku početi sa svime iznova. I tad se sjetim onih knjiga koje su mi čitale Nigan, Turkan i Šukran, sjetim se kako sam se s majkom vratila kočijom, pa se razvedrim od lijepe sjete: toga me jutro majka bila odvela Šukru-paši i njegovima, a prije nego što me kod njih ostavila, u kočiji mi je, kao i inače, rekla ovako: slušaj, Fatma, kad predvečer dođem po tebe, nemoj da bi se slučajno opet rasplakala, je li jasno, inače nikada više nećemo ići k njima. Samo - ja sam jako brzo zaboravila da mi je majka tako rekla: dok sam se cijeloga dana igrala s Nigan, Turkan i Šukran, dok sam ih zadržavala gledala misleći koliko su pametnije i ljepše od mene, zaboravila sam da mi je majka tako rekla, jer su tako lijepo svirale klavir i tako lijepo oponašale šepavoga kočijaša i Ajvaza, a kasnije čak i svoga oca; ja sam se začudila i tek sam se kasnije ohrabrila da se nasmijem kao i one; a popodne su recitirale, bile su u Francuskoj, znaju i francuski, ali su na kraju, kako su svaki put činile, izvadile i jednu knjigu na turskom pa su je čitale naglas puštajući da ta prevedena knjiga ide od ruke do ruke. Tako je lijepo bilo slušati tu knjigu, da sam ja zaboravila da mi je majka ono bila rekla, i kad sam je najednom ugledala pred sobom, shvatila sam da je vrijeme povratka te sam se gorko rasplakala, a majka me je tad strogo pogledala, ali ja se nisam sjećala što smo se toga jutro u kočiji bile dogovorile, i k tome sam plakala ne samo zato što se moram vratiti kući, nego i stoga što me majka strogo gledala. Tad mi se sažalila majka Šukran, Nigan i Turkan pa je rekla: hajde, djevojke, donesite joj bombona, i dok je majka ponavljala: oprostite, molim vas, tako me je sram, njihova joj je majka odgovarala: ta ne brinite, nije to ništa. Uto je stigla Nigan i pružila mi bombone u srebrnoj bombonijeri i dok su me svi gledali očekujući da ću napokon zašutjeti, nisam uzela bombona, nego sam rekla: neću to nego ono, našto su svi pitali: a što to želiš, a moja me majka korila: dosta je bilo, Fatma! Ali ja sam odjednom skupila svu hrabrost i rekla: onu knjigu, ali kako od plača nisam mogla objasniti koju knjigu želim, Šukran je s majčinim dopuštenjem otišla i donijela knjige, a moja je

majka tad rekla: molit ću lijepo, nisu te knjige za nju, uz to, ona čak i ne voli čitati, a ja sam krajičkom oka gledala knjige: bili su tu Monte Cristo, Xavier de Montepin i Paul de Kock, ali ja sam željela Pripovjetku o Robinzonu koju su mi toga popodneva čitali. Upitala sam mogu li je uzeti, i dok je majka opet propadala u zemlju od stida, njihova je majka rekla: dobro, kćeri, može biti kod tebe, ali nemoj je izgubiti, to je Šukru-pašina knjiga. Tad sam ušutjela te se s knjigom u ruci poslušno zavukla u kočiju i sjela.

Na povratku kući, bojala sam se pogledati u lice majci koja je sjedila nasuprot meni: moje oči, crvene od plača, gledale su put koji je kočija za sobom ostavljala i prozore Šukru-pašina konaka koji se još uvijek nazirao kad je majka odjednom viknula da sam razmažena djevojčica. Toliko se rasrdila da se nikako nije mogla smiriti: nakon što je još neko vrijeme gundala, zaključila je kako sljedećega tjedna neću ići u Šukru-pašin konak. Tad sam, pogledavši je u lice, pomislila kako je to rekla samo da me rasplače, jer bi me inače takve riječi rasplakale, ali sad nisam plakala. Osjećala sam, naime, čudnu radost i spokoj, obuzeo me spokoj čiji sam razlog otkrila mnogo kasnije, ležeći ovdje u ovom krevetu: mnogo kasnije, shvatila sam da je to bilo zbog knjige koju sam držala u rukama; gledala sam njezine korice i mislila: nešto iz nje toga su mi dana redom pročitale Nigan, Turkan i Šukran; nisam sve razumjela, učinilo mi se da je ta knjiga zamršena, ali sam svejedno razumjela neke događaje: jedan je Englez, jer mu je brod potonuo, godinama posve sam živio na nekom pustom otoku, ne, nije bio posve sam jer je imao i slugu kojega je našao mnogo godina kasnije, ali je svejedno to bilo veoma neobično. Jako je bilo neobično razmišljati o tome čovjeku koji je godinama živio posve sam, da nikoga drugog nije vidio, ali, kako se kočija njihala, bilo mi je jasno da to nije sve, da postoji još nešto zbog čega sam spokojna. Ni majka se više nije mrštila na mene, i kroz prozor sam gledala ne prema naprijed, nego onako kako sam najviše voljela: okrenula sam se i gledala unazad, ne više u Šukru-pašin konak, jer se njega više i nije moglo vidjeti, nego u put koji smo za sobom ostavljali, gledala sam u prošlost o kojoj je tako lijepo razmišljati, ali najljepše je bilo to što sam slutila da ću zbog knjige koju sam držala u rukama tu zbrkanu prošlost možda moći

ponovno proživjeti. Možda će moji nestrpljivi i tvrdoglavi pogledi kod kuće uzalud lutati po nerazumljivim stranicama, ali dok ih budem razgledala, sjećat ću se Šukru-pašine kuće u koju sljedećega tjedna neću moći ići i svega što smo u toj kući radili. Jer, kao što sam mislila mnogo kasnije, ležeći ovdje u ovom krevetu: u pravome životu ne možeš iznova krenuti na to jedno i jedino putovanje kočijom, ali ako imaš kakvu knjigu, koliko god da je nejasna i zamršena, kad ta knjiga završi, možeš - da bi bolje razumio sve nejasnoće i život - možeš se, ako želiš, vratiti na početak pa tu knjigu ponovno pročitati, tako je, nije li tako, Fatma?
1980-1983.

BILJEŠKE

1. Uskudar (Uskudar) je istanbulska četvrt.
2. Sinop je grad u Turskoj, na obali Crnoga mora.
3. Tur.: ittihatftlar, prema: Ittibat ve Terakki, udruženju koje se na hrvatski prevodi kao Jedinstvo i napredak.
4. Tuzla je najjužniji istanbulski okrug, s azijske strane grada.
5. Prema tur. ulkucu. Tako su u Turskoj nazivani pristalice radikalno nacionalističkih stranaka.
6. Ime automobila turske proizvodnje.
7. Računanje vremena prema lunarnom kalendaru, kad je dan počinjao zalaskom Sunca.
8. Crni kamen.
9. Hrvatski ekvivalent ovoga prezimena bio bi Darwinović.
10. Prema islamskom pravu, muškarac je ženu mogao otpustiti tako da tri puta zaredom kaže brakorazvodnu formulu "Puštam te!"
11. Tur. Dogan - onaj koji rađa, koji ima potomstvo.
12. Kapaličaršija je najglasovitija natkrivena tržnica u Istanbulu.
13. Babiali je dio grada u europskom dijelu Istanbula gdje su se nekada nalazile novinske i izdavačke kuće; onodobno glavno okupljalište intelektualne svite.
14. Četvrt u europskom dijelu Istanbula.
15. Bejoglu je ugledna kozmopolitska četvrt u europskom dijelu

Istanbula.

16. Stihovi divanskoga pjesnika Fuzulija.

17. Cigarete.

18. Pinar je poznati turski proizvođač mlijeka.

19. Kompot koji se pravi na dan 10. muharema od svakovrsnog voća i zrnevlja.

20. Znanje se na turskom kaže bilgi.

21. U starijem turskom "stara kuća" glasila bi "eski dar" Evlija Čelebija pučkom etimologijom pokušava otkriti porijeklo imena Uskudar.

22. Smrt se na turskom kaže bluni.

RJEČNIK TURCIZAMA

aferim uzvik Bravo!

ajan uglednik; pripadnik mjesne oligarhije ajet stavak, ulomak ili rečenica iz Kur'ana ajran mliječni napitak sličan kefiru akča najsitniji osmanski srebrni novac aman uzvik Milost! amidža stric amin amen

bakal, bakalin trgovac na malo (živežnim namirnicama)

bakalnica malena trgovina živežnim namirnicama

beg plemićka titula u Osmanskom carstvu; visoki vojni ili civilni dostojanstvenik; gospodin, gospodar berber brijač

bojadžija zanatlija koji se bavi bojenjem čador šator čakija džepni nož čaršav plahta

čaršija tržnica, dio naselja u kojemu se odvija trgovački i društveni život čorba gusta juha defter popis, registar

derviš islamski redovnik, sljedbenik nekog od mističnih redova divanska književnost književno stvaralaštvo učenih krugova u okviru Osmanskoga Carstva, nastalo pod utjecajem islamske kulture

doksat izbočeno mjesto na pročelju kuće s prozorima na tri strane

doner mesni specijalitet

donerdžinica ugostiteljska radnja u kojoj se prodaje doner džehennem pakao

džemazijel-evel peti mjesec muslimanskoga kalendara dženaza
muslimanski pogrebni obred džennet raj
džin nevidljivo duhovno biće, dobar ili zao demon
džuz dio Kur'ana; Kur'an ima 30 džuzova
efendija gospodin, gospodar
ejvala zbogom!; hvala!
emin opunomoćenik u državnoj upravi
Fatiha ime prve sure (poglavlja) Kur'ana. Fatiha se uči (moli) kao
molitva za dušu umrlih. jerman sultanov ukaz
gazel lirska pjesma od najmanje pet dvostiha gozleme specijalitet
od tijesta s nadjevom hamamdžija upravitelj ili vlasnik hamama,
javne kupelji han drumska krčma; konačište
hidžra seoba Muhamedova iz Meke u Medinu, polazna točka
islamskoga kalendara (622. g.n.e.) Iblis Sotona
iftar ramazanska večera u prvi sumrak kojom se prekida dnevni
post
inšallah fraza Ako Allah da jok ne
jorgan poplun
kadaijslastica od pečenih tankih vlakana tijesta prelivekih
ukuhanim šećerom kadiluk područje nadležnosti kadije, šerijatskog
suca kajmakam upravitelj administrativnog okruga unutar jedne
pokrajine kajsija marelica
karavansaraj svratiste za odmor karavana, konačište
kasaba gradić kasap mesar kašar sir
kentalizam ideološki pravac koji nasljeđuje i pronosi ideje Kemala
Atatiirka, koje se mogu sažeti u tzv. 6 načela: republikanizam,
nacionalizam, laicizam, populizam, etatizam i revolucionarni
reformizam.
kepčija velika žlica s dugom drškom
konak zgrada valije ili kojeg drugog visokog upravnog ili vojnog
zapovjednika; bolja kuća, kuća uglednog domaćina kujundzija
z\axzv lahmadžun jelo od tijesta mahala gradska četvrt mašallah
riječ divljenja i odobravanja mehana krčma
meza zakuska koja se uzima uz rakiju
minaret visoki, vitki toranj džamije s kojega mujezin vjernike
poziva na molitvu ("uči ezan") miralaj spahijski pukovnik u

pokrajinskoj vojsci mosur šuplji drveni valjčić na koji se namotava konac ili tanka žica namaz muslimanska molitva koja se obavlja pet puta na dan, u
određeno doba dana nišan nadgrobni kamen
oturtma vrsta jela od raznog povrća i mljevenog mesa
padišah car, vladar
paša plemićka titula; general
rahmetli pokojni
ramazan deveti mjesec islamskog kalendara, mjesec velikog posta
redžep sedmi mjesec muslimanskoga kalendara revanija vrsta slatkog jela šaraj dvor, palača
sećija uzdignuto sjedište od dasaka, duž zida, pokriveno ćilimom
sidžil protokol šerijatskog suda simit pecivo sa sezamom
spahija konjanik provincijske vojske nagrađen timarom
sura jedno od 114 poglavlja Kurana šaban osmi mjesec muslimanskoga kalendara šejh starješina nekog derviškog reda i tekije Šejtan Sotona
šerbe, šerbet slatki bezalkoholni napitak
šerefa prostor na džamijskom minaretu u obliku kružnoga balkona, s kojega mujezin poziva na molitvu šerijat islamski vjerozakon šilte tanki madrac škembe-čorba čorba od iznutrica
tabut mrtvački kovčeg kod muslimana tahmis pjesnička vrsta nastala dodavanjem stihova drugoga pjesnika na vlastite stihove tapija javna isprava o vlasničkom pravu na nekretninu tekija derviški samostan tespih muslimanska brojanica
timar nadarbina, leno; većinom za podmirenje provincijske konjice, spahija turlija jelo od mesa i povrća
turšudžija onaj tko pravi i prodaje turšiju, ukiseljeno voće ili povrće vakuf zaklada vala doista, zaista, bogami valija guverner pokrajine
zekat milostinja koju je obavezan davati svaki imućniji musliman svake godine
zijamet velika nadarbina, prije svega za podmirenje srednjega vojnog komandnog kadra zilhidže dvanaesti mjesec muslimanskoga kalendara

